

TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ

9. CİLT
(T-Z)

Doğan KAYA - Taha Tuna KAYA

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ

9. CİLT
(T-Z)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

T.C.
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 719
Kaynak Eserler: 116

ISBN: 9789751762726 ISBN Takım No.: 9789751762634

TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYESLERİ ANSİKLOPEDİSİ
9. CİLT (T-Z)

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

© Atatürk Kültür Merkezi – 2025
E-Yayın

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Toplum Cad. No.: 5 Çankaya / ANKARA
Tel: (0 312) 284 34 18
Belgegeçer: (0 312) 384 34 65
www.akmb.gov.tr

Yayın Sorumlusu: Yüksek Kurum Uzm. Ömer ÇAKIR

Grafik Tasarım ve Dizgi: Neyir Matbaacılık

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ AYDIN SAYILI KÜTÜPHANESİ KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Türk Dünyası destanları ve halk hikayeleri ansiklopedisi [e-yayın] / [hazırlayanlar]: Doğan Kaya, Taha Tuna Kaya .— Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı , 2025.

9. cilt ; 24 cm. (AKDYYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını ; 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719 . Kaynak Eser ; 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116)

1.cilt: Giriş -- 2.cilt: A -- 3. cilt: B-D -- 4. cilt: E-G -- 5. cilt: H-J -- 6. cilt: K -- 7. cilt: L-Ö -- 8. cilt: P-Ş -- 9. cilt: T-Z

ISBN: 9789751762641 (1. cilt), 9789751762658 (2. cilt), 9789751762665 (3. cilt), 9789751762672 (4. cilt), 9789751762689 (5. cilt), 9789751762696 (6. cilt), 9789751762702 (7. cilt), 9789751762719 (8. cilt), 9789751762726 (9. cilt), 9789751762634 (takım)

57. TÜRKLER -- EDEBİYAT

58. TÜRK HALKLARI -- EDEBİYAT

59. TÜRK HALKLARI -- DESTANLAR

60. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI

61. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR

62. TÜRK HALK EDEBİYATI -- KAYNAK ESERLER

63. TÜRK HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR -- KAYNAK ESERLER

I. Kaya, Doğan II. Kaya, Taha Tuna III. e.a. IV. dizi

398.2
818.5

Uluslararası Yayınevi

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 1983 yılında kurulmuş olup 42 yıldır uluslararası düzeyde faaliyet göstermektedir. "Tanınmış Uluslararası Yayınevi" kategorisinde yer alan AKM; yayımladığı özgün bilimsel kitaplar, çeviri eserler (Almanca, Çince, Fransızca, İngilizce, Rusça vd.) ve bilimsel süreli yayınlar ile çalışmalarını ulusal ve uluslararası alanlarda yürütmeye devam etmektedir. AKM tarafından yayımlanan eserler, Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almakta; dünyanın en geniş çevrim içi kamu erişim kataloğu olan Worldcat.org'da dizinlenmektedir. Yayınlarımızla ilgili ayrıntılı bilgiye akmb.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

**TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ**

**9. CİLT
(T-Z)**

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

**ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI**

İÇİNDEKİLER

-T-	1
TAHİR İLE ZÜHRE	1
TALEH VE HAGİGET	16
TAMA	18
TANA	20
TANAA HEREL	23
TANRIVERDİ	27
TARGIN BATIR	29
TARGIN İLE KUJAK	31
TARİH-İ KIRK VEZİR	32
TARLACI GİZ İLE AYNA HANIM	32
TATARKAN	34
TAY ARAYAN KIZ	36
TAYLAK BAATIR	38
TEĞİS İLE KÖĞİS	39
TELLİ KARA	41
TEMENE-KOO	43
TETEGES BEY	46
TEYHUR	47
TİLİM HAN İLE MEHRİ HANIM	49
TİMUR	51
TİMUR HAN İLE MAYA SULTAN	56
TOLTOY	58
TON ARALÇIN HAAN	65
TOPAL PADİŞAH	70
TÖLEGEN İLE KIZ YİBEK	71
TÖREBEĞ HANIM'IN KALESİ	73

TUFARGANLI ABBAS.....	76
TUKYU	76
TULUM HOCA	76
TUTAR TITKİNİ.....	82
TUTİNAME.....	83
TÜCCAR SİNAN'IN HİKÂYESİ	89
TÜRK KAHRAMANI ALPARSLAN'NIN DİLBER FEDAİSİ	89
TÜRKMEN GÜZELİ.....	92
TÜRKMEN KASIMHAN.....	94
-U-	97
UCUBE VE MEHCUBE	97
ULIP	103
ULIPPA PİKEŞ HİR	112
UMMAN İLE HACER HAN	115
URAL BATIR	118
URMULU MAHMUT.....	129
UŞUN KOCA OĞLU SEGREK BOYU	134
UZAK İLE TUZAK	135
UZAK İLLİ GARİP ŞAH.....	136
-Ü-	139
ÜÇ KULAKTU AY KARA AT	139
ÜÇÜGEY ÜDÜGÜYEN VE KUSAGAN HOCUGUR	144
ÜLFETİN	147
ÜLKER SULTAN.....	155
ÜREYZE NİSA HANIM İLE HÜSEYİN BEY.....	159
-V-	163
VAGİF	163
VALEH – ZERNİGAR	165
VALEH VE TALİH	170
VAMİK İLE AZRA	173
VANLI GÖYÇEK.....	183
VARAKA İLE GÜLŞAH.....	185

VEZİR-İ MAĞMUM	194
-Y-	197
YADİGÂR VE GÜLABTİN	197
YAHŞI VE AŞIK.....	199
YAHŞI YAMAN.....	202
YALIK BEY - KARMAŞAN BEY - SERMESEN BEY.....	205
YANIK ÖMER İLE GÜZEL ZEYNEP.....	207
YARALI MAHMUT İLE MAHBUP HANIM.....	209
YARALI MAHMUT İLE NİGÂR	209
YASER HEZRİ VE SEHER TEBRİZİ.....	209
YEDİ ÂLİMLER.....	210
YEDİ DAĞIN ASLANI.....	219
YEDİ YOL CENGİ.....	225
YEĞEN ALİ VE MAYRUM.....	227
YEK MERGEN	228
YEMEN ŞAHİ'NİN KIZI İLE İRAN ŞAHININ OĞLU	228
YEMLİHANIN KARISI.....	230
YESİRCİ ŞAH.....	233
YESTEY MÖNKİ	235
YETİM ABDULLAH İLE SELVİNAZ SULTAN.....	237
YETİM AYDIN	239
YETİM HÜSEYN - PERİ HANIM.....	242
YETİM SÖYÜN VE SENEM	245
YETİMOĞLU MEHEMMED	248
YIPA	252
YİĞİT HASAN.....	254
YİRTÖŞLİK	255
YULAY İLE SALAVAT.....	262
YUNAN PEHLİVANI İSPENDİYAR.....	262
YUSUF BEG-AHMET BEG	265
YUSUF İLE ELİF.....	265
YUSUF İLE GÜLİSTAN	269

YUSUF İLE LALİZAR	271
YUSUF İLE ZELİHA.....	276
-Z-	299
ZAFER BEY İLE MAHİFİRÜZ	299
ZAL	302
ZAL U RUDABE	307
ZALOĞLU RÜSTEM.....	309
ZAMAN HAN.....	314
ZARİADR VE ODATİDA	316
ZARİNA VE STRİANGİYA	316
ZAVURBEK.....	317
ZAYATÜLEK İLE HIVHİLİV.....	318
ZAYATÜLEK İLE SISULU	325
ZERKAM ŞAH	329
ZEYNELASNAM	333
ZİNHAR VE MAHEFRUZ	337
ZİREM ŞAH	340
ZİYAD - ŞÖVKET.....	344
ZİYADA - ŞAH MURAT	346
ZÖHRE VE MEHEMMED	348
ZULUM HÜSEYİN	349
ZÜHRE İLE ALDAR.....	353
ZÜLAL ŞAH OĞLU İBRAHİM	361

TAHİR İLE ZÜHRE

Bir aşk hikâyesi olup Balkanlardan Orta Asya'ya geniş Türk coğrafyasında anlatılan aşk hikâyesidir. Sadece Tatar, Uygur, Başkurt, Özbek, Nogay, Kazak, Kumuk ve Azerbaycan Türklerinin anlattığı hikâye olmayıp Ermeni, Gürcü ve Arnavutlar arasında da anlatılır. Kıssa-i Tâhir, Kıssa-i Tâhir ile Zühre, Kıssa-i Tâhir ile Zühre bâ Tasvîr, Tâhir Mirza, Tahir ile Zühre, Tahir Mirza, Zühre-Tahir, Zohra-Tahar adlarıyla anlatılmış ve yazıya geçirilmiştir. Hikâyenin onlarca eşmetni tespit edilmiştir.

Tahir ile Zühre hikâyesi Ferhat ile Şirin, Hançerli Hanım, Kerem ile Aslı ve Leylâ ile Mecnun gibi hikâyelerle birlikte Karagöz oyunları içinde kendisine yer bulabilmiş bir hikâyedir.

Hikâye metni ilk olarak İstanbul'da Basmahâne-i Âmire'de 1266 (M. 1850) basılmıştır. Bunu, 1872'de F. W. Radloff neşri izlemiştir. Bu kitabı 1914'te basılan Âşık Garip Hikâyesi'nin derkenarındaki Tahir ile Zühre izlemiştir. 1928'de de İkbâl Kitaphanesi tarafından Arap alfabesiyle Tahir ile Zühre'nin bir başka baskısı yapılmıştır. Türkiye'de harf inkılabından sonra hikâyenin pek çok defa basılmıştır. Muharrem Zeki Korgunal, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Eflatun Cem Güney'in yayımladığı kitaplar bunlardan bazılarıdır.

Hikâye Tatarlar arasında da yaygın olarak anlatılmaktadır. Fatih Urmançı iki eşmetnini Tatar Dastanları 2 adlı kitapta neşretmiştir.

Tahir ile Zühre hikâyesinin Uygur eşmetni Alimcan İnayet tarafından Türkiye Türkçesiyle neşredilmiştir.

Hikâyenin Nogay eşmetni de İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve 2014 yılında neşredilmiştir.

Azerbaycan'da anlatılan Tahir ile Zühre hikâyesi ise muhteva itibarıyla diğerlerine göre farklılıklar arz eder. Hikâye metni Azerbaycan Külliyyatının 29. cildinde kayıtlıdır.

Azerbaycan'da; Ehliman Ahundov, Hüseyin İsmayılov - Eziz Elekberli, Elhan Memmedli, Kalib Sayılov - Ağaverdi Helil, Memmedhüseyn Tehmasib'in; İran'da Hemid Ehmedzade Tilimhanlı, Hacı Muraddurdu Kadı'nın; Uygurlarda Alimcan İnayet ve Ahmet Keskin; Nogaylarda İsmail Doğan - Nesrin Güllüdağ'ın; Kazan Tatarlarında Molla Mehmet Zarifoğlu'nun; Başkurlarda Ahmet Suleymanov - Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun'un; Türkiye'de Fikret, Türkmen, Ahmet, Gökçeğözoğlu, Fatih, Urmançı, S[üleyman] T[evfik] Özorluoğlu'nun çalışmaları üzerinde durulması gereken çalışmalardır.

Hikâye, manzum ve mensur yapıya sahiptir. Manzum kısımlar Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, Gül ile Sitemkâr ve Arzu ile Kamber hikâyelerinde olduğu gibi mâni tipi şiirlerden oluşmaktadır.

Eldeki en eski yazma nüshada yer alan manzum kısımlar şekil olarak çeşitlilik göstermektedir. 115 şiir mâni tipi dörtlük, 2 adet dörtlük, 56 adet beyit, 7 adet semai-şarkı ve 1 adet de gazel bulunmaktadır.

Şahıs kadrosunda Tahir, Zühre, padişah, vezir, Zühre'nin annesi, Derviş, Hoca, Karaçor, Sihirbaz kadın, Keloğlan, Hızır Aleyhisselâm, Zühre'nin dadısı, Tahir'in dadısı, ulema, vüzera, Gül Padişahının Kızları, Sai, hadimler, cariyeler, cellat yer alır. Belde, mekân olarak da Mardin adına, Zühre'nin köşkü, dadının evi, zindan, Şat suyu gibi yerler bulunur.

Tahir ile Zühre hikâyesinin en eski nüshası H. 1141 / M. 1729 yılında yazılmıştır. Bu nüsha 50 varak olup Şevket Rado yazmaları arasındadır. Metnin içinde, adına karavelli denilen ve Hz. Süleyman zamânında cereyan eden ibret verici, kısa hacimli bir hikâye bulunmaktadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Tahir, Zühre, padişah, vezir, Zühre'nin annesi, Derviş, Hoca, Karaçor, Sihirbaz kadın, Keloğlan, Hızır Aleyhisselâm, Zühre'nin dadısı, Tahir'in dadısı, ulema, vüzera, Gül Padişahının Kızları, Sai, hadimler, cariyeler, cellat yer alır. Belde, mekân olarak da Mardin adına, Zühre'nin köşkü, dadının evi, zindan, Şat suyu gibi yerler bulunur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Her şeye sahip olan bir padişahın evlâdı yoktur. Veziri ile şehirde gezerken rastladığı yoksul bir dervişe bin altın sadaka verir. O da padişaha dualarının kabul olması için Allah'a niyazda bulunur. Sarayına gelince bahçede cifr ilmini bilen ve remmal olan birisini görür. Derviş bunlara bir elma verir. Şayet kız-erkek çocukları olursa birbirlerine vermelerinin sözünü alır. Vezir ve padişah elmayı ikiye bölüp eşleriyle yerler. Zamanı gelince padişahın kızı, vezirin de oğlu olur.

Çocukların ikisi de birlikte büyür ve birlikte okula giderler. On iki yaşlarına geldiklerinde birbirlerine âşık olurlar. Başkalarını sevmeyeceklerine dair aralarında ant içerler. Tahir karadüzenini çalar ve söyledikleri mânilerle sevgilerini ifade ederler. Padişahın hizmetinde olan Karaçor adındaki bir Arap bunların bahçede birbirlerine mâniler söylediğini görür ve durumu Zühre'nin annesine haber verir. O da duyduklarını padişaha nakleder. Padişah kızını Tahir'e vermenin zamanı geldiğini söyler, ancak hanımı, Zühre'nin şehzadeye lâıyk olduğunu söyleyerek buna karşı çıkar. Kadın şehirde namlı bir sihirbazın yanına gider ve ona altın vererek bu evliliğe engellemesini ister. O da bir toprağı efsunlayıp hazırlayıp kadına verir ve bir şerbete katıp padişaha içirmesini söyler. Kadın söylenileni yapar. Padişah gün geçtikçe Tahir'den nefret etmeye başlar. Tahir'i şehirden uzaklaştırır. İki âşık birbirinin hasretine dayanamaz. Zühre padişah babasından kendisine bir köşk yaptırtmasını ister. Padişah kızının arzusunu yerine getirir. Zühre köşke yerleşir.

Zühre'nin ayrılığına dayanamayan Tahir, karadüzenini alıp köşkün önüne gelir. Mânilerle karşılıklı söyleşirler. Karaçor bunu haber alır ve Tahir'i yakalayıp padişahın huzuruna getirir. Padişah, Tahir'in boynunun vurulmasını emreder. Mecliste bulunanların ısrarı üzerine emrini geri alır, Mardin şehrine sürgün eder. Tahir, sürgüne giderken Zühre'nin köşkünün önünden geçer ve birbirlerine mâni söyleyerek vedalaşırlar. Yedi günde Mardin'e vasıl olur. Askerler, Tahir'i kale komutanına teslim ederler. Tahir zindana konulur. Tahir, zindan penceresinden Zühre için yazdığı şiirleri atar.

Bu arada Zühre de karadüzeni ile Tahir için şiirler söyler. Oradan geçmekte olan kervanda bulunan Keloğlan bunları duyar. Kervan, Mardin'e gelince tesadüfen Tahir'in yattığı zindanın önüne konaklar.

Keloğlan içeriden türküler söyleyen kişinin Tahir olduğunu anlar ve Zühre'nin selâmını iletir.

Yedi yıl zindanda kalan Tahir can u gönülden zindan kurtarması için Allah'a dua eder. Allah Tahir'in duasını kabul eder. Yatsı namazından sonra Hızır Aleyhisselâm yedeğinde siyah bir atla zindan kapısından içeriye girer. Tahir, Hızır'ın elini öpüp ata biner. Hızır Aleyhisselâm tan yeri ağarmaya başlarken onu Zühre'nin köşkünün bulunduğu yere getirir ve gözden kaybolur. Tahir, pencerenin altında bir semai söyler. Zühre pencereye çıkar. Birbirlerine yedişer mâni söylerler. Tahir dadısının evine gelir misafir olur. Zühre, dadısıyla Tahir'e bir mektup gönderir ve onu gece köşke çağırır. Tahir gece olunca köşkün penceresinin altına gelir ve orada yine birbirlerine yedişer mâni söylerler. Zühre, Tahir'i içeri alır. Tahir, kırk gece köşke gider. Dadısı Tahir'i ikaz eder. Tahir iki gün köşke gitmez ama üçüncü gün yine gider. Karaçor bunu haber alıp padişaha bildirir. Padişah Tahir'in yakalanıp huzuruna getirilmesini emreder. Tahir, gelen askerlerden ellisini helak eder. Takviye gelen 70-80 askeri de öldürür. Bunun üzerine 5-10 bin askerle padişah gelip Tahir'i yakalamak ister. Tahir o askerleri de öldürür. Bunun üzerine Zühre, babasına karşı gelmemesini rica eder. Tahir, Zühre'nin arzusu askerlere teslim olur. Tahir'i bağlayıp padişahın huzuruna çıkarırlar. Padişah onu öldürmek isterse de vezirlerin arzusu üzerine sandığa konulup Şat suyuna bırakılmasını emreder. Tahir sandığın içinde nereye gittiğini bilmeden üç gün sürüklenir. Bu arada sandığın Gül Padişahı'nın sarayına gideceğini tahmin eden Zühre, padişahın kızına bir mektup yazıp Tahir'e sahip çıkmasını rica eder. Bir-iki gün sonra sandık saraya gelir. Tahir'i kurtarırlar. Gül Padişahının Kızı, bir mektup yazıp kendisine mektubu getiren kadınla Zühre'ye gönderir. Zühre, Tahir'in sağ olduğunu öğrenir.

Gül Padişahının üç kızı vardır ve üçü de Tahir'e âşık olur. Tahir, oradan kaçmak ister. Sabah namazını kılıp kendisine yardım etmesi için Allah'tan niyazda bulunur. Allah, Tahir'in duasını kabul eder ve Hızır Aleyhisselâm yardıma gelir. Hızır onu beyaz bir ata bindirir ve göz açıp kırk günlük yolu kapayınca kadar kat eder ve Zühre'nin şehrine getirir.

Bu arada babası Zühre'yi bir şehzadeye verir ve o sırada da düğün yapılmaktadır. Bunu dadısından öğrenen Tahir'in dünyası kararır. Bir kadın elbisesi giyip düğüne gider. Orada mâniler söyler Zühre, onun Tahir olduğunu anlar, misafir eder. Ertesi gün düğüncüler hamama gider. Karaçor, Tahir'i tanır ve gelip padişaha haber verir. Padişah 5-10 askerle hamamı kuşatır. Tahir, yüzlerce asker öldürür ancak yakalanmaktan kurtulamaz. Padişah Tahir'in boynunun vurulmasını emreder. Vezirler araya girip başışlamasını isterler. O da Tahir'in üç mâni söylemesini ve içinde Zühre'nin adını zikretmemesi şartıyla emrini geri alır. Ancak Tahir üçüncü manide Zühre'nin adını söyler. Artık yapacak bir şey kalmaz ve Tahir'in boynu vurdurulur.

Bunun üzerine Zühre yataklara düşer. Padişaha Tahir'in etinden yerse onun iyileşeceğini söylerler. Tahir'in bedeninden et kesip kavururlar. Dadısı durumu Zühre'ye bildirir. Zühre, eti yemez ve babasına kızar. Tahir'in cesedinin başına gider, sarılıp ağlar. Belinden çıkardığı hançerle canına kıyar. Bunu gören Karaçor, padişahın kendisini öldürmesinden korkup kendini öldürür. Padişah Zühre'nin canına kıydığını öğrenince yaptıklarından pişman olur. Üç mezar kazılır. Tahir ile Zühre yan yana defnedilir. Karaçor da onların ayak ucuna defnedilir. Karaçor'un mezarının üzerinden bir karaçalı çıkıp iki mezarın arasına girer.

.....

Hikâye, Tatarlar arasında da yaygın olarak anlatılmaktadır. Fatih Urmançı, iki eşmetnini Tatar Dastanları 2 adlı kitapta neşretmiştir. Hikâyelerin özetleri şöyledir:

Tatar Eşmetni 1

Çok eski zamanda Hindistan şehrinde birbirini seven ve çocukları olmadığı için üzülen bir padişah ve veziri vardır. Bütün şeyh, müritleri, dervişleri dolaşip çareler arasalar da bulamazlar.

Padişah ve Vezir derviş kılığına girip dolaşmaya başlarlar. Gide gide bir ağacın yanına gidip dinlenirken yanlarına ak sakallı bir ihtiyar gelip kesesinden iki kızıl elma çıkarıp ikisine verir. Elmaları yediklerinde çocuklarının olacağını söyler.

Padişah ve vezir elmalarını eşleriyle yer. Dokuz ay sonra padişahın hanımı kız, vezirin hanımı oğlan doğurur. Bunlar sevinçlerinden kurbanlar keserler, kırk gün düğün yaparlar.

Padişah kızına “Can Zühre”, Vezir oğluna “Can Tahir” ismini verirler. Birlikte aynı okula gider ve aynı hocadan ders alırlar. On dört yaşlarına gelince mahrem diye ikisini ayırırlar. Bunlar birbirlerine âşık oldukları için ayrılık onlara zor gelir. Zühre’nin bu durumunu gören babası, kızına deniz boyunda güzel bir bahçe içine saray yaptırır. Annesi, ablası ve cariyelerini alıp orada yaşamaya başlar. Gizlice Tahir’i sarayına alıp eğlenirler.

O sırada Zühre’ye âşık hizmetçilerinden Karaçumak onları görür ve padişaha ulaştırır. Bunun üzerine Tahir’i yakalatıp bir sandığa koyup suya bırakır. Sandık giderek Türkistan padişahının kızlarının bahçesinin önünden geçer. Sandığın fark eden genç kızlar sandığın içindeki genci çıkarıp güzelliğine hayran kalıp birbirleri ile tartışırlar. Büyük kız, ortanca ve küçük kızı dinlemez “O, bana lâzım” deyip kendi odasına alır.

Bir süre sonra Zühre’den gelen mektupla Tahir, Zühre’nin yanına gidip görüşmeye başlar. Bu olanları ve Tahir’in geldiğini gören Karaçumak padişaha olanları ulaştırır. Padişah Tahir’in başını vurdurur. Zühre de Tahir’e sarılıp canını teslim eder. Padişah, Karaçumak’ı da Zühre’ye sarılırken görür ve onu da öldürür. Tahir ile Zühre’nin mezarının arasına Karaçumak’ı gömerler. Tahir ile Zühre’nin mezarlarındaki gül birleşirken Karaçumak’ın mezarındaki çalı aralarına girer. Halk arasında güzel çiçekli bir güle Tahir Zühre gülü derler. Ak tohumlusu Zühre’nin mezarı üstünde, kara tohumlusu Tahir’in mezarı üstünde bitmiş diye düşünürler. Bahar olunca onların ikisini iki saksıya oturturlar ve pencere dibine ikisini yan yana koyup büyütürler.

Tatar Eşmetni 2

Çok eski zamanda bir padişah bir gün otururken veziri gelip bir kızı olduğu müjdesini verir. Bu sırada kendisinin de bir oğlu olmuştur. Çocuklara Zühre ve Tahir adlarını verirler.

Çocuklar birlikte büyür ve aynı okula giderler. Bu arada Tahir’in

babası vefat eder. Padişah kızını bir başka vezirin oğlu Karamuç'a verirler.

Bir gün Tahir, ok atarken oku bir ihtiyarın okluğuna değer. İhtiyar ona kızıp "Karamuç senin Zühre'ni alıyorken sen kalkmış burada okluğumu bozuyorsun." der. İhtiyardan kardeş olmadıklarını da öğrenince bunların birbirine olan sevgileri daha da artar.

Babası Zühre'ye bir saray yaptırır ve Zühre artık orada yaşamaya başlar. Zühre orada Tahir ile gizli gizli görüşür. Bunu haber alan Karamuç onları padişaha şikâyet eder. Padişah Tahir'i alıp bir sandığa bırakıp bir kuyuya bırakır. Tahir'in sandığı Zühre'nin sarayının önünden geçince konuşurlar ve Zühre uykuya dalar. Uykusunda bir ak sakallı ona bir gül verir ve uyanınca o gülü eline alıp şad olur.

Tahir akıp giderken bir padişah kızı onu bulur ve dadılarıyla onu çıkarırlar. Sandığı kız babasına götürür. Babası; "Bu sandıktan ne çıkarsa, kızımın olsun. " Der. Sandıktan Tahir çıkarılır. Tahir'in güzelliğini gören kız, ona âşık olur. Babası onları nikâhlar.

Günün birinde bu saraydan Zühre'nin yanına giden bir kervancı, bu durumu Zühre'ye anlatır. Zühre aklını yitirir ve bayılır, dadıları onu gül suyuyla kendine getirir. Zühre, kervancıya bir deve verip onu Tahir'e götürmesini ister. Kervancı, deveyi Tahir'e götürür. Tahir deveyle geri gelir. Zühre'yle görüşmeye başlar.

Karamuç onları görüp yine padişaha söyler. Padişah, Tahir'i cellada verip her bir parçasını bir ağaca asmasını ister. Cellat istenileni yapar ve bu durumu Zühre'ye ulaştırır ulaştırmaz Zühre eline aldığı bıçakla kendini ve Karamuç'u öldürür.

Tahir ile Zühre'nin mezarının ortasına Karamuç'u gömerler. Tahir'in kabrinden ve Zühre'nin kabrinden çıkan güller Karamuç'un dikeniyiyle birbirlerine kavuşamadıkları için halayık temaşa edip onu başka yere gömerler. Padişah da kendi eliyle büyüttüğü Tahir'i kendi eliyle öldürdüğü için üzülür ve ölür.

....

Tahir ile Zühre hikâyesinin Uygur eşmetni Alimcan İnayet tarafından Türkiye Türkçesiyle neşredilmiştir. Metin üzerinde çalışan Ahmet Keskin hikâyeyi şöyle özetlemiştir:

“Tanrıkut başın”nda yaşayan ve çocukları olmayan, Karahan ve Akhan adında iki akraba padişah vardır. Kendilerinden sonra padişahlıklarının “yadlara” kalacağından kaygılanmaları nedeniyle ahları Tanrı’ya ulaşan bu iki padişahın karıları hamile kalır.

Bu duruma çok sevinen Karahan ve Akhan, bir gün, ayrı ayrı ava giderler ve her ikisi de av esnasında, kendi hanımlarının da hamile olduğunu düşünerek, karşılaştıkları gebe geyikleri öldürmezler. İki padişah birbiriyle karşılaştıklarında bu durumu birbirlerine anlatırlar ve eğer birinin oğlu birinin de kızı olursa, bunları evlendireceklerine dair yazılı bir sözleşme imzalarlar, “kim bu ahde vefa etmezse, onun yüzü iki cihanda da kara olsun” diyerek ayrılırlar.

Bir süre sonra Akhan’ın oğlu, Karahan’ın ise kızı olur. Oğlunun olduğunu haber alan Akhan sevinçle atını kamçılıyıp yola çıktığında, atın yıkılması ve yuların kopması sonucu boynu kırılan Akhan ölür. Karahan Akhan’ın cenazesini kaldırdıktan sonra cemaati toplayarak, kendi kızına Zühre, Karahan’ın oğluna ise Tahir adını verir.

Karahan’ın, yönetimi altındaki bütün şehir ve köylerine adam göndererek buldurduğu en seçkin iki dadı gözetiminde, özel bir bahçede birlikte eğitim alan kahramanlar, yan yana büyürler. Karahan, dadılara, Tahir ile Zühre’nin asla sütkardeş yapılmamasını emreder.

Bir çekişte dört yayı kıran, aşık oynayan, gücü ve zekâsı ile ön plana çıkan bir kahraman olan Tahir, bir gün yaşlı bir kadından, aslında kendisinin yetim olduğunu ve Zühre ile kardeş olmadıklarını öğrenir ve bundan sonra kendisinde bir aşk peyda olur. Böylece, Tahir ile Zühre arasında karşılıklı bir aşk başlar.

Tahir ile Zühre arasındaki aşk gittikçe artar, âşıklar ders dinleyemez hâle gelir ve has bahçenin ortasına yapılan duvarla, âşıklar birbirinden ayrılır.

Karahan, ülkesine gelen düşmanı geri püskürten bir kişinin çıkması durumunda, kızı Zühre’yi onunla evlendireceğini söyler. Bu işe talip olduğunu söyleyen Kara Batur adlı bir şahıs, atın üzerine tutkalla kendini bağlayarak çürük bir çalıyı yerinden sökerek düşmanın üzerine gider. Eğer bir kahramanı bile böyle ise, biz bu ülkeyle baş edemeyiz” diye düşünen düşman, geri çekilir.

Karahan, istemeyerek de olsa Zühre'yi Kara Batur'a verir ancak Zühre Kara Batur'la birlikte olmaz. Bahçede Tahir ile Zühre'yi otururken gören birisi Kara Batur'a; 'Orucu sen tutsan, bayramı Tahir mi yapacak?' der, Tahir de durumu, Tahir'in Zühre'yi öptüğü şeklinde aktarır ve iftira sonucunda Karahan Tahir'i öldürmek ister. Ancak, kızının yalvarması sonucunda, Tahir'i bir sandukaya koyarak denize bırakır.

Tahir'in içinde yüzdüğü sandukası, Dokuz Taram denen bölgeye gelir ve Tahir sandukanın içinden konuşarak, oradaki kervancılara sesini duyurur ve onlar aracılığıyla Zühre'ye selam gönderir. Kervancılar Zühre'ye selamı iletir ve büyük iltifat görüp oradan ayrılarak, Şah Behram öncülüğünde Tahir'i aramaya koyulurlar.

Tahir'in sandukası, Rum Şahı'nın üç kızı tarafından görülür ve en küçük kız olan Büviçe Sultan, saçlarını ip ederek Tahir'i kurtarır. Rum Şah, küçük bir sınamadan sonra küçük kızıyla Tahir'i evlendirir ancak Tahir, kız ile birlikte olmaz. Şah Behram ve kervancılar Tahir'i bulur, Rum Şahı üç yüz bez vererek Tahir'i memleketine gönderir.

Memleketine dönen Tahir, karşılıklı bir atışma ile kendisini tanıtır. Tahir ile Zühre, birlikte has bahçeye giderler. Bunu gören Kara Batur durumu Karahan'a bildirir. Üç yüz cellâdını Tahir'in üzerine salar ve onu öldürtür.

Tahir'in cenazesini şahırların gibi bir cenaze töreniyle kaldırtan Zühre, 40 gün yas tutar. Tahir'in mezarı başına giden Zühre bir şiir okur, mezar açılır ve Zühre de mezarın içine girdikten sonra mezar kapanır.

Bu durumu öğrenen Kara Batur hançerle intihar eder, Karahan da 'Kara Batur'un hakkı vardı. ' diyerek, onu Tahir ile Zühre'nin arasına gömdürür. Âşık ve maşukun iki kızıl gonca olarak mezarlarından çıkıp birbirlerine sarılma yaklaşımlarına karşılık, Kara Batur bir diken olarak ortaya çıkıp engel olur.

Rüyasında gördüğü bir rüya sonucu fala baktırarak Tahir ile Zühre'nin mezarlarına gelen bir derviş, sevgililerin birer gül olup açmaları sırasında beliren diken kazma ile kesip ateşe atarak külünü savurur ancak ertesi gün diken tekrar belirir. Derviş bu işi her gün yapmaya devam etse bile, iki kızıl gün goncası, her gün yeniden çıkan diken yüzünden, muratlarına asla eremez. "

....

Hikâyenin Nogay eşmetni de İsmail Doğan Nesrin Güllüdağ tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve 2014 yılında neşredilmiştir. Bu metnin özeti şöyledir:

Bir hanın Zühre isimli bir kızı vardır. Han, kızını vezirin oğlu Tahir'e vereceğine söz verir. Çocuklar bir yerde yatıp, bir tabaktan yemek yiyerek büyürler. Birbirlerine âşık olurlar.

Tahir'in babası ölünce, han öksüz gence kızını vermekten vazgeçer. Tahir'i Zühre'den ayırmak için geç bir zamana söz verir. Tahir'i uzak diyarlara göndermeye karar verir. İki âşık görüşüp vedalaşırlar. Tahir'i uzağa gönderip hapse kapatırlar. Zühre, kaygıyla Tahir'i bekler.

Bir gün Zühre'nin evinin önünde kervan durur. Zühre, Tahir'den haber almak ümidiyle kervancılarla konuşur. Kervancılar, oradan ayrıldıktan sonra geze geze Tahir'in hapis durduğu yere gelirler. Tahir pencereden bakar, kervancılara saz ile derdini anlatır. Kervancılar, Tahir'in kim olduğunu anlar, Zühre'nin selâmını söylerler. Tahir dayanamaz hapisten kaçar.

Tahir, gece vakti Zühre'nin penceresinin önüne gelir, içeriye girer. Zühre'yi uyandır, iki âşık birbirleriyle atışarak hasret giderirler. Tahir hapis iken gördüğü rüyayı anlatır. Zühre rüyayı yorumlayıp gönderir.

Gece yine Zühre Tahir'i beklerken hana haber verirler. Han gelip Tahir'i yakalatır sandığa koyar su ile gönderir. Suyun diğer tarafında başka bir hanlık varmış. O hanın da üç kızı vardır. O üç kız Tahir'in suya sandık ile atıldığı haberini alırlar, gidip Tahir'i sudan kurtarırlar ve evlerine götürüp saklarlar.

Biraz zaman geçtikten sonra üç kız kardeş de Tahir'e âşık olurlar, aşklarını söylerler. Ancak Tahir üçünü de reddeder. Yine gizlice Zühre'nin yurduna gelir.

O sırada Zühre'nin düğünü yapılmaktadır. Tahir, bir eşeğe binip kadın kıyafeti giyip düğüne gider, Zühre'nin yanına çıkar. Tahir, yanındaki kızlar ile konuşunca, Zühre Tahir'in sesinden tanıyıp deyişmeye başlar.

Tahir'in geldiğini işiten Han, Tahir'i izletip öldürtür. Zühre de "Tahir'siz yaşayamam deyip kendisini öldürür. Halk toplanıp Tahir ile Zühre'yi beraber defneder.

....

Azerbaycan'da anlatılan Tahir ile Zühre hikâyesi muhteva itibarıyla diğerlerine göre farklılıklar arz eder. Hikâye metni Azerbaycan Külliyyatının 29. Cildinde kayıtlıdır. Aslan Kosalı tarafından anlatılan hikâyenin özeti şöyledir:

Karaman şehrinde Hatem Sultan ve Ahmed Vezir adında iki kardeş vardır.

Bunların çocukları yoktur. Şayet çocukları olursa ve farklı cinsiyette doğarlarsa birbirlerine vereceklerine dair sözleşirler.

Bir gece bir derviş gelir. Cebinden bir elma çıkarır. Tam ortasından böler. Yarısını Hatem Sultan'a yarısını Ahmed Vezir'e verir ve kaybolur. Zamanı gelince birer çocukları olur. Hatem Sultan'ın bir kızı, Ahmed Vezir'in bir oğlu olur. Kızın adını Zühre, oğlanın adını Tahir koyarlar.

Yaşları gelince çocukları Molla Mekteb'ine gönderirler. Molla'nın gönlü Zühre'ye düşer. Molla, Zühre ile Tahir'in konuşup güлüşüklerini görür ve gider Zühre'nin babasına söyler. Zühre'yi mektebe göndermezler.

Bunu duyan Ahmed Vezir, kardeşine elçi gönderir. Elçilerin arasında Molla'nın halasının oğlu Çuğul da vardır. Hatem Sultan, kardeşine mektup yazar ve Çuğul ile gönderir. Çuğul yolda mektubu değiştirir, başka sözler ekler. "Kardeş kırk atlı, silahlı adam gönder." diye de ekler. Çuğul, Ahmed Vezir'e mektubu verir; kırk atlı ve kılıçlı hazırlayıp yola düşer.

Sultan, "Ahmed Vezir'in boynu vurulsun!" diye emreder. Cellatlar, Ahmed Vezir'in boynunu vururlar. Çuğul, Hatem Sultan'a; "Babasını öldürüp oğlunu sağ bırakmak olmaz." der. Hatem Sultan, Tahir'in getirilmesini emreder. Hatem Sultan'ın adamları onu bulup huzuruna getirirler. Hatem Sultan: Tahir'in başının kesilmesini emreder. Cemaat buna karşı çıkar. Sultan, Zühre'nin adını anmaması şartıyla emrini geri alır.

Tahir, bir gün deyiş söyler ve Zühre'nin adını zikreder. Hatem Sultan, öldürülmesini emreder halk yine razı olmaz. Sürgüne gönderilmesinin daha uygun olacağını söylerler. Tahir'i sürgün edilir. Ancak cellatlara gizlice Tahir'i öldürüp kanlı gömleğini getirmelerini söyler. Beri taraftan Zühre'nin Tahir'in sürgün haberiyle yüreği yanmaya başlar.

Bu sırada cellatlar Tahir'i, İran-Osmanlı sınırına kadar götürürler gelirler. Cellat, merhamete gelir, öldürdüğü bir tavşanın kanını Tahir'in gömleğine akıtır, Tahir'i serbest bırakır.

Tahir geze geze Hanverdi'ye kadar gelir. O sırada Hanverdi Sövdegar'ının kızı Bulgarlı Hanım, o gün kırk ince kızla bağa gezmeye çıkmıştır. Saz çalıp yanık yanık türkü söyleyen Tahir'in sesine meftun olur ve onun yanına gider. Tahir, Bulgarlı Hanım'a kendisini misafir etmelerini rica eder. Kız, Tahir'i babasının yanına getirir. Hanverdi Sövdegar, Tahir'i ağırlayıp azizler. Tahir'in tavrı sözleri hoşuna gider. Tahir'e, kırk günlük sefere gideceğini ve malı mülkü kendisine emanet ettiğini söyler.

Bulgarlı Hanım Tahir'e her gün gülşenli bahçenin birini gezdirir. Otuz dokuz bağı gezip bitirirler. Tahir, kızıdan kırkinci bağı gezdirmesini ister. Kız Tahir'i kıramaz, kırkinci bağın anahtarını verir. Bağı gezerken bir nar ağcının üstünde gülün etrafında pervanenin şamın etrafında dolandığı gibi dolanır görür. Birden gül yere düşer. Bunun üzerine bülbülün göğsüne gülün dikenini batar. Bülbül başını gülün üzerine koyar ve can verir. Tahir, bülbül ile gülün bu haini gördükten sonra; "Dilsiz hayvan gülün yolunda kendini feda eder, ben nasıl olur da Zühre'nin gözünü yolda koyarım." der. Bulgarlı Hanım'a gideceğini söyler. Bulgarlı Hanım ne kadar karşı çıksa da Tahir'i engelleyemez. Tahir, Bulgarlı Hanım ile vedalaşıp yola düşer.

Yemen Şah'ının kızı Nergiz Hanım Gürcistan'da kırk ince kızla geziye çıkar. Kızlara; "Nerede âşık görürseniz, tutup huzuruma getirin." der. Tahir'e rast gelirler. Nergiz: "Biraz tarif et göreyim sen gerçekten âşık mısın? Yoksa boynunu vurduracağım." der. Tahir, yalvarıp yakararak Nergiz'in elinden kurtulur, Karaman'a gider. Hatem Sultan'ın korkusundan evlerine gidemez. Şehirdeki Meleksuma adlı bir kadının yanına gider. Çocuğuna biraz para verir ve kadından kendisini Zühre ile görüştürmesini ister

Nene, Tahir'e kendi kızının çarşafını giydirir. Zühre'nin yanına götürür. Zühre bu sırada uykudadır. Nene Zühre'yi uyandıramaz. Tahir sazını eline alır ve Zühre uyanır ve Tahir'i görünce korkar. Zühre; "Emmioğlu şimdi babam haber alırsa seni de beni de öldürür. Şimdi ben seni nerede saklarım!" der.

Zühre, Tahir'i büyük bir sandığa saklar, denize bırakır ve sandığı zincirle bağlar. Gece olduğunda denizden çıkarıp yanına alır.

Hatem Sultan Tahir'in Zühre'nin yanında kaldığı haberini alır. Zühre'nin yanına adam koyar. Adamlar bir hafta gözetlerler ama bir şey göremezler, çıkıp giderler.

Zühre, günün birinde sandığı denizde göremez. Dalgalar sandığı alıp Çin'e kadar götürür. Dalgalar sandığı Çin Padişah'ının bağına getirir. Padişah'ın kızı Banu Hanım kırk ince kız ile bağa geziye çıkar. Nehir kenarında sandığı görürler, şaşırırlar. Sandığı açıp baktıklarında genç bir oğlan görürler.

Tahir, sesleri duyunca gözlerini açar, bakar, kızları görür. Tahir onlara hâlini anlatır. Banu, "Eğer Zühre benden güzelse tacını tahtını dağıtırım. Yok eğer benden çirkinse seni öldürürüm." der. Banu Hanım, Hatem Sultan'a elçi gönderir. Zühre'yi Tahir için ister. Hatem Sultan razı olmaz. Bunun üzerine Banu Hanım, Hatem Sultan'ı öldürür. Zühre'yi Tahir ile görüştürür. Görür ki Zühre gerçekten güzeller güzeliidir.

Tahir tahta çıkar, Zühre'yi de Banu Hanım'ı da alır kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

—, *Tahir ile Zühre*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1959.

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 6, Bakı, 2014, s. 317-398.

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları II*, Bakı, 1961, s. 3-49.

Âşık Garip hikâyesi-Tahir ile Zühre (Der-kenar olarak), Emniyet Matbaası, İstanbul, R. 1330 (M.1914).

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, C. 6, Bakı, 2011, s. 261-303.

Doğan, İsmail-Nesrin Güllüdağ, *Nogay Destanları*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 255-262.

Gökçeğözoğlu, Ahmet, "Zühre-Tahir Hikâyesinin Türkmen ve Kumuk Varyantlarının Epizotlarına Göre İncelenmesi", A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2015, s. 427-449.

Güney, Eflatun Cem, *Tahir ile Zühre*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1960.

Hemid Ehmedzade Tilimhanlı, *Tahir-Zühre*, Tebriz, 1391.

İnayet, Alimcan, *Uygur Halk Destanları 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 235-278.

İsmayılov, Hüseyin-Eziz Elekberli, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 19, Bakı 2010, s. 108-160.

İstanbul Maarif Kitaphanesi *Tahir ile Zühre*, İstanbul, 1959.

Kaya, Doğan, "Tahir ile Zühre Hikâyesi ve Karagöz Oyunlarında Tahir ile Zühre", *Fuzuli Bayat Armağanı*, Ankara, 2008, s. 187-194.

Kaya, Doğan, *Tahir ile Zühre Hikâyesi*, Sivas, 2020, e-kitap (www.dogankaya.com)

Kekilov, Aman - Aşırov, Nagım, *Mollanepes Zöhre-Tahir*, Aşgabat, 1959.

Keskin, Ahmet, "Tahir ile Zühre Hikâyesi'nin Uygur Varyantı Üzerine Yapısal Bir İnceleme", Prof. Dr. Fikret Türkmen Kitabı, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İzmir, 2012, s. 555-573.

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme*, Adana, 2015, s. 186-189, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Korgunal, Muharrem, Zeki *Tahir ile Zühre*, İstanbul, 1936.

Maşallahqızı, Metanet (Abbasova), *Güney Azərbaycan Folkloru VI. Kitab*, Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. VI, Bakı, 2017, s. 317-398.

Memmedli, Elhan, *Azərbaycan Folklor Külliyatı*, Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor Enstitutu Yayınları, C. 30, Bakı, 2012, s. 170-199.

Molla Ahmet-Molla Mehmet Zarifoğlu, *Kıssa-i Tahir ile Zühre*, Kazan 1889.

Molla Nefes, *Zühre ve Tahir*, (Haz. Hacı Muraddurdu Kadı), Meşhed, 1380.

Radloff, W[ilhelm], "Tayur ile Seure", *Proben*, Petersburg 1872, C. 4, s. 340-356.

Sayılov, Kalib-Ağaverdi Helil, *Azərbaycan Folkloru Külliyatı*, Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor Enstitutu Yayınları, C. 29, s. 120-130.

Suleymanov, Ahmet-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 2 – Mitolojik Destanlar* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 503-510.

Tahir ile Zühre, İkbâl Kitaphanesi, 4. Baskı, İstanbul, 1928.

Tehmasib, Memmedhüseyn, Ehliman Ahundov, *Azərbaycan Dastanları, Beş Cildde*, Lider Neşriyyat, C.1, Bakı-2005, s. 124-165.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi-Tatar Edebiyatı I, T. C. Kültür Bakanlığı, C. 17, Ankara, 2001, s. 307-322.

Türkmen, Fikret, *Tahir ile Zühre*, Ankara, 1983.

Urmançı, Fatih, *Tatar Destanları 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 180-201.

Zorluoğlu, S[üleyman] T[evfik], *Tahir ile Zühre*, İkbâl Kitabevi, İstanbul, 1936, 87 s.

TALEH VE HAGİGET

Azerbaycanlı âşık, Haspolat Gülablı'nın tasnif ettiği hikâyedir. Gülablı, Karabağlı olup meşhur Âşık Valeh'in soyundandır. Âşık Valeh'in babası Mehemed ile çağdaşı ve halası oğlu Kanber de âşiktir. Taleh ve Hegiget hikâyesinden başka Bahtıyar ve Letafet, Mahir ve Hasret, Samet ve Zeynep, Valeh ve Taleh adında dört hikâye daha tasnif etmiş ve bunları Taleh ve Hegiget adlı kitapta yayımlamıştır (Bakı-1990). Taleh ve Hegiget, manzum ve mensur yapıya sahip bir hikâyedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Taleh, Karabağ'ın Abdal Gülablı beldesinden Âşık Valeh'in oğludur. Gençliğine kadar hem hayat dersi almış hem de saz almıştır. Evlenmek ister ve evine getireceği kızın babası Valeh'e ve annesi Zerniyâr'a lââyık birisi olmasını düşünmektedir. Yaz mevsiminde babasını yakın dostu Süleyman'ın yanında yaylağa gider.

Beri tarafta Şirvan bölgesin Abdurrahim Han adında zalim bir han vardır. Abdurrahim Han'ın da Hegiget adında bir kızı vardır. Han, kızını en iyi şekilde okutmuştur. Hegiget şair yaratılışlıdır. Han, kızı Hegiget'e kimi isterse ona gideceğine dair söz verir.

Abdurrahim Han'ın Şaban adında bir veziri, onun da Mervan adlı bir oğlu vardır. Mervan'ın gönlünden Hegiget'i oğlu Mervan'a almak geçmektedir, ancak bunu bir türlü dile getirememektedir.

Hegiget, Karabağ yaylağına gitmek için babasından izin ister. Babası, veziri Şaban'a emrederek bir kervan hazırlatır ve kızını onunla Karabağ yaylağına gönderir.

Yaylağı gezmeye çıkan Taleh ve Hegiget birbirlerini görürler. Taleh, Hegiget'e âşık olur. Birbirlerine deyiş söyleyip, duygularını dile getirirler ve ertesi gün buluşmak üzere ayrılırlar. Sevgililer bu şekilde yedi defa buluşurlar. Bu arada Abdurrahim Han'dan Şirvan'a dönmeleri için bir mektup gelir. Akikat buna çok üzülür. Rastladığı Kızıyeter adlı kocakarıdan yardım ister. Kız yeter bir mektup yazmasını, bunu Taleh'e verebileceğini söyler. Hegiget, durumunu ifade eden bir mektup yazıp Kızıyeter'e verir.

Taleh, ertesi gün her zaman buluştuğu yere gider, Hegiget'i göremeyince yanık deyişler söyler. Taleh'i bu vaziyette görenler delirmiş

diye alıp onu Süleyman'ın yanına getirirler. Süleyman, ağzı dualı hocalar getirtir, dualar ettirir. Taleh, başını dinlemek için, sazını alıp yola çıkar. Yolda Kızıyeter'le karşılaşır, tanışır. Kızıyeter, Hegiget'in mektubunu Taleh'e verir.

Beri taraftan Hegiget, Şirvan'da gidince hastalanmış gibi görünür. Abdurrahim Han, ne kadar hekim varsa, sarayına getirtir. Kızının hastalığı iyileşeceğine daha da kötüye gider. Bunu duyan Kızıyeter, fayton tutup Şirvan'a gelir. Abdurrahim Han'a, bir hekim kadının geldiğini haber verirler. Kızıyeter, Abdurrahim Han'a kızı Hegiget'i iyileştirebileceğini, kızın âşık olduğunu, muteber bir saz âşığının onu sağlığına kavuşturabileceğini söyler. Han, bunun üzerine Şirvan'da ne kadar saz âşığı varsa getirtir.

Bu arada Taleh, yaylaktan evine gelir. Yemeden içmeden kesilir.

Valeh, Şirvan'da Hegiget'in hastalandığını öğrenir. Birisi evine misafir olur ve Abdurrahim Han'ın bir mektubunu verir. Abdurrahim Han, kızının yataklara düştüğünü, sağlığına kavuşturmak için ne kadar âşık varsa sarayına gelmesini istemektedir. Valeh, oğlu Taleh'i yanına çağırıp, Şirvan'a onun gitmesini ister. Sabahleyin erkenden Taleh yola çıkar.

Sarayda sanatlarını icra eden âşıkların hiçbirine Kızıyeter icazet vermez. Saraya iki âşık daha gelir. Bunlar; Valeh'in oğlu Taleh ile Hemedanlı Mahmut Kapıcı'dır.

Kızıyeter, Hemadanlı Âşık Mehmed'i de beğenmez. Bu defa Taleh çağırılır. Taleh, saz çalarak kim olduğunu, nasıl birisi olduğunu anlatır. Âşık Mahmut, gazaba gelip Taleh'le karşılaşma yapar. Kızıyeter, Abdurrahim Han'a saraya gelen âşıkların en üstününün Taleh olduğunu söyler.

Abdurrahim Han, Taleh'i sarayına âşık olarak alır ve kızı Hegiget'i eğlendirmekle vazifelendirir. Taleh ve Hegiget bir arada eğlenirler.

Hegiget'i oğlu Mansur yerine başkasına kaptıracağı korkusuna kapılan Vezir Şaban, Abdurrahim Han'ın huzuruna çıkıp ağlamaya başlar. Han, ağlamasının sebebini sorar. O da kızı Hegiget'la Taleh'i sarmaş dolaş gördüğünü, Hegiget'in onun elinden kurtulmaya

çalıştığını, bir türlü kurtulamadığını, kendisini gördüğünde Hegiget'i serbest bıraktığını söyler. Bunları duyan Abdurrahim Han sorgusuz sualsiz Taleh'i zindana attırır.

Bir gün Hegiget'e babası Abdurrahim Han'ın kendisini Şekili İskender Bey'in oğluna verdiği haberini getirirler. Hegiget'in dünyasını kararır. Hemen Abdal Gülablı'daki âşık Valeh'e bir mektup yazarak yardım ister. Kızıyeter, mektubu Valeh'e götürür. Durumu öğrenen Valeh, yardım istemeye başlar.

Kardeş bildiği ve Köroğlu gibi namılı olan Feyzullah Bağbani'den yardım ister. Feyzullah Bağbani, Şekili İskender Bey'in Hegiget'i oğluna gelin götüreceğini, düğünün ertesi günü de Taleh'in asılacağını öğrenir. Doğruca Şirvan'a gidip Taleh'i zindandan kurtarır, Hegiget'i de alıp kaçır. Sabahleyin durum anlaşılır. Abdurrahim Han'a haber verirler. Düğün evi yas evine döner. İskender Bey de, Abdurrahim Han da Feyzullah Bağbani'den çekinirler. İskender Bey, Abdurrahim Han'dan Şaban Vezir'in kızını ister ve kızı alıp Şeki'ye gider.

Feyzullah Bağbani, Taleh'i ve Hegiget'i Abdal Gülablı'ya getirir, Valeh'e teslim eder.

Kaynakça:

Aşığ Haspolat Gülablı, *Taleh ve Heqiqet*, Bakı-1990.

TAMA

Kazak destanıdır. Destanın tamamı manzumdur. Toplam 685 dizedir. Dizeler genellikle 7 hecelidir. Destan tüydek olarak yani sıralı dizelerle vücuda getirilmiştir.

Destanda, Kögis'in oğlu Tama'nın karşısına çıkan binlerce Kalmuk askerini tek başına kırıp yok etmesi, anlatılır.

Murın Jıray Sengirbayev'in kaleme aldığı destan metni Fikret Türkmen ve Metin Arıkan tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş 2007'de Türk Dil Kurumu Yayınları arasında yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Kögis'in "Tama" adında bir oğlu vardır. Tama, arkadaşlarıyla aşık oynarken çoğu zaman kaybeder ve onlarla kavgaya tutuşur. Bu yüzden arkadaşları onu oyuna pek almak istemezler.

Tama on yaşına geldiğinde babası Kögis'in silahlarını kuşanıp arada bir ava çıkar. Issız bozkırda dolaşırken Kalmukluların silahlı bir bölüğü ile karşılaşır. O günden sonra kafasında memleketinden gitmek ve yiğitliğini göstermek düşüncesi belirir.

Bir gün anne ve babasından habersiz hazırlanır. Atına bindiği sırada sesleri duyan annesi ve babası kalkıp yanına gelir. İkisi de Tama'nın gitmesine rıza gösterir. Kögis oğluna hayır dualar edip düşmanları Kalmuk, Kızılbaş ve İldis'tan bahseder, oğluna öğütler verir. Tama anne ve babasıyla vedalaşır.

Tama üç ay boyunca dağlarda, düzlerde dolaşır. Dördüncü ay bir ihtiyara misafir olur. İhtiyara Kalmuklarla ilgili bazı sorular sorar. İhtiyardan, Kalmuk kalesinin önünde altı sıra çukur kazılı olduğunu, çukurun içinin sivi mızraklarla donatıldığını ve hanın çok zalim olduğunu öğrenir. Tama, ihtiyara, Nogaylardan olduğunu, beş gün içinde oraya varacağını bunu yurduna gidip iletmesini söyler ve vadi boyunca geçip gider.

İhtiyar da devesine binip yola çıkar. Öğle vakti kaleye varır. İçeri girer ve hanın karşısına çıkıp, Tama'nın söylediğini hana aktarır.

Tama, düzlük bir yerde hanın askerleriyle karşı kaşıya gelir. Çarpışmada çok sayıda Kalmuk askerini öldürür. Kaçan askerler durumu gelip hanlarına haber verir. Han bin asker daha gönderir. Tama, onları da öldürür. Gece yarısı olduğunda Kalmuklular geri çekilir.

Ertesi gün Tama, gelen askerleri de öldürür. Kalmuk hanı, iki bin asker toplar. Tama'nın atı derin vadiden atlayarak geçer. Han iyice korkuya kapılır. Hanımı hana demirden kıyafetlerini giyerek yanına üç bin askeri de alarak savaşmasını söyler. Han hemen demirden kıyafetlerini giyerek atına biner. Bin asker önden gider. Han da iki bin asker yanına katıp Tama'nın yanına gider. Yiğitliğini göstermek için tama ile tek başına savaşır. Tama'nın başında tolgası, üzerinde zırhu

olduğu için silah kılıç işlemez. Tama, hanın başını uçurur. Bunun üzerine Kalmuk askeri bölük bölük kaçar. Tama onları kalelerinde yakalayıp öldürür. Han onlara çok eziyet ettiği için halk Tama'ya karşı koymaz. Onları Nogaylı'nın sınırı olan Akoşan ve Kancığa'ya sürer. Kendi de kalabalıkla yurdunun sınırına oradan da memleketine döner. Ganimetleri halkıyla paylaşır. Halk toy yaparak olanları kutlar.

Kaynakça:

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4*, (Aktaranlar: Fikret Türkmen-Metin Arıkan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 534-565.

TANA

Nogay destanıdır. Destanda, Nogaylar ile Kızılbaşlar arasındaki yurt kavgası konu edilmiştir. Nogay kahramanı Tana, onlarla karşılaşır ve üstün gelir.

Orijinal metnini göremediğimiz destan, kullandığımız kaynakta şu şekilde özetlenmiştir:

“Tana kırk yaşını doldurduğunda hanımı otuz beş yaşındadır. Bir gün Tana sarayından çıkmış gelirken hanımı ona çocuk veremeyişinden duyduğu üzüntüyü dile getirir. Çocuk özlemine başkalarının çocuklarını severek gidermeye çalıştığını; ancak artık dayanacak gücünün kalmadığını belirtir. Han soyunun yok olmasından korktuğunu söyler. İskender Han'ın 25 yaşında bu dünyadan ayrıldığını dünyada soyunu devam ettirecek bir evladının olmamasını da örnek olarak verir.

O zaman Tana Han, Allah'tan gelene razı olduklarını fakat kendisinin İskender Han'la kıyas edilmesinin kendisinde derin bir üzüntü bıraktığını söyler. Hanımı ise eşine aklında bir kötülüğün olmadığını; ama o gün gelen dilenci kadının yanındaki çocuğu görünce yüreğinin allak bullak olduğunu kocasına anlatır.

Bunları duyan Tana tahtına doğru ilerler. Hanımı da ardından yavaş yavaş gider. Tana beylerini çağırır. Belirtilen saatte yirmi bey karşısındadır. Tana dünyadaki her mahlukun yavrusu olduğunu ve onların yavruları için yaşadığını söyler. Bu sözler karşısında beyler

ne söyleyeceklerini şaşırırlar. Kümis adlı beyin on iki yaşında Altın adındaki oğlu beylerin peşine takılıp gelmiş ve konuşulanlara şahit olmuştu. Altın, hanın sözlerini beylerin iyi düşünmesi gerektiğini söyleyince Kümis, hana kendilerinden önceki hanların çocukları olmadığına evliya türbelerinde geceleyip Allah'tan çocuk dilediklerini, gaipten gelen haber üzerine Allah'ın dileklerini gerçekleştirip onları sevindirdiğini anlatmıştır. Bunun üzerine Tana ataları Anşıbay Han'ın oğlu Baba Tükti Şaştı Aziz'in keramet sahibi olduğunu mezarına gidip dua edince dualarının kabul olabileceğini belirtip üç gün içinde gidip gelmeleri için beylerini görevlendirir. O zaman Kümis'in oğlu Altın, Tana Han'a yedi milletin dilini bilen iki kişiyi yanına alarak hanın yola çıkmasının daha doğru olacağını söyler.

Bu öneri Tana Han'a da mantıklı gelince beylerinden üç gün içinde yedi milletin dilini bilen iki kişi bulup getirmelerini ister. Beyler üç gün içinde iki kişi bulup getirirler, aksakalların ve karasakalların hayır dualarını alıp Tana ve iki adam yola çıkarlar.

Yolculuklarının 20. gününde Baba Tükti Şaştı Aziz'in mezarını görürler. Yarım günlük mesafe kaldığında han yaya olarak mezarın başına gelir. Evliyanın yanına oturup göz yaşı döker, Kur'an okur, dileğini diler, sonra da yanına uzanıp uyur. Bir süre sonra bir ses Allah'ın dileğini kabul ettiğini, doğacak oğlunun adını da Han Narik olarak koymasını söyler.

Tana Han evliya mekânından çıkıp durmadan atına biner ve doğruca yurduna yönelir. Onu karşılayan aksakallara müjdeli haberi verir.

Tana Han hemen köyüne gidip oradan da Indıslar ve Kalmuklar üzerine sefere çıkmak için hazırlanır. Ancak sefere çıkmak için hiçbir Nogay gönüllü olmaz. Ayrıca Tana'nın sefere çıkma kararını etrafındakiler şaşkınlıkla karşılarlar. Zira han sefere çıkamayacak kadar yaşlıdır.

Tana Han sefer için hazırlıklarını tamamlayıp yola çıkmak üzere iken karısı yanına gelip onu uğurlar. Lâkin Tana Han kırk yaşında olduğu için karısı tedirgindir. Tana Han kendisinin han soyundan geldiğini belirterek karısını rahatlatmak ister. Buna rağmen Nogaylar'dan hiç kimsenin beraberinde gelmeyişi onu ziyadesiyle üzmiştir.

Uzun yol aldıktan sonra Tana Han Kızılbaşların eline varır. Uzaktan bakıp kalabalık hayvan sürülerini görür. Kızılbaşların gücünü araştırmak ister. Dilenci kılığına girerek çobanların yanına varır. Onlara yetim bir çocuk aradığını belirtip şehirlerinin nerede olduğunu sorar. Çobanlar da Aktöre adında bir hanlarının olduğunu, onun dağın tepesindeki otağda oturduğunu, şehrin askerlerinin ve kalesinin olmadığını; ama zengin bir halk olduklarını söylerler. Aktöre Han'ın etrafında yaklaşık yüz askeriyle birlikte eşi ve çocuklarının olduğunu da ifade ederler.

Tana Han, Aktöre hakkında bilgi topladıktan sonra iki gün dinlenip saldırmaya karar verir. Tana Han saldırmak için tek başına yola koyulur. Aktöre Han'ın otağına yaklaşır. Hanın adamlarından birkaçı Tana'yı görünce ona silah doğrultur. Tana Han saldırmaya hazır kişilere aldırmadan atını onlara doğru salar. Yüz kadar askerle mücadele eder. Evinde yatan Aktöre Han dışarı çıkar ve kalan elli kişilik askeriyle beraber kaçmaya başlar. Tana Han Aktöre Han'ın kaçtığını fark etmez. 'Nasıl ölmüştür.' diyerek Aktöre Han'ın himayesindeki diğer evlere saldırır. Üçüncü günün sonunda Aktöre Han bin kişiyle karşısına dikilir. Aktöre Han ve Tana Han kendilerini tanıttıktan sonra birbirlerine meydan okurlar. Aralarında kanlı bir savaş başlar. Bir gün bir gece devam eden savaştan sonra tan ağarırken Tana Han, Kızılbaşların kaçtığını görür. Aktöre Han da kaçmıştır. Tana Han askerlerden birinden Aktöre Han'ın yerini sorup öğrenir. Hanı bulduğunda teke tek dövüşe başlarlar. Hâli kalmayan Aktöre Han, Tana Han'ın atının başını keser. Attan düşen Tana Han, Aktöre Han'dan atının öcünü onun başını keserek alır.

Kızılbaşlar'ın mallarını ve halkını ganimet olarak alıp dört aylık mesafedeki yurduna varan Tana Han ganimetleri halkına paylaştırır ve tahtının başına geçer."

Kaynakça:

<http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/>

TANAA HEREL

Tuva destanlarındandır. 1944 yılında A. M. Kızıl-ool tarafından Ondar Tevek-Kejege'den derlenmiştir. Derlenen bu metin Ekrem Arıkoğlu ve Buyan Borbaanay tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 2007 yılında, Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlanmıştır.

Bütünüyle manzum bir yapıya sahip olup 1726 beş dizeden meydana gelir. Dizelerin hece sayıları 4-11 arasında değişir. Destan, seri dizelerden oluşan tündek tarzında vücuda gelmiştir.

Destan diğer Tuva destanlarında olduğu gibi mitolojik unsurlar pek fazladır.

Destanın şahıs kadrosunda; Şan-Haan, Pat-Patpalçın Han, İhtiyar, Elçiler, Tanaa-Herel, Altın kraliçe, Beli-Şınar Bey, Döjü-Şınar Bey, kırk asker, Hün-Haan; Kuskus-Kuyuram, Saaskan Sayram, Ay-Haan'ın, Şulbus-Haan, Beli-Şınar Bey, Şan-Haan, Erlik-Lovun Han görülür. Mekân olarak da Ak-Oy karşımıza çıkar. Destanda at adı olarak; Daş-Hüren, Bedik-Hüren, Döjü-Hüner, Bedik Hüren, Döjü-Hüren, Daş-Hüren geçer.

Destanın özeti şöyledir:

Şan-Haan yüz sekiz tane kadın almasına rağmen hiç çocuğu olmaz. En sonunda Ak-Oy'da oturan bilge bahşısına gidip yardım dileyince bu bilge bahşı, "Batıda yaşayan Pat-Patpalçın Han'ın kraliçesini davet edip dua edilirse çocuk olabilir." der. Şan-Haan bütün halkını toplar ve sorar. Ancak oraya gidebilecek kimse çıkmaz. Toplanan halk dağıldıktan sonra çok ihtiyar adam gelip öğüt verir. Saygı gösteren han, adamın iyi şeyler söyleyeceğini anlar. İhtiyar oturarak; "Oraya gitme işini ancak benim üç yaşındaki kısa boylu oğlum yapar." der. Adam evine dönerken han ona üç at ve üç adam verip "O oğlunu gönder." diye talimat verir.

O üç adam ihtiyarın evine ulaşınca, adamın oğlunu getirdikleri ata bindirirler ancak atın omurgaları kırılır. Hâl böyle olunca elçiler yaya kalır. Oğlan da atları öldürmenin mahcupluğuyla babası evinde kalır ve Han'ın yanına gitmez. Elçiler Han'a gelip olanı biteni anlatınca Han ertesi gün on elçiye on at verir ve oğlanı getirmeleri için yollar. Elçiler oğlanı ata bindirdiklerinde o on atın da omurgaları kırılır. Elçiler

Han'a dönüp aynı şeyleri tekrar anlatır. Han da onları bu sefer yirmi ata bindirip yirmi atı da yanlarına vererek yollar. Ancak sonuç yine aynı olur. Böyle böyle altmış ata kadar çıkarlar. Altmış elçi altmış ata binip yanlarına altmış at alarak oğlana gider. Oğlanı yanlarına aldıkları altmış ata bindirdiklerinde altmış atın omurgaları kırılır. Oğlan bu sefer babasına "Senin birkaç malından beni taşıyacak bir şey yok mu?" diye sorar. İhtiyar baba da elçilere dönüp "Ne biçim yorucu iş oldu, birkaç maldan en iyisine binip peşinizden gelecektir." der ve elçileri geri gönderir.

Sonra oğul baba aralarında konuşur. Oğlan babasına ne yapacağını sorar. Babası; "Büyük kahverengi kısarak üç yıl gebe kalıp üç ay sancısı tutup yılan geçmeyen sık ormanda doğurmuştur. Erkek yavru doğurmuşsa seni o kaldıracabilecektir." der. Oğlan gidip o hayvanı bulur ve babasının yanına getirir. Atı neyle eyerleyip, hangi dizgini takip bineceğini sorar. Adam gümüş dizgini getirir. Oğlan takar ve taktığında kahverengi kulun iki yaşındaki taya dönüşür. Geniş kara keçesini koyunca üç yaşındaki hayvana, kızıl eğri eyerini takınca dört yaşındaki hayvana dönüşür. On sekiz kolan eyer kemerini sayıp çekince, on sekiz göğüslüğünü sayıp çekince, otuz kulaç boyunda, üç kulaç kuyruklu, dağ gibi büyük kahverengi at oluverir. Ata binmeye hazırlanan oğlana at konuşarak yön verir ve oğlan atın istediği şekilde ata biner. Oğlan "Hazırım!" deyip ileri atılır. At mavi gökyüzünü sallayıp kara yeri titreterek şahlanmaya başlar. Doksan gün durmadan altmış gün dinlenmeden şahlandıktan sonra durur. Ondandır sonra aziz yiğit evine gelir. Atı; "Ben annemin ilk sütünü emeyim." der. Oğlan da aynı şeyi der ve atını salıverir. Sonra ikisi de emdikten ve zaman geçtikten sonra oğlan atını tekrar yakalar biner, Han'ın obasına gitmek için yola çıkar. Oğlan hanın obasına ulaşır. Hanın huzuruna çıkar. Han "Adın ne çevik oğlum?" diye sorar. Oğlan da "Tüyleri dökülmüş şapkalı, çok ihtiyar adamın oğluyum. Adım lakabım yok. Babam git Han'ın ad versin dedi." der. Han; "Sana da atına da ben ad koyacağım." der. Sonra Han, oğlana ziyafet çektirir. Yerler, içerler ve Han oğlana; "Adın Daş-Hüren atlı Tanaa-Herel olsa nasıl olur oğlum?" der. Böylece atın adı Daş-Hüren oğlanın adı Tanaa-Herel olur. Sonra Han isteğini dile getirir. Oğlan da güneybatıda yaşayan Pat-Patpalçın Han'ın Altın kraliçesini davet etme işini kabul eder ve gideceğine söz verir. Han yanına kimi, ne kadar

malı alacağını sorduğunda o “Kendi obamda arkadaşımı ben bulayım.” diye cevap verir ve obasına döner. Fazla yük olacak malı, halkı istemez. Acıkmaz, susamaz arkadaş; zayıflamaz durmaz at istediğini obasındaki herkese duyurur. Sonra Belgeçi’nin oğlu Beli-Şınar Bey elli askerini yanına alır kendisi de atı Bedik-Hüren’e biner. O yetmez, Tölgeçi’nin oğlu Döjü-Şınar Bey atı Döjü-Hünere biner kırk askeriyle gelir.

Daş-Hüren atlı Tanaa Herel, Belgeçi’nin oğlu Beli-Şınar Bey, Tölgeçi’nin oğlu Döjü-Şınar Bey birlikte yola çıkarlar. Kısa süre sonra Hün-Haan bu kafiye yollarından, amaçlarından alıkoymak için obasına davet eder. Yiyip içip göndermeyi istediğini söyler. Onlar da kabul eder. Ancak yeniden yola koyulmak isterler. Hâl böyle olunca Hün-Haan: “Gideceğiniz yerin engelleri çoktur. Otu, suyu bile zehirli. Toynaklı şeyin toynağı sökülür. Tüylü kuşun tüyü dökülür, kraliçeyle kraliçe aynıdır, benim kraliçemi alıp gitmez misiniz?” der. Yiğitlerse; “İlk av kuzeydedir, son av da güneydedir.” deyip gitmeye kalkarlar. Hün-Haan’ın Altın kraliçesi gümüş iple işlenen örtüsünü hediye eder ve örtüyle dalgalanarak vurursanız ölen şey dirilir, sönen ateş tutuşur.” der. Yiğitler bunları Ay-Haan’ın obasında, Şulbus Haan’ın obasında yaşarlar. Sonra yollarına devam ederler. Yolda kendileri gibi Pat-Patpalçın hanın Altın kraliçesini davet etmeye giden biri ak deveyi biri kara deveyi çeken Kuskus-Kuyuram, Saaskan Sayram adlı iki kardeşe rastlarlar. Amaçlarını ve devedeki hediyeleri duyan bu üç yiğit oyunlarla o develeri alırlar ve iki kardeşin geri dönmesine sebep olurlar.

Böyle çeşitli badirelerle Pat-Patpalçın’ın obasına ulaşırlar. Hanın obasında günlerce kalıp yerler içerler, ağırlanırlar. Üç yiğit hanın Altın kraliçesini alır ve geri dönmek için yola koyulur. Han ise kızına malının ortasından mal eşyalarının ortasından eşya, halkının ortasından halk ayırıp verir. Tanaa-Herel ise üsttekilere dokuz renkli gökkuşağı çektirip; halkını, ak malını, eşyalarını, arkadaşlarını üst dünyadan gönderir, Ay-Haan’ın obasına ulaşınca orada durmalarını, kendisinin de alt dünyada bir kısım yol engellerini temizleyerek oraya ulaşacağını söyler.

Tanaa-Herel, o iki kardeşe rastladığı yere gelince savaşın çok kızışmış devam ettiğini görür. Orada savaşarak hepsini öldürür. Sonra Şulbus-Haan’ın obasına gelince savaşın olduğunu görür. Savaşan yiğit burada da hepsini öldürür ve yoluna devam eder. Sonra Ay-Haan’ın

obasına ulaşır ve arkadaşlarının burada sağ salim beklediğini görür. Ay-Haan'ın da kraliçesini alıp Hün-Haan'ın obasına gelirler.

Hün-Haan da altın kraliçesini hediyelerle birlikte üç yiğite verir. Tanaa-Herel, Hün-Haan'ın Altın kraliçesini Belgeçi'nin oğlu Bedik Hüren atlı Beli-Şınar Bey'e, Ay-Haan'ın altın kraliçesini Tölgeçi'nin oğlu Döjü-Hüren atlı Döjü-Şınar Bey'e verir.

Tanaa-Herel kraliçe ve halkıyla Şan-Haan'ın obasına gelir. Şan-Haan'ın yüz kadını, Tanaa-Herel'in davet edip getirdiği Altın kraliçe kadınına dua ederler. Yüzü dua eder, sekizi etmez. Şan-Haan'ın dua eden yüz kadını yüz oğlan doğurur. Dua etmeyen sekiz kadını ise enik doğurur. Şan Haan sekiz enik doğuran kadınına doğurdukları enikleri yedirerek evine geri gönderir.

Yüz sekiz kadınlı Şan-Haan Tanaa-Herel'in davet edip getirdiğini Altın kraliçe kadınına hile, oyunla almayı düşünüp Tanaa Herel'i yanına çağırır. Tanaa-Herel'e şeytan dünyasında Erlik-Lovun Han'ı getirme görevi verir. O da o görevi kabul eder ve karısının yanına gidip durumu izah eder. Karısı durumu anlar ve Tanaa-Herel'e türlü ip uçları vererek ona bir sürü nasihat verir.

Tanaa-Herel yola çıkar ve yolda karşılaştığı her sorunda, engelde karısının dediklerini uygular. Sonunda da Erlik-Lovun'u bulur. Görevini yerine getirir. Şan-Haan'ın istediklerini oradan alır. Bunun yanında bir de Erlik Lovun'un masasının üzerinde duran dokuz cevherini ve yumuşak kızıl şeyini de aşırıp çıkar, yola koyulur. Sonra Tanaa-Herel yer ağzından çıkıp gelip, boğazından aşırıldığı dokuz cevheri dokuz yöne püskürür. Han'ın obasına girerken de avucuna aldığı yumuşak kızıl şeyi Han'ın obasının yanına atar. Han'ın sarayının kapısına gelerek "Acınacak şeyin odur." deyip girmeden obasına koşturup gider. Böylece yüz sekiz kadınlı Şan-Haan, Tanaa-Herel'e yenilir. Erceğin cesuru, oğlanın neşelisi Yiğit Daş-Hüren atlı Tanaa-Herel Bey mutlu şekilde huzur içinde yaşar gider. O gitti, ben geldim.

Kaynakça:

Arıkoğlu, Ekrem-Buyan Borbaanay, *Tuva Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 208-285.

TANRIVERDİ

Bozalğanlı Âşık Hüseyn Quluyev (1863-1939)'in Kaçak Tanrıverdi hakkında tasnif ettiği hikâyedir. Hikâyede Tanrıverdi'nin Süleyman Bey ve adamlarına karşı verdiği mücadele konu edilmiştir. Azerbaycan'da yaygın olarak kullanılan şekil ve türleri ustalıkla örnekleyen, üstatnamelerin üstadı ve sanat gücü üst derecede olan Âşık Hüseyn, Âşık Mirze, Âşık Garip, Âşık Goca, Şair Veli gibi âşıklara ustalık yapmıştır.

Manzum ve mensur yapıda olan destanda 11 koşma, 11 gereyli ve 1 adet de muhammes bulunmaktadır.

Anlattığı hikâyeler 1938 yılında Hümmet Elizade tarafından yayımlanmıştır. Hüseyn, Koroğlu repertuarına da önemli katkılarda bulunmuştur.

Ali Okumuş, *“Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme”* adlı yüksek lisans tezinde hikâyeye hakkında ayrıntılı bilgiye yer vermiştir. Hikâyeye, Ali Okumuş tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Tanrıverdi'nin annesi ve babası öldüğü için genç yaşlarda şehir şehir dolaşarak çobanlık yapmaktadır.

Bozalğanlı şehrine gelen Tanrıverdi, burada Süleyman adında bir beyin yanında çobanlığa başlar. Süleyman Bey'in koyunlarına çok iyi bakan Tanrıverdi, hakkını arar.

Süleyman Bey, kent Kovha'sına giderek Kovha'ya Tanrıverdi'yi korkutmasını ister. Süleyman Bey, kovhaya Tanrıverdi'nin otuz koyununu telef ettiğine dair bir dilekçe verir.

Tanrıverdi, Kovha'nın huzuruna çağrılır. Hakkındaki asılsız suçlamalardan dolayı Kovhan'ın elinden kurtulamayacağını anladığı için kaçar.

Tanrıverdi, Gürcistan Knyazının yanına gelir. Onun yanında çobanlık yapmaya başlar.

Knyaz, koyunlarını çalmak için gelen hırsızları yakalayan Tanrıverdi'ye bir tüfek hediye eder. Süleyman Bey, çobanını istese de Knyaz, Tanrıverdi'yi gizli gizli yanında çalıştırmaya devam eder.

Tanrıverdi, Knyaz'ın da hakkını vermemesi üzerine hakkını arar. Knyaz, Tanrıverdi'yi Süleyman Bey'e vermesi için naçalnike teslim eder. Tanrıverdi başında bekleyen bekçilerin uyumasıyla onların silahını alarak kaçır.

Tanrıverdi, öz eniştesi ve onun kardeşi Nesib'in yanına gelir. Birkaç gün burada kalan Tanrıverdi hakkını almak için Süleyman Bey'in yanına gitmeye karar verir.

Tanrıverdi yanında eniştesi ve eniştesinin kardeşleri Nesib ve Allahverdi ile birlikte Çoban dağına gelir. Onlara Karakoyun kentinin Kovha'sını öldüren Dövelethan isimli bir genç daha dâhil olur.

Yanıdakilerle birlikte Gürcistan Knyazının sürüsünü dağıtan Tanrıverdi, Knyazın haber vermesi ile askerlerle mücadeleye girer. Tanrıverdi yanındakilerin korkması üzerine onlara moral verir.

Üzerlerine gönderilen orduyu dağıtan Tanrıverdi, ele geçirdiklerini de halka dağıtmak üzere Nesib'i görevlendirir.

Tanrıverdi, kendine kır renkli bir at seçer bir de aynalı tüfek alır. Komutan ordunun dağıldığını haber alınca Tanrıverdi'nin yok edilmesi için emir verir.

Tanrıverdi, Knyazların ve beylerin görevlendirdiği eşkıyaların pususuna düşer. Adamları dağıtan Tanrıverdi, kolundan yaralanır. Nesib bu olayı rüyasında görünce adamlarıyla birlikte Tanrıverdi'nin yardımına koşar.

Yaralanan Tanrıverdi'nin yerini dost gibi görünen Memmedeli, askerlere bildirir. Askerlerin geldiğini rüyasında gören Tanrıverdi ayağa kalkar, adamlarını hazırlar. Memmedeli ise Nesib tarafından öldürülür.

Üzerine gönderilen orduyu bir kez daha dağıtan Tanrıverdi iyileşene kadar başka bir yere geçer. Komutan ise kentlilerin üzerine doğru asker göndererek onlardan Tanrıverdi'yi kendisine vermelerini ister.

Tanrıverdi, kendisini halktan isteyen komutanın karşısına çıkar. Komutan Tanrıverdi'den korktuğu için kentten askerleri çıkartacağına dair söz verir.

Kentten askerleri çıkartan komutan askerlerini Tovus şehrine çeker. Bu kez de bu şehirdeki halktan kendisine Tanrıverdi'yi vermelerini ister. Bunu duyan Tanrıverdi, arkadaşlarıyla Tovus'a gelir.

Tovus'a askerlerini yerleştiren Hüseyin Bey'in karşısına çıkan Tanrıverdi, askerlerin geri çekilmesini Bey'den ister. Geri çekilen askerlerin yemekleri de fakirlere dağıtılır.

Tanrıverdi, üzerine gönderilen askerlerin hepsini dağıtır. Ele geçirdiği ganimetleri ise fakire fukaraya dağıtır."

Kaynakça:

Okumuş, Ali, *Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Kastamonu, 2018, s. 185-186, 237-243, (Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yazar, Sevtap, *Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)*, İzmir, 2008, s. 161-166, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

TARGIN BATIR

Başkurt destanıdır. Destanda, kahramanlık maceralarının yanında aşk konusu da yer almıştır. "Targın ile Kujak" destanı ile büyük oranda benzerlik gösterir. Diğer destandakinden farklı olarak bu destanda kaçırılan kızı ele geçiren Kujak kendisine eş olarak almayıp sevdiği batıra verir.

Destan büyük oranda mensurdur.

Destanın özeti şöyledir:

Eskiden Başkurt arasında Targın adında bir batır vardır. Büyüyüp yiğit olduktan sonra kendine bir kız bulmak için yola çıkar.

Bir bozkırda Aksahan'ın halkı ile göç ettiğini görür. En önde, 40 cariyesiyle Aksahan'ın kızı Akyunus gitmektedir. Kızlar ve Akyunus, Targın'ı görür. Akyunus ve Targın birbirlerine âşık olurlar. Kendilerini tanıtır.

Targın, kızı babasından ister. Aksahan, olumsuz cevap verir. Targın, bunu gelip Akyunus'a söyler. Kaçmaya karar verirler. Targın, Akyunus'u atına bindirip kaçıır.

Kızının kaçırıldığını öğrenen Aksahan, kim kızını geri getirirse kızını ona vereceğini söyler. Atlılar sevgililerin ardına düşer. İhtiyar Kujak, onlara yaklaşır. Kujak bir ok atar Targın'ın okunu, ikincide atını vurur. Üçüncü ok atışında Targın'ı vuracakken Targın oradan uzaklaşır.

Kujak, kızı götürmek ister. Akyunus gitmek istemeyince; "Akyunus! Sen babana bir hediye ver, senin için savaşır burnumu kopardım derim. Seni sevdiğine kavuşturup gideyim." der.

Kız bunun üzerine sol parmağındaki altın yüzüğü çıkarıp yaşlı Kujak'a verir. Kujak, oradan uzaklaşmış olan Targın'ı çağırır ve kızı kendisine bıraktığını söyler.

Yaşlı Kujak, Aksahan'ın yanına gelip kızı ile görüştüğünü, başarılı olamadığını, Targın'ın burnunu yaraladığı söyler ve kızın verdiği yüzüğü gösterir.

Targın, Akyunus ile iline döner. O sırada Kalmık Han'ı, Tatar Han'ını baskın yapmıştır. Tatar Hanı Targın'dan yardım ister. Targın, Tatar Hanı'nı kırmaz ve savaşa gider. Savaşta başarı gösterip Tatar Hanı'nı büyük bir sıkıntıdan kurtarır. Bunun üzerine Tatar Hanı; "Ben hanlığımı, bütün varlığımı sana veriyorum." der. Targın, o yurda han olur.

Targın, bir savaşa vefat eder. Akyunus ise o ilde ölür. Kendisi için bir anıt mezar yapılmıştır. O anıt şimdi Ması yanındadır.

Kaynakça:

Ahmet Suleymanov-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 2 – Mitolojik Destanlar* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 549-553.

TARGIN İLE KUJAK

Kahramanlığın ve aşkın konu edildiği Başkurt destanıdır. “Targın Batır” destanı ile büyük oranda benzerlik gösterir. Diğer destandakinden farklı olarak bu destanda kaçırılan kızı ele geçiren Kujak onu kendisine eş olarak alır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan destan metni Türk Dil Kurumu’nun yayımladığı “*Başkurt Destanları 2 – Mitolojik Destanlar*” adlı kitabın içerisinde bulunmaktadır.

Destanda Aksahan, Akyondoz, Targın ve Kujak gibi şahısların adları geçmektedir. Karganın dile gelmesi gibi bir olağanüstülük de karşımıza çıkmaktadır.

Destanın özeti şöyledir:

Başkurt ilinde Aksahan adlı bir han vardır. Aksahan, bir gün müsabaka düzenler ve batırları çağırır. Kim rakiplerini yenerse, kızı Akyondoz’u ona vereceğini söyler. Gelen bahadırlar içinde Nogaylardan Targın adlı genç de vardır. Targın, girdiği müsabakaların hepsinde rakiplerini yener.

Aksahan’ın Akyondoz adlı kızı vardır. Yarışmalarda Targın’ın yiğitliğini o da görür. Babasına, sözünde durmasını ve kendisini o yiğide vermesini söyler. Babası sözünde durmaz. Bunun üzerine Targın Batır ile Akyondoz anlaşır, kaçmaya karar verirler.

Kızının kaçtığını öğrenen Aksahan; kızını kim Targın’ın elinden alıp getirirse, kızını ona vereceğini söyler. Kimse bu işi üstlenmez. Kujak adlı bir ihtiyar cesaret gösterip, Akyondoz’u getirebileceğini söyler.

Kujak, hazırlığını yapar kaçan sevgililerin ardına düşer. Bunların peşinden gidip yetişir. Yaşlı Kujak ile Targın uzun süre tartışıp birbirlerini aşığalar. Sonrasında mücadeleye girerler. Yaşlı Kujak, Targın’a galip gelir.

Targın, bu mağlubiyet üzerine Akyondoz’un yüzüne bakmaya cesaret edemez, oradan kaçır.

Yaşlı Kujak, Akyondoz’u babasının yanına getirir. Aksahan, bu defa verdiği sözü tutup kızını yaşlı Kujak’la evlendirir, güzel bir düğün yaptırır.

Bu arada Targın Batır, uzun zaman artık evli bir kadın olan Akyondoz'un bulunduğu yere gelmez. Bir zaman sonra gelir, Nogay Han'ın askerleriyle çarpışır. Çarpışmada beli kırılır. Askerleri de onu terk eder. Kırk gün kırk gece; "Artık öldüm, artık öldüm." diye hayıflanıp durur. Bu arada bir karga gelip bahadırılığa halel getirdiğini söyleyip onu küçümseyen laflar eder. Bu laflar üzerine Targın irkilir. Belini, elliyle tutup yerine yerleştirir ve derhâl Akyondoz'u aramaya gider.

Akyondoz'un yurduna geldiğinde, insanların bu yurdu terk ettiklerini görür. Civar yerleri araştırır, ancak Akyondoz'u bulamaz. Geri döner. İlk işi Nogay Han'ı öldürüp derisini yüzmek olur.

Artık yeni Nogay Hanı Targın'dır.

Kaynakça:

Ahmet Suleymanov-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 2 – Mitolojik Destanlar* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 555-569.

TARİH-İ KIRK VEZİR

(Bkz. KIRK VEZİR)

TARLACI GİZ İLE AYNA HANIM

Hikâye Hasan Pervane tarafından tasnif edilmiştir. Hasan Pervane Zeynalov, 1915? 1920-) yılında Şemkir'in Otakçı Tehneli köyünde doğmuştur. Âşık Hüseyin Seyfeli ustasıdır. İlerleyen zaman içerisinde Şemkir'in önde gelen âşıklarından olmuştur.

Gedebay ve Şemkir'in önde gelen âşıklarından Hasan Pervane'nin, Ayna Hanım ile olan aşkının hikâyesidir. Hikâyedeki olaylar, II. Dünya Savaşı sırasında cereyan etmiştir. Konular Türk hikâyecilik geleneğinin yapısına uygundur. Hikâyede karşılaşmalar, imtihanlar ayrılık ve vuslat sırasında söylenen şiirlerde komünizm propagandası yapılmıştır.

Ali Okumuş, *"Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme"* adlı yüksek lisans tezinde hikâye hakkında

ayrıntılı bilgiye yer vermiştir. Hikâye, Ali Okumuş tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Hasan, küçük yaşlarda annesi ve babasını kaybeder. Nenesinin yanında büyür. Âşıklığı çok sevdiği için nenesi onu, Âşık Hüseyin’in yanına vererek dört yıl, bu âşıktan dersler almasını sağlar.

Abbasslı şehrinde Garip isimli bir kişinin kızı olan Ayna Hanım da âşıklığı çok sever. Okuma-yazmayı öğrendikten sonra okulu dışarıdan okuyacağını söyleyerek okulu bırakır.

Pamuk tarlalarında çalışmaya başlayan Ayna Hanım’ın tek amacı bu işten madalya kazanmaktır. Bunun için çok çalışan Ayna Hanım’a çevresindeki arkadaşları, Tarlacı Gız ismini takarlar.

Âşık Hasan, Lenin kolhozuna konser vermesi için çağrılır buradaki konserde Tarlacı Gız ile karşılaşan Âşık Hasan, kıza âşık olur.

Âşık Hasan, Tarlacı Gız’ın yanındaki arkadaşı Gülistan ile konuşmalarını duyar. Tarlacı Gız’ın kendisine pervane dediğini duyan Hasan, şiirlerinde Pervane ismini kullanmaya karar verir.

Tarlacı Gız’ın babası, kızının hâlinden Pervane’ye âşık olduğunu anlar. Fakat kızına, âşığa gönül bağlamamasını, kendisini amcaoğlu Alekber’e vereceğini söyler.

Pervane, Gülistan’dan Tarlacı Gız’a kendilerini misafir etmesi için bir mektup gönderir. Tarlacı Gız’ın babası Ali Kişi, kızına âşığı davet etmesini söyler. Pervane kızın annesinden gördüğü ilgiyi babasından göremez.

Tarlacı Gız, Pervane’ye Moskova’ya gitmeyi ve madalya sahibi olmayı çok istediğini söyler. O zamana kadar kendisini beklemesini tembih eden Tarlacı Gız, Pervane’den söz alır.

Memleketine dönen Pervane, nenesine olanları anlatır. Nenesi çok sevinir. Fakat Tarlacı Gız’ın babası, Pervane’ye asla kızını vermeyeceğini söyleyerek geri adım atmaz.

Tarlacı Gız bir mektup yazarak mektubu postayla Pervane’ye gönderir. Mektubu okuyan Pervane, Tarlacı Gız’ın yanına doğru yola çıkar, Pervane’yi görenler ona şiirler okuturlar.

Tarlacı Gız'ın babası, Pervane'nin geldiğinden haberdar olunca kızını onunla görüşmemesi için eve hapseder. Tarlacı Gız, gizlice Meleyke Halagile gider, orada Pervane ile görüşür.

Tarlacı Gız, babasının kendisini Pervane'ye vermeyeceğini söyleyince âşık çok üzülür. Pervane, üzüntüyle geceyi dışarda geçirince soğuk alarak hastalanır ve hastaneye yatırılır.

Doktorlar, Pervane'nin yanına hastalığını artırdığı için Tarlacı Gız'ın alınmamasını emrederler. Tarlacı Gız, her geldiğinde, Pervane seninle görüşmek istemiyor, yalanıyla gönderilir.

Tarlacı Gız'ın mektubunu okuyan Pervane, hastaneden çıkmak istese de çıkmasına izin verilmez. Tarlacı Gız'ın mektubuna cevaben Pervane de bir mektup yazarak Tarlacı Gız'ı hastaneye çağırır.

Tarlacı Gız, yedi kız arkadaşı ile birlikte kendilerine Lenin madalyası takdim edilmek üzere Moskova'ya davet edilir.

Pervane, Tarlacı Gız'ın madalya almasına çok sevinir. Tarlacı Gız, Pervane'ye âşıklık dışında bir sanat öğrenirse kendisiyle evleneceğini söyler.

Pervane, ipek böceği yetiştirmeye başlar. Bu işte madalya alan Pervane, gazetelere de çıkar. Pervane'yi gazetede gören Tarlacı Gız, çok sevinir.

Pervane'yi, Tarlacı Gız'ın babası ve amcasının oğlu tebrik eder. Ali Kişi, kızını Pervane'ye verir. Pamuk tarlasında yedi gün yedi gece düğün düzenlenir."

Kaynakça:

Okumuş, Ali, *Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Kastamonu, 2018, s. 182-184, 215-234 (Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

TATARKAN

Karaçay-Malkar destanıdır. Tatarkan, hacimsiz bir tarihi destandır. Tamamı manzumdur. Destan kahramanı Tatarken, Karayların Bagatır

soyundandır. Destanda Abazalar ile olan mücadele ve zafer söz konusu edilmiştir.

Metin, Ufuk Tavkul tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve Karaçay-Malkar Destanları adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destan, Ufuk Tavkul tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Karaçay’ın Duvut köyünü, köydeki erkeklerin dağlarda ve yaylalarda iş başında olduğu bir sırada Kızılбек kabilesine mensup Abazalar basarlar ve hayvan sürüleri ile birlikte, esir olarak satmak için otuz kadını da alıp kaçarlar. Kadınların içinde Tatarkan’ın süt annesi de vardır. Baskın haberinin Karaçay köylerine yayılması üzerine erkekler toplanarak silahlanırlar ve Tatarkan’ın gelmesini beklerler. Ancak Tatarkan’ın gelmemesi üzerine annesine ‘Gelirse peşimizden yetişsin.’ diyerek Abaza eşkiyasının peşinden yola çıkarlar.

Birkaç gün sonra köye gelen Tatarkan, köyde hiç kimsenin bulunmamasını merak eder ve annesine sebebini sorar. Annesi eşkiyanın peşinden gidip başına kötü bir şey gelmesinden endişelenerek olanları ondan saklar. Yemekte koyunun kürek kemiği üzerindeki etleri yiyen Tatarkan, âdet olduğu üzere kürek kemiğini ışığa tutar ve fala bakar. Kürek kemiği üzerindeki işaretlerden köyde kötü bir şeyler olduğunu anlayan Tatarkan annesine ısrar ederek gerçeği söyler.

Derhâl silahlanarak atına atlayan Tatarkan yola çıkarak arkadaşlarına yetişir. Arkadaşları ile Abazaları takip ederek onları Ishavat² Irmağı’nın kıyısında bulur. Abazalar azgın suları çağlayarak akan ırmağın karşı kıyısında kamp kurmuşlardır. Tatarkan uzun bir ipi beline bağlayarak ırmağın sularına atlar ve gece karanlığında yüzerek karşı kıyıya çıkar. İri bir kaya parçasına ipi sıkıca bağlar. Tatarkan’ın silahlı arkadaşları birer birer ipe tutunarak karşı kıyıya geçerler. Abazalar yaktıkları ateşlerin etrafında yamçılarına sarınarak uyumaktadırlar. Esir aldıkları kadınlar da ateş kenarında oturmaktadırlar. Tatarkan kadınların arasında süt annesini fark eder ve ona kuzgun diliyle seslenir. Tatarkan’ın geldiğini anlayan kadın ona kuzgun diliyle cevap vererek saçlarını gösterir ve Abazaların çok kalabalık olduklarını söylemek ister. Tatarkan da sakallarını göstererek kendilerinin de kalabalık olduklarını anlatır. Karaçaylılar, Tatarkan önderliğinde Abazalara saldırırlar. Çıkan

çatışmada Abazaları öldürürler, sağ kalanların sırtlarına da kaçırdıkları kadınları bindirerek Karaçay'a alıp gelirler. Destanda Tatarkan ile birlikte kahramanlık gösteren Bayçagar adlı yiğit delikanlının adı anılırken, baskın sırasında korkakça davranan Karaçay beylerinden Kırımşavhal soyuna mensup İmmolat da eleştirilmektedir."

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, s. 316-325.

TAY ARAYAN KIZ

Mitolojik destandır. Bununla ilgili olarak; yirmi yol yol gitme, kırk yıllık yol, Kaf Dağı, konuşan at, sihirli elma, cadılar, sihirbazlar, peri, dev, dişler pulluk, ağzı mağara gibi, tırnakları kılıçtan bir ihtiyar yer alır. Kızın balık donuna girmesi gibi don değiştirme motifleri yer almaktadır.

Destanın özeti şöyledir:

Nişancı Mergen Baba adında biri yaşar. Asıl adı Ziyat Batır olan Mergen Baba'nın akıllı, güzel ve görkem üç tane de kızı vardır.

Büyük kızı Gülbeden; evlendiğinde evinin hanımı olmak, çocuklarına bakmak muradındadır. Ortanca kızı Gülbahar, hayvanlara bakmayı seven biridir. Küçük kız Gülbeden ise at ile uğraşmayı sever. Ne zaman boş kalsa ata biner onun bakımını yapar.

Mergen Baba yaşlanıp ölünce, büyük ve ortanca kız evlenip istediklerine kavuşurlar. Küçük kız Gülbeden ise, babasından kalan ata bakar.

Aradan bir zaman geçer, atının bir tayı olur. At, doğum sırasında ölür.

Gülbeden bir gün tayını atlatıp sularken bir su aygırı çıkar. Gölü ikiye yarıp tayı alır. Gülbeden ağlar, sızlar ve ormanlıkta bir ağacın üstünde uykuya dalar. Rüyasında tayını görür tay; "Ben babanla beraberim ararsan Kaf Dağı'nda bulursun ama yolu çok zor müşküldür!" der.

Kız uyanır yola düşer. Ormanda mahluklar bu kızın yolunu çevirip onu yemek isterler. Mahlukların başı onunla konuşur ve kızın niyetinin kötü olmadığını anlayıp serbest bırakır.

Mahlukların başı, bir beyin oğlu şehzadedir. Bir padişahın kızına âşık olmuş ancak onu alamamıştır.

Gülbeden şehzadeyi yanına alıp yoluna devam eder. Bir hayli yol gider, yorulur. Karşısına bir ev çıkar. Evde dişler pulluk, ağzı mağara gibi, tırnakları kılıçtan bir ihtiyarla karşılaşır. Evdeki ihtiyarı kandırıp kazana düşürür ve ihtiyar ölür.

Kız, ihtiyarın mahkûm ettiği keçiyi, koyunu, atı, köpeği, kuzuyu serbest bırakır. At bu iyilik karşısında; “Bin üzerime nereye istersen götürüyüm.” der. Gülbeden de “Beni Kaf Dağı’na götür.” der. At, Gülbeden’i alıp yola çıkar. Gülbeden, yirmi yıldan sonra bir bağa gelir. Bağda karşısına ejderha çıkar. Gülbeden babasından kalan kılı kınından çıkarır. “İyilik yaptın, bizi daimi düşmanımızdan kurtardın. Biz de sana iyilik yapalım.” derler.

Perilerin başı Gülbeden’e sihirli elma verir ve Gülbeden bir anda kız balığa dönüşür. Kaf Dağı’na varan kırk yıllık yolu denizden geçmek için balık oluverir ve denize atılır. Peri kızı tekrar eski hâline döndürür.

Kaf dağı denilen bir tarafı yanan bir tarafı soğuk duran bir yerdir, perilerin yardımıyla atını bulur ve onu “Küre küre” diye çağırır. Gülbeden periler padişahına teşekkür eder. At, kırk kez kanadını yükseltip gökyüzüne çıkar. Gülbeden’e “Yere bak.” der, kız yere baktığında yılanları görür. At; “Bunlar, seni öldürmek için bekliyorlar.” der. Sonra at tekrar “Yere bak.” der kız bakar cadılar, sihirbazlar uçuşurlar. At; “Bunlar seni yemek için bekliyorlar.” der. At Gülbeden’i bütün tehlikelerden ve korkulardan kurtarıp bir yere koyar.

Gülbeden yurduna geldiğinde düşmanların bastığını görür ve dev dostlarını çağırıp yardım ister. Devlerle yardıma gelen şehzade, düşmanı bastırır, düşmanlar yurttan çıkarılır. Şehzade yiğit sandığı, erkek gibi giyinen, kılıç kuşanan Gülbeden’i saraya, babasının yanına götürür. Babası Gülbeden’e kimlerden olduğunu sorar. Gülbeden şapkasını çıkarır. Şehzade gördüğü güzellik karşısında bayılır. Şehzadeyi kendisine getirirler. Şehzade Gülbeden’e, Gülbeden de şehzadeye vurulur.

Kırk gece kırk gündüz toy yapılır. Bunlar memleketi adalet ile yönetirler.

TAYLAK BAATIR

Kırgız destanıdır. Çin kaynaklarında adından söz edilir. Taylak, pek çok destanda görüldüğü gibi destan kahramanı özelliklerine sahiptir.

Destan hakkında en önemli anlatmalar S. Attokurov ile A. Çorobayev'e aittir. Kaynaklara göre Taylak tarihi bir şahsiyettir. Kaynaklara göre 1820 yılında Cangir Beyin yardımcıları ile Taylak'ın kırk askeri Çin sınırını geçip Kaşkar'a doğru ilerler. Kaşkar valisi Yun Tsin Taylak ile Cangir'i tutuklamaları için 1825 yılında General Bayanbatun komutasında 600 asker gönderir. Saldırıda 1000'den fazla insan katledilir.

Bazı kaynaklara göre Taylak, Kaşkar'ı hiç direnç görmeden alır ve hanlık yapar. Begimay'la evlenir ve oğlu Osman ondan doğar.

Taylak, Kurmanbek, Kocacaş, Er Tabıldı gibi epik eserlere dönüşmemiş; bir edebiyat formuna gelmemiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Annesi ona hamile iken aslanın kalbine aş erir. Taylak'ın arkadaşı Balbay'ın annesi de aslanın kalbine aş erir. Her ikisi için de aslan kalbi bulunamaz ve kurt kalbi getirilir. Balbay'ın annesi ayrıca kurdun böbreklerini de ister. Taylak ve Balbay, bir elinde kanla karışık nesneyle doğarlar.

O dönemlerde Kokanlılar, halka baskınlar düzenleyip kızlarını, gelinlerini, mallarını alıp götürürler. Bunları büyük bir acı ile gören Taylak henüz on üç yaşındadır ve içinde düşmanlardan öç alma fikri doğar.

Bir av sırasında aynı yaşta güzel Barpıcan'ı görüp âşık olur, babası Kalmatay'ın başlık parasını hazırlamasını ister.

Bu arada Taylak, en yakın arkadaşları Balbay, Törökeldi ve toplam kırk arkadaşıyla Kokonluların önünü keser, babası Rıskul'un ikazlarına rağmen Kurtka'ya baskın düzenler. Başta ağabeyi Atantay olmak

üzere pek çok tutsağı kurtarır ve Madali Han'dan bir daha baskın yapmayacaklarına dair söz alır. Taylak, düşmanın yaptığı gibi namusa ve mal varlığına dokunmaz.

Taylak'ın yaptıkları Madali Han'ın zoruna gider. Ordunun başkumandanı Arap'ı Taylak'ın üzerine gönderir. Arap sefer sırasında uyuyakalır. Taylak onu uyur vaziyette bulur ve ona dokunmaz. İleri bir tarihte teke tek mücadele etmeyi kararlaştırırlar. Arap askerlerinin önünde beyaz ata binmiş olarak savaş alanına gelir. Taylak da on arkadaşı ile önünü karşısına çıkar. Birbirlerine hücum edince Arap kaçır, Taylak kovalar. Arap atını geri çevirip Taylak'a saldırır. Taylak, Arap'ın kılıcını kırar ve onu öldürür.

Taylak'ın ünü Kokan, Hiva, Buhara, Afganistan, Rusya, Kazak topraklarına kadar ulaşır. Çin İmparatoru, Taylak'ı tutuklayan ya da öldüren kişiye çok sayıda altın ve gümüş vereceğini vaat eder. Kazak kahramanı Edige'yi kandırır Taylak'a karşı gönderir. İki yiğit karşılaşır. Taylak, Edige'nin kolunu keser, mağlup eder.

Taylak, kendisini Kırgız'ın mutluluğuna adar. Ticarete ve tarıma önem verir.

Bir gün Taylak'ın başı ağrır. Taylak'ı ortadan kaldırmayı kafasına koyan Kokan hanı adamlarını gizlice onun yanına gönderir. Gelen tabipler Taylak'a; "Başınıza kan toplanmış, burnunuzdan kan almam gerekir." Der ve elindeki zehirli cihazla burnundan kan alır ve Taylak'ı zehirleyip öldürür.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, Coloy Han, Taylak Batır, Balbay, Osmon, El Adabiyatı Serisi, C. 15, Bişkek, 2002.

Kırgız Adabiyatının Tarihi, C. 3, Bişkek, 2002, s.451-465.

TEĞİS İLE KÖĞİS

Nogay destanıdır. Destanda, Kalmuklar ile Nogaylar arasındaki yurt kavgası konu edilmiştir. Nogay kahramanları Kögis ile Tegis'in Kalmuklarla mücadele edip onları alt ederler. Pek çok Türk destanında görülen yiğit kız motifi bu destanda da yer almaktadır.

Orijinal metnini göremediğimiz destan, kullandığımız kaynakta şekilde özetlenmiştir:

“Begis 30 yaşına kadar evlenmez. Babası ona bu durumdan duyduğu üzüntüyü belirtince Begis çok utanır. Bunun üzerine zengin bir beyin kızı olan güzel Kanımşa ile evlenir. Dokuz gün boyunca şölen yapıp eğlenirler.

Aradan yıllar geçtikten sonra eşi bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir. Aksakallar adını Kögis koyarlar. Er Begis’in dostunun karısı da bir erkek çocuk doğurmuş, onun adını da Tegis koymuşlardır. Er Begis iki çocuk arasında dostluk bağı kurmuştur.

11 yaşına geldiğinde Tegis, annesine babasının nerede olduğunu sorunca annesi ona babasını aklına getirmemesini, o zaman her ikisinin de çok üzüleceğini belirtir. Ama çocuk nasıl öldüğünü öğrenmek için ısrar edince annesi ona babası ile Er Begis’in dost olduklarını, halkın iyiliği için Kalmuk eline intikam almaya gittikleri sırada babasının orada savaşta öldüğünü, biricik oğlunu da Er Begis’e emanet ettiğini anlatır.

Tegis bunu öğrendikten sonra morali bozuk bir şekilde yilkının yanına gelir. Kögis dostunun üzüntüsünü öğrenmeye çalıştıysa da öğrenememiştir. Kögis babasına Tegis’in durumunu anlatır ve sebebinin ne olabileceğini sorar. Er Begis Tegis’in babasının başına gelenleri oğluna birer birer anlatır. Er Begis oğluna Kögis’in içinin intikam ateşiyle yandığını ve Kalmuk üzerine giderken dostunu yalnız bırakmamasını öğütler.

Kögis, Tegis’in yanına gelip ona yilkı sürüsünden sevdiği atı yakalamasını söyler. Yüzü aydınlanan Tegis hemen atını seçer, hazırlıklarını yapar ve babasının intikamını almadan yaşamaktansa ölmeyi tercih edeceğini belirtip arkadaşı Kögis’e kendisiyle gelip gelemeyeceğini sorar. Canını seve seve vermeye hazır olan Kögis babasının hayır duasını alır ve iki dost yola koyulurlar.

Öyle ki 80 günlük yolu kırk günde alırlar. Kalmuk hanı Andız’ın önüne gelirler. Her iki taraf da birbirlerini görmüştür. Silahını kuşanan Andız, onlara doğru ilerlerken Kögis dostundan evvel öne atılır. Andız’ın saplamaya çalıştığı ok Kögis’e işlememiştir. Kögis Andız’ın tolgasını yere düşürünce onu öldürür.

Er Tegis ile Kögis, kalenin içini ele geçirirler. Orada Kalmuklar ile kanlı bir savaş başlar. Kahramanlar onları da ezip geçmeyi başarmışlardır. Çaresiz kalan Kalmukların bir yiğitleri vardır, Kalmuklar yardım için ona haber salarlar. 500 askeriyle gelmiştir yiğit. Kaleye doğru yaklaşır. Yiğit Kögis, Kalmuk yiğidi ile teke tek mücadeleye başlarlar. Zorlu bir mücadeleden sonra Er Kögis, Kalmuk yiğidinin başını keser. Tegis ile Kögis, 500 askeri de kılıçtan geçirirler. Kalmuk şehrine varıp Kalmuklar'a kara gün yaşatırlar.

Uzun yol aldıktan sonra kendi ellerine varırlar. Baba Er Begis oğlu yiğit olup intikam aldı deyip ziyafet vermiştir."

Kaynakça:

<http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/>

TELLİ KARA

Azerbaycan'da anlatılan hikâyedir. Hikâyede, bir delikanlının bir pehlivana üstün gelmesi ve aldığı hediyelerle köyüne dönmesi anlatılmıştır.

Metin Elekber Dilaver oğlu Hüseyinov tarafından Rüstemova Meleyke Hesenkulukızı'ndan derlenmiş; "Azerbaycan Folkloru Antologiyası-Nahcivan Folkloru 2" adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Baş aşçı Piriş'in Mısırhan, Sedirhan, Memmedhan, Zeynelabidin ve Veli adında beş oğlu vardır. Piriş ailesini geçindirebilmek için hayvancılık yapar, durup dinlenmeden gece gündüz çalışır. Beslediği hayvanları, sonbaharda Nahcivan Pazarı'na götürür; bez, çita ve kışlık eşyalarla değiştirir.

Piriş yaşlanınca, çocuklarından yardım almaya başlar. Günlerden bir gün Piriş, oğlu Mısırhan'ı yanına çağırarak Tuzdağı'ndan hayvanlar için tuz getirmesini ister.

Mısırhan ve Sedirhan sabah erkenden kalkıp Tuzdağı'na doğru yola çıkarlar. Nahcivan Köprüsü'nü geçtikten sonra Mısırhan kardeşine yavaş yavaş gitmesini, kendisinin de bir pazara uğrayıp geleceğini söyler

ve kardeşinden ayrılır. Ne var ki kardeşini tek başına gönderdiğinden içi rahat etmez. Hemen geri döner. Arabayı görür ama Ala Öküz'ü göremez. O yokken bir pehlivan gelir. Pehlivan, Sedirhan'a yakın köyün birinde düğün olduğunu ve oraya güreşmeye gittiğini söyler. Sedirhan bu atlinin yalan söylediğini zanneder ve onunla güreş tutmak ister. O da ortaya bir şey konmadan güreşmeyeceğini ifade eder. Konuşurlar ve sonunda güreşçi atını, Sedirhan da Ala Öküz'le arabayı ortaya koyar. İlk güreşte Sedirhan yenilir ve pehlivanla tekrar güreşmek ister. İkincisinde de Sedirhan yenilir. Pehlivan arabayı bırakır, sadece Ala Öküz'ü alıp gider.

Bunu duyan Mısırhan'ın kan beynine sıçrar, doğruca yakın köydeki düğüne gideceğini, o pehlivanla güreşip Ala Öküz'ü tekrar alacağını söyler. Sedirhan, pehlivanın ortaya bir şey konulmazsa güreş yapmadığını söyler. Ortaya koyacakları bir şeyleri yoktur. Sedirhan, Mısırhan'a ortaya kendisini koymasını, kazanırsa Ala Öküz'ü almasını, kaybederse kendini ona köle olarak vermesini söyler. Abisi bunu ilk başta kabul etmez, ancak köye öküz olmadan gidemeyeceğini düşünür ve bu fikri kabul eder.

Mısırhan, düğün evine varır ve pehlivanla güreşmek istediğini, Ala Öküz'e karşılık olarak ortaya kardeşini koyduğunu söyler. Pehlivan, o öküzü düğüne hediye olarak verdiğini ve hediye edilen malı geri alamayacağını söyleyerek güreş yapmak istemez. Cemaat çok ısrar ederse de onu ikna edemez, pehlivan çekip gider. Bu pehlivanın Türk pehlivani Sami Süleyman olduğu söylenir.

Mısırhan'ın adı "Telli Kara" olur. Köy halkı onu misafir eder. Yaşlı bir kişi iki kardeşe; "Size üç hediyemiz var: Birincisi Ala Öküz, ikincisi bir at ve üçüncüsü bu halkın sana vermiş olduğu ad. Senin adın bundan sonra Tellî Kara'dır mübarek olsun." der. Kardeşler atlarına binip öküzü de önlerine katıp köylerine doğru yola çıkarlar.

Kaynakça:

Ceferli, Meherrem-Yusif Seferov-Rafiq Babayev, *Azerbaycan Folkloru Antologiyası - Nahcivan Folkloru 2*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayını, Bakı, 2011, s. 424-429.

TEMENE-KOO

Mitoloji Altay destanıdır. Tamamı manzum olup toplam 880 dizedir. Dizelerin hiçe sayıları genellikle 8 hecedir. Destan metni İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Altay Destanları 2 adlı kitapta yer verilmiştir. Bu metin üzerinde Pınar, Zaloğlu, Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler” adlı çalışmasında bazı destanların yanında bu metni de değerlendirmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Ölön Bagay ve karısı Bargaa Bagay yoksul bir ailedir. Ösküs Uul adında bir oğulları vardır.

Gün gelir ihtiyar Ölön Bagay vefat eder. Anası oğluna altın akçesini verip “Git dolan, yiyeceğin hayvanın iyisiyle değiş.” der.

Etrafı dolaşan Ösküs Uul, günlerden bir gün bir kağanın sarayına gider, kağana sefillik içinde yaşadıklarını söyler. O sırada kapının eşiğinde ala köpeğin uyukladığını görür. Altın akçe karşılığında bu köpeği satın alır eve gider. Annesi bu duruma çok kızar.

Aradan zaman geçer. Bir gün annesi oğluna “Al bu gümüş akçeyi kağanın sarayını tekrar dolaşıp gel.” der. Yerin üstünde yetmiş gün yürüyüp yedi defa dolaşan Ösküs Uul, yiyecek ve binecek at bulamaz. Bir kağanın evine girdiğinde sandığın üstünde uyuyan bir kedi görür ve gümüş akçe karşılığında bu ala kediyi satın alır. Annesi iyice sinirlenir: “Ala köpek atın olsun, ala kedi yoldaşın olsun. Al bunları çek git!” der. Ösküs Uul ağlayıp ala köpekle ala kediyi peşine takıp çıkıp gider.

Ösküs Uul evden çıkar. Yolda çift başlı kartalın Sarı Kağanın oğlu Erke Möndür’ü sürükleyerek götürdüğünü görür. Eline taş alıp iki başlı kartalın kafasını parçalar. Erke Möndür, canını kurtaran Ösküs Uul ile arkadaş olmak ister. Bir mektup yazar. “Babam Sarı Kağan’ın Altay’ına git, bunu ver. Altın sandığın dibinde altın yüzüğü çıkartıp al.” Diye tembihte bulunur. Ösküs Uul, ala köpek ve ala kedi ile yola düşer.

Ösküs Uul Sarı Kağan’ın kapısını açıp girer. Selamlaştıktan sonra Erke Monus’un mektubunu verir. Sarı Kağan ve eşi onu misafir eder, karnını doyurur.

Sarı Kağan, Ösküs Uul'a Ceeren adlı atı hediye eder. Kendi adı da artık Temene Koo'dur. Sarı Kağan ayrıca mektupta belirtilen altın yüzüğü verir. "Bu sıradan bir yüzük değildir. Yüzüğü sol eline tak. Sol elinden çıkartıp avucuna aldığın zaman birbirine benzer altmış bahadır çıkıp gelir. Onlara ne söylersen yerine getirirler." der.

Temene Koo, Sarı Kağan'la vedalaşır. Atı Tekbir Ceeren'e binip oradan ayrılır. Ala köpekle ala kedinin yanına gelir. Kedi ve köpek Temene Koo'yu zor tanırlar.

Birlikte yurtlarına dönerler. Annesi oğlunu görünce şaşırıp kalır. Temene Koo parmağındaki yüzüğü çıkartıp sol eline vurur, peyda olan altmış bahadırdan altmış altı köşeli altın saray ister. Malının halkının buraya yayılmasını düşünür ve bir anda karşılarında saray bitiriverir, yok yerden halk ve hayvan çıkar. Annesi bu duruma çok şaşırır.

Temene Koo, annesine Karatı Kağan'ın yurduna gidip kızı Kara Taacı'ya dünür olmak istediğini söyler. Ondan izin alıp yola çıkar.

Karatı Kağan'ın yurduna varıp sarayına girer. Karatı Kağan, kara dağ gibi baş köşede oturmaktadır. "Kızımı istemeye geldiyse, taş sarayın etrafında akıp duran nehrime demir köprüyü kur, benim gücüm yetmiyor. Ondan sonra kızımı alırsın." der. Bunu işiten Temene Koo dışarı çıkar çıkmaz sol elindeki altın yüzüğü çıkartıp altı kez eline vurur. Ortaya çıkan pehlivanlar, göz açıp kapayıncaya kadar demir köprüyü inşa ederler.

Bunu gören Karatı Kağan, yüzüğün sihirli olduğunu anlar korkup geri çekilir. Kızını hemen hazırlar, kapıdaki hayvanın ve çevresindeki halkının yarısını bölüp verir. Temene Koo yola çıkınca da arkasından beddua eder.

Temene Koo, yurdunda hür ve mutlu yaşar.

Günlerden bir gün altın sarayın bacasına kara kartal konar. Ardından bacadan bir mektup bırakıp gider. Mektubu Karatı Kağan göndermiştir. Mektupta "Ak hayvanım Altay'ı aştı, sayısız halkım göğe ulaştı, durduramıyorum. Benim yurdumun yanına bacasından bir kuşun zor geçebileceği demir çit yapsan yanına da bir kişinin zor gireceği demir zindan yapsan." diye ricada bulunmaktadır.

Mektubu okuyan Temene Koo sol elinden yüzüğünü çıkartıp avucuna altı kere vurur. Peyda olan pehlivanlara demir çitle demir zindan yapmaları emrini verir.

Aradan zaman geçer. Bu defa kaynatası Karatı Kağan, Temen Koo'yu yanına çağırır. Temene Koo gider. Karatı Kağan, onu sert içkilerle sarhoş edip parmağındaki yüzüğü alır. Atını demir çite, kendisini de demir zindana sokarlar. Doksan iki kilitte de kilitler.

Karatı Kağan, iki bahadırı Arnay ile Şarnay'ı, Temene Koo'nun yurduna gönderir. "Tek yavrum Kara Taacı'yı tekrar yurduma getirin." Diye emreder.

O bahadırların geldiğini Temene Koo'nun köpeği ve kedisi onların ne niyetle geldiğini anlayıp ormana kaçır. Arna ve Şarnay, ne var ne yok alıp Karatı Kağan'a getirir.

Beri taraftan Temene Koo, yedi gün sonra kendine geldiğinde sol elinde altın yüzüğünün olmadığını fark eder.

Ala köpeği ve kedisi sahiplerinin zor durumda olduğunu anlayıp Karatı Kağan'ın yurduna gelirler. Tekbir Ceeren'i bulup, beslerler. Ala kedi, Karatı Kağan'ın eşine kurtla, bitle büyü yapar. Doksan kat ipekten olan palto, temizlenemeyecek kadar bitlenir. Kadın tüm kıyafetlerini çıkartıp ateşe atar ve bu arada yüzüğünü de çıkartıp masanın üstüne koyar. Ala köpekle ala kedi, yüzüğü alıp hızla oradan uzaklaşırlar. Yüzüğü doğrucu getirip Temene Koo'nun tutsak olduğu baca deliğinden atarlar. Altın yüzüğüne kavuşan Temene Koo sevinir ve eline altı kere vurur, pehlivanları peyda olur. Onlara Karatı Kağan'ı yok etmelerini emreder. İsteği yerine getirilen Temene Koo, yurduna geri döner ve huzur içinde ömrünü geçirir.

Kaynakça:

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2007, s. 394-414.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016 (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler*, Balıkesir, 2011, s. 188-194, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

TETEGES BEY

Başkurt destanıdır. Halkın esaretini, acılarını, ümitlerini ve sosyolojik hayatını yansıtmaları bakımından önemlidir. Mensur olan bu destan metni “Başkurt Destanları 3” kayıtlıdır.

Destanın özeti şöyledir:

Nogay ülkesinde bir gün bir ejderha ortaya çıkar. Çok cana mal olsa da onunla yapılan savaş sonunda bu dert bertaraf edilir.

Halk, o dönemde Amat Hamat adlı bir Han'ın boyunduruğunda yaşarlar. Timur döneminde bu hanın düzeni yıkılır. Halkı göç eder. Göç ederken bir su kenarına vardıklarında Han, burada bir iş olduğunu anlar. Etrafta mezarlar vardır. Han bu ölümler arasında bir aziz olduğuna kanaat getirir. Onu bulmayı arzular. Bir mezarda “Şülke Ata” yazmaktadır. O kabri açıp bakarlar. Zat öylece uyumaktadır. Han, bu toprakları Şegeli Bey'e yurt kılar. Şegeli Bey de bu azizin kabrini çitlerle çevirir. Her yıl Kuran hatmettirir.

Şegeli Bey öldükten sonra halkı, eski yurtlarına geri dönmeyi düşünmeye başlar. Öyle de olur. O yurda dönüp Şeyh Derviş Bey önderliğinde bir süre zenginlik içinde yaşarlar.

Gün gelir, Derviş Bey ölür. Geride bir oğlu yoktur. Ama kızını Nogaylardan biri ile evlendirmiştir. Ondan da iki torunu vardır. Birinin adı Yagker diğerrinin adı da Bornak'tır. Bornak'ın evlâdı yoktur. Babaları ise çok genç yaşta ölmüştür.

Derviş Bey ölünce Bornak, bey olur. Yagker de mirza olur. Bu dönemlerde bir kuraklık ve yaman bir kış olur. Ekinler yetişmez yıklar yıllar içinde biter. Halk, göç etme derdine düşer. Kimi Rus milletinin çok olduğu yerlere gitmek, kimi de yurtlarında Rus olsun istemez.

Fakir fukara halk Bornak Bey'e göç için gider, ama o göç etmek istemez. Yagker onlara baş olup Kuban'a göç eder. Bazı Nogaylar da onlara katılır. Bornak Bey ile kalanlar, İstek diye adlandırılır. (Bu ad Başkurt yerine kullanılan isimlerden biridir.)

Bornak Bey ölünce yerine Teteges Bey geçer. Tüm İstekler ona tabii olur. Teteges bey olduktan sonra Kazan şehrini Ruslar işgal eder. Rus hükümdarı, kimsenin yurdundan göçmesine ve korkmasına gerek olmadığını bildirir, dört bir yana isteyenini isteyeceği gibi yaşayacağını söyleyen haberler salar. Halkın bir kısmı kaçır, bir kısmı topraklarında kalır.

Teteges Bey de halkı ile Kazan da kalmaya karar kılar. Rus hükümdarından şehri terk eden Nogayların mallarının da kendisine verilmesini diler. Dileği kabul edilir. Teteges Bey halkına olan biteni anlatır. Halkı da kaçan Nogayların mallarına el koyup Rus hükmünde yaşamayı kabul eder. Kalan topraklar aralarında bölüşülür.

Her sene Moskova'ya vergiler verilir. Yolun zorluğundan bu vergiyi Kazan'da teslim etmek ister Teteges Bey'in, bu dileği kabul olur. Halkı huzur içinde yaşar. Vakit gelince bu dünyanın baki olduğunu bir kez daha anlayıp ölür.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 3 – Beyler Hanlar Zamanı Anlatılan Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2014, s. 565-572.

TEYHUR

Azerbaycan'da anlatılan halk hikâyesidir. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır.

Göyçe'nin Zot köyünde Helilov Ağayar'ın anlattığı bir metin Gülbeniz Babahanlı'nın hazırlamış olduğu Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitabın 7. Cildinde kaydedilmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Dereb Şah, Teyhur, Çin Padişahı, Telli Nigâr, Melekzada, Hizmetçi Keçel, Yaşlı adam, Zengi dev, Kavvas dev, Leyla Padişah, Kamer Ruh, Endelip, Firenk Şah, Kehri Şah yer alır. Mekân olarak da Mısır ve Çin görülür.

Hikâyenin sonunda âşıklar kavuşurlar.

Hikâye Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Mısır şehrinde Dereb Şah’ın oğlu Teyhur, Çin Padişahı’nın kızı Telli Nigar’ı görür. Oğlan gam deryasına dalar. Anası Melekzad, ne olduğunu sorunca Teyhur, ‘Saz verin anlatayım.’ der. Hizmetçi Keçel, ‘Bana üç yüz manat verin, ben saz alayım.’ der. Keçal, pazara gidip altı manata saz alır, getirir. Melekzada oğluyla söyleşir. Teyhur, bu sevdadan vazgeçmez. Melekzad, durumu Dereb Şah’a anlatır, ama hiçbir söz kar etmez.

Teyhur atası ve anası ile helalleşip Çin şehrine gitmek için gemiye biner. Denizde bir fırtına kopar, gemi param parça olur. Teyhur tahtanın üstünde uyur, dalga onu bir sahile atar. Burası bir dağın dibidir. Dağın başında bir kale vardır. Teyhur kaleye giderken bir yaşlı adamla karşılaşır. Yaşlı adam, kalede devler olduğunu ve tedbirli olması gerektiğini söyler ve Teyhur’a gideceği yolu gösterir. Teyhur, bir rehber bulmak için yere yakın bir kaleye gider fakat burası da Zengi devin kalesidir. Zengi dev, Teyhur’u alıp evlerin padişahı Kavvas deve götürür ki padişahı memnun edip sürgünden dönebilsin. Kavvas dev, Teyhur’un öldürüp oğlandan bir pilav yapılmasını ister. Teyhur, öldürmemeleri için güzel sözler söyler. Kavvas dev, onu öldürmekten vazgeçer. Teyhur, devlerin kalesinin hizmetçisi olur. Bütün odaların hizmetini ona verirler, sadece bir odanın anahtarını vermezler. Çünkü o odada Kavvas dev, Leyla Padişah’ın kızı Kamer Ruh’u kaçırıp saklamıştır. Kamer Ruh, amcasının oğlu Endelip Mirza’nın nişanlısıdır.

Kavvas dev, kardeşinin düğününe gitmek için evden çıkar. Teyhur, odada ne olduğuna bakmak için kapıyı açar, bir de bakar ki bir nazenin zincire bağlanmış yatar. Kız oğlanı gördüğü gibi söyleşmeye başlar. Teyhur, Kamer Ruh’un zincirini açar, tam o sırada Kavvas devin kaleye doğru geldiğini görür. Teyhur bakar ki Kavvas devin askerleri denizden gelir, dar bir yere geçip tek tek gelen devleri öldürür, em son da Kavvas dev’i öldürür. Kamer ruh, denizi geçip gemiyi getirmek ister. Teyhur da kızı bekler. Kız, denizi geçip bahçeye bakar ki nişanlısı ağaca çıkmış ağlar. Burada nişanlısı ile söyleşir. Kamer ruh başına gelenleri Endelib’e bir bir anlatır. Endelib Mirza, Kamer ruh ile gemiyi alıp Teyhur’un yanına gelirler. Endelib Mirza, Teyhur’u görünce kendisini öldüreceklerini zannederek Teyhur ile söyleşmeye başlar.

Teyhur, Endelib ile Kamer Ruh'un düğününü yapıp yola çıkar. Firenk Şah'ın oğlu da kızı kendisi için istemeye gitmiştir. Firenk Şah'ın oğlu, Teyhur'dan önce Çin'e gelir. Melek Şah'a haber gönderir ki 'Ya kızını ver ya da savaşa hazır ol.' Melek Şah sinirlenip atına biner, öne çıkar ve Firek Şah'ın oğlu ile söyleşmeye başlar. Frengi, Melek Şah'ı yenip kendisini esir tutar. Teyhur Çin'e geldiğinde karşısına bir yaşlı adam çıkar, ne olup bittiğini sorunca yaşlı adam olan biteni anlatır. Teyhur, hemen Firengi Kehri Şah'ın ordusuna saldırır. Firengi Şah, Teyhur'un karşısına çıkıp onunla söyleşir. Teyhur, Frengi Şah'ın ordusunu yener; Kehri Şah'ın da elini ayağını bağlayıp zindana atarlar. Melek Şah'ın avradı kızından bu oğlanın kim olduğunu sorar. Melek Şah, Teyhur'u çağırıp ne istediğini sorar, Teyhur da Telli Nigar'ı istediğini söyler.

Melek Şah, Teyhur'dan Kehri Şah'ı azad etmesini ister. Kehri Şah, azad olunca Çin'i terk etmez. Niye gitmediği sorulunca 'Teyhur'un yolu bizim şehirden geçer, eğer ben onunla gitmezsem ona kötülük ederler.' deyip kalır. Teyhur'un düğünü olur, vatanına gitmek için yola çıkarlar. Kehri Şah, memleketinin önüne gelince Melek Şah'tan geri dönmesini ister, 'Ben bunları memleketine yetiştiririm.' der. Melek Şah, Teyhur'un isteği ile geri döner. Kehri Şah, Melek Şah'ın tamamen döndüğünü anlayınca Teyhur'u araya alıp savaşır. Melek Şah, bu durumdan şüphelendiği için yarı yıldan dönüp Teyhur'a yetişir. Teyhur ile Melek Şah birlik olup Kehri Şah'ı öldürürler. Endelib Mirza bunları yolda karşılayıp misafir eder. Teyhur'un atasına haber gider ki Teyhur gelir. Dereb Şah, oğlunu karşılar. Teyhur'u ve Kamer Nigar'ı bağrına basıp düğünlerini eder."

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycanın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 7, Bakı, 2011, s. 198-216.

TİLİM HAN İLE MEHRİ HANIM

İran'da anlatılan halk hikâyesidir. Hikâyede amcasının kızı Mehri Hanım'ı sevip alamayan Tilim Han'ın macerası anlatılmıştır.

Elimizde 4 Nisan 2007 günü Ali Kafkasyalı'nın İran'da Kum kentinin Save bölgesinde yaşayan Şahseven Türklerinden derlediği bir metin bulunmaktadır. Hikâye, Âşık Ali Ramazanî (Güneş) tarafından anlatılmıştır. Hikâye, manzum-mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Hekim Tilim Han, amcasın kızı Mehri Hanım ile sözlüdür ancak kardaşları onu Şiraz Vilayeti emiri Seyfi Han'ın yanına verirler. Mehri Hanım'ın hasretine dayanamayan Tilim Han Şiraz'a gider. Şiraz'da bir dükkân bulup, marangoz olarak geçimini sağlar.

İki oğlu olan Mehri Hanım, Tilim Han'ın Şiraz'a geldiğini duyar ve onu görmek için yanına gider. Tilim Han onu tanır ve deyiş söyler.

Mehri Hanım, evine döner. Şehrin emiri Seyfi Han sarayının kapısını tamir etmesi işini bulur.

Günün birinde Seyfi Han, sarayında saz meclisi düzenler. Mecliste Tilim han, çalıp söyler, herkesin takdirini kazanır. Mecliste bulunan Mirze Paşa, onu alıp sarayına getirir. Tilim Han, verilen konuların ve kendisi için meçhul olan konuların üstesinden gelir.

Mehri Hanım'ı alıp memleketine dönmek ister. Mihre Hanım, kardeşlerinin buna karşı çıkacağını, şayet Save vilâyetindeki kardaşlarından bir name alıp gelirse buna karşı çıkmayacağını söyler. Tilim Han, kızın dediğini yapar, nameyi getirir.

Tilim Han ile Mehri Hanım, memleketlerine doğru yola çıkar. Yolda Mehri Hanım hastalanır. Birkaç yerde dinlenirse de kendine gelemmez, ancak şehre yaklaşırlar. Mehri Hanım, Tilim Han'a önden gidip geldiklerini haber vermesini ve birkaç kadının gelip konakladığı yerde kendisini almasını söyler. Tilim Han şehre gelir, durumu söyler, kimse onun Mehri Hanım'ı getirdiğine inanmaz. Tilim Han'ın yalvarmaları sonuçsuz kalır.

Tilim Han, mecburen kızı bıraktığı yere tek başına gelir. Ne var ki bıraktığı yerde Mehri Hanım'ı bulamaz. Mehri Hanım yakınlardaki Kender köyüne gider Mehri Hanım'ı sorar. Mehri Hanım, bu köydeki Seyhan'ın yanına gitmiştir. Tilim Han, Mehri Hanım'ı orada bulur. Mehri Hanım, Tilim Han ile gelmek istemez. İlim Han tek başına

köyüne döner ancak Mehri Hanım bir türlü aklından çıkmaz. Sonunda hasretinden hastalanıp yataklara düşer. Etraftakiler günlerce ölümünü bekler. Çare olarak Mehri Hanım'ı ikna edip getirmeyi düşünürler. Zor da olsa onu ikna edip Tilim Han'ın yanına getirirler. Tiim Han, Mehri Hanım'ı gördükten sonra vefat eder.

Kaynakça:

Kafkasyalı, Ali, *İran Türk Âşıkları ve Millî Kimlik*, Eser Ofset, Erzurum, 2007, s. 273-299.

TİMUR

Başkurt Türkleri arasında yaygın olarak anlatılan destanlardandır.

İran, Rum (Anadolu), Mağrib, Suriye, Mısır, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Mazenderan, Geylan, Şirvan, Azerbaycan, Fars, Horasan, Cidde, Tataristan, Harezm, Hotin, Kabilistan, Bahter, Zemin, Hindistan, Gürcistan, Ermenistan ve Kafkasya gibi yerleri fetheden Timur İmparatorluğunun güçlü hakanı Timur (1336-1405)'un fetihleri etrafında teşekkül etmiş destandır. Mensurdur.

Tamamı mensur olan Timur destanında İstanbul, Moskova, Buhara gibi reel yerler, olmakla beraber muhayyel yerler vardır. Şahıslar ve olaylar da genellikle muhayyeldir. İstanbul'u fetheder, kerametler gösterir.

Destanın özeti şöyledir:

Hindistan şehrinde Cengiz Han'ın oğlu Çağatay Han hüküm sürmektedir. Günlerden bir gün uyurken gördüğü rüyanın etkisiyle korku ile uyanır. Derhâl falcıları toplayıp, rüyasını yorumlarını ister. Falcılar, Çağatay'ı büyük bir tehlikenin beklediğini haber verirler. Bu tehlikenin sebebi Elmalı adlı bir köyde Taragay denen bir adamdır. Taragay'ın kim olduğuna dair iki de işaret söylerler; omzunda beni ve sol gözünde akı vardır. Bu Taragay denen adamın karısı hamiledir ve doğacak çocuk, Çağatay Han'ın ecelini getirecektir.

Çağatay Han emreder ve Taragay bulunur. Taragay'ın gebe karısını da Çağatay'ın huzuruna getirirler. Çağatay, sadece bebeğin ölmesini

kadının yaşamasını diler. Askerler kadının karnını yararlar, kadın acının şiddetinden bayılır. Kadını at arabasına yükleyip salıverirler. Çağatay, tehlikeden kurtulduğunu düşünerek hanlığını yönetmeye devam eder.

Zaman geçer ve görülür ki bebek dahi aslında ölmemiştir ve annesinin karnında gelişmeye devam eder. Gün tamam olunca çocuk doğar lâkin kadın bu sefer dayanmaz ve ölür. Çocuğun bir bacağı sakattır. “Acılara karşı tahammül gösterip sağ kalmayı başardım, demir gibisin.” diyerek bebeğin adını Timur koyarlar.

Timur’un ne anası ne babası vardır. Her işte her evde çalışa çalışa büyür. Kendi gibi öksüzleri yanına toplar. Günlerden bir gün bir türbe yanında uyuyakalır. Rüyasında bir bacağı aksak ve bir gözü kör karınca görür. Bu karınca bir kaşaneye çıkmaya çabalar ama her seferinde düşer, beceremez. Nihayetinde üçüncü denemisinde muzaffer olur. Bu manzarayı izleyen Timur çok etkilenir. Bu rüyadan bir ders çıkarır ve der ki, “Şu karınca bile kendi hâline bakmadan pes etmedi, en sonunda muzaffer oldu. Öyleyse ben neden ülkeler fethedip hanlıklar almayayım.”

Bir gün oğlanlar ile oynarken Timur onlara bir teklif getirir. Uzakta bir yere taş koyarlar. O taş ilk olarak kim erişirse, aralarında ona “Han” denilmesi konusunda anlaşırılar. Hepsi birden taşla doğru koşmaya başlar. Aksak olan Timur onlara yetişemez. Bunun üzerine sapanıyla taşla nişan alır, biri hedefe tam erişmek üzere iken taşı vurup düşürür. O oğlan ile Timur arasında anlaşmazlık çıkar. Timur taşla ilk erişenin kendisi olduğunu, oğlan da taşın bulunduğu yere kendisinin ulaştığını söyler. Tam bu sırada oradan bir ak sakallı ihtiyar geçer. Çocuklar, bu ihtiyara fikir danışırılar. İhtiyar, sözünü dinleyip dinlemeyecekleri konusunda onlardan söz alır ve “Han” sıfatını Timur’un hak ettiğini açıklar. Diğer çocuklar da kabul eder ve Timur’u han sayıp oyunlarına devam ederler.

Timur, bir gün arkadaşları ile buzağı güderken; “Kim bu buzağılardan birine kıyar da bizi doyurursa o hanımız olsun.” der. Diğer çocukların hiçbiri buzağılara kıyamaz ama Timur hayvanı keser ve arkadaşlarının karnını doyurur. Buzağının sahibine de hayvanı bir kurdun kaçırdığını anlatırlar. Adam buzağısının kurt nasibi olduğunu söyleyerek durumu kabullenir.

Başka bir gün de Timur arkadaşlarını eşkıyalığa ikna eder. Her biri silah kuşanıp çeşitli zırhlar giyerek şehirlerinden ayrılır ve Hindistan'a gelirler. Burada gelen geçenden haraç almaya başlarlar. Tüccarlardan nice ganimetler ele geçirirler. Her geçen gün sayıları artar. Zira nerede ipini sapını koparmış hayırsız var ise Timur'un etrafında saf tutmaya başlar. Her kim Timur'a katılırsa zenginliğe kavuşur. Kervanlar yollara düşmeye çekinir nice insan Timur'un adamlarının elinde can verir veya malını mülkünü yağmalanmasına gücü yetmez.

Halkının eşkıyalardan çektiği zulümleri duyan Çağatay Han, bu duruma bir son vermek ister ve 300 askerini yanlarında bir de elçiyle Timur'a gönderir. Çağatay Han Timur'a aksak hali ile neden haydutluk yaptığını sorar. Timur, elçinin başını kestirir ve Çağatay Han'a gönderir. Hanın askerlerini de kendisine katar, her birini hediyelere boğar. Bunu duyan Çağatay Han askerlerinin korumasında bir elçi daha gönderir. Bu kafilenin de sonu aynı olur. Elçi başını kaybeder; askerler haydutlara katılır.

Üçüncü sefer Han elçisine şunları söyler, "Ne hazine isterlerse ben vereyim ama halka dokunmasınlar." Lâkin Timur handan daha zengin olduğunu söyleyerek bu teklifi de reddeder.

Nihayetinde Han, Timur'un üzerine bir sefer düzenler. Hanın yola düştüğünü haber alan Timur, bir casus gönderir. Casus, Han ordusunun izini sürerken Çağatay Han'ın otuz adamı ile beraber önden geldiğini görür. Yanlarına bir garip kimseymiş gibi yaklaşır. Han, ona yolda hiç eşkıyaya rastlayıp rastlamadığını sorar. Timur'un casusu yolda hiç eşkıya olmadığını onların yoldan güvenle geçebileceğini söyler. Bunun üzerine han Timur'un oralardan kendisinin korkusuyla kaçtığını düşünüp yola devam eder.

Casus derhâl Timur'un yanına gelip Han'ın otuz adamıyla yaklaşmakta olduğunu aktarır. Timur, adamlarına otuz deveye yük yükleyip hazırlamalarını emreder. Develer hazır olunca hanın geldiği yola doğru ilerlemeye başlarlar.

Han, gelenleri gördüğünde yolda hiç eşkıyaya rastlayıp rastlamadıklarını sorar. Timur ve adamları, tüccar kılığında hanın kafilesine iyice yanaşır ve yol boyunca hiç eşkıya olmadığını, mallarının

satmak için çok kârlı şeyler olduğunu anlatır. Malları merak eden hanın adamları develerin başına üşüşür. Timur'un adamları da fırsattan istifade hepsini öldürür. Han, tek kalır. Timur, onu kafasını keser ve sonra da Hindistan'a han olur. Bundan sonra da Timur'un fethetmediği ülke kalmaz.

Timur'un iki oğlu vardır. Büyük oğlunu Hindistan hanlığına geçirir ve İstanbul'u almak üzere büyük bir ordu ile yola çıkar. Mısır'a gelir ve burayı ele geçirdikten sonra İstanbul'a doğru ilerlemeye başlar.

Timur ordusu ile ilerleyedururken İstanbul'un o zamanki padişahı Şahsultan denen han, hemen Timur'un karşısına bir ordu çıkartır. İki ordu büyük bir savaşa tutuşur. Şahsultan'ın ordusu yenilir. Timur İstanbul'un sınırına dayanır lâkin şehir yüksek bir şehirdir. Timur, 5 yıl şehri kuşatsa da alamaz. Neticede zekâsını kullanmaya karar verir.

Timur tüm bedenine zencefil sürerek hasta numarası yapmaya başlar. Şahsultan'a da bir haber gönderir. Artık ölmek üzere olduğunu, savaş işlerini bıraktığını ve onunla helalleşmek istediğini söyler. Şahsultan önce inanmaz ama Timur'a bir adamını gönderir. Timur'u sararmış solmuş yatarken gören elçi, onun hastalığına inanır ve durumu Şahsultan'a söyler. Şahsultan da Timur ile helalleşmek için şehrin kapılarını açar, Timur'un yanına gider.

Timur, yanına gelen Şahsultan'ı oracıkta öldürür ve askerlerini şehre yeniden saldırtır. Böylelikle de İstanbul'u almış olur. Şimaki ve Hacitarhan adlı şehirleri de ele geçirir.

Timur bir süre sonra Bulgar, şehrine saldırmaya karar verir. O zamanlar Bulgar şehrinde Abdullah Han denen bir han vardır. Onunla yaman bir savaşa tutuşur. Yedi sene şehri kuşatırlar. Nihayetinde Bulgar şehri de düşer ve Timur'un olur.

Timur, böylelikle 124 beyi yener, kendisine tabi kılar. Abdullah Han'ın Altun Bey ve Galim Bey adlarında iki oğlu vardır. Savaştan kaçan insanlar, bu çocukları bir ormana götürüp gizlerler. Onlara çok iyi bakarlar.

Timur, bu arada Büler şehrine gelir. Savaş yapmadan gelip dururlar. Bu şehrin hanı Samat Han'dır. Halkına da Baraj Halkı

deniyordur. Şehrin kökeni eskilerdeki bir hikâyeye dayanır. Buna göre daha eski yıllarda Baraj adlı bir ejderha vardır ve bu şehirde yaşayan halkı henüz bu şehre yerleşmelerinden evvel zamanlarda rahatsız eder onlara zararlar verir. Halk da ejderhayı yenemeyeceğini anlayınca göçe çıkar ve Bulgar yanındaki Büler denen yerde şehirlerini kurar. Halka bu yüzden Baraj halkı denir.

Timur'un üzerlerine geldiğini gören Samat Han halkına işte bu hikâye üzerinden seslenir. Şimdiki düşmanlarının Ejderha Baraj'dan bile daha güçlü olduğunu söyler. Halkına ne yapılması gerektiğini sorar. Halk, hanları ne karar verirse uyacaklarını söyler. Savaşmaya isteklidirler. Han bunun üzerine sözünü her zaman tuttuğunu belirttiği bir ulu bilgeyi çağırır ve ona ne yapılması gerektiğini sorar. Bilge, bir minareye çıkıp Timur'un ordusuna bakar ve görür ki Hızır Aleyhisselam Timur'un ordusunun içindedir. Hana, hemen savaşmaya ruhsat vermediğini söyler. Şehrin kapılarının açılmasını buyurur.

Halk, ağlaşmaya başlasa da denileni yaparlar. Timur şehre girer halkın çoğunu öldürür, şehri ele geçirir. Lâkin Timur kılık değiştirip şehirde dolaşır. Kim ki onun hakkında kötü konuşur ertesi gün o kişinin tüm sülâlesini öldürtür.

Timur, halkın arasına karıştığı geceler halka "Başınıza gelen bu kötülük kimdendir?" diye sorar. Kimi "Timur eşkıyasındandır." der kimi kendi yaptıklarının cezasını çektiklerini söyler. Timur, suçu kendine atanları öldürtür.

Yine böyle bir gün Baraj halkının arasında dolaşırken rastladıklarına aynı soruyu sorar. Çoğunluk; "Bu kötülük, Timur eşkıyasındandır." diye cevap verir. Lâkin aralarında bulunan bilge bir dul kadın, suçlunun aslında kendileri olduğunu, işledikleri günahların cezasını çektiklerini söyler. Bu kadının İnsan ve İhsan adında iki oğlu vardır.

Ertesi gün Timur bu kadın ve iki oğlunu yanına çağırır, onlara ihsan eder. Mallarının yağmalanmayacağını nereye isterse gitmekte serbest olduklarını söyler. Bu oğlanlardan İnsan, İdil'in iç yolunun yönüne gitmeye karar kılar. Annesi de onun dediğine uyar, lâkin İhsan farklı düşünür. Babalarının eski yurdu Zey'e gitmeyi diler. Çocukların ikisi de dedikleri yerlere giderler, soyları oralarda sürüp gider.

Timur, Moskova tarafına gitmeye karar verir. Yola düşer ki bunu haber alan Moskova hanı Mikayil, hazırlıklara başlar. Timur, kaleler alarak ilerler. Vilademir denen kaleye gelir, lâkin Hızır Aleyhisselam Timur'a; "Sana bu gâvurlar ile savaş nasip olmayacaktır." der. Timur'dan bir keramet göstermesini ister. Bunun üzerine Timur yerden üç taş alıp fırlatır. Taşlar gâvurun manastırını ikiye bölüp bir kilometre öteye düşer.

Timur, Buhara'ya dönmeye karar verir. Dönüş yolunda Amat ve Samat adlı iki beye rastlar. Bu beylere Müslüman olurlarsa onları ve halklarını bağışlayacağını söyler. Beyler de halkları ile beraber Müslüman olurlar. Bu halklar göçebedir ve Timur yanlarında birkaç yıl kalır, Müslümanlığı iyice öğrenirler.

Gün gelince Timur, Buhara'ya ulaşır ve o şehri de alır. Semerkant şehrini de topraklarına katar ve nihayet ömrü tamam olup dünyadan göçer. Ölünce kabrinin kubbesini altın ve gümüşten yaparlar.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 3 – Beyler Hanlar Zamanı Anlatılan Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2014, s. 127-144.

TİMUR HAN İLE MAYA SULTAN

Âşık Bayram Denizoğlu'nun tasnif ettiği aşk hikâyesidir. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Sevgililer birbirini rüyada görüp âşık olmuşlardır ve hikâyenin sonunda birbirlerine kavuşmuşlardır.

Bayram Denizoğlu, 1958'de Çıldır'ın Gülyüzü köyünde doğmuştur. Âşıklığa yönelmesinde babası Durmuş Denizoğlu'nun büyük payı vardır. Sanatını icra etmeye 1972'de başlamıştır. Kars'taki Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi'ne devam etmiş, oradaki usta âşıklarla beraber olma imkânını bulmuştur. 1976'da İstanbul'a yerleşmiştir.

Yurt içinde ve yurt dışında pek çok festivale katılmış, çok sayıda ödüller almıştır. 1997, 1998, 1999 ve 2000 yıllarında Konya Âşıklar

Bayramında atışma dalında birincilik almıştır. Denizoğlu, 3 çocuk babası olup geleneğin devamı için halen çırağa (Çetin Sineoğlu, Veysel Yıldizer, Korkmaz İkan, Zihni Yıldırım). Ustalık yapmaktadır. 700 kadar şiiri olan Denizoğlu, 30 halk hikâyesi bilmektedir. Bunların bir kısmı kendi tasnifidir. Bildiği Köroğlu Kolları şunlardır: Âşık Cünun kolu, Ayvaz Kolu, Ayvaz'ın Evlenmesi Kolu, Beyazıt Kolu, Demircioğlu Kolu, Derbent Seferi Kolu, Döne Sultan Kolu, Gürcistan Kolu, Hasan Bey Kolu, İran Kolu, Kars Kolu, Kırat'ın Kaçırılması Kolu, Kiziroğlu Mustafa Bey Kolu, Koca Yusuf Kolu, Köse Kenan Kolu, Nigâr Hanım'ın Çamlıbel'e Getirilmesi Kolu, Silistre Kolu, Turna Teli Kolu.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Türkistan'da Timur Han adında çok sevilen bir Han vardır.

Timur Han Maya Sultan'ı rüyasında görüp âşık olur ve onunla evlenir. Maya Sultan yardımsever bir kadındır ve yanına gelen gariplerin gönlünü almadan onları geri çevirmez.

Timur Han ve Maya Sultan'ın evliliklerinin beşinci yılında bir erkek çocukları olur. Bebeğe isim koyacakken Hızır peyda olur ve çocuğu Turan Han adını koyar.

Turan Han beş yaşına girer. Timur Han avda iken Turan Han, bahçede kuşlarla vakit geçirir. O sırada yanında bir pir peyda olur. Pir, çocuğu kuş dilini öğretir. Maya Sultan'ın hizmetkârları onu kuşlarla konuşurken bulur.

Turan Han, avdan dönen babasına kuşlarla konuşabildiğini söyler. Timur Han, bir ceylanı vuracakken, babasını onu vurmaktan vaz geririr. Çünkü bir kuş, Turan Han'a o ceylanın iki yavrusunu olduğunu haber vermiştir.

Turan Han, on dört yaşında geldiğinde en iyi hocalardan, ustalardan aldığı eğitimi tamamlar. Babası onu divanına çağırır. O sırada âşık meclisi vardır. Âşık Meydanî öyle bir güzel anlatır ki Turan Han, Meydanî'nin bahsettiği kıza âşık olur. Buna annesine söyler. Annesi kendisine memlekette istediği kızı alabileceğini, bu sevdadan vazgeçmesini söyler. Turan Han hayalindeki kızı sever.

İki sene sonra Turan Han rüyasında Hızır Baba'yı görür. Hızır ona Afganistan'daki Ahmet Han'ın kızı Senem Sultan adına bade verir. Sabah olur ancak Turan Han uyanmaz. Maya Sultan ve Timur Han telaşlanırlar. Gelen hekimler de onu uyandıramaz. Son olarak Âşık Meydanî gelir ve sazı ile Turan Han'ı uyandırmayı başarır. Kendisine gelen Turan Han, rüyasında gördüğü kızı bulmak için seyahate çıkacağını söyler. Annesi ve babası ne kadar ısrar etse de onu kararında vaz geçiremezler. Timur Han deve kervanları hazırlattırır ve oğlunun mahcup olmaması için develere altın ve gümüş yükler.

Beri taraftan, Senem Sultan da aynı şekilde rüyasında Turan Han'a âşık olmuştur. Kendisini istemeye gelen gençleri bahaneler uydurarak geri gönderir. Uzun yolculuktan sonra Turan Han, Afganistan'a gelir. Ahmet Han'dan kızını ister. O da kendisinin değil de babasının gelip dünür olmasını söyler. Turan Han, bir deyiş yazıp mektubu Zümürdü Anka kuşuyla babasına gönderir. Tez zamanda kuş Timur Han'a mektubu ulaştırır. Timur Han, yanına on tane atlı alıp yola çıkar.

Timur Han yaklaşık on gün yolculukta sonra Afganistan'a vasıl olur. Ahmet Han'ın huzuruna çıkar. Timur Han, Ahmet Han'la konuşur ve Senem Sultan'ı oğluna ister. Babası da rıza gösterir. Sevgililere kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Timur Han, oğlunu ve gelinini alıp Türkistan'a döner.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 331-360.

TOLTOY

Kızıl-Suu Kırgızları arasında sözlü olarak yayılan kahramanlık destanıdır.

Toltoy'un Semetey destanın bir bölümünde Toltoy ile Çinkoco tipleriyle geçer. Destancıların halk arasında bu adla anlattıkları bir destan yoktur. Cusuf Mamay'ın ağabeyi Balbay tarafından derlenerek yazıya aktarılmıştır (1916-1930). Çin'deki devrim sırasında Balbay suçsuz yere hapse alındığında derlediği Toltoy destanı da kaybolmuştur. Fakat bu

el yazmasını daha önce okuyup hafızasına alan Cusup Mamay destanı tekrar yazdırmıştır. Cusup Mamay'ın varyantına göre, Toltoy destanı "Toltoy'un çocukluğu", "Toltoy'un kahramanlık işleri", "Çinkoco'nun Toltoy'u kandırması" ve "Toltoy'un yanılması" diye dört bölümden oluşmaktadır.

Bizdeki birçok epik hikâyelerdeki Kurmanbek, Er Tabıldı, Canış, Bayış, Canıl Mirza gibi hikâyelerin önde gelen kahramanları Kırgız topraklarına göz koyan Kalmuk hanları ile savaşır. Toltoy ise, Kırgızlarla komşu olarak yaşayan Kızılbaş, Türkmen, Kalmuk, Çüvçüt, Şibe vs. kavimlerle mücadele eder.

Kızıl-Suu'lu Kırgızlar'da anlatılan Toltoy, yaptığı seferler neticesinde halk kahramanı olarak tasvir edilir. O sadece kahramanlık gücünü Cediger halkının huzuru için harcamaz, bununla birlikte bütün Kırgız halkının huzurunu korumak için çaba gösteren kahramanlardan biridir. Onun asıl amacı, bütün Kırgızların bağımsızlığı huzuru için, mücadele etmek, vatani ve halkın düşmanlardan korumak, halkın barışta yaşamasına sağlamaktır

Cusup Mamay eşmetninin özeti şöyledir:

Ceti-Suu adlı yerde yaşayan Cediger kavminin Bağış adlı hanı, Bağış'ın da Toltoy adlı hareketli ve hünerli bir oğlu vardır. Toltoy avlanmayı çok sevdiği için bir şehirde fazla durmaz, sık sık ava çıkar.

Bir gün yine Toltoy'un canı, ava gitmek ister. Atı, Surkoyon'a binip eline kartalı kondurup, yanına tazıyı alıp ava çıkar. Birkaç gün geçtikten sonra güzel bir yaylaya gelir ve orada ceylan, maral, geyik, tilki, kurt, kaplan, dağ keçileri gibi çeşitli av hayvanlarını görür

Öğle vakti dinlenip yatarken, Kızılbaş halkının Bahadırı Kontukçu gelir, kartalı görünce çok şaşırır ve yanındaki bahadırı da tanıyamaz. Bahadırın yanına gelip selâm verir. Toltoy ise, selâmına cevap vermeden ona, kim olduğunu, kendisine ve kartalına niçin dikkatli dikkatli baktığını sorar.

Kontukçu, bu kartalın nasıl avlandığını merak ettiğini söyler. Bunun üzerine Toltoy, yanında birkaç gün gezerse nasıl avlandığını gözüyle görebileceğini söyler. Aslında Kontukçu'nun niyeti kötüdür. Birkaç gün sonra Toltoy'u öldürüp kartalını elinden almak niyetindedir.

Ertesi gün birlikte ava çıkarlar. Toltoy, elindeki kartalı bırakır. O, anında tilki, geyik, ceylanlara doğru uçar ve her hayvandan dokuz tane öldürür. Bunu gören Kontukçu'nun ağzı açık kalır. Bununla da kalmaz on altı ayı ve altı tane de dağ sıçanı yakalar. Toltoy ve Kontukçu öldürülen hayvanları toplarlar. Bir tane büyük geyiği de pişirip yerler. Bu arada iki avcı daha gelip onlara katılır. Birlikte av avlayıp, eğlenirler. Kontukçu; "Avlamak için buradan da güzel yer var. Haydi, sizleri oraya götürüyüm. " der ve onları gidildiğinde dönülmeyecek dağların götürür. Kendisi ihtiyarlığını bahane edip bilerek geride kalır. Onlar yolu şaşırırlar ve karlı, sisli dağın arasında kalırlar. O zaman Toltoy, tazısının sayesinde diğer iki avcı ile birlikte, oradan yaylaya gelmeyi başarır. Toltoy, Kontukçu'nun yaptıklarından şüphelenmez.

Aradan 30 gün geçer Kontukçu, Toltoy'u öldürmek için fırsat kollamaktadır. Bir gün Toltoy sabahtan akşama kadar av avlayıp yorgunluktan uykuya kalır. Kontukçu fırsatı kaçırmayıp elinde kılıcıyla Toltoy'a doğru yürür. O zaman Toltoy'un atı Surkayan kışnemeye başlar. Kartalı şiddetle Koptukçu'nun göğsüne pençe atar, tazi ise baldırını ısıtır. Kontukçu, sestten uyanan Toltoy'a elindeki kılıcı ile kendisini sokmaya çalışan yılanı kovalamak istediğini söyler.

Aradan iki gün daha geçer. Koptukçu'yu arayan yüz 100 adamı, gelip onu bulur. Bir müddet sonra da yanlarına heybetli, ak sakallı Kamangil kavminden bir bahadır gelir ve üç yılda bir buraya av avlamaya geldiğini söyler. Kontukçu, onunla çarpışır ve atından düşürür. Tam öldüreceği sırada Toltoy, onu öldürmemesini zaten ölüm saatinin yakın kaldığını söyler. Kontukçu, öfke ile gönlünden geçeni itiraf eder; "Biraz sonra senin de sıran gelecek. Seni de halkını da yok edeceğim." der. Buna kızan Toltoy, onu attan fırlatıp, Kamangil'i bindirir. Kimseye borçla kalmak istemeyen Kamangil, Toltoy'la savaşı. Toltoy, Kamangil'i öldürür. Bunları gören Kontukçu, Toltoy'un Bahadırılığından korkar ve yanına yaklaşp biraz önce dediklerinin şaka olduğunu söyler, Toltoy'u sözlerine inandırır. Toltoy avladıklarını eşit olarak böler.

Kontukçu, yine bir gün Toltoy'u öldürmeye kalkar. Atı, kartalı ve tazısı yine ona engel olmaya kalkar. Bunları fark eden Toltoy, Kontukçu'yu öldürüp bütün avladıklarıyla Ceti Suu'ya doğru yola çıkar. Yurduna yaklaşınca Karezgi adlı birinin Oş'u talan ettiğini, Ceti Suu'yu da kendisine itaat ettirmeye çalıştığını öğrenir.

Toltoy'un babası Bağış, ihtiyarladığı için Karezgi'nin karşısına çıkar. Tek başına yola çıkıp önce Oş'a gelir. Oş halkına kendisini tanıtır ve kendilerini Kalmaklardan kurtarmaya geldiğini söyler.

Bu sırada bulundukları yere ganimet almak için on beş Kalmak gelir. Toltoy onları öldürür. Yanına bir yiğit alıp Kaşgar'a doğru gider. O sırada Karezgi'yi Ceti Suu'ya gönderen Konurbay'ın kardeşi Koronkır, Kaşgar'da misafirliktedir. Toltoy, Koronkır'a elçi gönderir ve halkından aldıklarını iade etmesini ister. Koronkır bu kızar, 900 asker ile Toltoy'un üstüne gelir. Savaş başlar. Toltoy hepsini kılıçtan geçirir. Koronkır'ı da öldürür ve ganimetleri at ve deveye yükleyip Oş'a götürür.

Bunları duyan Karezgi 5000 asker ile Toltoy'un üstüne gelir. On dört gün sonra Toltoy'a yetişir. Toltoy tek başına savaşa girer. Önce Karezgi'nin bahadırı Tabık ile karşılaşır, onun kafasını balta ile keser. Sonra Talbık'ı öldürür. Üçüncü de Karezgi'nin kendisi Toltoy'un karşısına çıkar. İkisinin karşılaşması on beş gün sürer. Balta mızrak ile savaşır. Nihayet Toltoy, Karezgi'yi atından fırlatır ve bacağını kırar ve yarı ölü çöle bırakır. 5000 askeri kırıp geçirir. Oş'a getirdiği ganimetleri halka dağıtır. Halkın duasını alan Toltoy, Ceti Suu'ya geri döner.

Toltoy, günün birinde korkulu bir rüya görür. Rüyasında bir yabani domuz ile savaşır. Hiç gücü yetmez. Tek domuzun yanında birden beş domuz peyda olur. Onları zorla yener. Karşısına birisi çıkar ve altı yabani domuzu ona vermesini rica eder. Toltoy onları adama bırakıp yoluna devam eder. Giderken yolda ay karşısına çıkar. Ayı eline alıp kucakladığı zaman ay paramparça olur. Toltoy, bağırarak rüyasından uyanır.

Bahadır; "Böyle evde oturmam doğru değil, belki benimle savaşmaya hazırlanan düşman vardır. Gidip o düşmanla da savaşayım. Yolda bulduğum ay belki de benim evleneceğim kızdır. Yaşım da yirmiyeye yaklaştı. Yola çıkayım." deyip yola çıkar. On iki gün geçtikten sonra bir dağa gelir. Orada altı at yanlarında da uyumakta olan altı kişi görür. Bahadır onların uyumasını bekler. Rüyasında gördüğü altı yabani domuzun bunlar olduğunu düşünür. Altı kişi uyanır ve Toltoy'u görürler. İçlerinde adı Kerkimat olan, Toltoy'a kendisini tanıtır. Çürçüt halkından olduğunu söyler. Kamangil yeğeni ve Kızılbaş halkının

hanı Kontukçu, kayın biraderidir. Yanındaki beş kişiden ikisi oğludur, diğer üçü de Kontukçu'nun oğulları olduğunu ilave eder ve Toltoy'un halkını üstüne gittiklerini söyleyip ardından kendisinin kim olduğunu sorar. Toltoy, hiç korkmadan kendisini tanıtır. Kontukçu'nun iki oğlu babalarının intikamını almak için öne çıkar. Kerkimat; "Ben hepinizden büyüğüm ve Toltoy ile ben savaşacağım." diyerek öne çıkar. Savaş başlar. Toltoy, Kerkimat'ı öldürür, ancak diğer beş kişi Toltoy'u yaralarlar.

Atı Surkayan, Toltoy'u insanın ayağı basmayan dağa götürür ve sahibini kurt ve kaplanlardan kendisi korur. O günlerde oralardan geçmekte olan Kökküçük adlı bir delikanlı, Toltoy'a rastlar. Toltoy'a; "Kendim Kırgız kavmindenim. Merkitbay'ın kızı Cemişcan'a âşık oldum, ama kızın babası çok kalın istiyor, kızı bana vermiyor." der. Toltoy onun iyi niyetli delikanlı olduğunu anlayıp Kökküçük'le arkadaş olur. Kökküçük, Toltoy'u seksen gün onu besleyip eskisinden de güçlü kuvvetli hale getirir.

Bir gün Toltoy, Kökküçük'ü Kerkimat'a gönderir. Kökküçük, gider ve haberlerle geri döner. Kerkimat Kızılbaş halkından 3. 000, Türkmenlerden 2. 000, atlı askerlerden 7. 000 ve toplam 10. 000 askerle Toltoy halkına savaş açmaya hazırlandıklarını söyler. Toltoy, Cediger halkından 1. 000 asker alıp onların karşısına çıkar. Yedi gün savaş olur. Savaş sonunda Toltoy galip gelir. Arkadaşı Kökküçük de sevgilisi Cemişcan'a kavuşturur.

Toltoy, Ceti Suu'ya dönünce evlenme zamanı geldiğini düşünür. Kızıl-Kıya denilen yerin hanı Batay Han'ın Baytoru adlı bir kızının olduğu haberini alır. Babasının arkadaşı Bayteke ile Kızıl-Kıya'ya gider. Orada Bayteke'yi Batay Han'a elçi olarak gönderir. Batay, şartını söyler. Baytoru yiğit ve güçlü bir kızdır. Ancak kendisini yenen biriyle evlenebileceğini söyler. Bugüne kadar birçok bahadır Baytoru'yu yenememiştir. Bunların içinde Konurbay da vardır. Toltoy, şartı kabul eder. Baytoru ile karşılaşır, Toltoy galip gelir. Toltoy'la Baytoru evlenirler.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra Şibe halkının Çakay adlı Han'ı sayısız askerle Baytoru'yu istemeye Kızıl-Kıya'ya gelir. Ancak yolda birisinden on beş gün önce Baytoru'nun Toltoy ile evlendiğini öğrenir. Çakay, Batay Han'a savaş açar. Toltoy önce Çakay'ın pehlivanı

Celkötön ile sonra da Seksokey ile tutuşur. İkisinin de kafasını kılıçla keser. Bunlara şaşırان Çakay kendisi meydana çıkar. Toltoy'la Çakay üç gün mücadele ederler. Bu arada Çakay'ın yedi tane sihirbazı boş durmaz, hünerlerini gösterip Batay Han'ın yurduna sel getirir. Ancak Baytoru dua ile suyu dondurur. Üç gün boyunca sihirbazlarla Baytoru sihirlerini ortaya koyarlar. Mücadele sırasında Çakay'ın sihirbazı, yine sihir yoluyla Toltoy'u ve Batay'ı 100 metre derin hendeğe atar ve karısı Baytoru ile evlenme hazırlığına başlar. Çakay, Baytoru'yu kendisiyle evlenmezse öldürmekle tehdit eder.

Toltoy zindanda iken Almabet ve Manas'ın sadık arkadaşı sihirbaz Atala, ona yardım eder ve zindandan çıkarır. Toltoy, gidip birden Çakay'ın karşısına dikilir. Onun çoktan öldüğüne inanan Çakay, Toltoy'u karşısında görünce şaşırır. Toltoy, Çakay'ı savaşa davet eder. Bu arada Toltoy'un sesini duyan Baytoru da ipleri koparıp dışarı çıkar ve savaşa girer. Çakay'ı yenen Toltoy ganimetleri alıp halka dağıtır ve yurduna dönmek için yola çıkar. Yolda Manas Bahadır'ın kardeşi Çinkoco ile karşılaşır. Yanındaki ganimetlerin birçoğunu ona verir ve Çinkoco ile Toltoy dost olurlar.

Toltoy, Ceti-Suu'ya gelince babasının avda olduğunu öğrenir. Bir zaman sonra Bağış avdan döner, ancak rahatsızdır. Bağış, yataklara düşer ve öleceğini anlar. Oğlu Toltoy'u yanına çağırıp "Ben bu hastalıktan öleceğim. Oğlum sana vasiyetim ben öldükten sonra, kara aşımı verme, Manas'ın oğlu Semetey ile savaşma, Koşoy'un oğlu Calgızek ile iyi arkadaş ol. Bir sıkıntın olduğunda mutlaka Semetey'a, Bakay'a danış." diye vasiyette bulunur ve çok geçmeden de vefat eder. Bayteke, Toltoy, Çinkoco Bağış'ı defnederler.

Toltoy, babası için kara aş (ölü yemeği) hazırlar. Yemeğe Horasan, İsfahan, Afganistan, Buhara, Şanhay'ın hanları davet edilir. Çinkoco'nun sözüne kanan Toltoy, Semetey ile Calgızbek'e haber vermez. Çinkoco iki sebepten Semetey'i sevmemektedir. Birincisi; ondan çok korkmaktadır. İkincisi de; Şaatemir'in kızı Çaçıkey'i sevmektedir ve bu kız Semetey ile evlenmiştir. Bu yüzden Çinkoco, Semetey'e karşı kin beslemektedir.

Kara aş a çağırılmadığı için Semetey darılıp gelmez. Bu arada davetli olmadığı halde Çin'in hanı Konurbay da yanına 6. 000 asker alıp şehir dışına gelir. Şayet son defa da olsa davet edilmezse, Toltoy'un

üzerine saldırmayı düşünür. Kavgaya karşı olan Çinkoco, Konurbay'ın yanına gider, dokuz mızrak, bin kılıç, altı aygır, yüz bin altın hediye eder ve onu kara aşı davet eder. Kara aşın dokuzuncu günü halk evine döner. O gün Konurbay, Toltoy'un yayladaki koyunlarını çalmaya kalkışır. Bundan haberi olan Toltoy savaş açar. At yarışmasında birinci olan Surkoyon'un ve o yarışmaya katılan Baytoru'nun aygırını çok yorgun halde gören Konurbay, bu fırsatı kaçırmaz, Baytoru'ya ateş edip oradan kaçır. Baytoru oracıkta yerinde vefat eder. Bağış'ın kara aş, Baytoru'nun ölümü ile sonuçlanır.

Çinkoco'nun Akkoyun adlı güzel bir kız kardeşi vardır. Kıza Semetey'in çorosu Külçoro âşıktır. Fırsatını bulup kızı kaçıtır. Çinkoco; "Kardeşimi düğün yaparak sizlere veririm." diyerek Akkoyun'u geri alır, Talas'tan Toltoy'un şehrine göç eder. Çinkoco, kız kardeşi Akkoyon'u Toltoy'a vererek tekrar onun güvenini kazanır ve fırsat buldukça, Toltoy'u Semetey aleyhine kışkırtır. Toltoy'a şu şartı ileri sürer: "Akun Han'ın Ayçürök adlı kızı var. O, Semetey'in beşikkertmesidir. "Semetey kıza layık değil. Gidip bu kızı kaçırırım." der. Toltoy, bunu kabul etmez. Çinkoco darılıp uzun zaman şehri terk eder. Bunun üzerine Toltoy, Çinkoco'nun teklifini kabul eder.

Sayırsız asker ile Akun Han'ın şehrine yola çıkarlar. Şehre gelince, elçi olarak Kalıbek'i Akun Han'a gönderirler. Kalıbek, ne amaçla geldiklerini beyan eder. Onu sabırla dinleyen han; "Ben kızımı Toltoy ile Çinkoco'ya vermem, onun beşik kertmesi var. Üstelik kalın da almıştık." der. Elçi bu haberi Toltoy ve Çinkoco'ya iletir. Çinkoco, Ayçürök'ü almakta kararlıdır, gerekirse savaşacağı haberini gönderir. Bunları duyan Ayçürök, bir mektup yazarak doksan gün içinde evlenebileceğini ve buna göre hazırlık yapmalarını bildirir. Aslında bu satırları onları kandırmak ve oyalamak için yazmıştır. Bunları okuyan Toltoy ve Çinkoco yaptıklarına utanır ve düğün hazırlığına başlarlar

Bu arada çareler arayan Ayçürök, ak kuğ donuna girerek Semetey'in şehrine doğru uçar. Oraya vasil olduğunda Semetey'in beyaz sungurunu kaçırp yurduna geri döner. Sunguru Ayçürök'ün kaçırdığını duyan Semetey, Kaçoro ve Külçoro ile onu bulmaya yola çıkarlar. Akun Han'ın şehrine gelince Ayçürök onlar için özel ev hazırlatıp, onları orada bekler. Onlar o eve yerleşir ve Ayçürök olup biteni anlatır.

Ayçürök'ün verdiği gün yaklaşınca Toltoy yine Ürgenç'e gelir ve hana geldiğini haber verir. Toltoy, Külçoro ile karşılaşır ve çarpışırlar. Toltoy, on üç yaşındaki Külçoro bahadırdan kaçır.

Toltoy, Çinkoco'ya; "Semetey'le ile barışalım, onlar ile savaşmanın hiçbir anlamı yoktur. Ben bu işin sonunu iyi görmüyorum." der. Çinkoco çok kızar ve yiğitliği ispatlamanın zamanı geldiğini söyler. Çinkoco, ağır sözler söyler ve Toltoy'u kandırır.

İki taraf savaşmaya başlar. Çinkoco, Akun Han'ın tüm askerlerini öldürür. Çok geçmeden Çinkoco, Semetey'i de yaralar. Yaralı Semetey mağaraya saklanır. Külçoro ortalıktan kaybolan Semetey'i aramaya Kançoro'yu gönderir. O mağarada yatan Semetey'i görür. Semetey'in durumu hiç de iyi değildir.

O sırada Külçoro ile Toltoy savaşmaktadır. Çok geçmeden Külçoro, Toltoy'u öldürür. Semetey Toltoy'un ölümüne üzülür. "Zavallı bahadır! Sen Çinkoco'nun söylediklerine inanıp yolunu şaşırdın. Hiçbir zaman benim düşmanım değildin. Biz hep kardeşlik ve böyle devam edecektik!" der. Bizzat onu Ceti-Suu'da defneder. Sonunda da Ayçürök ile evlenip halkına döner.

Semetey destanında, Toltoy'un Kiyaz adlı bir oğlu olur. (Toltoy destanında ise, Toltoy'un çocuğu olmaz. Halk küçük kardeşi Kiyaz'ı onun oğlu zanneder.

Kaynakça

Akmataliev, Abdıldacan, *Toltoy*, El Adabiyatı Serisi, C. 8, Bişkek 1998, Bişkek, 1998.

Kırgız Adabiyatının Tarihi, C. 3, Bişkek, 2002, s. 117-130.

TON ARALÇIN HAAN

Tuva destanlarından olup manzum bir yapıya sahiptir. Arşivlerde üç önemli nüshası vardır. 1946 yılında M. İdam-Sürün, Sad Albanç'ın derlenmiştir. Derlenen metin Ekrem Arıkoğlu ve Buyan Borbaanay tarafından Türkçeye çevrilmiş 2007 yılında, Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlanmıştır.

Bütününüyle manzum bir yapıya sahip olup 1423 dizeden meydana gelir. Dizelerin hece sayıları 4-11 arasında değişir. Destan, seri dizelerden oluşan tüydek tarzında vücuda gelmiştir.

Destan diğer Tuva destanlarında olduğu gibi mitolojik unsurlar pek fazladır.

Destanın şahıs kadrosunda Ton-Aralçın, Açıtı Bahşı, Kurbustu Han, Toolay-Çeçen Kraliçesi, Şulbustay, Arzaytı Han, Adıgır-Kara Mangıs, Hüler Mangıs, Soybun; mekân olarak Süt-Hal, Sümber-Uula, Arzaytın, Ak-Oy; hayvan olarak da Bora-Hülük ve Hülük-Bora at; Eger ve Kozar köpek; Haan ve Hereti kuş karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Erken çağda Süt-Hal gölet iken, Sümber-Uula tepe iken koçun, tekenin boynuzu eriyip düşüp; öküzün boğanın boynuzu yarılp düşüp durduğu zamanda, Arzaytın'ın kuzeyi kışlak, güneyi yaylak olduğu devirde, Ton-Aralçın adında bir yiğit yaşamaktadır. Onu da adında Bora-Hülük adlı bir atı vardır. Sayısız mala sahip olan Tan Aralçın Han'ın kardeşi yoktur. Etrafında menfaatçi, hazır yiyici ve işe yaramaz on beş lanetli kardeş bulunur.

Han, sihirli dua kitabından onlarla arkadaşlığını sürdürürse kötülüklerle karşılaşacağını öğrenir. Bunu duyan Tan-Aralçın evini barkını, anne ve babasını, malını alıp yurdunu terk eder.

O gidince on beşten fazla lanetli kardeş zor durumda kalır, karınlarını doyurmak için Ak-Oy'da oturan Açıtı Bahşı'ya gitmeyi uygun bulurlar. Sekiz tanesi onun yanına Açıtı'nın oturduğu mağaraya girerler. Açıtı Bahşı; "Aşağıdaki sandık içinde altmış kulaç kement var. Onu alıp ormana gidince nereye atarsanız atın ona yakalanıp gelmeyecek şey yok. Sekiz tunç donlu atlarınızı azgın nehre sürünüz. İyi de yaşasanız kötü de yaşasanız dokuz ay sonra bana gelin." der.

Kemendi alan kardeşler yola çıkarlar. Bir azgın nehrin kıyısına gelince atlarını oraya sürüp kendileri ormana gider. Kardeşler kendiri rastgele attıklarında tavşan, geyik ne varsa yakalanıp gelir. Kardeşler böylelikle karınlarını doyuracak bir şeyler bulurlar. Hayvanların derilerini de giysi yaparlar. Bu şekilde gezerken Arzaytı'nın güney tarafına ulaşırlar.

Bir gün en küçükleri kemendi attığında çok ağır bir şey yakalar. Sonra kardeşlerine seslenir ve onlar gelir ve kemendi sabitleyip yakalanan şeye bakarlar. Yakalanan şeyin arkasından bakınca ay gibi önünden bakınca gün gibi olan Altın Kraliçe olduğunu görürler. Ne yapacaklarını düşünürken bunu, zaten gitmek için 9 aylık zamanları kalmış olan Açıtı Bahşı'ya götürmeye karar verirler. Öyle de yaparlar.

Bu arada Ton Aralçın Han da geride bıraktığı on beş kardeşi merak eder eski yurduna gelir. Ovanın ortasında kardeşlerin bir şeyin etrafını sarmış çekerek iterek götürdüklerini görür. Kardeşler ona olup biteni anlatır. Ton Aralçın Han, Kraliçe'ye baktığında onu tanır ve Kurbustu adlı Han'ın Toolay-Çeçen adlı Kraliçesi olduğunu söyler. Sonra Tan-Aralçın Han onları alıp döner, evlendirir, mal mülk sahibi yapar, Kraliçe'yi de kendisi alıp obasına döner ve kadını yapar.

Ton Aralçın Han'ın Kurbustu'nun kızını aldığını duyan Kızıl rütbeli beyi onu çağırır. Yola çıkan Han, beyin altmış kişinin yardımlaşıp açamadığı ak kapısını bir eliyle açıp içeri girer. Bey; "Ton Aralçın Han, benim halkımın içinde senden başka uzak yere gitmeye dayanacak kimse yok, atın Hülük-Bora'dan başka yola dayanacak at yok. Şulbustay'ın ülkesinde savaştan beter savaş olmuş, o savaşı buraya yaklaştırmadan yenerek geri dön. Yenip gelince benim kızıl rütbeyi sen alarak yerime bey olursun." der.

Han, beyin bu söylediklerini kabul eder, böylelikle onun tuzağına düşer. Obasına döndüğünde durumu kadını olan Kraliçe'ye anlatır. Beyin niyetini anlayan Kraliçe, Tan-Aralçın hanını uyarır, gitmemesi için ikna etmeye çalışır. Ancak Han buna aldırmaz ve "Bey'in emridir." diye hazırlığını yapıp atına biner yola çıkar.

Han gittikten üç gün sonra bey, üç yüz askeri ile hanın obasını kuşatır. Bunu gören Kraliçe kayın validelerine her şeyi anlatır ve evine dönüp kuş donuna bürünerek gökyüzüne uçar gider. Toolay-Çeçen kadın yarı yolda dönüp arkasına baktığında Kızıl rütbeli beyin hanın bütün malını, mülkünü yükleyip anasını babasını alıp gittiğini görür. Çeçen kadın giderken de Açıtı Bahşı'ya hana söylemesi için haber bırakır ve bir de kolundaki bileziği han geldiğinde vermesi için Açıtı Bahşı'ya bırakır gider.

Ton-Aralçın Han bir hayli yol gittikten sonra Şulbustay'ın ülkesine ulaşır. Bakar ki savaş yok, beyin niye böyle dediğini düşünerek beyi aramaya başlar. Üç gün aradıktan sonra giderken bir yerde eski bir ev görür. O evi yıkar. Evin içinden çıplak bir oğlan çıkıp mumun etrafında dönmeye başlar. O döndükçe silahlı asker evden çıkıp gelir. Atı, o mumu tam ortasından vurursa askerlerin öleceğini söyler ve o da dediğini yapar, mumu tam ortasından vurur ve askerler anında ölür.

Han obasına dönmek için yola çıkar. Yarı yola yaklaşırken boynuzsuz ak öküze binen, büyük ak heybe taşıyan sakallı ihtiyar biri Han'a rastlar. Adam ona "Boş yurduma gidince halsiz düşme. Ak-Oy'da yaşayan Açıtı Bahşı'dan her şeyi öğrenirsin." diye nasihat verir. İhtiyar atına biner, gözden kaybolur.

Han, doğruca Ak-Oy'da yaşayan Açıtı Bahşı'sına gider. Açıtı Bahşı, ona olan biten her şeyi Han'a anlatır. Han Arzaytı taygasının üstüne çıkıp Kraliçe'nin yıkanmak için geldiği altın, gümüş kuyularda beklemeye gider. Kraliçe oraya gelince bunlar birbirine kavuşur. Kraliçe, olan biteni Han'a anlatır. Toolay-Çeçen kadın peşinden gelmemesini yolda üç devriyenin olduğunu söyler. Han onu dinlemez. Yolda üç devriyeyi ve onların düşürdüğü üç yıldırımı kolaylıkla geçeceğini söyler.

Toolay-Çeçen de "O zaman kendin bilirsin." deyip çekip gider. Ton-Aralçın, atı Bora-Hülük'üne binip, Sümber-Uula'nın üzerine çıkıp, sihir ile gökten kızılık düşürüp onun üzerinden yukarı çıkar. Tan-Aralçın Han, üst dünyaya giderken iki tane tayga gibi Eger ve Kozar adlı iki it, iki Haan-Hereti kuşları, dört ayağı dört kılıçlı azı dişleri kılıçlı iki ak buğra, Tan-Aralçın Han ve atını öldürmek için karşısına çıkarlar. Tan-Aralçın onların hepsini öldürür.

Han yoluna devam eder. Yolana çıkan birisi gitmesine engel olur. Bunlar güreşe tutuşur. Tan-Aralçın Han, onu paramparça eder. Tan-Aralçın keçiden kepenekli bir oğlana dönüşür ve Toolay-Çeçen Kraliçe'nin obasına gelir. Kraliçe onu önce tanımaz, ancak eski hâline dönüşünce tanır. Tan-Aralçın Han'ın iyi cesur biri olduğunu anlayan Kurbustu-Han, onu güveyi olarak kabul eder.

Aradan bir zaman geçer. Kurbustu-Han, Tan-Aralçın Han'a "Karımı alıp alt dünyaya, yurduna dönmek isteyeceksin. Ama önce alt

dünyada bulunan Adıgır-Kara Mangıs'ı yenip gel. Ondan sonra karını al ve yurduna dön." der.

Tan-Aralçın Han, bunu karısına anlatır. Karısı, bunu karısına anlatınca karısı bunun bir tuzak olduğunu, gitmemesinin gerektiğini, annesini, babasını öldürüp kendisini alıp gitmesi gerektiğini söyler. Han, karısına; "Er kişi verdiği sözü tutmalı." diyerek karısını dinlemez.

Han, alt dünyaya iner. Adıgır-Kars Mangıs'ı bulup onu alnındaki iki tunç donlu boğayı öldürüp tekrar üst dünyaya çıkar. Kaynatasına gidip karısını alıp artık eve döneceğini söyleyince Kurbustu Han yine ona bir iş verir. Gidip Adıgır-Kara Mangıs'ın akrabası Hüler Mangıs'ı öldürürse karısını alıp gitmesine izin vereceğini söyler.

Tan-Aralçın Han yola çıkar. Yolda karşılaştığı yüz ihtiyar kadın sayesinde Hüler-Mangıs'ı bulur. Güneş tam tepeye gelip ısıtmaya başladığında, Hüler Mangıs derince uyumaktadır. O sırada burnunun iki deliğinden iki ok yılanı çıkıp sırtında oynamaya başlar. Han, iki yılanı ve Hüler-Mangıs'ı öldürür. Bu işten de başarı sağlar.

Han, üst dünyaya çıkar, karısını, malını alıp alt dünyaya döner. Evini kurar ve bir ay uyuyacağı uykusuna yatar. Dinlendikten sonra annesini, babasını, malını toplar, alır gelir.

Sonra Şulbustay'ın ülkesinde savaşırken ölen askerlerini, önünde giden Buga-Kara kahramanı, arkasından gelen Soybun'u diriltmek için tekrar oraya gider. Şulbustay'ın ülkesine ulaşan Han, bakar ki o yıkık ev yok. Karısının verdiği ak örtüyü salladığında ölen askerlerinin ve atlarının kemiklerini bulur. Bu kemikler kendiliğinden bir araya gelir. Sonra Han yine karısının verdiği kızıl örtüyü tekrar salladığında şamdan köşesindeki sade yağ kaynar. Han, bu yağdan alıp o kemiklere sürer ve onlar dirilirler.

Han, dirilen tüm askerlerini alıp eve dönerken karşısına daha önce de karşılaştığı ak boğa üzerindeki ihtiyar çıkar. Aksakallı ihtiyar Tan-Aralçın Han'a; "Dünyayı iyileştirdin, şimdi evine dönüyorsun. Ulaştığında sabah baban, akşam anan ölecek. Cesetlerini yakıp gömeceksin." deyip boğasına biner ve gözden kaybolur.

Tan-Aralçın Han obasına geldikten sonra akşam annesi, sabah babası ölür. Han, onların cesetleri yakar, gömer.

Kaynakça:

Arıkoğlu, Ekrem-Buyan Borbaanay, *Tuva Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 286-349.

Sayar, Sait, *Destanlardan Günümüze Doğum, Ölüm Âdet ve İnanışları*, Sivas, 2011, s. 56-57, (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

TOPAL PADİŞAH

İbret verici halk hikâyesidir. Hikâye, Ahmet Demircan'da bulunan bir cöngün içinde yer almaktadır. 1888 yılında Bulgaristan'ın Osmanpazarı bölgesinden Bozüyük'e gelenlerin getirdiği cöngtür.

18x11,5 cm. ebadında ve 69 varaktır. Cöngte her sayfada ortalama 15 satır bulunmaktadır. Yazı olarak rik'a kullanılmıştır. İçinde İki halk hikâyesi (Topal Padişah, İbrahim Edhem), destan (Genç Osman), mevlid, hutbeler, yemek duaları, Fasl-ı Muhammediye, Molla Hafize / Bodur'a ait ilahiler kayıtlıdır. İlahilerden birisi Osmanpazarı'nın din alimlerinden İsmail Niyazi'ye aittir.

Topal Padişah hikâyesinin bir eşmetni Sadi-i Şirazî'nin Gülistan'ında bulunmaktadır. Ahmet Demircan tarafından şöyle özetlenmiştir:

Eski zamanlarda bir padişahın ayağında bir maraz çıkar. Hekimler, her türlü ilacı deneseler de bir türlü yarayı iyileştiremezler. En sonunda hekimler padişaha; "Senin derdinin dermanı için bir oğlan çocuğu gerek. Çocuğun karnını yarıp ayağını içine sokarsan ayağın iyileşir." derler.

Ölmekten korkan padişah, hemen bunu kabul eder. Çünkü bir oğlu olmadığı için öldüğü takdirde yerine geçecek kimse yoktur. Adamlarına bir oğlan bulmaları için emir verir.

Adamlar, bir mektebe gider. Buldukları bir oğlanı tutup ve saraya getirirler. Oğlanın babasını saraya çağırırlar. Babası padişaha; "Bize zulmetme, biz sana ne yaptık? Bırak oğlumu!" diye yalvarır. Vezir, baba ile bir anlaşmaya çalışır. "Farz et oğlun evi bırakıp gitti kayboldu. Sana bin altın verelim, oğlunu bize sat." der. Baba kabul eder. Bu sırada oğlanın anası gelir. O da oğlu için padişaha yalvarıp yakarır. Padişah

kadına, oğlunu babasından satın aldığını söyler. Anası; “Babası onu altı aylıkken buldu. Asıl zahmeti ben çektim.” der. Anasının da gönlünü edip ona yüz altın verip anlaşırlar. Oğlan anasının ve babasının bu hâlini görüp umudunu kesip gözyaşları döker.

Padişah, halkı meydana toplar. Oğlanın anası ve babası toplananlara; “Biz oğlumuzu rızamızla 1.100 altına padişaha sattık.” der.

Padişah, oğlanı kestirmek için cellatları çağırır. Bu arada oğlan anasına ve babasına yalvarır. Hem anası hem de babası; “Oğlum biz seni padişaha sattık, artık bizden sana hayır yok.” derler. Oğlan anasından babasından çare bulamayınca dergâha dönüp ağlamaya başlar ve Allah’tan yardım diler.

Allah, bu sırada padişahın gönlüne şefkat verir. Padişah oğlanı kucaklayıp bağrına basar. Bu sırada oğlanın gözyaşları padişahın ayağına damlar ve gözyaşları yaraya merhem olur. Padişahın yarası hemen iyileşir. Oğlu olmayan padişah, oğlanı kendi oğlu ve varisi ilan eder.

Kaynakça:

Ahmet Demircan Arşivi, Cönk.

Sadi-i Şirazi, *Gülüstan*, (Çev. Mehmet Kanar), Şule Yayınları, İstanbul, 2011, s. 69-70.

TÖLEGEN İLE KIZ YİBEK

Nogay destanıdır. Manzum ve mensur yapıdadır. Destan metni A. Sakaliev’in yayımladığı Nogaydın Kırk Betiri adlı kitapta bulunmaktadır. İsmail Doğan ve Nesrin Güllüdağ tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Nogay Destanları adlı kitabın içine kaydedilmiştir.

Konu olarak nişanlı kıza göz koyan birinin nişanlısını öldürmesi, ancak delikanlının kardeşinin de onu öldürmesi anlatılır.

Şahıs kadrosunda Bazarbay, Tölegen, Sansızbay, Sırlıbey Han, Karşıga, Yibek, Biykecan bulunur. Mekân ve tabiat parçası olarak da Ak Yayık, Cos Ökpe, Kosökpe karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Ak Yayık denilen yerde Bazarbay adlı ihtiyar yaşar. Bu ihtiyarın Tölegen ve Sansızbay adlı iki oğlu vardır. Tölegen evlenme çağına gelir, ancak kendisine uygun kız bulamaz.

Bir gün Sırlıbay Han'ın bir kızının olduğu haberini alırlar. Tölegen o kızı almak için atına binip yola çıkar. O sırada Sırlıbay Han'ın veziri Karşıga da hanın kızına uygun damat bulmak için yola düşer. Bunlar, yolda karşılaşır, görüşüp konuşurlar.

Tölegen tekrar yola düşer, sonunda Sırlıbay'ın yurduna gelir ve Sırlıbay'ın kızı Yibek ile karşılaşır. İki genç tanışıp birbirlerini severler. Tölegen, Sırlıbay Han'a veziri Karşıgay ile görücü gider. Sırlıbay başlık parası ister, Tölegen kabul eder.

Bunlar, birlikte yaşamaya başlarlar. O sırada Biykecan adındaki zengin birisi, Yibek'i almak için oraya gelir ve Yibek'i Tölegen'in aldığı öğrenir. "Tölegen'i öldürmeden, kızı almadan gitmem." diye diretir. Başlık parası için verilen sürede dolmak üzeredir.

Gece Yibek, rüyasında Tölegen'i görür. Rüya kötüdür ve onun, yurduna gitmesini istemez. Tölegen kararından dönmez ve yola çıkar, üç ay yol gittikten sonra köyüne gelir.

Başlık için söz verdiği malı toplar ve kardeşi Sansızbay ile yola çıkar. Ak Yayık ile Sırlıbay Han'ın arası 3 aylık yoldur.

Bu arada Biykecan, Cos Ökpe adıyla bilinen gölün yanında pusu kurar, Tölegen'in memleketten dönmesini bekler. Tam da o gün azığı tükenir geri yurduna döner.

Yibek'i özleyen Tölegen, Kosökpe'ye gelir. Kök Yorga adlı atını sularken Biykecan oraya gelir ve onu gafil avlayıp okla Tölegen'i vurur, ağır yaralar. Kök Yorga atına da binip Yibek'e doğru yol alır.

Ağır yaralanan Tölegen ölür. Biykecan, Yibek'e gelir. Yibek, Biykecan'a uzun bir süre verir. Yibek, Sansızbay'ı bekler, kardeşi de Tölegen'i bekler. Gelen giden olmayınca yola çıkar. Kök Yorga gölüne gelir, orada ağabeyinin öldüğünü görür. Onu gömer, Yibek'e doğru yola çıkar.

O sırada düğün başlamıştır. Yibek'in yanına çıkar, durumu anlatır. Kalmuklar ile Nogaylar güreş tutarlar. Sansızbay da Biykecan'ın kahramanları ile güreşir, hepsini yener. En sonunda Biykecan'ı da güreşte yener, öldürür.

Toplanan halk Sansızbay ile Yibek'in toyunu yapar.

Kaynakça:

Bulgarova, Meryem-Eminat Kurmanseyitova-Nasıphan Suyunova, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C. 3, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s. 74-83.

Doğan, İsmail-Nesrin Güllüdağ, *Nogay Destanları*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 241-254.

TÖREBEĞ HANIM'IN KALESİ

Türkmenistan'da efsane olarak anlatılan hikâyelerdendir.

1945'te Aşkabat ili Abadan ilçesinde Amanmırat Baymıradov tarafından 1986 yılında Daşoguz vilayeti Aktepe ilçesinde S. İlliye'v'den derlenmiş bir metin, Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hâzinesi'nde 1529 (f) ile kayıtlı bulunmaktadır.

Hikâyede bir padişahın, Törebeğ adında kızının kendisine talip olanlara zor şartlar ileri sürmesi ve hatta üç şartı yerine getiren bir delikanlının ölümüne sebep olması anlatılmıştır.

Törebeğ ve Bahşı gibi isimler, çocuksuzluk, çocuksuzluğa çare arama, olağanüstü doğum, evliya, eğitim, fal bakma, zor şart motifleriyle 3, 4, 7, 40, 72 gibi sayı motifleri karşımıza çıkar.

"300 Türkmen Efsanesi" adlı kitaptan aynen aldığımız metin şöyledir:

"Kadim zamanda bir padişah yaşar. Zengin ve hükmü Padişah'ın bu dünyada eksiği olmaz. Keyif ve sefa içerisine elli yaşına ulaştığını fark etmez. Bakmış ki, bu dünyayı çocuksuz geçirmek üzere. Padişah evliyalara yalvarıp kerametli yerleri ziyaret eder, Allah'tan çocuk diler.

Sonunda Padişah'ın yalvarışı kabul olur. Küçük eşi hamile kalıp dokuz ay dokuz gün sonra ay gibi bir kız çocuğu dünyaya getirir. Padişah oğlu olmuşcasına dört bir tarafa toy daveti haberini gönderir. Kırk gün toy devam eder. Zengin fakir demeden herkese yemekleri dağıtır. Kırk bahşıya kırk yerde destan söylettirir, 'Kızın oğul yerinde olsun, başköşede otursun.' diye adına Törebeğ koyarlar.

Padişah tekrar dört bir yana atlı gönderip çocuk bakıcısını toplar. Yedi cihanı, yetmiş iki dili bilen iyi, terbiyeli bir yaşlı kadını baş bakıcı olarak tayin eder. Dört tarafı bahçeli ve havuzlu bağın içerisinde Törebeğ için köşk yaptırır. Törebeğ dünyada ilim, büyüculük, edep terbiye, saz gibi ne varsa öğrenir. Lafın kısısı Törebeğ 'Ay desen ağzı var, güneş desen gözü var.' dedikleri gibi akıllı, ferasetli güzel bir kız olarak yetişir. Seçilmiş kumandan, kurnaz, koşucu ve okçular ona askeri sırları öğretirler. Terbiye ve askeri düzenden başka bir şey görmeyen kız, yavaş yavaş kibirli olmaya başlar.

Günler ardı ardına geçer. Kız evlenmek istese, tahtta oturan padişah bir yiğit lâzım. Bu civarlarda onun gibi padişah yiğit de yok. Vezirler, ferasetli ihtiyarlar: 'Padişah'ın kızına hünerli **yiğit** de olur.' derler. Törebeğ fal açtırıp kendi falına baktırır. İçlerinden insaflı olanı:

'Ey Padişah'ım! Bize görünen alâmet yalnızlık. Siz bu dünyada ailesiz, tek başınıza yaşayıp öbür dünyada çift olacaksınız" der.

Kim böyle dese kafasıyla vedalaşmış. Bakmışlar ki, padişah kız, gerçeği söyleyen falcıyı öbür dünyaya gönderir. Kalanları ise:

"Padişah'ım! Yiğit seçmek istiyorsanız her tarafa haber gönderin. Kendine güvenen mimarlar toplansın. Kim iyi bir köşk yaparsa, onunla evlenin.' derler.

Törebeğ:

'Doğru söylüyorsunuz. Babam benim için dört tarafı havuzlu bir köşk yaptırmıştı. Bana koca olacak mimar da kırk havuzlu, kırk eyvanlı köşk yapsın. Çevresi de yazın kışın demeden güllerle kaplı olsun.' der.

Törebeğ'in şartını dört bir yana duyururlar. Allah tarafından padişahlıktan ve Törebeğ'in kibirliliğinden ihtiyat eden yiğitler kızın şartını yerine getirmeye niyet bildirmezler.

Törebeğ'in padişahlık yaptığı yurdun bir kenarında bir mimar yaşarmış. Bu mimar yiğidin ellerinden güller bitirmiş. Onun yaptığı kaleler, köşkler, minareler güneş ile kesişip ışık saçarmış. Bir gün o yiğit 'Ya Allah!' deyip Törebeğ'in yanına varır. Bakmışlar ki, boylu poslu bir yiğit. Törebeğ:

'Yap bakalım köşkünü. Hoşuma giderse evlenirim. Gitmezse kafan alını.' der.

Mimar, ustalarla bir bina yapar. Duvarlı, perdeli, nakışları ise yılanın ağzından çıkmış gibiymiş.

Törebeğ binaya bakıp "Olmamış." der. Yiğit tekrar bir bina yapar, İçerisinden müzik sesleri geliyormuş. Törebeğ buna da 'Olmamış.' der. Mimar yiğit sonunda üçüncü binayı yapmaya başlar. Çamurunu sütle yoğurup ateşte pişirerek bir köşk yapar. Bunu gören de görmeyen de pişman olurmuş. Yiğit, köşkün kubbesini oturtup Törebeğ'i çağırır. Törebeğ köşkü görüp hayran kalır. Köşk canlı gibiymiş, Çeşitli ışıklar saçıp parlayan köşk, gözünün yağını yiyip gittikçe kendine çekiyormuş. Törebeğ:

'Sen yendin. Artık ben seninim. Fakat en son şartımı daha söylememiştim. Onu da söyleyeyim. Sen kendi yaptığın köşkün üzerinden atla. Sağ kalırsan, padişahlık da şenindir.' der.

Kalbi tutkuyla dolu yiğit "Ya Allah!" deyip yukarıdan kendisini aşağıya bırakır. Allah'ın kudretiyle yiğit ölmez, ama ölecekmiş gibi titreyip yatar. Birkaç gün geçer. Yurdun ihtiyar bilginlerinden biri bu duruma dayanamayıp Törebeğ Hanım'ın huzuruna varır. Törebeğ Hanım'a seslenip:

'O Tanrı'nın kulu acı çekip yatıyor. Padişah'ım! Yanına gidip: 'Ben kendimi sana bahşettim.' diye üç kere söyleyin. Bunu yapmazsanız o canını vermez.' der.

Törebeğ ihtiyarın söylediği gibi yapar. Yiğidin yanına varıp: 'Ben kendimi sana bahşettim.' der. Mimar yiğit ondan sonra can verir.

Bütün yurt halkı büyük saygıyla mimarı inşa ettiği köşkün defnederler. Yiğidin yanında ise Törebeğ için yer bırakırlar. Onu mimar yiğidin yanında defnederler."

Kaynakça:

Alimcan, İnayet-Didar Annaberdiyev, *300 Türkmen Efsanesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, s. 358-360.

Baymıradov; Bayrammırat, “Törebeg Hanımın Galası”, *7 Galaları Hakmda Rovayatlalr*. Miras Yayınları, Aşkabat, 2004, s. 91-93.

TUFARGANLI ABBAS

(Bkz. *ABBAS İLE GÜLGEZ*).

TUKYU

(Bkz. *BOZKURT*)

TULUM HOCA

Türkmen kahramanlık destanıdır. Konu, tip ve olay örgüsü bakımından geniş bir Türk coğrafyasında anlatılan Ediğe / Edigey destanıyla önemli benzerlikler gösterir. Destan Özbeklerde Tulum Biy, Türkmenlerde ise Tulum Hoca adıyla bilinir. Hacimli bir destandır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Destan metni Baba Veliyev tarafından 1993'te yayımlanmıştır. Veliyev, meşhur Edige destanı ile bu destan arasında bir hayli benzerlik tespit etmiştir. Veliyev'e göre destandaki Aytgeldi, Edige'den başkası değildir.

İlk olarak Baba Veliyev, 1993'te, Edige Destanı'nın Türkmen varyantı olarak yayımlanmıştır. Veliyev'e göre destan kahramanlarından birisi olan Tulı Hoca, tarihi bir şahsiyettir. Edige destanındaki Timur'un yerini burada Türkmenler Kalmuk şahı Tüke Şah almıştır.

Destanda masal ve efsane unsurları ve olağanüstülükler (peri kızı, Simurg kuşu, kara ve ak dev, peri, don değiştirme, tayy-i mekân, tayy-i zaman...) azımsanmayacak derecede fazladır.

Sevgililerin birbirine kavuşmasıyla sona eren destan, manzum ve mensur yapıya sahiptir

Hikâye metni Halil İbrahim Şahin tarafından, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi bir arada yayımlanmıştır.

Destan kahramanı âşıklığının yanında kahramanlık özellikleri de gösteren özelliğe sahiptir. Destan adı her ne kadar Tulum Hoca ise de hadiseler Aytgeldi'nin etrafında cereyan etmektedir.

Destanın şahıs kadrosunda Toktamış Şah, Tulum Hoca, Gencebay Köse, Novbahar Bibi, Tükli Aziz, Saçlı Aziz, Gülnahal, Rahimverdi / Aytgeldi, Keyküt, Tüke Şah ve Aksluv bulunur.

Destanda ayrıca Gonrat, Hekim Ata'nın kabri, Kuh-ı Kaf, Şih Celil havuzu, Acdarhan denizi, Deşt-i Kıpçak gibi muhayyel yerler ve tabiat parçaları ile Ak Dev, Kara Dev ve Simurg kuşu kuşu gibi olağanüstü varlıklar da karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Gonrat yurdunun halkı padişahsız kalır. Halk, devletin başına Toktamış adında bir padişahı getirir.

Toktamış Şah'ın doksan veziri ve beyleri vardır. Beyler arasındaki Tulum Hoca, akli ve irfanı ve bilgeliğiyle herkesin takdirini kazanmış biridir. Bunun yanında padişahın vezirleri arasında bir de Gencebay Köse adında kıskanç, cimri, beceriksiz, muhbir bir adam vardır. Bu adam, herkesin saygı gösterdiği Tulum Hoca'yı kıskanır ve diğer vezirleri de yanına çekerek onu padişahın gözünden düşürmeye çalışır. Gencebay Köse ve vezirler, padişahı ikna edip Tulum Hoca'yı yurttan kovdururlar. Tulum Hoca, mal varlığını vererek, hizmetçilerini azat ederek eşiyle birlikte gurbete çıkar.

Tulum Hoca ve eşi Novbahar Bibi, yola koyulurlar. Birçok deniz ve nehirden geçerek Hekim Ata'nın kabrine varırlar. Burada münacat ve dualarda bulunurlar, sonra yollarına devam ederler.

O vakitler dağlarda gezen Tükli Aziz ve Saçlı Aziz adında iki kişi vardır. Saçlı Aziz, güzellikte eşi olmayan Kuh-ı Kaf'ın peri padişahıdır. Bu peri, her yıl bir defa dünyayı dolaşarak kendi başına gezmektedir. Yine böyle gezerken yolu Hz. Sultan Veyis Ata'nın dağlarının üstüne gelir. Bu dağda Hz. Şih Celil Aleyhisselam'ın havuzunda serinlemek için havuza girer. Tükli Aziz onu havuzda görünce âşık olur. Birbirleriyle şiirle söyleşirler.

Saçlı Aziz, Tükli Baba'dan elbiselerini ister ve üç şartını yerine getirirse kendisiyle kalacağını söyler. Üç şarttan ilki, suya girdiğinde bedenine bakmaması; ikincisi ayak izini takip edip akçesine bakmaması; son şartı da saçını tararken başına bakmamasıdır. Tükli Aziz şartları kabul eder. Saçlı Aziz ve Tükli Aziz birbirlerine sözler verir ve nikâh yaparak birbirlerine kavuşurlar. Aradan dört yıl geçer. Saçlı Aziz hamile kalır.

Bir gün Tükli Aziz yeminini bozar ve söz verdiği şartları unutarak sözünden döner. Saçlı Aziz yeminin bozduğunu görünce hüüngür hüüngür ağlar ve silkinerek ak güvercin olup uçuverir. Tükli Aziz onun arkasından pişmanlıkla bakakalır.

Peri, güvercin donunda uçarak üç aylık yolu üç saatte geçip Acdarhan denizinin kenarındaki büyük çınar ağacının dalına konar. Bu esnada doğum sancısı tutar ve canının acımasına dayanamayarak Allah'a yakarır. Altı dörtlük şiir söyler. Bu esnada Saçlı Aziz baygınlık geçirir. Uyandığında bir oğlu olduğunu görür. Çocuğu kundaklar çocuğu perilerin içerisine götüremeyeceğini, bırakıp gitse de tilki, çakalın yiyeceğini düşünür. Ağlaya ağlaya çocuğunu çınarın üstündeki Simurg kuşunun yuvasına bırakır. Oğlunu son kez öpüp Allah'a emanet eder. Yeniden silkinerek bir güvercin olur.

Diğer taraftan Tulum Hoca ve eşi, üç aylık yoldan gelerek oğlanın bulunduğu yere çadırlarını kurarlar. Hizmetçisi Gülnahal'ı odun bulması için gönderirler. Gülnahal odun ararken oğlanın bulunduğu çınarın yanına gelir. Burada bir bebek sesi duyar. Oğlanı alıp Novbahar Bibi'nin yanına götürür. Novbahar Bibi, durumu Tulum Hoca'ya anlatır. Hep beraber Gonrat yurduna doğru yola çıkarlar. Gonrat halkı onları görünce çok mutlu olurlar.

Tulum Hoca, Toktamış Şah'a aldığı hediyelerle birlikte onun yanına gider. Toktamış Şah'a bir oğlu olduğunu ama ad koymadığını, bir toy düzenleyerek ad vermek istediğini söyler. Toy düzenlenir ve oğlana Rahimverdi adı verilir.

Rahimverdi arkadaşlarıyla aşık oynarken Keyküt isimli kel bir çocuk bütün aşıkları utar ve parayla bey oğlu Rahimverdi'ye satmak ister. Rahimverdi ise onu döver ve elinden bütün aşıkları alır. Başka bir

gün Keyküt, kel oğlanlarla aşık oynarken Rahimverdi'yi görür. Görünce aşıkları toplar ve "Aytgeldi" der. Bundan sonra Rahimverdi'nin adı Aytgeldi olur.

Aytgeldi, büyüdüğüce yiğit bir delikanlı olur. Toktamış Şah'ın adamları Gencebay Köse şaha "Tulum Hoca'nın yiğit bir oğlu var, o size yakışır. O alıp evlat edinin." der. Toktamış Şah, Tulum Hoca'yı yanına çağırır ve oğlunu kendisine getirmesini ister.

Tulum Hoca, Aytgeldi ile birlikte Şah'ın yanına giderler. Toktamış Şah oğlanı yanına alacağını söyler. Tulum Hoca bu fikrin doksan vezirden geldiğini anlar. Ancak oğlunu da padişaha verir. Toktamış Şah onu giyindirip emrine de doksan vezirin doksan oğlunu verir.

Gencebay Köse, diğer vezirlere Aytgeldi'nin ilerde Şah olduğunda kendilerine eziyet edeceklerini söyler. Onu geri dönemeyeceğini düşündükleri Tüke Şah'ın yurduna göndermeyi planlarlar. Toktamış Şah'a, Tüke Şah'ın daha önceden vergi verdiklerini ancak şimdi vermediklerini söylerler. Onun üstüne Aytgeldi'yi göndermeleri gerektiğini söylerler. Anne ve babası gitmesine rıza göstermezse de Aytgeldi, onlarla vedalaşıp yedi bin askerle yola çıkar.

Aytgeldi yola çıktığında Gencebay Köse onunla alay eder. Aytgeldi; "Geri döndüğümde senin burnunu, kulağını kesip sana yedireceğim." der, oradan uzaklaşır.

Uzun bir süre yol aldıktan sonra bunlar Deşt-i Kıpçak adlı yere varırlar. Orada konaklarlar. Gece yarısı Aytgeldi arkadaşlarının arasında dolaşırken onların konuşmasına kulak verir. Doksan Bey'in onu, Tüke Şah'ın üstüne ölmesi için gönderildiğini öğrenir. Kararını verir ve tek başına yola devam eder.

Aytgeldi, 40 gün yol gittikten sonra bir yerde konaklar. Develerini otlatmaya bırakır ve orada üç gün kalır. Aytgeldi tekrar yola çıkar. Yolda bir babaya rastlar, ona kendini tanıtır. Baba ona, yedi gün yol gittikten sonra karşısına çıkacak olan dağın Tüke Şah'ın bekçi olarak bıraktığı Ak Dev'in yaşadığı yer olduğunu söyler. Onunla vuruşmadan önce hile ile atını tutup binmesini, ne kadar yalvarırsa yalvarsın atını ona vermemesini söyler ve gözden kaybolur.

Aytgeldi, yola çıkar ve yedi gün yol aldıktan sonra babanın dediği dağı görür. Zor da olsa at ve develerle o dağa çıkar.

Babanın dediği atı ele geçirir. Bu sırada Ak Dev uyanır ve bir yığidin atının üstünde olduğunu görür. Sanki devin dünya gözüne zindan olur, Aytgeldi'ye atını vermesi için yalvarır. Aytgeldi atı vermez. Dev oğlanın toy olduğunu düşünerek onu hileyle kandırır ve atı elinden alır.

Aytgeldi ve dev birbirlerine ok atarlar. Aytgeldi'nin attığı oklar deve hiçbir şey yapamaz. Aytgeldi devî yenmenin mümkün olmadığını görünce Allah'a yakarır. Allah onun karşısına tekrar babası Tükli Aziz'i çıkarır. Tükli Aziz, Aytgeldi'ye mertçe davranmasını ve ondan kaçmamasını söyler. Aytgeldi, Tükli Aziz'in şiirini dinleyip arkasına döndüğünde devin atının yalnız olduğunu ve devin öldüğünü görür. Tükli Aziz, Tüke Şah'ının şehrine gitmesini ve oradaki Kara Dev'le karşılaşacağını söyler. Bu devin gücünün saçında olduğunu söyler. Yolunu bulup saçından tutmasını ve bırakmamasını söyler. Tüke Şah'tan harcını alana kadar öldürmemesini söyler ve gözden kaybolur.

Aytgeldi, Ak Dev'in başını kesip develerin yanına asarak yola koyulur. Bir müddet sonra Tüke Şah'ın şehrine ulaşır. Bu şehir çok büyüktür. Aytgeldi bu şehre girenin bir daha çıkamayacağını düşünür, Allah'a yakarır. şehre girer

Aytgeldi, şehrin ortasında minare gibi büyüklükte saçı yerlere uzanmış bir dev görür. Bu Kara Dev'dir. Kara Dev oğlana baktığında atın üstünde yüzü ayın on dördü gibi parlak bir oğlan görür. Oğlanın arkasındaki devde kardeşinin başının sallandığını görünce hiddetlenir ve kardeşini neden öldürdüğünü sorar. Aytgeldi, hileyle saçından yakalamak için Kara Dev'e hoş davranarak şiir söyler. Kara Dev, kardeşinin başını develerden indireceği sırada Aytgeldi onun saçını tutar ve yere çalar, devden kendisini Tüke Şah'ın sarayına götürmesini söyler.

Kara Dev'le Tüke Şah'ın sarayına gelen Aytgeldi, Tüke Şah'a kızar ve haracını vermesini söyler. Ak dev'in başını gören Tüke Şah ve adamları şaşırır ve korkarlar. Tüke Şah, adamlarına emir verir ve hazinenin kapısını açtırır. 40 deve yüküyle mücevherler on hizmetçi,

on at ve pek çok elbise verir. Aytgeldi, bundan sonra her yıl vergisini düzenli vermesini ister ve oradan develerle ayrılır gitmeden de Kara Dev'in başını keser.

Tüke Şah bu oğlanın karşısında rezil olduğu için adamlarına kızar. Adamları bu durumdan onu kurtaracaklarını söylerler ve Şah'ın emriyle Aytgeldi'nin peşine düşerler. Aytgeldi tüm askerlerle başa çıkar. Tüke Şah, yine asker gönderir, Aytgeldi onları da yener. Tüke Şah'ın vezirlerinden yaşlı bir adam vardır. Adam tüm ülkeye haber verip herkesi toplayıp Aytgeldi'nin üstüne göndermeleri gerektiğini söyler. Aytgeldi bu ordunun fazla olduğunu görünce Allah'a yakarır.

Aytgeldi savaşırken babası Tükli Aziz, ordusuyla yardıma gelir. Tüke Şah bunu görünce ondan af diler. Aytgeldi, savaşı bitirir ve Tüke Şah'ın davetiyle Aksluv'un bulunduğu başa gider. Aytgeldi 40 bin gamlık askerinden üç yüzünü sağ bırakmıştır. Bu ünü bağda yayılır. Aksluv hizmetçisi Gülservi'den olanları öğrenir ve Aytgeldi'ye âşık olur. İkisi de birbirini sever. Bunlara yedi gün yedi gece düğün yapılır. Aytgeldi, bir hafta Aksluv'la kalır.

Aksluv ve Aytgeldi, padişahın izin alarak yola çıkarlar. Kırk günlük çöl yolunu yarıladıktan sonra Aytgeldi hastalanır ve üç gün yatar. Gücü kalmayınca dünyadan umudunu keser. Aksluv peri ne yapacağını bilemeyip Allah'a şiiirle yakarıştı bulunur. Bu yakarıştan sonra Aytgeldi iyileşir ve yeniden yola koyulurlar. Dört aylık yol giderler.

Aytgeldi bir askerini Gonrat şehrine haberci olarak gönderir. Tulum Hoca, tüm beyleriyle Aytgeldi'yi karşılar. Tulum Hoca, kırk gün kırk gece toy yapar. At ve ok atma yarışmaları düzenlenir. Bahşı söyler ve köçekleri oynatır.

Gencebay Köse, toy bitiminde el pençe divan olur. Aytgeldi, merhamet ederek onu affeder. Toktamış Şah, Aytgeldi'yi vasiyetiyle tahta çıkartır.

Kaynakça:

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 81-82, 319, 354, 356, 380.

TUTAR TITKINI

Çuvaş destanıdır. Destan metni üzerinde Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler), adlı tezinde bir değerlendirme yapan Bülent Bayram, destan hakkında bizlere şu bilgileri vermektedir:

“N. İ. Yegorov tarafından 1973 yılında Çuvaşistan’ın Şülti Kinçer köyünden A.A. Ovçinikov’dan derlenmiştir. Metnin orijinali Çuvaş Devlet Gumaniter Enstitüsü Arşivi’nde bulunmaktadır. 255 Metin nazım-nesir kısımlardan oluşmaktadır. Mensur kısımlar metnin başında ve sonunda yer almaktadır. Metnin hacmi göz önünde bulundurulduğunda mensur kısımların uzun olduğunu söylemek mümkündür. İki mensur kısım arasında da otuz sekiz mısradan oluşan manzum kısım yer almaktadır. Bu metinde herhangi bir epik unsur bulunmamasına rağmen “Çuvaş Halih Pultaruliĥ Halih Eposi” adlı kitapta epik eserler arasında yayımlanmıştır. Eserin özeti şu şekildedir:

Eskiden Çuvaşların hayatı çok zor geçer. Tatarlar, Nogaylar, Kumuklar, Ruslar zaman zaman Çuvaşları kırarlar. Çuvaş kızları çok güzel olduğu için Tatar zenginleri onları kaçıır. Bir gün Tatarlar bir Çuvaş köyünü tamamen yakarlar. Köydeki herkesi alıp götürürler. Sadece yaşlı ihtiyar bir kadını kimse almak istemez. Sonra bir Tatar, evde yün eğirir diye onu alır. İhtiyar kadın eve geldiğinde Tatarın yedi karısından birinin kendi kızı olduğunu fark eder. Bunu ona doğrudan söylemeye korktuğu için bebeğe ninni söyler gibi yapıp her şeyi söyler. Kız onun annesi olduğunu anlamış. Annesine zenginliğini gösterip ne istersen al der. Kadın sadece gördüğü kara atı ister ve ona binip kaçar.”

Kaynakça:

Bayram, Bülent. *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler)*, İzmir, 2008, s. 85, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi).

TUTİNAME

Kaynağı Hindistan olan ve çerçeve hikâyelerden oluşan eserdir. Çukasaptati, Sukasaptati, Sakasaptati gibi adlarla da bilinir. Eserin gerek yazma gerek matbu olarak pek çok nüshası vardır.

Tutiname, Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Bununla ilgili olarak görüşler vardır. Ziyâeddin Nahşebî'nin Farsça çevirisinden, *Cevâhirü'l-Esmâ'dan*, Ebu'l-fazl bin Mübârek yahut Muhammed Kadirî'nin Farsça eserinden Türkçeye aktarıldığı görüşleri bunlardan bazılarıdır.

Türkçeye çevirenlerle ilgili olarak da Hamdullah Hamdi, Filibeli Ali Efendi (XVI. yüzyıl), Eyyûbî, Mehmed Kadri, Sarı Abdullah, Salih bin Ali el-Hâtib, Nevizâde Atâyî gibi ediplerin adları zikredilir. Ancak bu konuda kesin bir bilgi ve belge yoktur. Bu tercümelerdeki hikâye sayısı 50-78 arasında değişir.

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn* adlı eserinde Tûtînâme'nin Kanuni Sultan Süleyman döneminde tercüme edildiğinden söz etmiştir.

Tutiname çerçeve hikâyelerden oluşur. Ana hikâyenin iki ana kahramanı vardır; Tuti ve Mahşeker. Hikâye ana hatlarıyla şöyledir:

Tüccar Hoca Said, sefere çıkarken karısı Mahşeker'e tutisini emanet eder. Karısının Tuti'nin sözlerine kulak asmasını sıkı sıkı tembihler.

Mahşeker, kocası seferde iken bir beyzade onu görüp âşık olur. Mahşeker de ona ilgi duyar. Beyzade ile buluşmaya gitmeden önce kocası hoca Said'in tembih aklına gelir ve Tuti'yi haberdar eder. Sahibine çok bağlı olan Tuti, kadını bu fikrinden vazgeçirmek için 30 gün boyunca her gece hikâyeler anlatır. Böylelikle kadının namusuna halel gelmesini engeller ve Hoca Said'in şerefine zedelenmesini engeller. Mükâfat olarak Hoca Sait, Tuti'yi salıverir.

Tuti'nin anlattığı toplam 69 hikâyenin her biri ibret alınacak tarzda, bir bakıma vefa / vefasızlık, hile, şehvet, ihanet, gayret, sadakat, namus, sabır, iffet, kanaat, fazilet gibi insani ve ahlâkî temel kavramları ihtiva eden ahlak risalesi niteliğinde olan hikâyedir. Hikâyelerde kötülerin cezalandırılır, iyiler mükâfatlandırılır.

Genellikle mensur olmakla beraber az da olsa üslubu akıcı hale getirmek için manzum parçalar eklenmiştir. Bu şiirler Bâkî, Nâbî, Fasîh

Ahmed Dede, Nevizâde Atâyî gibi şairlerin şiirleridir. Bunun yanında kelime grupları, atasözleri ve deyimlerle anlatım zenginleştirilmiştir. Hikâyelerdeki şahıs adları (Derviş Hevayî, Ferrûhbaht, Hümayunbaht, Salih, Saliha, Merd-i Canbaz, Rahşsaz, Tirendaz, Çabukel, İbnülgayb, Kambin, Zebanaver, Sühanperver, Şirefgen, hikâyenin konusuna uygun tarzda seçilmiş isimlerdir.

Tutinamede anlatılmış olan hikâyelerin başlıcası şunlardır:

Tüccar Saîd ile Oğlu Said'in Hikâyesi

Bir Kötü ile Seksen İyinin Hikâyesi

Birinci Gece

İkinci Gece

Üçüncü Gece

Dördüncü Gece

Hint Tüccar ile Tuti'nin Hikâyesi

Hazret-i İbrahim'in Hikâyesi

Beşinci Gece

Merd-i Canbaz'ın Hikâyesi

Altıncı Gece

Nişaburlu Gencin Hikâyesi

Kuyumcu ile Dülgerin Hikâyesi

Yedinci Gece

Hint Şehzadesi ile Sipahinin Karısının Hikâyesi

Tecrübeli Adamın Hikâyesi

Merhume'nin Hikâyesi

Sekizinci Gece

Hekim Tuti ile Padişahın Hikâyesi

Maymun Zeyrek ile Bekçinin Oğlunun Hikâyesi

Dokuzuncu Gece

Ağaçtan Yapılma Kız ile Âşıklarının Hikâyesi

Horasan'ın İleri Gelenleri ile Derviş Hevâyî'nin Hikâyesi

Onuncu Gece

Ebülmecid ile Şah Behvaç'ın Hikâyesi

Melikin Oğlu ile Peri Kızı Hikâyesi

On Birinci Gece

Şah Kubad ile Tuti'nin Hikâyesi

Hız. Süleyman ile Ab-ı Hayat Hikâyesi

On İkinci Gece

Vezirin Oğlu ile Karısının Hikâyesi

On Üçüncü Gece

Vezir Huşmend ile Dört Oğlunun Hikâyesi

Aslan ile Koyunun Hikâyesi

Seyis ile Efendisinin Hikâyesi

On Dördüncü Gece

İrak Hükümdarı ile Kızı Mihrişah Banu'nun Hikâyesi

Tüccarın Hikâyesi

On Beşinci Gece

Beşikteki Çocuk ile Sazın Hikâyesi

Cüneyd-i Bağdadî'nin Hikâyesi

Saz Yapan Âlim ile Maymunun Hikâyesi

Kedinin Pişmanlığının Hikâyesi

Bağdat Hükümdarı ile Rabbanî'nin Hikâyesi

On Altıncı Gece

Horasan Beyinin Kızı ile Tilkinin Hikâyesi

Erken Kalkan İki Adamın Hikâyesi

On Yedinci Gece

Hoca Mansur ile Gencin Hikâyesi

On Yedinci Gece

Hoca Mansur ile Gencin Hikâyesi

Dokuzuncu Gece

Ağaçtan Yapılma Kız ile Âşıklarının Hikâyesi

Horasan'ın İleri Gelenleri ile Derviş Hevâyî'nin Hikâyesi

Onuncu Gece

Ebülmecid ile Şah Behroç'ın Hikâyesi

Melikin Oğlu ile Peri Kızı Hikâyesi

On Birinci Gece

Şah Kubad ile Tuti'nin Hikâyesi

Hız. Süleyman ile Ab-ı Hayat Hikâyesi

On İkinci Gece

Vezirin Oğlu ile Karısının Hikâyesi

On Üçüncü Gece

Vezir Huşmend ile Dört Oğlunun Hikâyesi

Aslan ile Koyunun Hikâyesi

Seyis ile Efendisinin Hikâyesi

On Dördüncü Gece

Irak Hükümdarı ile Kızı Mihrişah Banu'nun Hikâyesi

Tüccarın Hikâyesi

On Beşinci Gece

Beşikteki Çocuk ile Sazın Hikâyesi

Cüneyd-i Bağdadî'nin Hikâyesi

Saz Yapan Âlim ile Maymunun Hikâyesi

Kedinin Pişmanlığının Hikâyesi

Bağdat Hükümdarı ile Rabbanî'nin Hikâyesi

On Altıncı Gece

Horasan Beyinin Kızı ile Tilkinin Hikâyesi

Erken Kalkan İki Adamın Hikâyesi

On Sekizinci Gece

Babil Şehzadesi ile İki Vefalı Arkadaşının Hikâyesi

Hız. Musa ile Karganın Hikâyesi

On Dokuzuncu Gece

Zarife ile Kardeşi Anter'in Hikâyesi

Zahit ile Kızı Cemile'nin Hikâyesi

Yirminci Gece

Aşktan Bihaber Olan Adamın Hikâyesi

Tüccar Sadri'nin Hikâyesi

Asım'ın Zevcesi Mehizâr'ın Hikâyesi

Yirmi Birinci Gece

Cevherşinas'ın Hikâyesi

Padişah Camasb ile Tuti'nin Hikâyesi

Hemenaz ile Behzad'ın Hikâyesi

Muhtar ile Meymûne'nin Hikâyesi

Yirmi İkinci Gece

İpek Ustasının Hikâyesi

İbrahim Edhem'in Hikâyesi

Çakal ile Uyuz Devenin Hikâyesi

Halife Memun ile Çöl Bedevinin Hikâyesi

Aslan ile Karakulağın Hikâyesi

Kurt ile Çakalın Hikâyesi

Yirmi Üçüncü Gece

Peleng-firib ile Kaplanın Hikâyesi

Halife Ömer Abdülaziz'in Hikâyesi

Tavusluk İddiasına Kalkışan Çakalın Hikâyesi

Aslan Postu Giymiş Eşeğin Hikâyesi

Yirmi Dördüncü Gece

Mahmure'nin Ayaş'a, Selime'nin Salim'e Kavuşma Hikâyesi

Tüccarın Kızı Zühre'nin Hikâyesi

Hint Padişahının Kızının Hikâyesi

Yirmi Beşinci Gece

Babil Şahının Kızı ile Galatnüma'nın Hikâyesi

Zabil Padişahı ile Mahruse'nin Hikâyesi

Hıta Şahı'nın Hikâyesi

Yirmi Altıncı Gece

Şehraram'ın Hikâyesi

Vakitsiz Anıran Eşeğin Hikâyesi

Yirmi Yedinci Gece

*Tüccarın Oğlu Ubeyde'nin Hikâyesi**Kör Adam ile Vefasız Kadının Hikâyesi**Salih'in Hikâyesi**Hint Padişahı ile Koyunun Hikâyesi*

Yirmi Sekizinci Gece

*Tüccarı Taklit Eden Berberin Hikâyesi**Çin Hükümdarının Hikâyesi*

Yirmi Dokuzuncu Gece

*Çinli Cariye ile Bağdatlı Gencin Hikâyesi**İhtiyar Köylünün Hikâyesi*

Otuzuncu Gece

*Yedi Renk Adlı Kuşun Hikâyesi***Kaynakça:**

Bahar, İlhan, *Tûtînâme*, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Beçene, Yaşar, *Tûtînâme* Gonca Yayınları, İstanbul, 2013.

Gür, Nagihan, *Tûtînâme*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2014.

Gürlek, Dursun, *Tûtînâme*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997.

Keşfü'z-Zünûn, İstanbul, 1943, C. 11, s. 1118.

Kutlu, Şemsettin *Tûtînâme*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Tarihsiz.

Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, Krtl. No. 2256.

Millet Ktb. Ali Emirî, Rm. 168 (28 gece, 78 hikâye)

Necatigil, Behçet *Tûtînâme*, Can Yayınları, İstanbul, 2009;

Öztelli, Cahit, "Tûtî-nâme İçin Son Araştırma." *Sivas Folkloru*, S. 54. 1978, s. 1-4.

Öztelli, Cahit, "Tûtî-nâme Üzerine Bilgiler." *Sivas Folkloru*. S. 46. 1976, s. 3-6.

Sona, İbrahim, "1538 Tarihli İlk Türkçe Tûtî-Nâme Çevirisi", *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer 2012, p. 2299-2311.

Süleyman Tevfik, *Tûtî-nâme*, İkbal Kitaphanesi, İstanbul, 1340 (M. 1924), 258 s.

Tûtî-nâme (taşbaskı) (*Kâmilü'l-Kelâm* ile birlikte), Tarihsiz, s. 131.

Tûtî-nâme, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420.

Tûtî-nâme, Süleymaniye Ktp.-Fatih 5325.

Tûtî-nâme, Süleymaniye Ktp.-Hamidiye 1169.

Tûtî-nâme, Süleymaniye Kütüphanesi-Halet Efendi, Ek 90.

Türk Dil Kurumu, Yaz. A. 486

TÜCCAR SİNAN'IN HİKÂYESİ

(Bkz. *KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN*)

TÜRK KAHRAMANI ALPARSLAN'NIN DİLBER FEDAİSİ

Hikâye, S. M. Y. rumuzunu kullanan Selâmi Münir Yurdatap (1910-1987) tarafından halk kitabı tarzında kaleme alınmış bir eserdir. Sultan Alparslan (20 Ocak 1029-1072)'in etrafında oluşturulmuş mensur bir kahramanlık hikâyesidir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İlk bir bahar sabahında Tus şehrinde Çakır Davudi Bey'in konağında bir koşuşturma, bir telaş vardır. Konaktaki kölelerden birisi Çakır Davut Bey'e nur topu gibi bir oğlunun olduğunu müjdeler.

Davut Bey de bunu kardeşi Tuğrul Beğ'e bildirmek için yola çıkar. Yolda arkadaşı Turan ile karşılaşır, Turan'ın da bir çocuğu olmuştur. Birlikte Tuğrul Bey'e giderler. Davut Bey durumu anlatır ve ondan bu çocuklara isim koymasını ister. Tuğrul Bey, Çakır Davut Bey'in oğluna Alparslan, Turan'nın oğluna Oğuz adını koyar.

Bu sırada Gazneliler hücumu hazırlanmaktadır. Tuğrul Bey adlarını verdikten sonra, beylerine savaş hazırlığı yapmalarını ister.

Alparslan ile Oğuz, günden güne büyürler. Gün gelir Tuğrul Bey'in yenilmez ordusuna katıldılar.

Alparslan, Oğuz'u öz kardeşi gibi görür. Bir gün bu iki arkadaş Horasan eyaletinde avlanırken bir keçiği görürler ve onun peşinden giderler. İleri düşman askerlerini görüp onlarla çarpışmaya girerler ve onların çoğunu öldürürler. Askerlerin kısmı kaçarak canlarını kurtarır. Bunlar, Kirman şahı Kara Arslan'ın Belh şehrindeki kızını alıp Kirman'a götürmekte olan yolculara saldırmış haydutlardır. İki arkadaş onları bu haydutların elinden kurtarır. Tahtirevanda bulunan kız çok güzeldir. Oğuz, adı Esin olan bu kıza gönlünü kaptırır. Kız, onlardan kendilerini Kirman'a kadar geçirmenizi ister, onlar da kabul ederler. Ertesi gün sabaha doğru Kirman'a vasıl olurlar. Onları saraya bırakıp dönmek için izin isterler. Ayrılırken onlara kim olduklarını söyleyip vedalaşırlar.

Aradan 7 sene geçer. Alparslan, 447 senesinde Horasan'a vali tayin edilir. Bu sırada Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Niyal, isyan eder. Ordusunun başına geçen Tuğrul Bey, bu isyanı bastırır. Tuğrul Bey Musul'a giderken Rey şehrinde vefat eder. Alparslan'ı çok seven bütün vezir ve kumandanlar ve başkanlar gizlice ona mektup yollayıp gelip başa geçmesini isterler. Alparslan derhâl gelip devletin başına geçer. Tuğrul Bey'in ölümüyle birlikte ülkede bağımsızlık hareketleri başlamıştır. İsyân edenlerden birisi de İsrail oğlu Kutalmış'tır. Alparslan, Nizamülmülk'ü vezir olarak tayin eder. Irak'taki Selçuklulara saldıran Kutalmış'ın üzerine gidip onu mağlup ederler. Daha sonra kendilerine baş kaldıran Gürcistan beyi üzerine giderler. Ani şehrindeki kaleyi kuşatırlar ve büyük bir savaştan sonra Gürcüler savaş kaybettiklerini kabul ederler. Savaş alanında cengâver yiğit birini görürler. Bunun kim olduğunu merak ederler. Yiğit, savaş meydanında kaybolur. Ordudaki kişiler bu esrarengiz kahramana 'Ölüm Kasırgası' adını verirler. Oğuz, onun kim olduğunu öğrenmek için meydan ortasında dövüşmek için bazı sözler söyler. Fakat ölüm kasırgası ortaya çıkmaz. O günden sonra bir gün Oğuz uykuda iken başucuna gizlice bir mektup bırakılır. Oğuz kalktığı anda başucunda bir mektup bulur. Mektubu Ölüm Kasırgası bırakmıştır ve şartlı olarak dövüşmeyi kabul etmektedir.

Oğuz ve Ölüm Kasırgası meydana çıkar ve cenge başlarlar. Ölüm kasırgası çok güçlüdür ancak mücadeleyi Oğuz kazanır. Meğer bu

gönül verdiği kız olan Esin'dir. Esin ben Alpaslan'a büyük bir saygı duyduğunu ve adeta onun fedaisi olduğunu söyler. Geçen 4 yıl içinde kendisini iyi bir savaşçı olarak yetiştirmiş ve savaşlara katılmıştır. İkisi birlikte Alparslan'ın otağına giderler. Ölüm Kasırgası'nın Esin olduğunu öğrenen Alpaslan çok şaşırır.

Oğuz, Esin'in Alparslan'ın fedaisi olduğunu ve kendisiyle evlenmek istediğini söyler. Alparslan, Esin'i babasından istemek için muhafız çağırır ve altın yükleyip yola çıkartır ve bir de şah Kara Arslan'a güzel bir mektup yazar. Kumandan Boğaç, mektubu alır ve uzun bir yolculuktan sonra, Kirman şehrine vasil olur. Kara Arslan'ın huzuruna çıkıp altınları hediye eder ve mektubu verir.

Kara Arslan, mektubu okuduğunda çok kızar ve kararını yarın vereceğini söyler. Uzun zamandan beri Alparslan'a isyan etmeyi düşünmekte olan Kara Aslan, bu mektubu fırsat bilir. Adamları ile konuşup savaş kararı alır. Alparslan'a mektup yazarak, gönderdiği mektupta kendisinin küçük görüldüğünü ve kendisine hakaret edildiğini, bunun ancak kılıçla halledilebileceğini yazar. Mektubu Boğaç'a verip yolcu eder.

Bu sırada Alparslan Ceyhun nehrini geçerek Cend kalesini ele geçirir ve oğlu Melikşah'ı oraya tayin eder. Boğaç ile arkadaşları da Kara Arslan'ın mektubunu getirip Alpaslan'a verirler. Mektubu okuyunca Kara Aslan'ın isyan ettiğini öğrenir. Mektubu Esin de okur, yanına gider.

Alpaslan hazırlıklarını yapar, Kerman üzerine yürür. İki ordu karşılaşır ve Alpaslan, Kara Aslan'ın ordusunu perişan eder. Daha sonra Kara Arslan'ın sığındığı Cifet Kalesi'ni kuşatırlar. Öldürüleceğini anlayan Kara Arslan, Alpaslan'dan özür diler. Alparslan onu affeder ve büyük bir tören ile sarayda Oğuz ile Esin'in nikâhlarını kıyar. Onlara 40 gün 40 gece düğün yapar.

Alparslan ile Oğuz eşi Esin, Kerman'dan Isfahana dönerler. Artık Alparslan'ın namı bütün çevrelere yayılmıştır. O sırada Alparslan'dan öç almak fikriyle Rum İmparatoru Armanos, büyük bir ordu kurup Alparslan'ın üzerine yürür. Büyük bir ovada iki ordu Malazgirt'te karşı karşıya gelir.

Alparslan'nın ordusundaki askerlerin bir kısmı, düşman askerinin sayısının çok olduğunu görünce, geri dönmek isterler. Alparslan, beyaz bir elbise giyerek çok sevdiği ve kardeşi gibi saydığı iki fedaisini de yanına alır askerin karşısına çıkar, onlara güzel bir hitabette bulunur. Üstündeki beyaz elbiseyi göstererek; "Ben şehitlik elbisemi giydim, varsa gelmek isteyen arkamdan gelsin." der ve atını mahmuzlayıp düşmana saldırır. Meydan da büyük bir savaş başlar. Esin ve Oğuz gibi yiğitler, eşi görülmemiş şekilde düşman askeriyle mücadele eder. Savaşı Alpaslan kazanır. Rum komutan, esir edilir ancak Alpaslan daha sonra onu affetme büyüklüğünü gösterir.

Alparslan, daha sonra Maveray-ı Ennehr hükümdarının isyan ettiğini haber alır. Bu arada, Dilber'in eski nişanlısı Yusuf, Alparslan'ı öldürmek için vazifelendirilmiştir. Yusuf, yakalanır Alparslan'ın huzuruna getirilir. Yusuf hançerini çıkarır. Bunun gören Esin, öne fırlar, Yusuf önce Esin'i sonra da Alparslan'ı hançerler.

İleri çıkan Oğuz, kılıcıyla Yusuf'un başını keser. Yaralanan Alparslan dört gün sonra vefat eder.

Kaynakça:

Y[urdatap], S[elami] M[ünir], *Türk Kahramanı Alpaslanın Dilber Fedaisi*, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1955, 40 s.

TÜRKMEN GÜZELİ

Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun halk hikâyesi muhtevasına uygun olarak kaleme aldığı hikâyedir. Tamamı mensur olan hikâye 1925 yılında İkbâl Kitaphanesi tarafından Mahmut Bey Matbaasında basılmıştır.

Sevgililerin birbirine kavuştuğu bir hikâyedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Zamanın birinde Rıza Bey adında yoksulları gözetken biri vardır. Hayatta her şeye sahip olmasına rağmen Rıza Bey'in çocuğu yoktur. Bundan dolayı Rıza Bey çok müteessirdir. Namazını kılıp daima çocuk sahibi olmak için Allah'a dua eder.

Günün birinde Rıza Bey'in hanımı hamile kalır. Dokuz ay on gün sonra bir erkek evlâdı olur. Rıza Bey yedi gün yedi gece ziyafet verir. Çocuğun adını Necmettin koyar.

Çocuğun sağlık ve iyi şekilde yetişmesi için dadılar tutulur. Necmettin, on iki yaşına geldiğinde ise ata binmeyi, silah kullanmayı öğrenir.

Necmeddin Bey, günün birinde dostlarını, köpeklerini yanına alıp ava çıkar. Avda, karşısına çıkan bir geyiği avlar. Çeşme başında geyiğin etini yerken oraya Emine adında bir kız gelir. İki genç göz göze gelir ve birbirlerini severler.

Necmettin, kızı görme arzusuyla ertesi gün yine oraya gider. Yakındaki çadırların önünden geçerken bir ihtiyardan ayran ister. Ayranı bir kız getirir. Bu, Emine'dir. Necmettin'i misafir ederler. Onun bey oğlu olduğunu anlayınca daha çok hürmet gösterirler.

Ertesi gün Necmeddin Bey av bahanesiyle yine pınar başına gitmek için yola çıkar. Çok beklemesine rağmen etrafta kimseyi göremez. Çadıra gitmeye de cesaret edemez, eve döner, odasına kapanır.

Annesi niçin sıkıntılı olduğunu sorar, o da anlatır. Annesi, yarın aşiret reisini çağırıp kızı isteyeceklerini söyleyerek onu rahatlatır.

Rıza Bey Emine'yi oğluna ister ancak onun amcasının oğlu ile nişanlı olduğunu öğrenince aşiret reisine, bu işe bir çare bulmasını rica eder. Aşiret reisi Hüsmen Ağa, olanları Emine'nin üvey annesine anlatır.

Üvey anne, Emine'nin bir bey oğlu ile evlenmesini kıskanır ve Hüsmen Ağanın aklına girip çadırları bozdurur, aşiret o araziye terk eder.

Rıza Bey, Hüsmen ağadan haber gelmeyince Necmeddin ve iki adamı aşiretin çadırlarının bulunduğu yere gider. Her zamanki yerinde çadırları göremeyince telaşla aşiretin yerini bulmaya çalışır ve sonunda bulur. Necmeddin, Hüsmen Ağa ile görüşür fakat onu ikna edemez.

Çare kalmayınca kızı kaçırmayı planlar. Hava kararınca kızı kaçırıp şehre getirir. Rıza Bey, Necmeddin ile Emine'ye 7 gün 7 gece düğün yapar.

Aradan iki sene geçer ve Necmeddin Bey'in bir oğlu bir kızı olur. Bu arada, Rıza Bey vefat eder.

Günün birinde Necmeddin Bey odasında otururken bir hizmetkâr gelip bir kadının onu görmek istediğini söyler. Necmeddin Bey, kadını çağırır ve gelen kadını tanır. Bu kadın Emine'nin üvey annesidir. Kadın, Hüsmen Ağa ölünce tüm oba halkının ondan yüz çevirdiğini, kalan malını mülkünü de kardeşinin aldığını söyler. Necmeddin Bey, kadına acır, Emine'nin yanına götürür.

Emine, üvey annesinden babasının vefat ettiğini öğrenir. Necmeddin Bey, kadına evde bir yer açar ve burada kalabileceğini söyler. Kadın, yaptığı kötülüklerden pişmanlık duyar sabaha karşı hastalanır. Emine'den af dileyip ve helallik aldıktan sonra vefat eder.

Kaynakça:

Süleyman Tevfik [Özzorluoğlu], Türkmen Güzeli, İkbâl Kitaphanesi, İstanbul, 1925, 26 s.

TÜRKMEN KASIMHAN

Kazakistan'da anlatılan Köroğlu kollarındandır. Destan XIX. Yüzyılın ikinci yarısı ile XX. Yüzyılın başlarında yaşayan Kalijan Öteşov, kültürümüze kazandırılmıştır. Kalijan'ın 1903'te Kazan matbaasına gönderdiği metin basılmamıştır. Söz konusu metin, A.V. Vasilyev'in eline geçmiş, Vasilyev 35 sayfa olan bu metni 1935'te el yazmaları arşivine vermiştir (Envanter No: 356). Sayfaların her birinde 44 satır vardır.

A.V. Vasilyev'in verdiği bu metin, 1973'te külliyatta Köroğlu-Batırlar Jırı külliyatında yer almıştır.

Metin Türkiye Türkçesine Metin Arıkan tarafından kazandırılmıştır. Arıkan, destan metnini "Kazak Destanları I" adlı kitabında kaydetmiştir. Türkmen Kasımhan destanı manzum olup 2109 dizedir. Dizeler 7 hecelidir.

Destanın özeti şöyledir:

Evvel zamanda Hive şehrinde Köroğlu'nun evlat edindiği Hasanhan'ın Kasım adında bir oğlu dünyaya gelir. Kasım, on yaşında

düşmana sefere çıkar. Halkın takdirini kazanıp tulpar atına biner. Silah kuşanıp kırk yiğide önder olur. Başına buyruk hareket eder ve atı ile pek çok yer dolaşır. Bu arada devrinin âlimlerinden pek çok ilim öğrenir. Bunların yanında şahin terbiye etmeyi ve gölden kuğu avlamayı çok sever.

O devirde Semerkand vadisinde, Kızılbaş denilen halkın yüz elli bin evi ile on iki katlı yuvarlak şekilli bir kalesi vardır. Onlara Janadil Han hükmeder. Bu han uzun süreden beri halkına yağma yaptırtmamıştır. Askerlerinin gönlünü etmek için çabucak sefer hazırlığına başlar.

Kasım, o sıralar on beş yaşına gelir. Kızılbaş iline gidip Kızılbaşların ülkesini yağmalamasını engellemek ister. Hemen, Türkmen boylarından topladığı yiğitlerle bir ordu kurar. Eline mızrağını alır, tulpar atına biner. Ancak babası Hasanhan, oğlunun bu sefere gitmesini istemez. Kendisi daha önce binlerce asker ile Kızılbaş'ları kuşatsa da binlerce adamı ölse de on iki katlı yuvarlak kaleyi alamamıştır. Ancak Kasım kararlıdır. Bu durumda Hasanhan'a oğluna öğütler vermekten başka çare kalmaz. Oğluna kale hakkında bilgiler verir, yapması gerekenleri söyler.

Kasım yanına Karabay adlı bir yiğidi de alıp sefere çıkar. Kızılbaş Janedil, on iki katlı bir kalede yaşamaktadır. Gavaz ve Kasımhan da ona yardım ederler ve kaleyi on birinci kata kadar ele geçirirler. Birer birer kalelerinin yıkıldığını gören Janedil, teke tek savaşmayı teklif eder. Kasımhan kabul eder. Karabay'ın karşısına Karaman çıkar. Karabay, Kızılbaş Karaman'ı yenmekte zorluk çekmez. Bu arada bir Türkmen, gizli bir geçit bulur ve askerler oradan saraya girerler. Çetin bir savaş sonunda 150.000 Kızılbaş'ı kılıçtan geçiren Kasım, Janadil'i mağlup eder. Janadil'in kalesini yakıp yıkar. Janedil esir alınır. Canını bağışlaması için Kasımhan'a yalvarır ve huri gibi güzel olan kızı Jamula'yı Kasımhan'a verir.

Güzelliği dillere destan olan Jamula'nın da Margav adında yedi yıllık nişanlısı vardır. Jamula'nın gönlü pek olmasa da Margav ona çok âşıktır.

Savaştan sonra Kasım ile Jamula sarayda birlikte vakit geçirmeye başlar. Bu da Margav'ı deliye döndürür. Margav gizliden gizliye

ordu toplayıp Kasım'ı öldürme planları yapar ve çok geçmeden kırk bin kişilik ordu hazırlamayı başarır. Ordusunu Kasım ile Jamıla'nın kaldığı sarayın önüne kadar getirir. Orduyu gören Kasım Jamıla'nın ısrarla gitmesini istememesine rağmen onu dinlemez, çelik yeleğini dahi giymeden Margav'ın karşısına çıkar.

Margav, çelik hançerini Kasım'a fırlatır. Çelik hançer, Kasım'ın tam kalbine saplanır. Bunu gören Jamıla, çığlık atar. Olanları gören bir asker, saraya haber verir. Türkmen ordusu, hemen intikam için yola koyulur ve Margav'ın ordusunu kısa sürede yok eder. Margav'ı elleri bağlı bir şekilde Kasım'ın babası Hasanhan'ın huzuruna getirirler. Margav'ın kafası kesilir, gözleri oyulup kanı içilir. Böylece Hasanhan oğlunun intikamını almış olur.

Kaynakça:

Arıkan Metin, *Kazak Destanları I - Köroğlu'nun Kazak Anlatmaları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 712-807.

UCUBE VE MEHCUBE

Şark hikâyelerindendir. XVI. Yüzyılda Farsça yazılmış olup aynı asırda Sıdkı Seyyid Ahmed bin Hasan Bâli ed-Devadari tarafından Oğuz Türkçesine çevrilmiştir. Seyyid Ahmed, Türk olup Kahire’de yaşamıştır.

Hikâye, Dede Korkud Kitabı’nın Vatikan nüshasının içinde ikinci cilt olarak yer almaktadır. “Hikâyet-i Letife-yi Ucube ve Mehcube-yi Zarifa” başlığını taşıyan bu hikâye, Eflatun Hüseyinoğlu (Keşeli), hikâyeyi Azerbaycan Türkçesine çevirip 2016’de Bakü’de yayımlama imkânı bulmuştur. Bu nüshadan başka Nuruosmaniye, Süleymaniye ve DTCF Kütüphanesinde de nüshaları vardır. Eserde anlatılan yer alan hikâyelerin her biri bablara ayrılmış olup her biri farklı hikâyedir.

Bablar ve yer alan hikâyeler şunlardır:

Birinci Bab

Adalet ve insafın sıfatları

Adalet ve insaf hakkında Ucube’nin hikâyeti

Adalet ve insaf hakkında Mahcube’nin hikâyeti

İkinci Bab

Mülayimlik ve ciddiliğin sıfatları

Adalet Ecube insaf hakkında Ucube’nin hikâyeti

Adalet ve insaf hakkında Mahcube’nin hikâyeti

Üçüncü Bab

Araştırma ve yohlamadan sonra siyasette oturma

Araştırmadan sonra siyasetin beyanı barede Ucube’nin hikâyeti

Araştırmadan sonra siyaset barede Mahcube’nin hikâyeti

Dördüncü Bab

Yiğitlik ve sözden dönmemenin medhi

Yiğitlik barede Ucube'nin hikâyeti

Yiğitlik barede Mahcube'nin hikâyeti

Beşinci Bab

Sehavet ve cömertliğin beyanı

Sehavet barede Ucube'nin hikâyeti

Sehavet ve bağışlanma barede Mahcube'nin hikâyeti

Altıncı Bab

Emanetin korunması

Emanetin korunması barede Ucube'nin hikâyeti

Emanetin korunması barede Mahcube'nin hikâyeti

Yedinci Bab

Kıskançlık ve pahıllığın reddedilmesi

Pahıllığın mezemmeti barede Ucube'nin hikâyeti

Pahıllığın mezemmeti barede Mahcube'nin hikâyeti

Sekizinci Bab

Kadınların sır saklaya bilmemeleri hakkında

Kadınların sır saklamak barede Ucube'nin hikâyeti

Kadınların sır saklamak barede Mahcube'nin hikâyeti

Dokuzuncu Bab

Pis adamların sohbetinden uzaklaşmak

Pis adamlardan uzaklaşmak barede Ucube'nin hikâyeti

Pis adamlardan uzaklaşmak barede Mahcube'nin hikâyeti

Hikâyelere; “Her kim yazdı bu kitabı bit-temam, Biavnillah ve hasenat-tevfik. Rahmet eyliye Ona Rebbü'l-Enam.” sözleriyle Son Verilmiştir.

Hikâyede reel hayat ön plandadır. Kahraman olarak genellikle padişah, şehzade, tüccar, vezir gibi yüksek zümreye mensup kişiler görülmekle beraber, kuyumcu (cevherî, zer-ger, hakkâk), çiftçi (tarrâr), hoca, oduncu, hizmetli (gulâm), kumaşçı (bezzâz), köylü (rüstâî), ayakkabıcı (keşşger), cariyе (kenîzek, hatun, menkûha-i hâs) gibi esnaf ve halktan insanlar da çok sayıda yer alır.

Aşağıda Esûbe ve Mahcube'nin ilk babda anlattıkları hikâyenin özeti verilmiştir.

Haberler denizinin gemicilerinin ve sırlar diyarının seyyahlarının rivayetlerine göre eski zamanlarda Acem şehrinde Cem neslinden Sammah adında bir padişah vardır. Padişah ülkesini eşsiz bir biçimde idare eder.

Bir gün Rum ve Mısır tarafından güzel yüzlü köleler, değerli mücevherler ve çeşitli pahalı eşyalar ile bir Bezirgân o şehre gelir. Şah Sammah, onun gelişinden haberdar olur. Adamlarından birine gidip Bezirgân'ı kendi meclisine davet etmesini emreder. Bezirgân da Şah'a lââyık rozet hazırlar ve çok sayıda hediyelerle Şah'ın dergahına gider. Padişah, Bezirgân'a, onu çağırmasının asıl maksadının güneş yüzlü hizmetçilerden getirmesini istemek olduğunu söyler. Bezirgân, ne kadar hizmetçileri varsa hepsini şahın karşısına getirir. Şah, hizmetçilerden hiçbirini beğenmez. Başka hizmetçiler ister. Bezirgân da istediği özelliklerde hizmetçilerin Mısır şehrindeki Aziz'in haremindedir olduğunu ve adlarının Ucube ve Mahcube olduğunu söyler.

Malik Sammah, Ucube ve Mahcube hakkında anlatılanlardan etkilenip onların buraya gelmesini ve onun hizmetçisi olmasını ister. O kızları aklından çıkaramaz. Bir gün vezirine onları buraya getirmenin yollarını sorar. Vezir de onları azizin hareminden çıkarabilmek için yalan ve hileden başka bir yol olmadığını söyler. Bu işin üstesinden hilekâr birisi olan Teyfur'un gelebileceğini söyler. Melik Teyfur'u huzuruna çağırır, ondan hizmetçileri alıp gelmesini ister. Teyfur bu işin üstesinden geleceğine söz verir.

Melik Sammah gerekli hazırlıkları yaptıırıp Teyfur'u Mısır'a gönderir. Teyfur, Mısır'da halkla kaynaşır, sohbetiyle onları etkiler. Onun hoş sohbet birisi olduğu, Mısır Aziz'ine kadar yayılır. Teyfur, sözleriyle Aziz'i de etkiler. Mısır Azizi, onun anlattığı hikâyelerden etkilenir ve devamlı meclisine gelmesini ister.

Teyfur, gece gündüz Aziz'in meclislerine iştirak eder. Muhabbetleri o derece ilerler ki Aziz, o olmadan karar vermez. Teyfur, Mısır azizinin haremine gelir. Ucube ve Mahcube'nin de bulunduğu mecliste güzel sohbetler eder. Teyfur, her zaman yüzü azize karşı oturur, gözünün ucuyla bile kızlara bakmaz.

Teyfur, şehirden uzakta bir yerde kervansaray yaptıırıp ve kendi adamlarından birini o kervansarayda koyar. Teyfur, bir gün adamlarına ticaret için iki güzel hizmetçi satın aldığıını, onların kaçmalarından korktuğunu ve bu yüzden onları develere bindirip onlara göndereceğini, develeri bağlayıp kendisini beklemeleri yalanını söyler.

Teyfur, her şeyi hazır eder ve fırsat gözler. Nihayet bir gün Aziz ata binip sahraya doğru yol alır. Teyfur hemen develeri hazır eder, Aziz'e mahsus olan hareme gelir; Ucube ve Mahcube'ye "Aziz filan bağda sizi bekliyor. Sizi götürmek için beni gönderdi. Emre itaat gerektir." der. Hizmetçiler, Teyfur'un Aziz'in yakın dostu olduğu için ona güvenirler ve gitmeyi kabul ederler.

Teyfur onları develere bindirir. Devler hızla kervansaraya gider. Teyfur'un adamı hizmetçileri develerden indirip el ve ayaklarını sıkıca bağlar ve Teyfur'u gözlemeye başlarlar.

Aziz, sarayına gelir Teyfur her zamanki gibi azizin karşısında durur ve ona güzel sözler söyler, Aziz'i neşelendirir. "Hizmetçiler gelsin, senin bu sözlerine cevap versin." der. Sarayda her yer aranır, ama onları bir türlü bulamazlar. Aziz, buna çok üzülür. Teyfur de bu işe çok üzölmüş gibi davranır. Aziz, bu kadar zeki olan hizmetçilerinden böyle bir hıyaneti hiç beklemediğini söyler. Onların birine uyduğunu tahmin eder. Teyfur da aldanmanın ve aldatmanın kadınların yaradılışında olduğunu söyler. Aziz, zamanla hizmetçileri tamamen aklından çıkarır.

Teyfur, uygun zamanda kızları gizlediği kervansaraya gelir. Hizmetçileri alıp Acem diyarına doğru yola çıkar.

Melik Sammah hizmetçilerin getirilmesinden haberdar olur. Çeşitli mücevherler hazırlanmasını seçilmiş develeri ve çoklu kıymetli eşyaların Teyfur'a gönderilmesini emreder. Melik Sammah'ın emri yerine getirilir. Teyfur hizmetçileri develere bindirir. Kendi de Melik'in gönderdiği elbiselerden giyinir ve şehre doğru yola düşer. Askerler de onları karşılamaya çıkar. Teyfur'u ve hizmetçileri şehre getirip Şah'ın huzuruna çıkarırlar. Melik Sammah Teyfur'u, bütün meliklere başkan olarak tayin eder, ona itaatte kusur edilmemesini söyler. Ülkenin idari meseleleri bittikten sonra, hizmetçilerin her gün bir ibretli hikâye anlatmalarını emreder. "Önce Ucube bir hikâye anlatsın, Mahcube de bu konuda uygun cevap versin." der.

Bu kitap onların söyledikleri hikâyeler esasında yazılır ve dokuz babda toplanır. Şah Semmah hizmetçilere devletin devamının nasıl geleceğini ve devletin nasıl önemli olabileceğini sorar. Hizmetçiler de adalet ve insaf ile olacağını söyler. Ve bu konuyla ilgili Şah'a hikâye anlatır.

Birinci Bab: Adalet ve insaf hakkında Ucube'nin hikâyesinin özeti:

Bir diyarda, iki Şehzade saltanatını sürdürmektedir. Mülkleri kendi aralarında bölüşürler.

Büyük kardeş kendi yönettiği ilde, cefa ve zulme başlar, halka azap eder. Küçük kardeş ise ilini adalet ve insaf ile yönetir. Bir gün onların şehirlerine güçlü bir düşman saldırır. Bu durumda iki kardeş birbirlerine yardım etmeyi kararlaştırır. Mal almaya karar verirler, ancak paraları yetmez. Şehirlerindeki zengin bir bezirgândan amaçlarına ulaştıklarında geri vermek şartıyla malının bir hissesini onlara vermesini isterler. Bezirgân bu teklife olumlu bakmaz. Adaletli olan kardeş de bu tür hareketlerden kaçınmaları gerektiğini, böyle yaparlarsa ülkede mesele çıkacağını söyler. Melik bu söze önem vermez ve bezirgânın mal vermesi için ısrar eder. Bezirgân, Melik'in ısrarını reddeder. Melik, meseleyi daha da büyütüp bezirgâna istediği malı getirmezse, onu öldüreceğini söyler. Bezirgân yine de onun isteğini reddeder. Melik, buna sinirlenir kılıcını çıkarır ve bezirgânı vurmaya isterken adaletli Şehzade onların arasına girer, kendini kılıca karşı koyar. Kılıç Şehzadenin eline dokunur ve bir parmağını keser. Bu haliyle adil Şehzade, bezirgânın elinden tutar, onu kendi çadırına götürür. Ona selamette olması için bu diyardan çıkıp gitmesini söyler. Böylelikle iki kardeş düşmana karşı dururlar.

Düşman iyi bir şekilde silahlanır ve güçlüdür. Adil Şehzade, çaresiz olduğu için kaçmak zorunda kalır. Bir süre gittikten sonra atı yolda yıkılır ve ölür. Şehzade, yoluna yaya olarak devam eder bir müddet uzak şehirlerde dolaşır. Bir gün devletli bir adamın kapısına gelir ve aç olduğunu söyler. Güzel bir hizmetçi ona güzel yemekler getirir ve Şehzadeye her gün kuşluk vaktinde buraya gelmesini, ona yemekler vereceğini der. Melik Nerah, bir gün oraya gider. Cariye, Şehzadeye delicesine âşık olur. Cariye, Şehzade'nin ona meyletmediğini görür ve ona karşı kinlenir ve ona karşı bir oyun oynamaya karar verir.

Bir gün Şehzade yine yemeğe gelir. Cariye ona onu çok sevdiğini ama kendisinin ona meyletmediğini bu yüzden bunun azabına dayanamadığını ona sabah bir şeyler hazır edeceğini ve kendisinin de bu şeyleri alıp şehirden gitmesini ister. Şehzade, bu sohbetten sonra evine döner. Cariye de yalan ve hile ile meşgul olur. Cariye, hocanın tüm hazinesinin yerini bilmektedir. Cariye, hazinenin olduğu yere gider ve tüm değerli eşyaları bir bohçaya koyar. Bohçayı da evin ortasına bırakır. Şehzadeye de o şeyleri hazır ettiğini söyler ve bohçayı koyduğu yeri tarif eder. Şehzade, bohçayı alır ve giderken Cariye, Şehzade'yi ihbar eder. Şehzade bu işi cariyenin yaptığını anlar ve mertlikle hakka boyun eğer. Hizmetçiler onun el ve ayaklarını sıkıca bağlar ve ona eziyet ederler.

Şehzade Allaha onu bu zor durumdan kurtarması için yürekten dua eder. Duası, kabul olunur. Devletin sahibi, onu bu halde görür ve ilahi olarak kalbinde bir merhamet hissi oluşur. Şehzadeyi huzuruna çağırır ve ona layık olmayan bu hareketi neden yaptığını sorar. Şehzade, Bezirgân için kılıcının parmağını kestiği yeri anlatırken Hoca onu tanır ve Bezirgân'ın kendisi olduğunu söyler. Bezirgân iyi yürekli Şehzade'yi tanıdıktan sonra daha da meraklanır. Şehzade her şeyi anlatır. Bezirgân işin doğrusunu öğrenince Cariye'yi öldürmek ister ama Şehzade ölmemesini isteyince Bezirgân, Cariye'yi bağışlar. Sonra meliklere has elbise ve taç hazırlatır ve ona köle ve silahlar armağan eder.

Bezirgân o memleketin padişahına gider ve Şehzade'nin hikâyesini anlatır. Padişah da onlara on bin cesur yiğit verir. Şehzade'nin vatanındaki düşmanlara karşı yardımcı olmak için yola düşerler. O diyara ulaşırlar düşman üzerine hücum ederler. Allah'ın izniyle bütün mülk önceki sahibinin üzerine geçer. Öteki kardeşi Allahtan korkmadan

ettiği zulmün uğursuzluğundan canından olur. Bu kardeş ise, adaletiyle yeniden kudretli ve adil bir padişah olur.

Adalet ve insaf hakkında Mehcube'nin hikâyesi

Bir adil padişah var. Adaletle bezenmiş ve mülkü haram olan vergilerden sakınan birisidir. Onun çok zalim ve yaramaz bir Vezir'i vardır. Şehirde çok devletli bir Tacir vardır. Bir gün tacir vefat eder. Ve devleti genç olan oğluna kalır. Hemen zalim Vezir, Tacir'in mal varlığına sahip olmak ister, Şah'ın zulümle o malı oğlunun elinden almasını planlar. Padişahın huzuruna gelip bu isteğini söyler. Padişah; "Oğlu varsa miras onundur." der.

Vezir padişah onun teklifini kabul etmediği için padişaha kinlenir ve ondan intikam almaya karar verir. Padişahın bir düşmanı vardır. Vezir, ona haber gönderir, çabuk gelirse memleketin onun olacağını söyler. Düşman olan padişah bu mektuba aldanıp Şah'ı mahvetmek için gelir. Şah Allah'ın yardımıyla düşmanı mağlup eder. Düşman şahını da esir alır. Şah, onu öldürmez, tahtının altındaki sandığa koyup hapseder.

Vezir, hâlâ padişaha karşı kinlidir. Anahtarı gizlice sandığı açıp esir şahı azat eder. Ona intikamını Şah'tan almasını ve Şahı öldürmesini söyler. Ama düşman olan Şah, padişah onun canını bağısladığı için öldürmek isteğinden vazgeçer. Vezir'in padişaha ihanet ettiğini anlar ve kılıcıyla veziri öldürür. Sonra, kanlı kılıcı Şah'ın tahtı önüne koyar. Padişah bu durumu görür. Sonra iki melik kardeş olurlar.

Kaynakça:

Keşeli, Eflatun Hüseyinoğlu, Ecube ve Mehcube'nin Hekâyetleri, Bakı, 2016, 143 s.

Malgaca, Eflak, Sıdkî'nin "Hikâye-i Ucûbe vü Mahcûbe" Adlı Eseri ve Eserdeki Eğitimle İlgili Unsurların Tespiti, İzmir, 2006, (Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

ULIP

Çuvaş destanıdır. Destan, şair Şuyın Hivetiri (Simon Federoviç Fedorov) tarafından derlenip yazılmıştır.

Şuyın Hivetiri 1913'ta Çuvaş Cumhuriyetinin Şirpü ilçesinin Aktaş köyünde doğmuştur. Askeri Yüksek Okulunu okuduktan sonra subay olmuş, 1943'te savaşta yaralanmış, kulakları büyük oranda duyma hassasiyetini yitirmiştir. Derlemelerini onun verdiği zorluklarla gerçekleştirmiştir.

Hivetiri, azim ve kararlılıkla yıllarca Çuvaş, Tataristan ve Sibiry'a yı dolaşarak Ulıp'a ait 67 anlatı derlemiştir. Sadece bununla da kalmamış Şirpu ve Sikpirşa bahadırlara ait 15 anlatı da tespit etmiştir. Ulıp, atasözlerini, deyimlerini, zevklerini, hayatını, dünya görüşlerini, ideallerini ve kahramanlıklarını ihtiva etmesi bakımından Çuvaş ansiklopedisi niteliğindedir. Bir bakıma Kırgızlar için Manas ne kadar önemi haiz ise Çuvaşlar için de Ulıp aynı kıymettedir. Büyük emek sonucu yazılıp tamamlanan Ulıp, 1996'da yayımlanmıştır. 2009'da Aristarha Dimitriyeva tarafından Rusçaya, 2013'te de Bülent Bayram Tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Bülent Bayram'ın kitabı TÜRKSOY tarafından, güzel bir baskı ile yayımlanmıştır.

Ulıp bir destan kahramanı olmasının yanında kimi zaman da bir mitolojik kahraman veya masal kahramanı olarak da karşımıza çıkar. Ulıp, bir kahraman olarak Çuvaş halkının selameti için mücadeleler vermekle kalmamış sosyal hayatta da onların tek umudu ve yardımcısı olmuştur. Destan metni farklı adlarla başlıklandırılmış 40 türküden oluşur. Bu türkülerin her biri "yurı" olarak adlandırılır.

Tamamı manzum olan Ulıp destanı, motif yönünden (rüya, sayı, yardımcı kahraman, renk, don değiştirme, iyiler-kötüler ...) oldukça zengindir. Ölçü birliği olmamakla beraber, dizeler genellikle 7 hecelidir.

Destan üzerinde önemli çalışma gerçekleştiren Bülent Bayram, Ulıp'ı şöyle özetlemiştir:

Birinci Türkü (Ulıp'ın Babası Uslati):

Çuvaş ülkesini koruyan bahadırlar Ulıp'ın babası Uslati, Şirpü ve Sikpirşa'dır. Uslati bir gün hastalanır ve yatağa düşer. Onun hastalığını Patti Han, Supar'dan iştir ve ordusuyla Çuvaş ülkesine saldırır. Uslati hastalığını dikkate almaz ve zor durumda olan ülkesi için düşmanla savaşmaya başlar. Ancak hastalığı ve yaşlılığının etkisiyle atından düşer. Etrafını düşmanlar çevirir.

İkinci Türkü (Ulup'ın Annesi Çikeş):

Uslati'nin zor durumda oluşu karısı Çikeş'i çok üzer. Çikeş kocası için pınar başında Tanrılardan yardım ister. Yer Anası, Uslati'yi kendi yanına çeker alır. Tanrının da hidayetiyle Çikeş hamile kalır ve bir erkek çocuk dünyaya getirir. Çocuğun adını Ülem koyarlar. Çocuğun ensesi ile başucu arasındaki işareti fark edince onun farklı bir kişi olacağını anlayan Çikeş, bunu düşmanların öğrenip ona zarar verebilecekleri endişesiyle çocuğa başka bir ad Ulup adını verir.

Üçüncü Türkü (Ulup'ın Çocukluğu):

Ulup'ın çocukluğunun anlatıldığı bu bölümde Ulup, bir destan kahramanına özgü bir şekilde çabucak büyür. Normal insanlara göre çok iri yarıdır. Tarlada saban süren insanları cebine koyar evine getirir ve annesine bunları gösterir. Annesi bu getirdiklerinin hayvan değil insan olduğunu ve kendileri gibi büyük insanların bu dünyadan çekildikten sonra bu küçük insanların onların yerine burada kalacağını söyler. Ulup'a onları aldığı yere götürüp bırakmasını söyler.

Dördüncü Türkü (Ulup'ın Yukarıdan Gördüğü Hayrete Düşürücü Şeyler):

Ulup köyün tarlasında yılan yavrusuyla çarpışır ve yılan yavrusu onu gökyüzüne fırlatır. Ulup şifalı bitkiler sayesinde iyileşir. Ulup annesine gökтейken gördüklerini anlatır. Çuvaş ülkesinde hiçbir şey iyi gitmemektedir. Çuvaş ülkesinde azap, alay, aşağılama, akılsızca işler vb. sürüp gitmektedir. Çuvaş padişahını umursamazlar bile. Ulup bu olaylara çok üzülür.

Beşinci Türkü (Çuvaşların Düşmanları):

Amukay Çuvaş ülkesine gelir. Ahıryan, İlmeykker, Esrel, Vupır, İye, Lanetli Karcık ve Kirişmet halkın en büyük düşmanlarıdır. Bunların tersine Kuykırış (Baht kuşu) Çuvaşlara yardım eder. Yurekke kızı padişah tahtına oturtur. O, halka kıyamet gününde bile yardım edebilmektedir.

Altıncı Türkü (Çuvaşların Yeni Yere Göçüşü):

Halk, Ulenke Han'ın emriyle yeni yere göçer. Bu uzun ve zorlu bir yoldur. Dünya kapısından başlayıp Sır tepesinin eteğine ulaşırlar.

Nerede yaşanılacağıml yayla okun ucu göstermektedir. Bu göçe katılan halk içinde boyların adları Viryel, NuhratPılhar ve Nura Pılhar'dır.

Yedinci Türkü (Ulup Büyükbabası Yanına Gider):

Ulup, halkın arasına girerek düşmana karşı çıkar. Düşmanı ortadan kaldırma düşüncesinde olduğunu babasına söyler. Babası buna karşı gelir ancak oğlunun kendi isteklerini hayata geçirme konusundaki kararlılığını görünce onunla anlaşır ve onu büyükbabasının yanına gönderir. Büyükbaba yedi yıl içinde köy işlerini de bina yapma işini de savaşmayı da kendisini güçlendirmek için ne gibi hediyeler alması gerektiğini de ona öğretir.

Sekizinci Türkü (Ulup'la Ahıryan):

Hediyelik olarak yapılacak çarık için gerekli olan lif, Ahıryan'dadır. Ahıryan için yapılan saray ise on gün yıkılamayacak kadar sağlamdır. Yıkılmayan saray için onun başının dal üstünde asılacağını bilince Ahıryan yuvasından dışarı çıkar.

Dokuzuncu Türkü (Ulup'ın Çavdar Bulması):

Ulup, hediye olarak birçok çavdar tohumu bulur ve onları karınca padişahının hastalandığını duyunca onu iyileştirmek için karıncalara verir. Ulup, karınca padişahının yanına gider. Onun söylediği şekilde karıncalar Ulup'a 77 çavdar tohumu bulur verir. Ulup, bunlardan birkaç yıl sonra bir ambar buğday yapar.

Onuncu Türkü (Ulup Alpasti'yle Savaşı):

Ulup zambakların yetiştiği yere gider. Burası Alpasti'nin topraklarıdır. Ulup'la öncelikle tazi çarpışır. Sonra da Alpasti onunla çarpışır. Sürüdeki hayvanlar Ulup'ınAlpasti'yi yenmesi için ona yardım ederler.

On Birinci Türkü (Ulup Güneş Aynası Yanında):

Çuvaşlar Vutış adlı kötü ruh yüzünden ateşsiz kalır. Vutış'ı Çuvaş ülkesinden nasıl kovulabileceğini sadece Lerkke bilmektedir. Ulup, bu sebeple Lerkke yanına gider. Onun gönlünü alır ve Lerkke onu güneş anasının yanına gönderir. Güneş anası Vutış'ı kovmak için güneşin parçasını verir. Güneş parçası, Vutış'ı Çuvaş ülkesinden kovar.

On İkinci Türkü (Şıpatan'ın Sahte Ulıp Olması):

Büyücülerin bayramında Vutkımay, Alpasti, Kirişmet, Vutış gibi kötüler toplanarak Ulıp'ı öldürmek için anlaşırlar. Şıpatan, Ulıp'ın köyünde sahte Ulıp olur. Bu şekilde gerçek Ulıp'ı köyden kovdurmak için köylüleri kışkırtır.

On Üçüncü Türkü (Ulıp Büyükannesinin Yanında):

Çikeş oğlunun i, isteklerini gerçekleştirmesi için kendi hayatına acımaz, ölür. Ulıp yumak ardından yer altında yaşayan büyükannesinin yanına gider. Orada güç veren ilacı içer, babasının giyim-kuşamını alır. Büyükannesi onu yolcu ederken Şirpü bahadıyla Sikpırşa'yı kötülükten kurtarmaya çağırır.

On Dördüncü Türkü (Ulıp Şirpü Bahadırı Kurtarır):

Ulıp, Tuşi tepesi altındaki üç başlı yılanla savaşılarak onu yok eder. Şirpü bahadır zincirlenmiş bir şekilde çok eziyet görmektedir. Onu, Ulıp zincirden kurtarır. İkisi birlikte, Tuşi tepesini yok ederler ve oradaki halkı esaretten kurtarırlar.

On Beşinci Türkü (Ulıp'ın Sikpırşa'yı Büyüden Kurtarması):

Kuzey ışığı atar. Ulıp, ondan Sikpırşa'yı bulup vermesini ister. Kuğu göle dalar onun ardından gemi de deniz kuşuna dönüp atılır. Ulıp, deniz kuşunu taşıla vurup öldürür, kuğuyu omuzları üstünden vurur. O kuğu güzel bir kıza dönüşür. Kız Ulıp'a Sikpırşa'yı bulmak için yardım eder, çevredeki köyleri, şehri, insanları büyüden kurtarır.

On Altıncı Türkü (Ulıp'la Nuhtrat Padişahının Kızı Sarine):

Köy halkı padişahın kızı Sarine'nin, İlmeykker'e yemek olmaya gitmesi sebebiyle ağlar. Çuvaş türküsü için UlıpTaİlmeykker arasında savaş olur. Ulıp, İlmeykker'i yener. Ulıp, Çuvaş türküsüyle Sarine'yi ölümden kurtarır. Sarine ona ölümden kurtardığı için yüzük takar.

On Yedinci Türkü (Nuhtrat Padişahı):

Sintir Mirza oldukça şöhretlidir. Onu padişahın kızını kurtaran kişi diye överler. Nuhtrat padişahı, kızı Sarine'yi Sintir Mirza'ya gelin vermek istediğini söyler. Sarine ise babasına kesin bir şekilde 'Eğer Sintir Mirza, İlmeykker'in bir dilini önüme koyarsa onunla evlenirim ancak.' der.

On Sekizinci Türkü (Ulup'ın Pinpuş Halkını Azaptan Kurtarması):

Kıtra Pinpuş küser. Bir grup Viryal kişisi yeni bir yere göçer gelir. Onlar yolda Şıpatan'ın esiri olurlar. Dayanılmaz eziyetler, işkenceler görürler. Ulup yağmur bulutunu delip yağmur yağdırır. Şıpatan'a su boşaltıp bozkırdan tekrar tarla yapar. Halkı zulümden kurtarır, sonra da yeni yere göç edenleri derin ırmaktan kendi üzerinde geçirir.

On Dokuzuncu Türkü (Sintir Mirza Sarine'yi Gelin Almak İçin Çabalar):

Yüz kilometre uzaktan olanları duyabilen Sirkke ile Ulup birlikte. Bulgar şehrinde ise bir şeyler oluyor. Sirkke, Ulup'ı Bulgar'a gitmesi için çağırır. Ulup yaşlı meşe tepesinde halk türküsüyle Bulgar şehrinde. Çuvaş türküsü kuş olan Sarine'yi ölümden kurtarır. Sarine, Ulup'ı görünce; 'Beni İlmeykker'den kurtaran adam işte bu yiğit.' der.

Yirminci Türkü (Ulup'ın Eşkillilere Yardım Etmesi):

Ulup sık ormanda eziyet gören sıkıntı çeken bir halkla karşılaşır. Köylüler imece yapmaktadır. Ulup bu halka yardım etmeye başlar, orman kökleri, tarla yapar, ev çevirir. Bir ev ziyafeti verilir. Eşkel halkı bütün Çuvaşların adına Ulup'a hayır duası eder, ona hediyeler verir.

Yirmi Birinci Türkü (Ulup'ın Mayrus'un Büyüsünü Yok Etmesi):

Mayrus, Maşık ustayı Çuvaşların ümidini vermedi diye hapseder. Bu ustanın hapiste yattığını sadece iki kişi bilir. Bu nedenle Mayrus onları büyüleyerek sakatlar, onlar birbirlerini anlamazlar. Ulup türkü söyler ve onun türküsünün yardımıyla sakatlar birbirini anlamaya başlar ve konuşurlar.

Yirmi İkinci Türkü (Ulup'ın Maşık Amcayı Zindandan Kurtarması):

Ulup Ta Ahplat bahadır birlikte Mayrus'un değirmen bendini, değirmenini yıkarlar. Elpine'yi kurtarırlar.

Yirmi Üçüncü Türkü (Asamat Ulup İçin Mızrakla Aybalta Hazırlar):

Ulup cehennem iyesini arabaya koşunca, Timir dağa demirci Asamat atını götürür. Timir dağı dövünce önce oradan para saçan cüzdan, ölçülemeyen orak, hayvanları öldüren mızrak yapar. Bunlar Ulup'ın hiç hoşuna gitmez ve onların hepsini ateşe atar. Sadece mızrakla aybaltayı alır.

Yirmi Dördüncü Türkü (Ulup'ın Altırkuş'u 'Tepegöz'ü Yenmesi):

Ulup Şavla deniz tarafından Şive kıyısına döner, elbisesinin tozlarını çırpar, çevredeki çalıya koyar. Puşu Tepesi çevresine Şive akarsuyunu çevirir, yetişmiş ormanı bir yerden başka bir yere diker, bir avuç toprakla düşmanı yer altına sokar. Altırkuş Ulup'la dalga geçer ve ona çobanlık teklif eder. Ulup onu uzun başıyla cezalandırır.

Yirmi Beşinci Türkü (Senteley'in Ulup'a Babasının Ateş Kılıcıyla Yelkanat'ını Aramasını Önermesi):

Ulup, Menteley'le Senteley'den babasının yetiştirdiği Yelkanat adlı küheylanının olduğunu, Asamat'ın yaptığı ateş kılıcının olduğunu öğrenir. Onlardan bunları bulmalarını ister.

Yirmi Altıncı Türkü (Tuptil'in Ulup'a Annesi ve Babası Hakkında Bahsetmesi):

Uslati, yer anasının küçük kızını insan önünde öptüğü için ayıp elbisesini giymesinden kurtarmak için iyi bir iş yapar. Dünya kapısını dışarıdan eve koyar. Gelecek kıyamet gününü uzaklaştırır. Tıtamas güneşi kaldırır ve yere ışık gelmez. Uslati, Tıtamas'ı vurur dağıtır ve Atıl bahadır adını alır.

Yirmi Yedinci Türkü (Tanrıların Toplantısı):

Tanrılar toplanırlar. Çuvaş ülkesine Ulup'la birlikte halka çok zarar geldi, halk günaha girdi diye ayıplarlar. Ahplat'la Ulup'ı yürekleri donana kadar dondururlar. Bahar Tanrısı onun yanma girer ve soğuğu Ahplat'tan kovar.

Yirmi Sekizinci Türkü (Ulup Çuvaşların Büyük Kurban Başı):

Çuvaş ülkesinde büyük danışman, büyük kurban başı ölür. Padişahla Sarine halk arasında dolaşan kinayeli konuşmalar duyarlar. Ustaların toplantısında bu kinayeleri anlamaya çalışırlar. Ancak beceremezler. Ulup toplantıdaki kinayeleri açar ve büyük danışman olur.

Yirmi Dokuzuncu Türkü (Ulup'ın Terpit Han'ı Yenmesi):

Yaşlı kadın Ulup'ı güneşle ay aracılığıyla kölelikten kurtarmasını rica eder. Terpit Han'ın yüreği kendisiyle birlikte olmasa da Ulup onu bulur ve öldürür.

Otuzuncu Türkü (Ulup'ın Kalay Han'a Boyun Eğdirmesi):

Ulup, Kalay Han'a doğru yönelir. Dede, Kalay Han'ı nasıl alt edebileceğini Ulup'a öğretir. Kalay Han'ı, güç suyuyla ölü suyu hazırlamasını durdurur, öldürür. Ulup bitkin düşen insanlara anavatanlarına ulaşmak, güç kuvvet vermek için kendi kanını içirir.

Otuz Birinci Türkü (Ulup'ın Ulenke'yi Azaptan Kurtarması):

Aslati Tann, Ulenke başbuğu zincirler. Ulenke, azap görür, kıvrır. Ulup, Ulenke'yi ayağa kaldırır. Elpine kartal olup Ulenke'yi Çuvaş ülkesiyle tanıştırır, onu sevindirir.

Otuz İkinci Türkü (Ulup Şutkun Ülkesinde):

Şutkun ülkesindeki zenginlik güçlenir. Fakirlik biter halk kardeşçe yaşar. Ninel padişah Ulup'a ülkedeki düzeni yaymasını öğretir. Ulup gerekli sözleri unutmamak gerekir diyerek, eve gidene kadar hiçbir şekilde uyumaz. Vupır kediye dönüşüp Ulup'ı uyutur ve gerekli kelimeyi unutturur.

Otuz Üçüncü Türkü (Ulup'm Yedi Kötülüğü Yenmesi):

Ulup, babasının yadigârını arayarak yedi kötülüğü yener. Mercan, eğer onunla evlenir ve onunla birlikte Mercan'ın ülkesinde yaşamak isterse yedi kötülük yerine yedi baht göstermek ister. Ulup babasının Yelkanat atma binip ateş kılıcıyla birlikte Çuvaş ülkesine geri döner.

Otuz Dördüncü Türkü (Ubp'ın Macar Halkını Sıkıntıdan Kurtarması):

Sikpırşa, Arpat padişahın damadıdır. Macar halkı, düşmanın azabına direnir. Ulp, Şirpü bahadır ve küçük insanlar, Sikpırşa ile Katrin'i baba soyunu azaptan kurtarırlar. Macar padişahı Arpat damadına soyunun tılsımını verir.

Otuz Beşinci Türkü (Ulp'ın Kirişmet'i Yok Etmesi):

Ulp Çuvaşların bahtını kurtarmak için Kirişmet'in yanına gider. Şıpatan'laVupır Çuvaş bahadırlarının yolunu kesmek ister. Ulp, Şirpü bahadır, Sikpırşa ile birlikte Kirişmet'i kuşatıp canını çıkarırlar. Çuvaş bahtı tekrar Çuvaşların eline geçer.

Otuz Altıncı Türkü (Patti'nin Çuvaş Ülkesine Saldırması):

Çuvaş ülkesinde halk mutlu ve mesuttur. Ancak bu herkesin hoşuna gitmez, onlar Ulp'tan kurtulmak isterler. Ulp'ı bitirmek için Kiyev tavsiyesini, Patti Han'a kabul ettirir. Patti Han, Paştan bahadıyla Çuvaş ülkesine gelir. Ulp, Paştan bahadıyla savaşı ve onu yener.

Otuz Yedinci Türkü (Ulp'm Kıtıra Soyunu Kurtarması):

Çuvaşların büyük kurbanı gelir. Kurban başı Ulp, Bulgar'da bayramda gençlerin yarışması devam etmektedir. Ulp'ın oğlu Urtem yarışını kazanır ve ödülünü alır. Ulp, Kıtıra halkını kuşatan yedi yabancıları dağıtır. Kıtıra için kale çevirir.

Otuz Sekizinci Türkü (Ulp'ın Esremet'le Vuruşması):

Yelkanat batıdan dönerken yol üstünde tökezler. Ulp'a düşmanın Çuvaş'a saldırdığını haber verir. Ulp Esremet'le çarpışır. Esremet Ulp'a yenileceğini anlayınca Çuvaş ülkesinden kaçır.

Otuz Dokuzuncu Türkü (Ulp'ın Ölümü):

Düşmanlar büyücülerin yardımıyla Ulp'ı öldürürler. Çuvaşların talih kitabını ineğe yedirirler. Supetey büyüldü eldivenle demetlerden asker yapar. Bulgar şehrini kuşatır. Sikpırşa ile Şirpü bahadır savaşta ölürler. Şehir düşmana boyun eğir.

Kırkıncı Türkü (Sarine'nin Ay Üstüne Çıkması):

Sarine, babasının istediği gibi, kölelikten kurtulmak için güvercin olmayı istemez, Ulıp'a yüzük vermeye gider. Onun meşhur yüzüğü çok eskiden küheylanlardan olan fareleri tekrar küheylanlara çevirir ve kadınlar ordusunun komutanı olarak Bulgar'daki düşmanı vurup dağıtır. Köle olan kadınları kurtarır. Sarine ile Mercan buluşurlar ve birlikte hayat suyuyla ölüm suyunu almaya giderler. Ulıp'ı yeniden canlandırırlar. Ulıp, Sarine'nin gökkuşağından ay üstüne çıktığını görünce horlanıp büyük annesinin yanına gitmek için yer altına gider.

Şair'in, destanını kırk bölümde tamamladıktan sonra Türkü Sonu adını verdiği bölümde Süpetey, Bulgar şehrini yakıp yıkmıştır. Nuhrat padişah ve Urtem, Silpi'yi kurtarmak için mücadeleye devam etmektedir. Halk, Nuhrat padişahla beraber küle dönmüş Bulgar'a gelir.

Şair başka bir masala göre Nuhrat'ın burada öldüğünün anlatıldığını söyler. Urtem ve annesi Sarine bir grup halkla Aslı Şaval kıyısına gelirler. Sarine de burada vefat eder. Ulıp'ın oğlu Sintirvarri'ye yerleşir ve destan tamamlanır.

Kaynakça:

Bayram, Bülent, *Şuyın Hivetiri'nin Ulıp Destanı-Çuvaş Kalevalası Üzerine Bir İnceleme*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2012.

Bayram, Bülent, *Ulıp*, TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 2013, s. 16-21.

ULIPPA PİKEŞ HİR

Çuvaş destanıdır. Destan metni üzerinde Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler), adlı tezinde bir değerlendirme yapan Bülent Bayram, destan hakkında bizlere şu bilgileri vermektedir:

"Valem Ahun tarafından derlenmiştir. Kimden nereden ve ne zaman derlendiği konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Şiir öncelikle 1982 yılında "Yalao" dergisinde ardından da G. F. Yumart ve İ.G. Trofimova tarafından hazırlanan "Çıvaş Halih Pultaruli Hâlih Eposî" adlı eserde yayımlanmıştır. Valem Ahun, bu metinden faydalanarak "Yurtsam,

Yurtsam Pılanım” adlı manzumesini yazmıştır. Destanda nazım-nesir karışıktır. Eser, 8 mensur bölüm ve mısradan oluşmaktadır. Metin içerisinde geçişlerde kullanılan kısa nesir cümleler de bulunmaktadır. Destanda aşk ve kahramanlık konusu birlikte işlenmektedir. Destanın özeti şu şekildedir:

Çok eski zamanlarda ulu dağlar etrafında filizlenen bir soy asırlar boyunca çoğalır ve bu soydan Tivlet adlı büyük bir Hun yaşar. Kimse onun hayvanlarını sağmaya ve kimse onun karşısına çıkmaya cesaret edemez. İnandığı Tanrı ona mal verir, peygamberi olan Bozkurt onu korur. Tivlet herkesi sevip onlara iyi davranarak uzun yıllar yaşar. Bu Hun’un üç tane oğlu olur; ancak oğulları yurtlarından ayrılmayıp insanlarına eziyet ederek yaşarlar. Bu üç oğlunun hiçbirinde talih olmadığından ve kendi soyunu sürdüremeyeceğinden Tivlet buna hayıflanır. Tanrısını kızdırdığını, keremette yeteri kadar kurban vermediğini düşünürken bir gece Tivlet rüyasında Ulu Tanrı ’yı görür. Tanrı, Tivlet’in küçük oğlunun karısının mavi suyun kıyısındaki temiz toprağın yanındaki Tanrılara baş eğip, evliyalari hatırlayıp, yedi gün yedi gece boyunca dua etmesi hâlinde küçük gelini Pikeşü’den muteber bir soy geleceğini müjdeler. Tivlet, rüyada emredilenlerin hepsini yerine getirtmiş ve dokuz ay sonra mavi suyun kıyısında bir çocuk alpin sesi duyulur. Tüm halk buna sevinip toy kurup eğlenir. Yıllar geçtikten sonra Ulp büyür, at koşup silah kuşanır. Dokuz yaşında vahşi öküzü, on iki yaşında zorlu bahadırları alt eder; yirmisine geldiğinde dağların suyunu çıkarmaya başlar. Ulp, yirmi yaşına geldiğinde dedesi Tivlet artık yaşının kemâle erdiğini ve kendi soyunu yürütmesi için evlenmesi gerektiğini hatırlatır. Ulp, dedesinin nasihatini dinleyip havaya bir ok fırlatır. Oku güzel bir çadırın önüne saplanır. Bu çadır Tala padişahın çadırıdır. Padişahın küçük kızı ok vızılısını duyup bunun ne olduğunu babasına sorunca, babası evlenme vaktinin geldiğini, bunun dünürcü alâmeti olduğunu söyler.

Ulp, attığı okun peşinden yedi gün yedi gece at sürer ve o güzel işlemeli çadıra ulaşır. Çadırın önünde hurpanî bir ihtiyar oturmaktadır. Ulp, derdini ihtiyara anlatınca, ihtiyar alacağı kadının kendisi olduğunu söyler. Ulp, okun dediğinden vazgeçmeyeceğini söylediğinde ihtiyar, dünyalar güzeli bir kıza dönüşüverir. Ulp ve akrabaları üç gün

boyunca padişahın misafiri olurlar. Büyük toyun ne zaman yapılacağını konuşup toy haberini dört bir yana yayar. Üç ay sonra Tala padişah sülalesiyle Tivlet Hun sülalesi toyda buluşurlar. Birçok başlık verilir. Yedi gün yedi gece süren toy sekizinci günde, Ulıp'ın kızı alıp kendi memleketine doğru yol almasıyla sona erer. Ulıp'ın kendi memleketinde de toy kurulmuş ve Ulıp ile Pikeş 'in mutlulukları katmerlenir.

Yıllar birbirlerini kovalarken Ulıp ve Pikeş 'in çocukları Tivlet'i sevindirecek birbirleri ardınca koşturuyorlarmış.

Tivlet soyunun çoğalarak geldiğini duyan Aştah yılan tüm habis ruhlı yılanları etrafına toplayarak Ulıp ülkesine kötülük getirmeyi kararlaştırır. Ulıp'ın hayvanlarını ve insanlarını telefeder. Ulıp da kendi batırlarını toplayıp Aştah'a yılanla mücadele etmeye karar verir. Ulıp'ın annesi oğluna yılan diliyle duada bulunur. Aştah yılanın yurduna gelen Ulıp ve bahadırları oradaki yılanlarla kapışırlar. Dağ, taş, dere, tepe bu mücadelenin şiddetiyle sarsılır. Yedi gün yedi gece süren şiddetli savaş Aştah yılanın mağlubiyetiyle sonuçlanır. Şiddetli savaş bittiğinde ise güneş parlayarak yıldızlar kayarak sevinçlerini belli eder. İhtiyar Tivlet Han'un halkı da bu işe çok sevinir ve türküler söyler. Sözlü gelenekten derlendiği belirtilen yukarıdaki destanlardan özellikle Salamlık ve Tutar Tıtkını adlı eserlerin sözlü gelenekten derlendiği konusunda bir şüphe yoktur. Eserlerde genellikle kahramanlık konusu işlenmektedir. Genel olarak bakıldığında, destanlarda çok sık karşılaşmadığımız; daha çok masal, efsanelerde karşılaştığımız dönüşüm motifi çok sık yer almaktadır. Bu destanlarla ilgili temel sorunlardan birisi bunların tam anlamıyla hangilerinin sözlü gelenekten derlendiği, hangilerinin çeşitli nedenlerle değiştirildiği veya düzeltilindiği konusunda tam bir bilgi sahibi olma konusundaki zorluktur. Bu metinler çok ayrıntılı bir şekilde incelenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bunlar üzerine yapılacak ayrıntılı çalışmalar, bizleri bahsedilen konular üzerinde daha fazla bilgi sahibi yapacaktır. Bu tür çalışma ise ayrıntılı ve müstakil bir çalışma olacaktır."

Kaynakça:

Bayram, Bülent. *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler)*, İzmir, 2008, s. 85-87, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi).

UMMAN İLE HACER HAN

Mehmet Hicranî'nin tasnif ettiği aşk hikâyesidir. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Manzum kısımların dörtlük sayısı toplam 160'tır.

Hikâye metni Erdoğan Altınkaynak tarafından 1999 yılında basılan *Sosgertli Âşık Mehmet Hicranî'nin Hikâyeleri* adlı kitapta kaydedilmiştir. Hicranî, bu hikâyesini 1962'de tamamlamıştır. Hikâyede yer yer Şenlik'u Lâtif Şah hikâyesinin izleri görülür.

Hicranî, 1899'da Kars'ın Arpaçay ilçesinin Taşdere (Eski adı; Sosgert) köyünde doğmuştur. Asıl adı Mehmet Kasım Ülker'dir. Dedesi Hasan da âşıktır. Âşık Şenlik'in oğlu Âşık Kasım'ın çırağıdır. Şiirlerinde başta Hicranî olmak üzere Ozanî, Mehmet Ozan, Mehmet Hicran, Şair Hicran, Mim Hicran, Kul Hicran, Sefil Hicran, Dertli Hicran gibi mahlasları kullanmıştır. Şiirlerini, öğütlerini, hikâyelerini ve hatıralarını bizzat yazdığı 27 defterde toplamıştır. Defterlerde yazdığı eserlerin başlıcası şunlardır: *Ahmet Şah ile Güülüşan, Alana Satılır, Âli Mahkeme, Aşk-ı İlahi, Büryan ile Güldane, Efkârlı Adam, Elvani ile Reyhani, Enver ile Dürdane, Ferman Şah, Fezayi ile Edalı Hanım, Garip Aslan ile Laleli Sultan, Garip Fıkralar, Garip Kahraman ile Gamzeli Sultan, Geldi Zaman Geçti Zaman, Gülüstan ile İmran, Güzeller Yaylası, İnsanlığa Giden Yollar, İnsanlığı Terk Ettim, İskender Bey, Kenan ile Hanzade, Mahlukat Dili, Mazman ile Mahmihri, Muhammet ile Perihan, Öz İçinden Sözler, Salih ile İhtiyar, Şeriatın Çıbanı, Şeyh Senan ile İbare, Umman ile Hacer Han, Vatan Güllü, Vicdan Azabı, Yüzyıllık Yolcular, Zamani ile Züleyha.*

Hikâyenin özeti şöyledir:

Haydar Şah, İran'da Ebehor şehrinin padişahıdır. Haydar Şah, bir gün ünlü marangoz Ahmet Şah'ı huzuruna çağırır, ondan dillere destan bir ev yapmasını ve sarayın kapılarının gizli olmasını ister.

Epey uğraştıktan sonra Ahmet Usta, sarayı yapar. Sarayı gezen Haydar Şah, sarayı çok beğenir. Sarayı gezenler kapıları bulamazlar. Ahmet Usta, kapıları gösterir ve (elif, be, ha, re) harflerine dokunduğunda kapılar açılır. Harfler de Ebehor şehrinin harfleridir.

Şah'ın acımasız bir veziri vardır. Vezir, "Kırk kese altın verilsin, sonra da idam edilsin." diye emir verir. Bunun sebebi de aynı sarayın bir benzerinin yapabileceği olmasıdır. Divan-ı Hümayunda bu emir onaylanır ve Ahmet Usta'ya kırk kese altın verilir., arkasından cellatlara teslim edilir.

Ahmet Usta, cellatlardan dört gün izin alır. Oğlu Umman'dan Lalesufyan'ı çağırmasını ister.

Hanımı Sara Hatun'a yemek hazırlatır. Olanları Lalesufyan'a anlatır. Ağlayarak oğlum Umman'ı ve verilen altınları ona emanet eder ve ikisinin de atlara binip Ebehor'u terk etmelerini ister.

Ahmet Usta idam saatini beklerken kapı çalınır. Gelenler, Şah'ın öldüğünü söyleyip tabutunun yapılması için Ahmet Usta'yı alıp götürürler.

Şah, defnedilir. Aradan 40 gün gün geçer. Herkes meydana toplanır. Adalet kafesindeki kuş uçurulur. Kuş, kimin kafasına konarsa padişah o olacaktır. Kuş, havada birkaç kere döndükten sonra gelip Ahmet Usta'nın başına konar. Ebehor'a yeni şah olarak Ahmet şah seçilir.

Bu arada Lale ve Umman epey yol giderler. Ahmet Usta'nun öldürüldüğünü düşündükçe ağlarlar. Semerkant'a gidip orada güzel bir şeker dükkânı açarlar. Dükkâna mal almaya gelen İranlı bir bezirgâna Sara Hanım'a verilmek üzere bir mektup yazıp verirler. Ayrıca şekerler hazırlayıp Umman Bey'in resmi ile bezirgâna verirler. O sırada Semerkant'ın Hanı da Celal Han'dır. Celal Han'ın Benli Hacer Han adında dünya güzeli kızı vardır.

Celali Han'ın bağında eğlence vardır. Benli Hacer, cariyesi Akçakız'ı şekerciye gönderip şeker aldırır. Akçakız, eğlence bittikten sonra yanında getirdiği Umman Bey'in resmini cariyesi Benli Hacer'e gösterir. Benli Hacer, ona âşık olur ve bir mektup yazıp ona verilmek üzere mektubu Akçakız'a verir. Akçakız, mektubu yerine teslim eder. Mektupta cuma günü buluşma arzu edilmiştir. İki sevgili buluşup, konuşurlar. Tekrar görüşmek için birbirlerine söz verdikten sonra ayrılırlar.

Bu arada, Buhara Sultanı Aziz, oğlu Nuran Hana uygun bir kız aramaktadır. Celal Han'ın kızı Hacer Hanım'ı istemek için Semerkand'a

gider. Celal Han, Sultan Aziz'i karşılar, ağırlar, azizler. Aziz Han, kızı Hacer Hanım'ı Celal Han'dan ister. Celal Han, bu hususta kızının fikrini almak ister. Hacer Hanım, bu evliliği istemediğini Akçakız vasıtasıyla babasına bildirir.

Ne var ki Celal Han, kızının fikrini dikkate almayıp Aziz Han'a olumlu cevap verir. 21 gün düğün yapılır. Düğün sonrası Hacer Hanım'ın yanına cariyeleri Akça Kız ve Gül Nergis katılır, Buhara'ya yolcu edilir. Umman Bey, sadece kafilenin arkasından bakakalır. İşin iç yüzünü öğrendikten sonra o da Lale ile Buhara'ya doğru yola çıkar.

Diğer taraftan, Ebehor'a giden bezirgân da oraya vasil olunca saraya sultan olan Sara Hatun'u bulup mektubu verir. Sara Hatun, mektubu açar ve oğlunun resmini görür. Hemen Ahmet Şah'a haber gönderir. Oğlunun yaşadığını öğrenen Ahmet Şah, hemen vezirini yerine bırakır, askerlerini yanına alıp Semerkant'a doğru yola çıkar.

Bu sırada Lale ile Umman Bey, düğün kafilesinden önce Buhara'ya gider. Orada da bir şekerçi dükkânı açarlar. Düğün kervanı da Buhara'ya yaklaşır. Ancak yolda Hacer Hanım hastalanır. Saraya getirildikten sonra hekimler seferber edilir.

Lalesufyan, bir şeker sandığı hazırlar ve içine Umman Bey'in yazdığı mektubu koyar ve bulduğu bir ihtiyar kadın vasıtasıyla onu Hacer Hanım'a gönderir.

Hacer Hanım canına kıymak ister ama Akçakız ile Gül Nergis ona engel olurlar. Nuran Han, Hacer Hanım'ı şahsen görmek için Şah başına giderken neneyle karşılaşır. Onun elindeki şeker sandığını arar, içindeki mektubu bulur. Cellatlarla Sultana haber gönderir. İhtiyar kadın bir fırsatını bulup mektubu yakar. Sultan, oğluna inanmaz ve neneyi serbest bırakır. Dükkâna dönen nene, Lalesufyan'a her şeyi anlatır.

Ahmet Şah, Semerkant'a vasil olunca Celal Han tarafından karşılanır. Lalesufyan'ın dükkânını bulur ama onun oğluyla birlikte Buhara'ya gittiğini öğrenir.

Nuran Han da babası Sultan Aziz Han'a bağa girişi serbest bırakmasını, o vakit söylediklerinin doğru olduğunu söyler. Umman

Han, Hacer'le buluşmak için yine mektup yazıp ihtiyar kadınla gönderir. Nuran Han, bunu beklemektedir. Kadı yakalanır, şahın huzuruna çıkarılır. Mektubu okuyan Buhara Sultanı Aziz Han, Lalesufyan ve Ummani Han'ı huzuruna çağırır. Lalesufyan, Umman Bey, Hacer Hanım, Akçakız, Gül Nergis ve nenenin asılmalarını emreder. Adalet meydanına darağaçları kurulur.

Onlar meydana götürülürken o sırada Ebehor hükümdarı Ahmet Şah, Buhara'ya gelir. Meydandakileri görünce şehri kuşatır. İlk işi meydandaki darağaçlarını yıktırmak olur. Ahmet Şah, Buhara Sultanı Aziz Han'a durumu anlatır. Buhara Sultanı bunu anlayışla karşılar. Düğün hediyeleri ve cariyeler alınarak Semerkant'a yola çıkılır.

Semerkant'ta Celal Han ve eşi Şehriban Hanım, Ahmet Şah'ı misafir eder. Lalesufyan, dükkânı işçilere bırakır. Sara Hatun'a müjdeyi düğün kafilesinden önce vermek için Ebehor'a gider.

Kafile Ebehor'a gelince sanki bayram olur, hasretlik son bulur. Akçakızın Semerkant'taki babasına 10 köy, Gül Nergis'in babasında 10 köyün hanlığı verilir. Neneye, İran hazinesi açık bırakılır. Umman ile Hacer muradına erer. Ebehor şahı Ahmet Şah, Semerkant hanı Celal Han'la dostluk içinde yaşar."

Kaynakça:

Altınkaynak, Erdoğan, *Sosgertli Âşık Mehmet Hicranî'nin Hikâyeleri*, Giresun, 1999, s. 129-166.

Özkaya, İbrahim-Kemal Alın-Yaşar Kop-Metin Arıkan, *Kars'ın Somut Olmayan Kültürel Mirası*, Kars Valiliği Yayınları, Kars, 2011, s. 152-204

URAL BATIR

Başkurtların mitolojik inançlarını görüşlerini ve o dönem insanının hayallerini anlatan manzum bir destandır. Kökleri Başkurtların tarih sahnesine çıktıkları zamana kadar dayanır. Ural Batır insanların mutluluğu için canavar görünüşlü kötü ruhlar ile mücadele eder. Yaşanan coğrafyadaki dağların (Ural Dağları), nehirlerin ve göllerin mitolojik olarak oluşumunu köken bilimi açısından ortaya koyması bakımından önemli bir destandır.

Ural Batır destanı, 1910 yılında, folklor derleyicisi Muhammetşa Burangolov (1888-1966) tarafından, Irımbur (Orenburg) vilayeti, İtkul ilçesi İdris köyünden Gabit Sesen'den ve Belekey İtkul köyünden Hamit Sesen'den derlenmiştir. Ural Batır destanı ilk olarak Ehnef Harisov ile Bayezit Bikbay tarafından neşre hazırlanmış ve 1968 yılında "Ağizil" dergisinin 8. sayısında yayımlanmıştır.

Destan manzum olup 4507 dizedir. Dizeler 7 hecelidir.

Ahmet Suleymanov-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun'un kitap olarak hazırladıkları çalışma Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlanmıştır. Bir önemli çalışma da 1996 yılında Erzurum'da yüksek lisans tezi olarak Gülhan Atnur tarafından gerçekleştirilmiştir. Gülhan Atnur çalışmasında destanı epik kurallara göre incelemiş ve destanın epizotlarına göre özetini vermiştir.

Destan Yenbirzi Atayla Yenbike Ananın oğulları Şülgen ile Ural'ın ve Ural'ın çocukları İdil, Hakmar, Nöğöş ve Yayık'ın hayat hikâyelerinin yer aldığı üç kuşağa ait bir eserdir. Destandaki olaylar Ural Dağı, Ağizil, Nöğöş, Yayık, Hakmar nehirleriyle Şülgen gölü etrafında geçer.

Destanda bahadır ve sıradan bir insanların yanında, gökyüzünde yaşayan tanrılar, tabiat güçleri, mitolojik yaratık karşımıza çıkar. Şülgen açgözlülüğün, hırs ve hainliğin temsilcisidir. Ural ise tok gözlülüğün, kahramanlığın ve vefanın temsilcisidir. Şülgen sürekli Ural'ı kıskanır onu ve insanları öldürmek ister. Bu kısımlarda iki âdem oğlu Habil ile Kabil Hikâyesinin etkisi görülür. Kabil, Şülgen gibi kardeşine haset eder ve Habil'i öldürür. Kabil'in kurbanı kabul olunmaz. Habil'in kurbanı kabul olunur ve bunun üzerine Kabil Habil'i öldürür. İki kardeş ölümü öldürmek için yaşadıkları yerden ayrılırlar. Ural halkını kurtarmak için hayat suyunu aramaya gider. Burada da karşımıza ölümsüzlüğü arayan Gılgamış Destanı çıkıyor. Gılgamış ölümsüzlüğe kavuşmak için maceraya atılır. Gılgamış ölümsüzlük otunu yiyemez. Ural'da hayat suyunu içmez. Ural yolculuk esnasında Katil Padişahın öküzünü perişan eder. Şülgen sihirli dayağı alarak etrafı sellerle kaplar. Ural da gelir ve Ezreke Padişah'ı öldürür. Halkını selden kurtarır.

Ural'ın karısı Huma / Humay kuş donuna girebilmektedir. Aynı şekilde Ezreke'nin oğlu Zerkum Yılan ve balık donuna, Ayhılıv kuş

donuna Ural'ın kardeşi Şülgen ise devler diyarında ejderha donuna girebilmektedir.

Destanda özel İsimler olarak; Yenbirzi, Yenbike, Ural, Şülgen, Samrav, Humay, Ayhılıv, Kahkaha Padişah, Gölöstan, Ezreke, Zerkum; yer isimleri olarak da Sır Sarayı, Samrav Padişahın ülkesi, olaylar Ural Dağı karşımıza çıkar.

Destanda at, su, ağaç, ak saçlı ihtiyar, dağ ve sayı motifleri dikkat çekecek kadar ön plandadır.

Tulpar adı verilen kanatlı atlardan olan Akbuzat ve Sarat, gökyüzünde yaşayan ilahî atlardır. Akbuzat Samrav'ın kızı Humay'ın kutsal atıdır. Sarat ise, Samrav'ın kızı Ayhılıv'ın atıdır. Akbuzat atların neslini devam ettiren aygır rolündedir.

Su motifi olarak destanın başında hiç kimsenin ayak basmadığı, dört tarafının denizle (suyla) sarılmış bir yerin olduğu anlatılır. Ural hayat suyunu arar ve bulur. Hayat suyu ölümsüzlüğü kazandırır.

Ağaç motifi ve aksakallı ihtiyar motifi olarak Ural ve Şülgen bir ağaç altında aksakallı ihtiyara rastladığını görürüz. Aksakallı ihtiyar hangi yolda ne olduğu hakkında iki kardeşe kılavuzluk eder.

Dağ motifi olarak da Ural Dağı, devlerin toplandığı Kot Dağı görülür. Ural'ın öldürdüğü devler İremel ve Kırıktı Dağlarına giderler.

Sayı motifi şunları görürüz: Dokuz başlı yılan, on bir başlı yılan, padişahın dört bahadırı, Zerkum'un yediği on iki çatal boynuzlu geyik.

On bölümden Ural Batır'ın özeti şöyledir:

Yenbirzi Ata ve Yenbike Ana dört tarafı denizle çevrili olan ve başka hiç kimsenin olmadığı bir ülkede yaşamaktadır. Onlar buraya nereden ve ne zaman geldiklerini, ata yurtlarının neresi olduğunu bilmezler. Avladıkları hayvanların etini yiyip kanını içerek karınlarını doyururlar. Onların Şülgen ve Ural adında iki oğlu olur. Şülgen kötü karakterlidir, Ural ise iyi karakterlidir.

Şülgen yasakları çiğneyerek babasıyla anasının avladıkları hayvanların kanlarını doldurdukları küpten içer. Babası buna çok kızar ve Şülgen'i dövmeğe başlar.

Yenbirzi Ata ve Yenbike Ana bir gün ava çıkarlar. Şülgen ile Ural evde yalnız kalır. Söz yemekten açılınca Şülgen, Ural'a, "Kan içmek güzel bir şey olmasaydı, babamlar her sabah ava gitmezdi! Gel bu kandan içelim." der. Ancak Ural; "Yiğit olup büyümeyince, tam töreyi öğrenmeyince, yurt gezip görmeyince, dünyada ölümü yok etmeyi görmeyince, hiçbir cana kıymayacağım ve küpteki kanı içmeyeceğim." der. Şülgen, kararından vazgeçmez. Kandan bir iki damla içer ve Ural'dan söylememesi için söz alır.

Kahramanlar aralarında, ölüm üzerine tartışırlar. Yenbirzi ata, ölümün yaşayan her canlı için dolayısıyla insanlar için de var olduğunu, insanların ancak çoğalarak ebediliği sağladığını, ölümsüzlüğü veren şeyin Katil Padişah'ın yurdundaki hayat suyu olduğunu söyler.

Karı-koca yine bir gün avda iken bir akkuş yakalarlar. Tam kuşun kafasını koparacakken kuş dile gelir ve ağlayarak; "Ben el görmeye çıktım elsiz değilim. Yeryüzünde kimseler doğmadan bir kişi bile ayak basmazdan, eş olmaya yar izleyip yerde kimseyi bulamayınca başka canlılardan seçmeye birisini denk görmeyince göğe uçan, yer arayıp ayı, güneşi gözleyip özüne yar seçen ve bütün kuşlara baş olan Samrav adından babam var. Beni bırakın. Yeseniz de ben ölmem. Çünkü annem, hayat pınarından su alıp beni yıkamış. Güneş adında da annem var. Ben, Samrav adlı padişahın kızı Huma / Humay'ım. Bırakın beni elime döneyim. Size hayat pınarını göstereyim." der.

İhtiyarlar kararsız kalırlar. Çocuklarına danışırlar. Şülgen, Huma kuşunu yemeleri gerektiğini söyler. Ural, kuşu Şülgen'e vermeyip bir kenara götürüp üzülmemesi gerektiğini, kendisini anası ile babasının yanına götüreceğini söyler. Oraya bıraktıktan sonra, anası ile babasının yanına gelir. Bunlar yemeğe oturunca kuş, sağlam kanadından üç tüy düşürür, bunları da kırık kanadından akan kana boyar. Üç akkuş gelip kızı götürürler.

Ata ile ana, hayat pınarının yerini öğrenemediklerinden dolayı çok üzülürler. Çocuklarına suyu bulmalarını söylerler. Yolda ölüme rastlarsa, kafasını kopartıp getirmelerini emreder.

Ural ile Şülgen hayat suyunu bulup ölümü yok etmek için Katil Padişah'ın ülkesine doğru yola çıkarlar.

İki kardeş, yolda bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyar onlara padişahın ülkesine giden kolay ve zor iki yol olduğunu söyler. Sola giden yol eğlence, huzur ve mutluluk sağa giden yol ıstıraptır. Kura çekerler ve sol yol Ural'a sağ yol da Şülgen'e gelir. Şülgen bunu kabul etmeyince kolay yoldan Şülgen, zorlukların bulunduğu yoldan Ural gider.

Ural, yolda birçok canavarı, ejderhayı yenerek Katil Padişah'ın yurduna varır. Ural halka zulmeden Katil Padişah'ın üzerine gider. "Ben görünmez ölümü yok etmeye çıkmışım. Kan içici padişahın insan yiyen devden bütün insanları kurtarmak hayat pınarından su alıp ölenleri diriltmek için doğan bahadırım." der. Padişaha tahtından inmesini ve kölelerin ellerini çözmesini söyler. Padişah çok sinirlenir ve askerlerine onu öldürmelerini emreder. Vücudu kılı ayı gibi özleri güçlü dev gibi dört bahadır gelir. Halkın hepsi Ural'a acıyıp ağlamaya başlar. Padişahın kızı da babasına yalvarır, ama padişah dinlemez. Dağ gibi öküzü Ural'ın karşısına çıkarırlar. Öküz, Ural'a saldırır. Ural öküzün boynuzlarından tutar ve yere çarpar. Öküzün ağzından kapkara kan gelir. Dişleri dökülür, sersemleşir, halsizleşir. Ural, söz verdiği için öküzü öldürmez. Orada bulunan Katil Padişah ve askerleri hepsi şaşırır.

Katil Padişah bu defa dört bahadırı Ural'ın üzerine gönderir. Ural bahadırlardan birini padişahın önüne, üçünü de askerlerin önüne atar. Yer sallanır. Bahadırlar, un hâline gelir. Oradaki toplanıp Ural'ın yanına gelirler. Ural saraya gider. Kaçan herkesin öz yuvasına dönmesi esirlerin de ellerinin çözülmesi için ferman verir. Halk içinden en yaşlısı; "Sen, bizleri kurtarmaya gelen yiğitsin. Padişahın kızı haykırarak seni sevdiğini söyledi. Eğer böyle olmasaydı bunu başaramazdım. Padişahın kızını al, burada kal yiğit." der. Ural, padişahın kızını alır ve düğün yapar. Ondan Yayık adında bir oğlu olur.

Ural, Katil Padişah'ın elinden ayrılarak gidip Kahkaha Padişah'ın oğlu Zerkum'u yılan donunda görür. Ural, yılanı yardım eder, geyiği yutmasını sağlar. Yılan geyiği yutunca hemen bir yiğit oluverir.

Demirkale yanında dokuz başlı bekçi bir yılan vardır. Ural, yılanın yüreğini yarar ve altın anahtarı bulur. Bununla sır sarayını açınca, güzel bir kız görür. Ural yılanın başını keser. Yılanın başından insanlar çıkar ve hepsi kurtulur. Oradakiler, Kahkaha'nın sarayında kul olan Gölöstan'ı Ural'a vermek isterler. Ural, Gölöstan'ı alır.

Sağ yoldan giden Şülgen ise, yolda Zerkum ile tanışır ve yola beraber devam ederler. Bir büyük dev, ikisini saraya götürür. Şülgen, Ayhılıv denen kızı gönül verir.

Zerkum, "Kız kardeşim." diyerek Şülgen'i kandırır. Ayhılıv ile Şülgen'in düğünü yapılır. Şülgen, devler padişahı Ezreke'nin, Kahkaha Padişah'ın ve Kahkaha'nın oğlu Zerkum'un hilesine kanar. Akbozat'ı ve Polat adlı kılıcı almak için göklerin ve kuşların Padişahı Samrav'ın ülkesine gider. Zerkum, Ural'ın bahadır olduğunu Şülgen'e anlatır. Şülgen Ural'ı kıskanır. Samrav'ın kızı Humay, Şülgen'i ve Zerkum'u zindana atar. Zerkum, çıkmak için yılanı döndürür ama çıkamaz. Humay, Şülgen'in yanına gelerek iyi olana kadar bu zindanda kalacaksın." der.

Ural, hayat suyunu bulmak için Humay'ın yurduna gider. Humay, Ural'dan devin elinde tutsak olan kız kardeşini getirmesini ister. Ural, kuşu bulmak için yola koyulur. Bir dağın üstünde güzel bir göl gölde, güzel bir kuşun yüzdüğünü görür. Kuş, dile gelir eskiden kız olduğunu daha sonra kuş olup bu göle indiğini anlatır. Bu kuş Ayhılıv'dır. Ural, devı yenererek Ayhılıv'ı getirir. Humay da ona Akbozat'ı ve Polat adlı kılıcı hediye eder.

Şülgen ile Ural, Samrav Padişah'ın yurdunda buluşurlar. Ural'ın hatırına Şülgen'i çıkarırlar. Şülgen, kardeşini kıskanır, onu öldürmek ister. Şülgen, Humay'a olan sevgisini anlatır. Humay "Bozat'ı alıp binersen, babama söyler seninle evlenirim." diye şart koyar.

Şülgen, Humay'ın koyduğu şartı yerine getiremez, bunu Ural başarır. Bunun üzerine Samrav Padişah, kızı Humay'ı, Akbozat'ı ve elmas polat kılıcı Ural'a vermeye razı olur.

Şülgen, kardeşinden üstün olmak için onu kandırıp elindeki sihirli dayaağı alır. Sihirli dayaağın etkisiyle Şülgen, fırtına çıkartıp halkı yok etmeye çalışır. Ural, kardeşi Şülgen'i ve Zerkum'u yakalamak için Ezreke Padişah'ın yurduna gider. Orada devleri öldürüp cesetlerinden dağlar yapar. Ezreke Padişah'ı öldürüp dağa çevirir. Su içindeki bütün halk bu dağa çıkarak kurtulur.

Ural, yıllarca bu savaştan dönmemiş, bulduğu devı öldürüp dağ hâline getirmiştir. Ural'ın Katil Padişah'ın kızımdan doğan Yayık adlı oğluyla Gölöstan'dan doğan Nöğöş, Humay'dan doğan İdil adlı üç oğlu

ve Şülgen'in Ayhılıw'dan doğan Hakmar adlı oğlu büyüyüp at binecek çağa gelirler. Çocuklar, analarından Ural'ın yerini öğrenirler. Dört oğlan, Ural'ın yerini öğrenirler ve yardım etmek için onun yanına gelirler. Dört oğlan Ural'ın devlerle savaşında ona yardımcı olurlar. Şülgen ile Ural, savaşa tutuşurlar. Şülgen, Ural'dan af diler. Ural da affeder. Şülgen'in olduğu yer göle dönüşür.

Devleri öldürüp insanlara huzur getirdikten sonra Ural, hayat suyunu içmek için yola çıkar. Bu sırada bir ihtiyar gelip dünya nizamının böyle kurulduğunu, canlı olan her şeyin öleceğini bu yüzden hayat suyunu içmemelerini söyler. "Ebedî kalmak istemeyin ebedi kalacak olan iyiliktir." der. Ural da hayat suyunu içmeyip dağlara serper. Su ile dağlardaki otlar, ağaçlar yeşerir. Şülgen ölümün yok olmadığını anlayınca bütün devleri ve yılanları gölüne toplayarak insanlara su vermeyip savaş açar.

Ural gelip Şülgen gölünü yutar. Ural'ın yuttuğu yılan ve çıyanlar onun ciğerini bağırını keser. Ural, dayanamayıp yere yıkılır. Ölmeden önce oğullarına ve bütün halkına nasihatlerde bulunur. Humay, kuş donunu giyip Ural'ın yanına varır ve ağzından öper. Ural'ı dağa gömer.

Humay, Ural'ı özleyerek dağa gelir. Akkuş olup akkuş neslini üretir. Akkuş eti, ondan sonra haram olur. Ural öldükten sonra, onun gömüldüğü dağa insanlar akın akın gelip yerleşirler. Zamanla bu yurdun suyu insanlara ve hayvanlara yetmez olur. Korkularından gidip Şülgen gölünden de su içemezler. Bunun üzerine İdil, Hakmar, Yayık ve Nöğöş kılıçlarıyla devlerin vücutlarından oluşan dağları keserler ve dört ırmak meydana getirirler. Halk tarafından bu ırmaklara dört oğlanın adı verilir.

.....

Başkurtlar arasında anlatılan eşmetni de vardır. Bu metin, Özkul Çobanoğlu tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Öncelerin öncesinde, Ural dağının da Akidil'in de olmadığı zamanlarda sık orman içinde yalnız başlarına yaşayan bir ana ile bir ata vardır. Bir süre sonra nine ölür, ata iki oğlu: Şülgen ve Ural ile yalnız kalır. Baba ava çıkar. Avcılık yapmak ona hiç zor gelmez çünkü ava çıkmadan önce her zaman bir kaşık yırtıcı hayvan kanı içer. Evden

çıkarken çocuklarına bu yırtıcı hayvan kanıyla doldurulmuş fıçıdan uzak durmalarını söyler.

Baba gittikten sonra çocukların yanına çok güzel bir kadın gelir. Onlara fıçıdaki kandan içerlerse çok büyük bahadır olacaklarını söyler. Ural kadına kanmaz, babasının öğüdün tutar. Şülgen gidip kandan bir yudum içer. İçtiği gibi ayıya dönüşür. Kadın kakhahalar atarak onu alnına vurup kurda dönüştürür, tekrar vurup aslana dönüştürür. Bu kadın sözü edilen hilekâr yılandır. Bu kadının hilesine kanan Şülgen ebediyen insanlığını kaybedip bir geyiğe dönüşür. Bir bakışta ayı sonra kurt sonra aslan olup gezer en sonunda bir göle batıp ölür.

Kadının hilesine kanmayan Ural ise yetişir, büyük bir bahadır olur. İnsanlığı bir ölüm korkusu sarar. Ural gözle görülmeyen bu ölümü öldürmeye, başını vurmaya karar verir. Babası ona, kendi babasından kalan, ortalığa ışıklar saçan elmas kılıcını verir. Bu kılıç herzeyi keser sadece ecelin başını kesmez, ölümsüzlüğe ulaşmak için Tirihv denen pınarın hayat suyundan içmek gerekli, eceli öldürmek için de onu bu suya atmak lazımdır der.

Ural ölümsüzlük suyunu bulmak için yola çıkar. Yolda bir dedeye rastlar, ona bu pınarın yolunu sorar. Dede yıllardır geçen yolculara hep bu pınarın yolunu tarif ettiğini ama aralarından hiç geri dönen olmadığını, ilerde bozkıra yayılmış at sürüsünün içinden Ak Boz atı bulup ona binmesini söyler. Ural, Ak Boz atı bulur. Sirtına atlar. Ak Boz at onu sırtından atıp havaya fırlatır, Ural yarı beline kadar toprağa saplanır, tekrar Ak Boz atın sırtına çıkar at onu yeniden fırlatır, Ural bu defa dizlerine kadar toprağa batar. Üçüncü defasında artık Ak Boz at, Ural'ı sırtından atamaz. Birlikte koşmaya başlarlar. Bir kara ormanın ortasına varınca Ak Boz at dile gelir: 'Biz şimdi Tirihv yolunu kapatıp yatan dokuz başlı dev perisi yanına geldik. Senin onunla savaşman gerekir. Yelemden üç tane kılıcı al. Gerek olursa onları yakarsın ben hemen yetişirim.', deyip Ural kollarını alınca ortadan yok olur.

Ural, orada şaşkın dururken sırtında bir torba ile çok güzel bir kız yanına gelir. Ural kıza nereye gittiğini ve torbasında ne olduğunu sorar. Kız ağlamaya başlar. Adının Karağaç olduğunu, acımasız devin kendisini kaçırıp köle ettiğini, onun dokuz çocuğunun oynaması için her gün nehir boyundan taş taşıdığını söyler. Ural torbayı alıp taşımak, çok

acıdığı bu zavallı kıza yardım etmek ister. Torbayı devin yavrularının yanına getirir. Bir tane taş alıp yakındaki bir ağaca iple asar. Yavrular taşları oraya buraya atıp sonra asılı olanın yanına gelirler. İçlerinden birisi asılı taşla vurur, taş geri gelip onun başını yarar. Diğer ağabeyisine zarar veren taşla kızıp ona bir tane vurur. Taş yine geri gelip onun da başını yarar. Yavrular bu şekilde taşla didişirler.

Yolun dağı kesip geçtiği yerde bir karanlık mağaranın önünde, dokuz başlı dev yatmaktadır. Etrafı insan kemikleriyle doludur. Ural Batır deve seslenir: 'Ey dev! Yol ver ben Tirihıv'a gitmekteyim.' Dev hiç üzerine alınmamış, Ural bir daha seslenip onunla güreşeceğini söyler. Dağa çıkıp güreşe başlarlar, dev önceleri Ural'a galip gelir ama yaptıkları çok uzun güreşin sonunda yenilir. Karağuş Ural'ın öldüğünden emin olarak onun kemiklerini toplayıp gömmek için gelir ki Ural devi yenmiş ve sağ salım yaşamaktadır. Karağuş çok sevinir. O sıra ilerde yerden duman çıktığı görülür. Kız ne olduğunu sorar. Ural, yeryüzünün, öldürdüğü devin vücudunu kabul etmediğini, bu yüzden yanıp duman çıktığını söyler. Bu dağ o yanıştan beri durmaz. O dağı Yanğantav diye adlandırırılar. Ural, Ak Boz'un üç kılını yakar, at gelir. Karağuş'ı da yanına alan Ural, Ak Boz'un sırtına atlayıp yola çıkar.

Dağ tepe aşırıp dere tepe giderler. Bir ara Ak Boz yeniden dile gelir ve: 'Tirihıv'a yakınlaştık. Senin burada onun on iki başlı devi ile savaşman gerekiyor. Yelemden üç kıl daha al, gerekince yakar beni çağırırsın.', der. Ural üç kıl alır, Ak Boz yok olur. Ural, Karağuş'a kendisini orada beklemesi ona kurayını vereceğini, kendisi iyi ise kurayın ucundan süt iyi değil ise kan damlayacağını söyleyerek devle savaşa gider. Uzaktan dev görüp ona seslenir, Tirihıv'a geldiğini, derenin suyundan içeceğini, yolundan çekilmesini söyler. Dev hiç üzerine alınmaz. Nefesiyle onu yanına çeker. Ural bunun farkında bile olmaz. Güreş tutmak için harekete geçtiklerinde Ural Batır'ın elmas kılıcının parıltısından devin gözleri yaşarır. Ural, sıra ile devin on iki başını uçurmaya başlar. Bu sıra Karağuş'ın elindeki kurayından süt damlar, kız çok sevinir. Devin yardımına çocukları koşarlar.

Ural, kılıcından şimşek kıvılcımları saçarak onları da öldürür. Tam hepsini öldürdüğü anda üzerine sayısız cin, peri gelip saldırır. Ural nefessiz kalır. Bu sıra Karağuş'ın elindeki kuraydan kan damlar, kız

çok üzülür. Kurayı evirip çevirip kulağa hoş gelen bir oyun küyünü çalmaya başlar. Olanca cin, peri sesi duyup Ural'ı bırakırlar. Kızın yanına gelip oyun oynamaya başlarlar. Ural fırsatı değerlendirerek ırmağın suyundan içmek için başına gider ki ne görsün, ırmakta bir damla su yoktur. Cin ve periler insanlara su kalmasını diye ırmağın suyunu daha önceden içip bitirirler. Ural Batır, buna çok üzülür ama yine de onun cinleri, periler ve devleri öldürmesinin yararı olur; bütün çevreye can gelir, otlar, ağaçlar yeşerir. Ardından Ural üç kılı yakar Ak Boz at gelir. Üzerine binip giderler. Onun öldürdüğü cin, peri ve devlerin vücutlarından orada bir dağ oluşur. İşte bu dağa halk Yamatao adını verir.

Ural ile Karağuş evlenirler. Üç tane oğulları olur. Büyüğüne İdil, ortancasına Yayık, küçüğüne de Hakmar adını verirler. Ölüm, Ural Batır'dan kokusuna onların bulunduğu yere hiç yaklaşamaz olur. İnsanlar durmaksızın çoğalırlar. Gün gelir artık onlara su yetmez olur. Ural büyük oğlunu çağırır. Halkın bir kısmını alıp hiç ardına bakmadan su bulacağı yere kadar yürümesini söyler. İdil, iri cüssesiyle toprakta ayak izlerini bıraka bıraka dağ, tepe geçerek yürür. En sonunda bir nehre varır, arkasını dönüp baktığında bıraktığı ayak izlerinden geniş bir ırmak oluştuğunu o ırmağın gelip bu nehre karıştığını görür. İşte o günden sonra Akidil meydana gelir.

Ural, diğer iki oğlunu da su bulması için farklı yönlerle gönderir. Fakat Hakmar yolda yalnızlıktan sıkılıp Yayık ağasının yanına gitmek birlikte yürümek ister. Gidip ağabeysini bulur. Birlikte yürürler. İkisinin ayak izlerinden de iki nehir oluşur. Halk böyle oğullar yetiştirdiği için Ural'a rahmet okur.

Yıllar geçer. Ural çok yaşlanır. Yüz bir yaşına gelir. Artık ölümün canına gelme vaktidir. Halk etrafına toplanır. O sıra uzak ellerden gelen bir yiğit Ural'a Tirihıv'dan geldiğini, nehrin suyunun tam olarak kurumadığını, kendisinin o sudan bir boynuz içine doldurduğunu, bunu içip başlarında sonsuza dek yaşamasını istediklerini söyler. Ural suyu ağzına alır ama yutmadan arkasına ve önüne püskürtür. 'Ben bir kişiyim, siz çok kişi; ben değil yer-su ölümsüz olsun; yerde insanlar şad yaşasın.' der. O sıra etraf yeşerir, ağaçlar çiçeklenir, sular şırıldamaya, kuşlar ötüşmeye, doğa yeniden canlanmaya başlar. O sıra doksan

yaşında olan bir ozan çıkıp, halk önünde yüksekçe bir yerde yaşadığı bu yerin güzelliklerini, zenginliklerini anlatan bir kobayır söyler.

Ural Batır ölür. Halk onu yüksek bir yere gömer. Sonra herkes onun kabri üzerine bir avuç toprak atar. Mezarından insan eksilmez. Atılan topraklar üst üste yığılır ve koca bir dağ meydana getirir. Bu dağa Ural dağı adını verirler. Ural Batır'ın kemikleri hâlâ o dağda saklı durur. Kazılrsa Ural dağında çıkacak olan altın, gümüş, kıymetli taşlar hep Ural Batır'ın kutlu kemikleridir. Ural Batır'ın kanı kurumaz. Uzun zaman geçtiğinden şekli değişir. Yer yağı (petrol) dediğimiz; işte o yağ, Ural Batır'ın kurumaz kanıdır."

Kaynakça:

Aslan, Mustafa, *Başkurt Türklerinin Tarihi Destanı İdigeyle Moradım*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, 224 s. 160-165.

Atnur, Gülhan, *Ural Batır Destanı Üzerine Bir Araştırma*, Erzurum, 1996, (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Çalışması).

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 160, 161, 165-174, 350, 362, 378, 381, 392.

Ergun, Metin-Gaynislâm İbrahimov, *Başkurt Destanı Ural Batur*, TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 1996, s. 59-81.

Gökdağ, Bilgehan Atsız-Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 103-113.

Suleymanov, Ahmet-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 1 – Mitolojik Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1, Ankara, 2014, s. 55-159.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi - Başkurt Edebiyatı I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 33-51.

URMULU MAHMUT

İran Azerbaycan'ında anlatılan aşk hikâyelerindendir. İran'da anlatılan Ehmet ile Edalet hikâyesi ile benzerlikler gösterir.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu hikâyede birbirlerine âşık olan Ahmet ve Adalet, kızın babası Mehdi Han'ın karşı çıkmasından dolayı çok çile çekerler, ancak hikâye sevgililerin birbirlerine kavuşmaları ile sonuçlanmaktadır.

Hikâye kahramanı Mahmut, pek çok Türk hikâyesinde olduğu gibi birçok maceradan sonra sevdiğine kavuşur. Cadı kadın, sihir yaparak kıza dönüşür, Mahmut'u bir kız şekline veya güvercin şekline sokar. Tacirlerin, bir yaşlı kadının, Mehmet Pehlivan'ın ve Bala Oğlan'ın yardımlarını görür. Hikâyenin sonunda Mahmut, Peri ve Güllü Hanım adlarında iki sevgili ile evlenir. Bunlardan Güllü Hanım'ı rüyasında görüp âşık olur.

Hikâyenin şahıs kadrosunda İbrahim Han, Behram Bey, Mahmut, Peri, Mahmut'un annesi, Molla Ali, Güllü Han, Tacir başı, Mehmet Pehlivan, Mirza Bağır, Harami başı, Nergis, Bala Oğlan, Hasan Han bulunur. Mekân olarak da Urmu, Dağıstan, Demir Kapı, Girrukan yer alır.

Hikâye, Asiye İşleyen tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Urmu şehrinde adı sanı belli İbrahim Han ve Behram Bey adında iki kişi yaşamaktadır. Tacir olan İbrahim Han'ın Mahmut adında bir oğlu, yönetici olan Behram Bey'in ise Peri adında bir kızı vardır. Mahmut ve Peri aynı okula giderken yaşları on altıya gelince birbirlerine karşı muhabbet beslemeye başlarlar.

Mahmut gece gündüz Peri'nin aşkı ile yanarken annesi oğlundaki bu durumu fark edip oğluna ne derdi olduğunu sorar. Mahmut, annesine Peri ile birbirlerini sevdiklerini ve evlenmek istediklerini anlatır. Mahmut'un annesi durumu İbrahim Han'a anlatarak Peri'yi istemek için Behram Bey'e elçi gönderirler. Behram Bey, İbrahim Han ile aralarında bulunan husumetten faydalanarak Mahmut'un ne kadar malı mülkü olsa da bunun kızını vermek için yeterli olmadığını belirterek, işi yokuşa sürüp Mahmut ancak bir devlet sahibi olursa ona kızını vereceğini söyler.

Mahmut, Peri'ye kavuşamadığı için gece gündüz uyuyamamaktadır. Bir gün uykuya daldığında Molla Ali ona bade içirerek parmakları arasından Dağıstan'ı ve orada yaşayan Güllü Hanım'ı gösterip eğer Dağıstan'a giderek Güllü Hanım'ı da kendine eş olarak alırsa Peri'ye kavuşabileceğini söyler.

Mahmut uykudan uyanır uyanmaz saz almak için pazara gider. Mahmut'un elinde saz ile eve geldiğini gören annesi Mahmut'un pir elinden bade içtiğini anlar. Mahmut, Dağıstan'a gidip Güllü Hanım'ı kendine eş olarak alırsa Peri'ye de kavuşabileceğini babasına anlatır. Annesi ve babası ne yaparlarsa yapsınlar Mahmut'u yolundan geri çeviremezler. Mahmut, Dağıstan'a gitmeden önce Peri'nin yanına giderek durumu Peri'ye anlatır. Peri de Mahmut'a müsaade ederek, o gelene kadar onu bekleyeceğini söyler ve iki sevgili helalleşerek vedalaşırlar.

Mahmut gece gündüz at üstünde yola devam ederken yolda bir kervanla karşılaşır ve Demir Kapı geçidine kadar yoluna kervan ile devam eder. Yolculuk sırasında tacir başı Mahmut'a yalnız başına bu çöllerde ne yaptığını sorduğunda Mahmut, sazını eline alarak derdini dile getirir. Tacir başı Mahmut'un sözlerinden onun derdinin bir aşk meselesi olduğunu anlar. Yolculuk esnasında ara sıra Mahmut ile tacir başı sazlarını ellerine alarak vatanlarını yad etmektedirler.

Mahmut Dağıstan'a vardığında karşısına çıkan ihtiyar bir kadına kalacak bir yer sorduğunda kadın, Mahmut'a kendisiyle kalabileceğini söyler. Mahmut nineye Güllü Hanım için buraya geldiğini söylediğinde nine, Güllü Hanım'ı harami başının kaçıracağı sırada Mehmet Pehlivan'ın gelerek onu kurtardığı için Güllü Hanım'ın babası Mirza Bağır'ın kızını Mehmet Pehlivan'a vereceğini ve Güllü Hanım'ın da onunla evlenmek için kırk gün mühlet istediğini, o sürenin de yarın sabah dolacağını Mahmut'a söyler. Mahmut, nineye Güllü Hanım'a iletmesi için bir mektup yazdırır. Nine, Güllü Hanım'a Mahmut'un geldiğini söyleyerek ona mektubu verir. Güllü Hanım da onu kurtarmasını istediği bir mektubu nineden Mahmut'a gönderir. Mektubu okuyan Mahmut, nineden akşam Güllü Hanım'ın bağına gitmek için yardım ister.

Mahmut'un bağa geldiğini gören Güllü Hanım çok sevinerek Mahmut'la sabaha kadar eğlenirler. Sabah olduğunda Mehmet

Pehlivan, Güllü Hanım'a verdiği sürenin dolmasından dolayı Güllü Hanım'ı almaya gelmiştir. Mahmut, Mehmet Pehlivan'ın Güllü Hanım'ı almasına engel olmak için on yedi parça cenk elbisesini giyerek Mehmet Pehlivan'ın karşısına çıkar. Mehmet Pehlivan karşısına dikilen bu yiğidin kendisinden korkmadığını ve onun cesaretini görünce içten içe onu takdir eder.

Mahmut ile Mehmet Pehlivan cenge tutuşurlar ama ikisi de birbirine galip gelememektedir. Mehmet Pehlivan, Mahmut'a birbirlerine denk olmadıklarını, onun bir âşık, kendisinin ise bir pehlivan olduğunu belirterek Güllü Hanım'a kimi isteyip istemediğini sormayı teklif eder. Mehmet Pehlivan ile Mahmut birbirleriyle dövüşmeyi bırakarak Mirza Bağır'ın yanına gelip kızının gönlünün kimde olduğunu öğrenmesini isterler. Bunun üzerine Mirza Bağır, kızı ile konuşması neticesinde kızının gönlünün Mahmut'ta olduğunu belirtir. Mehmet Pehlivan bunu duyunca o günden sonra Mahmut'u kardeşi olarak görür ve Mahmut'a her ihtiyacı olduğunda yanında olacağını söyler.

Mahmut ile Güllü Hanım'ın nikâhlarının kırılabacağı haberi harami başına ulaşır ve harami başı bu nikâha engel olmak için adamlarını toplayarak şehre gider. Haramilerin geldiğini gören Mehmet Pehlivan ve Mahmut, atlarına binip kılıçlarını alarak haramiler ile kıran kırana bir savaşa tutuşurlar. Haramiler Mahmut'u tek bulduklarında bu fırsatı kaçırmayarak onu yakalayıp elini ayağını bağlayarak Girrukan'a doğru götürürler. Güllü Hanım olan biteni seyrederken Mahmut'un bu hâlini gördüğünde yüreğindeki acı sözleri kelimelere döker. Mehmet Pehlivan, Güllü Hanım'a telkinde bulunarak Mahmut'u ona getireceğine dair söz verir.

Haramilerin getirdiği Mahmut'u gören Bala Oğlan, Mahmut'a kanı kaynadığı için Mehmet Pehlivan'ın Mahmut'u kurtarmaya geldiği sırada Mahmut'un bağlı olan ellerini gizlice çözer. Mehmet Pehlivan geldikten sonra Mahmut'la beraber haramileri perişan ederek şehre geri dönerler. Bu sırada Mirza Bağır, Güllü Hanım ve ahali şehrin kapısında onların yolunu gözlemektedirler. Mahmut geldiğinde Güllü Hanım ile bağa giderek birbirlerine olan muhabbetlerini sazla sözle dile getirirler.

Harami başı, Güllü Hanım'ı Mahmut'un elinden savaşarak alamayacağını anlamıştır. Bu yüzden Güllü Hanım'ı Mahmut'un

elinden almak ve yanına getirtmek için bir cadıdan Güllü Hanım'a büyü yapmasını ister. Cadı bu isteği kabul edip Mirza Bağır'a giderek haraminin kervanını soyduğunu, canını zor kurtardığını eğer müsaade ederse Güllü Hanım'ın hizmetçilerinden biri olmak istediğini söyler ve Mirza Bağır da bu isteği kabul eder. Güllü Hanım bu kadını gördüğünde onu hiç gözü tutmaz ve onun hilekâr biri olduğunu düşünür. Güllü Hanım'ın bu kadından hoşlanmadığını anlayan arif ve iyi niyetli bir dadısı vardır. Bu dadı, Güllü Hanım'a bu kadından bir kötülük gelmesini engellemek için yanında taşıdığı dua yazılı olan bir kâğıdı Güllü Hanım'ın göğsüne koyar.

Mirza Bağır, tacirlerden birinin kızı olan Nergis'i Mehmet Pehlivan'a isteyerek onların nikâhını da Mahmut ile Güllü Hanım'ın nikâhıyla beraber kıydırıp düğünlerini yapar. Mahmut da eline sazını alarak bu güzel gün için bir şeyler okur.

Düğünün üzerinden biraz zaman geçtikten sonra cadı, Güllü Hanım'a büyü yapmak için fırsat kollamaktadır. Cadı, Güllü Hanım uykudayken onun yanına gelerek onu büyülemeye çalışır ama Güllü Hanım'ın göğsündeki duanın onu korumasından dolayı ona büyü tesir etmez. Cadı bu seferde Güllü Hanım'ın yanı başında uyuyan Mahmut'u büyülemeye çalışır ve Mahmut'u büyüünün etkisi altına alarak onu şehirden çıkarıp harami başına götürür.

Güllü Hanım uyandığında Mahmut'u yanınca göremeyince durumu anlayarak yardım etmesi için Mehmet Pehlivan'ın yanına gider ve ona olan biteni anlatır. Mehmet Pehlivan, Güllü Hanım'a Mahmut'u ona tekrar getireceğine dair söz vererek adamlarını alıp yola çıkar. Mehmet Pehlivan yolda Bala Oğlan ile karşılaşarak durumu ona anlatır. Bala Oğlan da Mahmut'u bu büyüden kurtarmak ve bir daha da hiçbir büyüünün ona tesir etmemesi için bir kızdan içinde dua yazılı olan bir kâğıt alır.

Haramiler Mahmut'u bir kalede esir tutmaktadırlar. Mehmet Pehlivan ve Bala Oğlan bu kaleye geldiğinde cadı bunları fark ederek Mahmut'u güvercin şekline sokup kuşların bile kanat çırpamadığı engin Kurtlar Kalesine gönderir. Mehmet Pehlivan haramiler ile cenk ederek onların hepsini yener ve harami başının kaçmasına fırsat vermeyerek onu da öldürür. Mehmet Pehlivan, Mahmut'a seslendiğinde ondan bir

ses seda gelmediğini görünce telaşlanır. Bala Oğlan, Mehmet Pehlivan'a merak etmemesini ve cadının Mahmut'u güvercin şeklinde Kurtlar Kalesine gönderdiğini söyler.

Mehmet Pehlivan, onun adamları ve Bala Oğlan akşam vakti kaleye varırlar. Bala Oğlan bir iple kaleye tırmanarak Mahmut'un tutsak edildiği yere gider ve Mahmut'a bir daha büyü tesir etmemesi için aldığı duayı verir. Bu sırada cadı kadın, kalenin içinde Kurtlar Ağası Hasan Han'a harami başının öldüğünü, Mahmut'un da zaten ölü sayıldığını, bir tek Mehmet Pehlivan'ın kaldığını onu da öldürürse kızın kendisine kalacağını söylemektedir. Onlar konuşurken Mehmet Pehlivan gelerek Hasan Han'ın adamları ile dövüşmeye başlar. Cadı da Mahmut'u tekrar güvercin kılığına sokmak için Mahmut'un yanına gidip onu büyülemeye çalışır ama Mahmut'a büyü tesir etmez. Mahmut cadıyı öldürerek yardım için Mehmet Pehlivan'ın yanına gider. Mahmut'la karşılaşan Mehmet Pehlivan, Mahmut'u kurtarıp Güllü Hanım'a karşı vermiş olduğu sözü tutabildiği için Allah'a şükreder. Mehmet Pehlivan ve Mahmut kaleden çıkıp Dağıstan'a doğru yola koyulurken Bala Oğlan da kurtlar ile yoldaş olur. Mahmut'un kurtulduğunu bildirmesi için Dağıstan'a haberci yollarlar.

Mahmut'un yolunu gözleyen Güllü Hanım, Mahmut geldiğinde birbirlerine olan aşklarını sazla sözle dile getirirken Mirza Bağır da Mahmut ile Güllü Hanım'ı Urmu'ya göndermek için hazırlık yaptırır. Mahmut buradan ayrılmadan dostları için son kez sazını eline alır.

Urmu'ya az bir mesafe kalınca Mahmut, İbrahim Han'a ve Behram Bey'e başından geçenleri anlattığı iki mektubu göndererek onlardan Peri Hanım ile yapacağı düğün için hazırlık yapmalarını ister. Mahmut, Urmu'ya geldiğinde iki güzel içinde düğün yapar ve mutlu olurlar.

Kaynakça:

Aliriza Zihag, *Urmulu Mahmut Dastanı*, Tebriz, 1393, 27 s.

İşleyen, Asiye, İran Kaynaklı Halk Hikâyelerinin Yazı Çevrimi ve İncelemesi, Sivas, 2019, (C. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

UŞUN KOCA OĞLU SEGREK BOYU

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında onuncu boy olarak kaydedilmiştir. Boy, geleneğe bağlılığı ve aile fertlerinin birbirine olan bağlılığını göstermesi bakımından önemlidir. Vatikan nüshasında yoktur (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

Uşun Koca Oğlu Segrek'in Boyu, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

Oğuz zamanında Uşun Koca adında birinin iki oğlu vardır. Büyük oğlu Egrek, istediği zaman Bayındır Han'ın divanına gelebilmektedir. Aynı şekilde Kazan'ın divanına da her istediği zaman teklifsizce girmekte ve beyleri basarak Kazan'ın önünde oturmaktadır.

Bir gün yine böyle teklifsizce beylerin önüne geçip oturunca Ters Uzamış adındaki bey, "Hey Uşun Koca Oğlu, bu oturan beylerin her biri oturduğu yeri kılıcının ve ekmeğinin kuvveti ile almıştır, sen baş mı kestir, kan mı döktün, aç mı doyurdun çıplak mı donattın?" der. Egrek "baş kesip kan dökmek hüner midir?" diye sorar. Ters Uzamış "hünerdir ya!" der. Ters Uzamış'm bu sözleri Egrek'e dokunur, kalkıp Kazan Bey'den akın izni ister. Kazan Bey izin verir, akın ilân ederek akıncı toplar.

Egrek üç yüz akıncı ile birlikte Şirüğüven ucundan Gökçe Denize kadar yağmaya girişir. Bol ganimet alırlar. Yolu, Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekür'ün Oğuz yiğitlerine tuzak olsun diye yaptırdığı koruya girerler. Bunu casuslarından öğrenen Kara Tekür altı yüz kâfir göndererek yiğitlerini öldürtüp Egrek'i yakalattırır. Alınca kalesinde zindana atarlar.

Aradan zaman geçer, Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek büyür, yiğit bir delikanlı olur. Bir gün bir dernekte ayak yoluna çıkarken iki öksüz çocuğun dövüştüklerini görür. Onları ayırmak için her birine bir tokat vurunca çocuklardan biri, hüneri varsa Alınca kalesinde tutsak bulunan kardeşini kurtarmasını söyler.

Segrek kardeşi olduğunu ve onun tutsak bulunduğunu öğrenince deliye döner. Gelip anasının ağzını arar. Gerçeği anlayınca Alınca kalesine gitmeğe karar verir. Anası babası engel olmağa çalışırlar, fakat başaramazlar. Kazan Bey'in tavsiyesi ile hemen düşününü yaparlar. Fakat Segrek gerdeğe girince kızın bütün ısrarlarına rağmen murada

ermeye reddeder. Gelin durumu kayın atasına ve kayın anasına anlatır. Hasılı Segrek'i durduramazlar. Atına atlayıp yola girer ve üç günlük yolu bir günde alarak Dereşam ucundan geçer, kardeşinin tutulduğu koruya gelir. Kâfirin ılkıcılarını öldürüp koruya girer. Tam bu sırada uykusu geldiği için atının yularını bileğine bağlayıp uyur.

Diğer taraftan kâfirin casusu durumu gelip teküre bildirir. Tekür önce altmış atlı, sonra yüz atlı gönderir, fakat her iki seferde de bileğine bağladığı at Segrek'i uyandırır ve Segrek kâfirleri dağıtır. Kâfirler Segrek'in üzerine yeniden gitmeye reddederler. Sonun da Egrek'i çıkarıp göndermeye karar verirler ve o yiğidi öldürürse kendisini serbest bırakacaklarını söylerler.

Egrek üç yüz kâfirle birlikte korudaki yiğidin üzerine gelir. Kâfirler uzakta dururlar. Egrek bu Oğuz yiğidinin yanına gelir. At, bu sefer yularından boşanıp kaçtığı için, Segrek'i uyandıramaz. Egrek uyuyan yiğidin kopuzunu alarak çalar ve onu uyandırır. Haberleşince kardeş olduklarını öğrenir, kâfirleri basıp kaleye dökerler, iki kardeş dönerek yine Dereşam suyunu geçer ve sağ esen Oğuza gelirler. Uşun Koca büyük şenlikler yapar. Büyük oğluna da gelin getirir, iki kardeş birbirine sağdıç olurlar.

Dedem Korkut gelip destanlar söyler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan bir cümle ile dört cümlelik ozan duası vardır."

Kaynakça: (Bkz. "DEDE KORKUT KİTABI" Md.)

UZAK İLE TUZAK

Başkurt destanıdır. Başkurt boylarından olan Balabeşnekleri Olabeşnek beyleri tarafından devamlı taciz edilmesi, Uzak ile Tuzak adlı iki kardeşin kavmine bu zulümlerden kurtarması hikâye edilmiştir.

Destan parçası olarak elimizde bulunan metin manzum ve mensur yapıdadır. Metin Ahmet Suleymanov, Gaynislâm İbrahimov ve Metin Ergun tarafından 2014'te yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Çok eskiden Yenuzak adlı bir ihtiyarla Uralbike adında bir nine yaşar. Bu yaşlılar Balabeşnek soyunun son temsilcileridir.

Balabeşneklere, Olabeşnek beyleri çok sıkıntı çektirirler. Bu sıralarda doğudan da balavsı denilen savaşçı bir millet Balabeşnek'lere saldırır. Balavsı gücü çok sayıda Balabeşnek'i öldürür ve esir alır. Balabeşnekler zorda kalınca Ural adlı yeri överler ve oraya sığınır.

Yenuzak ile Uralbike'nin doğan çocukları küçükken ölür. Yenuzak ile Uralbike'nin yaşlı olmalarına rağmen bir çocukları daha dünyaya gelir. Bu çocuğa iki isim koyarlar. Bu isimlerden biri Tuzak diğeri Uzak'tır.

İhtiyar çiftin çocukları her geçen gün büyür ve hızlı güçlü bir yiğit olur. Yenuzak'ın vadesi dolar ve ölür. Babası ölünce Uzak-Tuzak yalnız kaldığı için ağlar. Uzak-Tuzak daha sonra ırmakla, tavşanla, ormanla konuşur onların nasihatlerini dinler. Uzak-Tuzak, bal toplamayı, şifalı meyve bulmayı, balık tutmayı öğrenir.

Uzak yer-suyu arar. Uzak, Azak denizi veya Kazak yanında bir grup insanla karşılaşır. Uzak bu insanlar içinde kendisine eş de dost da bulur.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 1 – Mitolojik Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1, Ankara, 2014, s. 387-395.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi - Başkurt Edebiyatı I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 88-93.

UZAK İLLİ GARİP ŞAH

Doğu Anadolu'da anlatılan manzum ve mensur yapıya sahip aşk hikâyesidir.

Hikâye, 10 Temmuz 2005 günü, Çıldır Gülyüzü köyünde Âşık Bayram Denizoğlu'ndan derlenmiştir.

Hikâyede sevgililer birbirine kavuşur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Gürcistan'da çok sevilen ve sayılan bir padişah vardır. İsmi Uzak İlli Garip Şah'tır. Onun da yine kendisi gibi sevilen ve sayılan Ana Sultan isminde hanımı vardır. Bunların tek derdi çocuklarının olmayışdır.

Ana Sultan bazen sarayın balkonuna çıkar ve gelip geçen çocukları seyreder ve Allah'a bir çocukları olması için yalvarıp durur. Çocuğunun olmayışına çok üzülen Ana Sultan'ı Garip Şah teselli eder:

Ana Sultan bir gün yine balkondan okula gitmekte olan çocukları seyrederken padişah bakar ki ahali toplanır, "Her gün balkondan bizim çocuklarımızı seyrediyor, çocuklarımıza göz dikeyor." diye ahali Ana Sultan'ı şikâyet eder.

Bu duruma çok üzülen Garip Şah bir gün saraya doğru giderken yolun kenarında yaşlı bir baba onu yanına çağırır. Bugün ben senin misafirin olacağım, der. Padişah kabul eder. Akşam güzel bir sofraya kurulur, âşıklar gelir şiirler okur, türküleri söylerler, yemekler yerir.

Sohbetin, eğlencenin bir yerinde Yaşlı Baba padişaha, derdinin ne olduğunu bildiğini söyler ve Cenab-ı Hakk'ın ona bir oğul vereceğini müjdelar. Oğlanın ismini ise zamanı gelince kendisinin koyacağını söyler ve meclisten ayrılır.

Dokuz ay on gün sonra padişahın nur topu gibi bir oğlu olur. Çocuk büyür ve yedi yaşına gelir fakat halen bir adı yoktur. Padişahın yanındakiler çocuğa bir isim konulmasını söylese de padişah sonradan Hızır olduğunu anladığı pîri bekler. Yaşlı Baba gelir ve çocuğa Uzak İlli ismini koyar; çünkü padişahın aslı, ecdadı Gürcistan'a uzak illerden gelmiştir.

Çocuk gün gün büyür. Bir zaman sonra çocuğun annesi hastalanıp yatağa düşer ve çok geçmeden de vefat eder.

Ana Sultan'ın ölümüne şahit olan Uzak İlli bayılır. Hızır, Uzak İlli'nin rüyasına girer ve artık bu evde rahatının kalmayacağını söyler. Zaten kısa bir süre sonra da sonra da Garip Şah bir başka kadınla evlenir.

Uzak İlli, üvey anası ile geçinemez. Babasına evi terk edeceğini söyler ve ondan izin alır. Babası onu Azerbaycan tarafındaki dayılarına göndermek ister. Ona bir at, kılıç, kalkan, saz ve bir de pırlanta yüzük verir. Ardından; "Oğlum aşağı oturup yukarı konuşma, el âlemin işine karışma, sırrını kimseye söyleme." diye üç vasiyette bulunur:

Babasıyla vedalaşan Uzak İlli yola çıkar. Yolda karşısına Hızır çıkar. Hızır, ona tavsiyelerde bulunur.

Uzak İlli, bir şehre yaklaşırken ağaç altında uykuya dalar. Hızır rüyasında ona Azerbaycan ilindeki Bayraktar Han'ın sarayını gösterir. Bu sarayın içinde hükümdarın kızı Güzel Sultan bulunmaktadır.

Rüyasında güzel sultanı gören Uzak İlli ona âşık olur. Aynı gece Hızır Aleyhisselam Uzak İlli'nin aşkına Güzel Sultan'a da bâde içirir. Uzak İlli, bir hayli yol gittikten sonra

Bayraktar Han'ın sarayına girer. Kapıda yedi köpek olmasına rağmen kimse uzak ilinin ana kapıdan geçip Bayraktar Han'ın huzuruna gider. Geçerken, bunu da kimse görmez. Bayraktar Han, âşıktan saz çalmasını ister. Daha önce hiç saz çalmamış olan Uzak İlli, badenin etkisi ile padişahın huzurunda saz çalar, şiir okur.

Bayraktar Han Uzak İlli niyetini anlar ve cezalandırmasını ister. Bunu için de Abbas Pehlivan'a emir verir. Bu arada Güzel Sultan olaylara şahitlik etmektedir. Annesinden Abbas Pehlivan'ın Uzak İlli'yi bağışlanmasını ister.

Abbas Pehlivan, böylesine ustaca saz çalan bir yiğide kıymayı istemez ama namına laf geleceğinden korkar. Padişah, Abbas Pehlivan'a Uzak İlli'yi öldürmesi konusunda ısrar eder ve altın teklif eder. Bu arada Güzel Sultan, anasıyla beraber içeri girer. Babasından uzak ilgili affetmesini söyler. Kızının ağzından böyle güzel sözler döküldüğünü gören baba, kızının sevdalandığını anlar ve Uzak İlli'yi affeder.

Kaynakça:

Taşlıova, M. Mete, *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*, Ankara, 2006, s. S. 665-689. (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi).

ÜÇ KULAKTU AY KARA AT

Kahramanı at olan Altay destanıdır. 1956'da Kemerovsky bölgesindeki Belovskiy'e bağlı Sas köyünden. N. F. Çoluhoyev'den derlenmiş, Altay Baatırlar adlı seri kitabın VII. cildinde kaydedilmiştir. Cuutu boyundan olan Çoluhoyev o sırada 56 yaşındadır. Bu metin İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve Türk Dil kurumu yayınları arasında neşredilen Altay Destanları 3 adlı kitapta yayımlanmıştır.

Üç Kulaktu Ay Kara At destanın tamamı manzumdur ve 2189 dizeden oluşmaktadır. Dizelerin ölçüleri arasında birlik yoktur ve hece sayıları 4-11 arasında değişmektedir.

Konu olarak, sahibi öldürülen bir atın onun intikamını almak için torununu yetiştirmesi ve gayesine ulaşması anlatılmıştır.

Destan İbrahim Dilek tarafından şöyle özetlenmiştir

“Üç oğlu olan ihtiyar Altın-Kaan yurdunu kontrol etmek için yola çıkar. Oğullarına; ‘Üç yıl içinde dönmezsem bilin ki ölmüşüm.’ der. Altın-Kaan yurdunu gezip her şeyin düzen içinde olduğunu gördükten sonra düşmanları olan Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka adlı kardeşlerle karşılaşır, iki kardeş, Altın-Kaan’ı vurup öldürürler. Fakat kağanın Üç Kulaktu Ay kara At adlı atı kurtulur. Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka kağanın atını arasalar da bulamazlar.

Üç yıl geçtikten sonra Altın-Kaan’ın oğulları babalarının öldüğünü anlarlar. Bundan sonra üç kardeş kalan mirası paylaşır. Kara-Tas adlı küçük kardeş payını alıp uzak bir yere göçer. Küçük kardeş göçeceği yere giderken yolda gördüğü güzel bir yerde yurt tutmaya karar verir. Kara-Tas kurduğu yurttan yaşarken Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka onun yanına gelerek onun yerleştiği bu yerin kendi toprakları olduğunu söyleyip bir ay içinde topraklarından gitmezse kapılarına kul yapacaklarını söylerler.

Bir ay sonra Altın-Çarka ve Kümüş-Çarka gelirler. Kara-Tas onlarla kavgaya girer. Kara-Tas kavgada yenilirken eşi Altın-Sabar erkek elbiselerini giyip düşmanlarla kavgaya girer. Bu arada gök bir boğa gelerek onlara yardım eder. Böylece Kara-Tas kavgadan galip çıkar. Altın-Sabar ile Kara-Tas'ın evine gelen gök boğa onların yeni doğmuş çocuklarını kaçıracak Ak Dağ'a çıkarır. Kaçırılan çocuk burada bir günde bir yaş, iki günde iki yaş büyür. Çocuk altı, yedi yaşına gelince gök boğa yerinde duramayan çocuğa zarar gelmemesi için dağın etrafını taşlarla çevirir.

Çocuk, on bir yaşına geldiğinde, gök boğa Üç Kulaktu Ay Kara At'a dönüşür. At çocuğun adını Kan-Toodiy koyar. Çocuğu silah ve zırhlarla donatır, ikisi birlikte çocuğun dedesi Altın-Kaan'ın cesedine gitmek üzere yola çıkarlar. Cesedin yanına gelen Kan-Toodiy altın bir tabut yaparak dedesini ona koyar ve gömer. Kan-Toodiy, dedesinin intikamını almak için Üç-Kulaktu Ay Kara At'ı Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka'nın yurduna doğru sürer.

Kan-Toodiy, düşmanlarının yurduna varınca Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka, Üç Kulaktu Ay Kara At'ı öldürmek için kovalarlar. Üç Kulaktu Ay Kara At, yolda Kan-Biley'e rastlar. Kan Biley, Altın-Çarka ve Kümüş-Çarka'yla birlikte atlarını da öldürür. Üç Kulaktu Ay Kara At, yoluna Kan-Biley'in attığı okun izinden devam eder. At bir sazlığa dalıp görünmez olur. O böylece giderken Kan-Biley'in yıllar önce kaybolmuş kızını bulur. Daha sonra geri dönen Üç Kulaktu Ay Kara At, Kan-Toodiy'a Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka'nın mallarının hayır getirmeyeceğini söyleyerek almasına müsaade etmez. İkisi birlikte Kan-Biley'in kızı Altın-Kıldığa'yı kurtarmak için yola çıkarlar. Altın-Kıldığa'nın canını elinde tutan Togus Toglok Baş'ın (Dokuz Yuvarlak Baş) yurduna gelip, Altın-Kıldığa'nın canı olan ay desenli örtüyü alıp Togus Toglok Baş'ı öldürürler. Altın-Kıldığa'yı kurtarıp Kan-Biley'in yurduna gelirler. Burada kutsal kitaba bakıp Kan-Toodiy ile Altın-Kıldığa'nın birbirlerine eş olarak yaratıldığını görürler. İki gence yedi yıl süren bir düğün yapılır.

Aradan yıllar geçtikten sonra Kan-Toodiy evlendiğine pişman olup kaçıp gitmeyi düşünür. Bunu sezen Altın-Kıldığa babasından atı Ak-Çaldar ve kılıcını isteyip alır. Kan-Toodiy bir gece kaçır. Altın-Kıldığa

onu takip eder. Kan-Toodiy kendisini takip eden karısını götürüp Katan-Cuula'ya vermek ister. Katan-Cuula bu teklifi kabul etmeyince Kan-Toodiy onunla kavgaya girer. Yenileceğini anlayan Kan-Toodiy Altın Kıldığa'dan yardım ister. Altın-Kıldığa babasından aldığı kılıçla Katan-Cuula'yı öldürür, ikisi yurtlarına döndükten sonra Kan-Toodiy babası Kara-Tas'ın yurduna gelir.

Kan-Toodiy, Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka'nın çocuklarının gelip babasının yurdunu dağıttığını görür. Kan-Toodiy tanrı katına çıkar. Tanrıdan kendisi savaştayken eşi Alın-Kıldığa'ya can şenliği olması için üç kız vermesini ister. Tanrı gökten üç yıldız koparıp üç kıza dönüştürüp verir. Kan-Toodiy gücüne güç, aklına akıl eklenmesi için tanrıdan ayran ister. Tanrının dokuz kâse ayranını içen Kan-Toodiy üç güzel kıızı da alıp yurduna iner.

Düşmanlarıyla savaşmak için yola çıkan Kan-Toodiy, yolda Kan-Şoñcılای adlı bir gence rastlar. Konuşmaları sırasında onun kendi oğlu olduğunu öğrenir. Kan-Şoñcılای, Kan-Ötkül'ün kıızıyla evlenmek için yola çıkar. Kan-Şoñcılای giderken Kan-Ötkül tarafından bağlanıp ölüme terk edilmiş altı alpı, sonra da doksan alpı kurtarır.

Kan-Ötkül'ün yurduna gelen Kan-Şoñcılای babasının yiğit başlarının kaynatıldığı kazanda kendi başını aradığını görür. Kan-Şoñcılای, Kan-Ötkül'ün evine girer. Burada Celbegen'in destan söylediğini görür. Celbegen'in ayağına basarak ezen Kan-Şoñcılای Celbegen'i kaçıır. Kan-Ötkül ile girdiği savaştan galip çıkan Kan-Şoñcılای onun kıızıyla evlenip bir süre kayın babasının yurdunda yaşar. Sonra eşini de alıp ata yurduna döner. Döndüğünde bir kız kardeşi olduğunu öğrenir. Yedi yıl süren bir şölen tertiplenir. Destan Kan-Şoñcılای'ın dedesi Ak-Kaan'ın alkışını almasıyla sona erer sonra geri dönen Üç Kulaktu Ay Kara At, Kan-Toodiy'a Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka'nın mallarının hayır getirmeyeceğini söyleyerek almasına müsaade etmez, ikisi birlikte Kan-Biley'in kıızı Altın-Kıldığa'yı kurtarmak için yola çıkarlar. Altın-Kıldığa'nın canını elinde tutan Togus Toglok Baş'ın (Dokuz Yuvarlak Baş) yurduna gelip, Altın-Kıldığa'nın canı olan ay desenli örtüyü alıp Togus Toglok Baş'ı öldürürler. Altın-Kıldığa'yı kurtarıp Kan-Biley'in yurduna gelirler. Burada kutsal kitaba bakıp Kan-Toodiy ile Altın-Kıldığa'nın birbirlerine eş olarak yaratıldığını görürler, iki gence yedi yıl süren bir düğün yapılır.

Aradan yıllar geçtikten sonra Kan-Toodiy evlendiğine pişman olup kaçıp gitmeyi düşünür. Bunu sezen Altın-Kıldığa, babasından atı Ak-Çaldar ve kılıcını isteyip alır. Kan-Toodiy bir gece kaçır. Altın-Kıldığa onu takip eder. Kan-Toodiy kendisini takip eden karısını götürüp Katan-Cuula'ya vermek ister. Katan-Cuula bu teklifi kabul etmeyince Kan-Toodiy onunla kavgaya girer. Yenileceğini anlayan Kan-Toodiy Altın Kıldığa'dan yardım ister. Altın-Kıldığa babasından aldığı kılıçla Katan-Cuula'yı öldürür, ikisi yurtlarına döndükten sonra Kan-Toodiy babası Kara-Tas'ın yurduna gelir.

Kan-Toodiy, Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka'nın çocuklarının gelip babasının yurdunu dağıttığını görür. Kan-Toodiy tanrı katına çıkar. Tanrıdan kendisi savaştayken eşi Alın-Kıldığa'ya can şenliği olması için üç kız vermesini ister. Tanrı gökten üç yıldız koparıp üç kıza dönüştürüp verir. Kan-Toodiy gücüne güç, aklına akıl eklenmesi için tanrıdan ayran ister. Tanrının dokuz kâse ayranını içen Kan-Toodiy üç güzel kıızı da alıp yurduna iner.

Düşmanlarıyla savaşmak için yola çıkan Kan-Toodiy yolda Kan-Şoñcılaiy adlı bir gence rastlar. Konuşmaları sırasında onun kendi oğlu olduğunu öğrenir. Kan-Şoñcılaiy, Kan-Ötkül'ün kızıyla evlenmek için yola çıkar. Kan-Şoñcılaiy giderken Kan-Ötkül tarafından bağlanıp ölüme terk edilmiş altı alıp, sonra da doksan alıp kurtarır.

Kan-Ötkül'ün yurduna gelen Kan-Şoñcılaiy, babasının yiğit başlarının kaynatıldığı kazanda kendi başını aradığını görür. Kan-Şoñcılaiy, Kan-Ötkül'ün evine girer. Burada Celbegen'in destan söylediğini görür. Celbegen'in ayağına basarak ezen Kan-Şoñcılaiy, Celbegen'i kaçıtır. Kan-Ötkül ile girdiği savaştan galip çıkan Kan-Şoñcılaiy onun kızıyla evlenip bir süre kayın babasının yurdunda yaşar. Sonra eşini de alıp ata yurduna döner. Döndüğünde bir kız kardeşi olduğunu öğrenir. Yedi yıl süren bir şölen tertiplenir. Destan Kan-Şoñcılaiyın dedesi Ak-Kaan'ın alkışını almasıyla sona erer sonra geri dönen Üç Kulaktu Ay Kara At, Kan-Toodiy'a Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka'nın mallarının hayır getirmeyeceğini söyleyerek almasına müsaade etmez, ikisi birlikte Kan-Biley'in kızı Altın-Kıldığa'yı kurtarmak için yola çıkarlar. Altın-Kıldığa'nın canını elinde tutan Togus Toglok Baş'ın (Dokuz Yuvarlak Baş) yurduna gelip, Altın-Kıldığa'nın canı olan ay

desenli örtüyü alıp Togus Toglok Baş'ı öldürürler. Altın-Kıldığa'yı kurtarıp Kan-Biley'in yurduna gelirler. Burada kutsal kitaba bakıp Kan-Toodiy ile Altın-Kıldığa'nın birbirlerine eş olarak yaratıldığını görürler, iki gence yedi yıl süren bir düğün yapılır.

Aradan yıllar geçtikten sonra Kan-Toodiy evlendiğine pişman olup kaçıp gitmeyi düşünür. Bunu sezen Altın-Kıldığa, babasından atı Ak-Çaldar ve kılıcını isteyip alır. Kan-Toodiy bir gece kaçır. Altın-Kıldığa onu takip eder. Kan-Toodiy, kendisini takip eden karısını götürüp Katan-Cuula'ya vermek ister. Katan-Cuula bu teklifi kabul etmeyince Kan-Toodiy onunla kavgaya girer. Yenileceğini anlayan Kan-Toodiy, Altın Kıldığa'dan yardım ister. Altın-Kıldığa babasından aldığı kılıçla Katan-Cuula'yı öldürür, ikisi yurtlarına döndükten sonra Kan-Toodiy babası Kara-Tas'ın yurduna gelir.

Kan-Toodiy, Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka'nın çocuklarının gelip babasının yurdunu dağıttığını görür. Kan-Toodiy tanrı katına çıkar. Tanrıdan kendisi savaşırken eşi Altın-Kıldığa'ya can şenliği olması için üç kız vermesini ister. Tanrı gökten üç yıldız koparıp üç kıza dönüştürüp verir. Kan-Toodiy gücüne güç, aklına akıl eklenmesi için tanrıdan ayran ister. Tanrının dokuz kâse ayranını içen Kan-Toodiy üç güzel kıızı da alıp yurduna iner.

Düşmanlarıyla savaşmak için yola çıkan Kan-Toodiy yolda Kan-Şoñcıl原因 adlı bir gence rastlar. Konuşmaları sırasında onun kendi oğlu olduğunu öğrenir. Kan-Şoñcıl原因, Kan-Ötkül'ün kızıyla evlenmek için yola çıkar. Kan-Şoñcıl原因 giderken Kan-Ötkül tarafından bağlanıp ölüme terk edilmiş altı alpi, sonra da doksan alpi kurtarır.

Kan-Ötkül'ün yurduna gelen Kan-Şoñcıl原因 babasının yiğit başlarının kaynatıldığı kazanda kendi başını aradığını görür. Kan-Şoñcıl原因, Kan-Ötkül'ün evine girer. Burada Celbegen'in destan söylediğini görür. Celbegen'in ayağına basarak ezen Kan-Şoñcıl原因, Celbegen'i kaçıtır. Kan-Ötkül ile girdiği savaştan galip çıkan Kan-Şoñcıl原因 onun kızıyla evlenip bir süre kayın babasının yurdunda yaşar. Sonra eşini de alıp ata yurduna döner. Döndüğünde bir kız kardeşi olduğunu öğrenir. Yedi yıl süren bir şölen tertiplenir. Destan Kan-Şoñcıl原因ın dedesi Ak-Kaanın alkışını almasıyla sona erer."

Kaynakça:

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2007, s. 27-30, 406-458.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÜÇÜGEY ÜDÜGÜYEN VE KUSAGAN HOCUGUR

Saka destanıdır. Ancak defalarca yayımlanmış olan ilk olarak 1890'da masal olarak kaydedilmiş, daha sonraları metne destanî özellikler yüklenmesinden dolayı araştırmacılar tarafından olonho / destan olarak da nitelendirilmiştir.

İvan Aleksandroviç Hudyakov (1842- 1876) Georgiy Ustinoviç Ergis tarafından masal olarak, A. A. Tomskiy ve V. S. Nikiforova tarafından 1987'de olonho olarak yayımlanmıştır.

Anlatının destan türü, karakter kadrosu açısından oldukça zengindir. Destan üzerinde çalışan Danilova, anlatının destan şeklinin masaldan daha geniş bir olay örgüsüne ve karakter kadrosuna sahip olduğuna dikkat çekmiştir.

Destan, konuşan kuşlar, yer altı dünyası, koruyucu ruhlar, don değiştirme gibi mitolojik motifler yönünden oldukça zengindir. Destan kadın kahraman yönünden oldukça zengindir. Destan metninde Ayı soyundan şaman kadınlar Kıtıgıras Baraaççay'ın annesi Uor-Suor Udagan, karısı Udagan Nuoraldjın, kız kardeşi Solko Nuuraydaan, Uot Kulaançık'ın annesi, Södüöke'nin ablası Timir Soyulukkun Udagan, Timir Celiye ön planda olan kadın kahramanlardır. Solko Nuuraydaan, güzel Saha kadının simgesi niteliğindedir.

Destanla ilgili olarak Türkiye'de ilk çalışmayı Muvaffak Duranlı gerçekleştirmiştir.

Destan, Muvaffak Duranlı tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Büyük kardeş Üdügüyen ava giderken kardeşi Hocugur'a evi toplama, yemek hazırlama görevini verir.

Küçük kardeş evi toplayıp bahçeye çıktığında kar gibi ak yedi turnanın gökte süzüldüğünü görür. Onları yere inmeye ve oyun oynamaya çağırır. Turnalar küçük kardeşin yanına gelir. Turnalar ve küçük kardeş oyun oynayıp evi dağıtırlar. Büyük kardeşin gelmesinin yaklaştığı sırada turnalardan biri ateşi söndürür, Üdügüyen'in yastığını ateşe atar. Turnalar gökyüzüne geri uçarlar.

Turnalar gittikten sonra küçük kardeş evi toplamaya çalışır. Bu sırada ağabey avdan döner ve kardeşine kızar. Evde yemek yoktur, yastığını bulamaz.

Bu durum birkaç kez tekrarlanır.

Sonunda Üdügüyen evden ayrılmış gibi yapar, bir ağaç kabuğuna dönüşür, evin dış duvarına saklanır.

Ağabeyinin gittiğini sanan küçük kardeş evi hızlıca toplar, bahçeye çıkar. Gökte turnaları görür, onları oyuna davet eder.

Turnalar yine yere iner. Üdügüyen en iri turnayı beğenir, onu boynundan yakalar, tüylerini çıkarır. Bu sırada diğer turnalar göğe uçarlar. Üdügüyen yakaladığı turnanın sekiz ışıklı beyaz güneş kadar güzel bir kadın olduğunu görür.

Üdügüyen bu kadınla evlenir, birkaç gün ava çıkmaz. Daha sonra tekrar ava gider.

Üdügüyen ava gittiğinde kadın, Hocugur'dan kanatlarının yerini biliyorsa söylemesini ister. Hocugur kadından börtü böcek getirmesini, bunun karşılığında kanatları bulup vereceğini söyler. Sonunda kanatlarına kavuşan kadın turnaya dönüşür ve bacadan uçar gider.

Eve zengin avla dönen Üdügüyen, durumun farkına varınca kardeşini cezalandırır, boz atına atlar ve durmadan doğuya gider. Daha sonra kuzeye gider ve sonunda sekiz dallı kutsal Aal Luuk Mas ağacını ve ağacın yakınında oturan yaşlı adamı görür.

Yaşlı adamdan karısının yerini sorar. Yaşlı adam, yedi gölün kavuştuğu yerde bulunan adada altın bir kulübede onun karısı ve diğer turnaların yaşadığını, onun karısının ise bir oğlan doğurduğunu söyler.

Yaşlı adam Üdügüyen'e turnalara görünmeden uçup eve girmesi için bataklık sineğinin kanatlarını verir. Yaşlı adama göre, bu turnalar kadın şamanlardır, yaklaşan büyük canlıları hemen anlarlar. Ayrıca yaşlı adam Üdügüyen'in atına ölümsüzlük suyu, Üdügüyen'e de büyümlü bir tortu verir. Yaşlı adam yeryüzünün koruyucu ruhu, uzun sakallı Seerkeen Sehen'dir.

Yaşlı adam bir kuş yumurtası büyüklüğünde demir yumurtayı Üdügüyen'e verir ve çiğnemedi yutmasını söyler. Bunu yapan Üdügüyen iri bir savaşıya dönüşür.

Yaşlı adam atın ağızına beş yapraklı büyümlü otu sürer. At da bir savaşı atına dönüşür.

Sonunda Üdügüyen karısının ve oğlunun yaşadığı eve varır, bir eşek arısına dönüşüp bacadan eve girer. Eve girince oğlunu ve karısını bulur. Tekrar insana dönen Üçügey Üdügüyen karısının kanatlarını koparıp ateşe atar. Karısını ve oğlunu alıp bataklık sineğine dönüşüp atın yanına uçar ve dötrnala evine ulaşır. Karısı ve oğlu ile evine girer.

Birlikte yaşamaya başlarlar. Üdügüyen'in oğlu büyür, kanatları olmayan kadın ise kaçamaz. On yaşına gelen çocuk, anne ve babasının kendisine ad vermesini ister. Bu görevi amcası Kusagan Hocugur yerine getirir ve delikanlı hızlı hareket eden biri olduğu için amcası ona 'Kıtıgıras Baraaççay' adını verir.

Kıtıgıras Baraaççay bir gün ava gider. Geyik avlar. Bu sırada karşısına insana benzeyen korkunç bir yaratık çıkar. Onun adı Uot Kulaançık'tır.

Üdügüyen'in oğlu Kıtıgıras, bu alt dünyadan tek gözlü devlerin başkanı haydut Uot Kulaançık Timir Soyuoluku ile savaşı. Onun tarafından öldürülecekken annesi ve teyzelerinden yardım ister. Özellikle onun annesinin adı Uot Kulaançık'ı korkutur.

Kıtıgıras Baraaççay'ın annesi şaman kadın Uor-Suor oğlunu düşmandan kurtarır.

Kıtıgıras'ın maceraları burada bitmez. Genç gördüğü rüya üzerine kendisine eş olacak kadını bulmak üzere kuzeye doğru yola çıkar. Bu yolculuğa atını almadan çıkar. Yolda yine kutsal ağaca tünemiş annesi

ile karşılaşır ve annesi, ona bir at ve ölümsüzlük suyu verir ve evleneceği kadının adını oğluna söyler.

Kıtıgıras yoluna devam eder ve sonunda evleneceği kadının evine varır. Kadının ağabeylerini ona saldırırlarsa da Kıtıgıras onları etkisiz hale getirir. Onları at bağlama direğine bağlar. Bu sırada bu evin mahzeninde saklanan şeytan gençleri öldürür. Bu şeytanın adı Södüöke'dir. Kıtıgıras Baraaççay, atının kulağında saklı olan hayat suyunu alarak onları canlandırır.

Şeytan Södüöke, Kıtıgıras'ın evleneceği kızı alır kaçır. Kıtıgıras onlara ulaşır ve bir boğaya dönüşerek boynuz darbesiyle şeytanı öldürür.

Şeytan ölürken küçük erkek kardeşinin onun intikamını alacağını ve Kıtıgıras'ın evleneceği kızı karısı yapacağını söyler.

Destanın sonuna doğru Kıtıgıras eşini alır ve evine gider. Fakat anlatıda sürekli olarak başka abaasılar Kıtıgıras'ın karısını almaya çalışırlar."

Kaynakça:

Duranlı, Muvaffak "Saha Türklerinin "Üçügey Üdügüyen Ve Kusagan Hocugur" Olonhosunda Kadın Karakterler", *Folklor Akademî Dergisi*, C. 3, S. 1, 2020, s. 59-80.

ÜLFETİN

Kağızmanlı Âşık Yusuf Sezaî'nin tasnif ettiği bir aşk hikâyesidir. Hikâyenin iki önemli derlemesi yapılmıştır. İlki 1943 yılında Pertev Naili Boratav tarafından Kağızmanlı İbrahim'den derlenmiştir. İlhan Başgöz, *Türkülü Aşk Hikâyeleri* adlı kitabında bu metnin özetini vermiştir. İkinci metin Abdulali Çelik tarafından Müezzîn İbrahim Alıcı (Âşık Erdemî)'den derlenmiş ve bitirme tezinde kaydedilmiştir.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan Ülfetin hikâyesini Yusuf Sezaî tasnif etmiştir. Yusuf Sezaî, 1858'de Kağızman'da doğmuş; 1938'de vefat etmiştir. Sazı ve irticali olan âşıktır. Narmanlı Sümmanî ile olan karşılaşması ünlüdür.

Hikâyenin şahıs kadrosunda; Cafer Han, Alaaddin, Ülfetin, Hasan Bey, Topal carîye, Haramî Mehmet, Zerrin Şah, Güllühan,

Peri Padişahı, Peri kızları, Kamer Han, Perişan, Seyhat Han bulunur. Mekân olarak da Şehriyar, Kandehar, Belh, Buhara, Hasbahçe, Gamhar karşımıza çıkar.

Hikâye İlhan Başgöz tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Şehriyar şehrinde Cafer Han adında zengin bir bezirgânın iki oğlu vardır; Alaaddin ve Ülfetin. Alaaddin kervana gider. Ülfetin mektebi bitirip on beş yaşına gelir. Babası ‘Artık Ülfetin’i beraber götüreceğim, o da yer görsün.’ der.

Ülfetin ile beraber Kandehar şehrine varırlar. Meğer şehir valisi Hasan Bey’in kızının bahçesine varmışlar.

Ülfetin bahçe duvarına çıkıp kızı görür, ona âşık olur, kız da Ülfetin’e âşık olur. Ülfetin bir kâğıda adını adresini yazıp bahçe kapısına yapıştırır. Kız topal cariyeyi, bu gencin kim olduğunu anlamaya gönderir. Topal, kâğıdı bulup getirir. Kız kâğıda cevap yazıp gene kapıya yapıştırır. Ülfetin mektubu alıp sevinerek mağazaya döner.

Kız bir hile düşünür, topal cariyeye der ki, ‘Bir mektup vereyim, Cafer Han’ın mağazasına götür, Ülfetin’e ver. Bize üç beş top mal getirsin, beğenip alalım.’

Cariye, mektubu Ülfetin’e verir. Ülfetin bir hamala kumaşları yükler, cariyeye ile giderler bahçeye. Kız güya beğenmez, daha iyi mal için topal cariyeyi mağazaya yollar. Oğlan kalır bahçede. Cariyeleri kahve yapmaya salıp Ülfetin’le kız halvet kalıp muhabbete başlarlar, sonra kız ayrılır babasının yanına gelir.

Ülfetin günden güne sararıp solmaya başlar, yemeden içmeden kesilir. Babasına ‘Anamı kardeşimi özledim ondan.’ der. Babası yol hazırlığını bitirir, ‘Yola çıkıyoruz.’ der. Ülfetin cevap verir ki, ‘Siz gidin, ben bir saat sonra yetişirim.’

Babası, oğlunun derdini anlamaya bir sadık arkadaşını yollar. Ülfetin aşkını anlatır ona.

Cafer Han, Hasan Han’ın kızına düniür gider. Hasan Han karısına danışır. Kadın da vermeye razı olur. Nişan takarlar, şerbet içerler, Cafer Han der ki, ‘Ben altı aya giderim, altı aya da gelirim, o zamana hazırlığınızı bitirin.’

O gece Ülfetin nişanlısını görmeye gönderilir. Sabaha kadar kızın yanında kalır. Sabah yola çıkarlar. Yolda bunları Mehmet Harami'nin adamları çevirir. Cafer Han'ın adamları haramileri öldürür. Mehmet'i yaralı olarak semere asar yola devam ederler. Ülfetin yaralı eşkiyaya acır, babasına rica ile çözdürür, ata bindirir. Cafer'le, Harami Mehmet dost olurlar. Şehriyar'a dönerler.

Ülfetin sevgilisini unutmak için arkadaşlarıyla avcılığa başlar.

Cafer Han'a Kandehar'dan bir mektup gelir ki 'Sen sağol, gelinin öldü.' Bu haberi karısına verir, 'Aman kimse duymasın.' der, ama arkadaşlarından biri duymuştur, Ülfetin'e haber verir. Ülfetin ağlayarak yola düşer.

Mehmet eşkiya izin ister, Cafer Han heybe dolusu altın ve at verip Mehmet'i evine yollar. Mehmet eşkiya çocuğuna ve ailesine kavuşur. Onurlu bir adam olduğu için Cafer'in parası ile adam oldu demesinler diye adı işitilmemiş bir memlekete gitmeye karar verir. Belh i Buhara'da Cafer Han'ı tanımadıkları için oraya yerleşir.

Ülfetin arkadaşlarından ayrılır, bir çimenlik yerde namaz kılar dua eder 'Yâ Rabbi ya bu sevdayı başımdan al ya da bana öyle bir şey ver ki eğleneyim.' Başını kuşburnu dibinde taşla koyup uyur. Rüyasında nurani bir pir Ülfetin'e selâm verir ve Belh i Buhara'da Zerrin Şah'ın kızı Gülhanım'ın badesini içirir.

Uzun aramalardan sonra kardeşi Ülfetin'i baygın bulur. Ata atıp eve getirir. Hekimler çağırdılar ayıltamazlar, Bir koca nene gelir 'Bu kudurmuş, başına kül eleyin eleyin ölsün.' der. Alaaddin çekip sopayı neneyi atar dışarı. Ülfetin'in hocasını çağırırlar derdinin ne olduğunu anlar, bir saz ister, sazın tellerine dokununca Ülfetin uyanır, alır sazı basar dertli sinesine görelim ne söyler hocasına:

Gösterdi gül cemalinden mübarek nurun bana.

Türküde açıklar ki o kızın dolusunu içmiş. Babası, 'Hele oğul bir daha söyle.' deyince aldı Ülfetin:

Bülbül sermest etti uykuda meni.

Babası Hasbahçe'ye bir safahane yaptırıp bütün kızları bir buçuk altın yevmiyeyle davet eder ki, Ülfetin belki birini beğenir. Ülfetin öten bülbülü görüp:

Konup rûberu gül dalına efgan ediyor.

Ülfetin bir gün kızlarla eğlenir hiçbirini beğenmez. Sabah kardeşi Alaaddin ile beraber gurbete çıkmaya karar verir. Babası kal diye ısrar edince:

Böyle yakmamıştır o bade beni.

Babası at, para ve izin verir.

Ülfetin yola çıkar, bir çölde ayakları şişer, delinin Bir ağaç yanında bir mermer havuzda yüzen iki kız görür alır Ülfetin:

Cennet-i Rıdvan'da gezene benzer.

Peri kızları uçup ağaca konar. Kendi dillerince Ülfetin'e sorarlar. Ülfetin, Peri dilini anlar. Ülfetin onlara Buhara'ya gittiğini söyler. Peri kızları acır, 'Allah yardım etsin.' derler. Alır Ülfetin:

İlden çekilip gidersin.

Peri kızları Kamer Han ve Perişan babalarına varıp Ülfetin'e yardım isterler. Peri Padişahı birinci vezirine emir verir ki, kırk asker alsınlar, Ülfetini Belh i Buhara'ya götürsünler. Ülfetin biraz daha gittikten sonra yürüyecek hali kalmaz, ağlar, aşkı galebe eder, alır sazı:

Bir yol göster men o yâre giderem.

Piri gelir, elinden tutup Gamhar şehrine götürür, 'Var kahveye belki muammayı çözersin, Buhara buraya yakındır.' der.

Ülfetin, Seyhat Han'ın kahvesine varır. Hikmeti muamma asmış, buna kötü laf eder. Alır Ülfetin:

Gamhar'a yetince Pir deyi geldim.

Bilmem el ayaktır yoksa dermanım.

Muammanın cevabı 'el' imiş. Ülfetin bilmiş olur. Sonra baş âşıkla imtihan olur. Hikmeti sorar:

Üstü kar görmeyen dağdan haber ver.

Ülfetin cevap verir:

Ölmez, yitmez, her dem cismi sağ budar.

Baş usta cevap veremez, sazları ve parayı Ülfetin'e teslim eder. Ülfetin, 'Ben saz tüccarı değilim.' diye iade eder.

Ertesi gün Belh i Buhara'yı sorar, öğrenir ki üç yıllık yoldur. Bahçeler arasından giderken Gamhar Padişahı'nın kızı bahçe seyrinde imiş bunu çağırırlar, 'Bizi eğlendir.' derler. Alır Ülfetin:

Olmuşam divane dağlar gezerim.

Gene yola çıkar.

Pir gelir sorar: 'Nasıl gideceksin?' Ülfetin, 'Pirim himmet ederse giderim.' Pir, 'O ki Pir'ini unutmamışsın, ver elini.' Bir şehre bırakır. 'Filan hanede bir bezirgân Belh i Buhara'ya gidiyor sen ona katıl.' Ülfetin varır bezirgâna sorar. Şehriyar'danım, yirmi gündür yoldayım deyince millet buna güler. Alır Ülfetin:

Günü saat eden vardır.

Bezirgân 'Sen üzülme yalnız bâde içtin, onu söyle.' Aldı Ülfetin:

Hâb-ı nazda Pirim verdi bir bâde,

Nûş ile muradın alasın dedi.

Bezirgân saat onda yola çıkacakmış bunun Hak âşığı olduğunu anlar. Ertesi gün beraber yola çıkarlar, akşam Belh i Buhara'ya yetişirler.

Elvan kasabasının beyi Hasan Bey, Güllühan'ı sarayda görür âşık olur, gece vakti gidip kapısını çalar. Güllühan'ın cariyeleri başta Delikız buna bir peştamal dayağı atıp dışarı fırlatırlar. Hasan Bey eve yarı baygın döner. Anası der ki 'Kızı usulü ile isteyelim.' Anne ertesi gün gidip elçi taşıma oturur. İçeri alırlar ve Güllühan'ı Haşan Han'a verirler. Nişan olur, şeker şerbet içilir. Hasan Bey meyve alıp nişanlı görmeye gelir. Güllühan bu sefer daha beter dövdürüp dışarı atar. Hasan Bey düğün yapıp eve getirip intikamını almaya karar verir.

Harami Mehmet, Haşan Beyle dost olmuştur, düğün sağdıçı olur. Atlı şehre gelir. Bezirgân da toya davet edilir. Ülfetin de beraber gider. Mehmet Bey bu âşığı sevip yanına alır. Ülfetin öğrenir ki sevgilisinin düğünüdür. Odanın duvarları ayna imiş, aynada Güllühan'ı haremden görür, alır sazi:

Yaradanım kavuşturdu, ihtişamına bugün.

Türküde kızın ismini de söyler. Hasan Han bundan alınır, Mehmet der ki 'Dünyada Güllühan çoktur, sen devam et oğlum.' Ülfetin alır:

Devran elde iken saki götür gel

Mehmet Bey de türküye kızar, Ülfetin'i kovarlar.

Sevgilisinin gittiğini görünce kız bir neneyi ardından yollar. Orda âdetmiş kızı üç gün bahçede saklar sonra gerdeğe verirlermiş. Nene kızı götürmeye söz verir. Burada alır Ülfetin:

*Ben ölsem yoktur zararı,
Korkarım Gülhan da gider.*

Nene oğlanı getirir bahçeye kadın kılığında, kız da gelir. Oğlan kızın gelişine:

*Bu gece sana mihmanım
İki gün rûberu sultanım.*

Kız alır:

Şükrolsun gördüm nişanın.

Sarılıp bayılıp düşerler. Sonra yataktan ayrılıp gezinerek sohbetে başladılar.

Mehmet Bey'in anası etrafı kontrol ederken, bahçe kapısından sağdıç Mehmet Bey ile güvey Haşan Bey'in geldiğini görür. Hemen Ülfetin'e haber verir. Kaçacak yer olmadığı için kızı arkasını dönüp saz çalmaya başlar. Haşan Bey kılıca el atıp Ülfetin'i öldürmek ister, Mehmet Bey, 'Dur anlayalım.' der. Sonra oğlana sorar, 'Hareme gelmeye korkmadın mı?' Ülfetin:

Bir kez rahmin gelsin bana sultanım.

Hasan Bey gene kılıca el atınca Mehmet Bey der ki, 'Bari git birkaç cellat getir, bunu padişahın huzuruna çıkaralım.' Hasan Bey'i savar. Ülfetin'e sorar, 'Oğlum nerelisin?' Ülfetin 'Mekânım Şehriyar, ismim Ülfetin.' deyince 'Sen Cafer Han'ın oğlu musun?' 'Evet', Mehmet Bey oğlanı bağrına basar, 'Oğlum korkma, ben ölmemiş sana zarar gelmez.'

İki cellât Haşan Bey'le gelip Ülfetin'in kollarını bağlayıp Zerrin Şahin huzuruna getirirler. Siyaset Meydanı'na götürüp başlarlar ifadesini almaya. Ülfetin saz ile cevap verir:

*Pir elinden aşk bâdesi içmişem,
Cehtedip kavuştum o Gülhanım'a.*

Şah kızar, idamına emir verir. Ülfetin asılacağı vakit Şah'ın Düldül adlı atına bindirip merasimle asmaya götürürler.

Gülhanım'ın sarayı önünden geçerken izin isteyip alır sazi:

*İşte geldi ayrılığın zamanı Güllühan,
Ya sakla yârimi ya öldür beni.*

Eşkiya Mehmet Bey on sadık adamı ile silahlanıp Ülfetinle beraber darağacının yanına varır. Ölüm fermanının Ülfetin yüzüne karşı okurlar. Cellâdın bahşişini verirler, ipi boynuna geçireceği vakit Ülfetin der ki, 'Sevgilim aşkına ipi kendim boğazıma geçiririm.' İpi çekip sallanınca Mehmet Bey on adamı ile hücum edip cellâtları kırıp Ülfetin'i kurtarır, eline bir kılıç verir.

Zerrin Şah'a haber gider, bunların üstüne asker gelir. Mehmet Bey'in on arkadaşı ölür, kendi yaralanır, askerler hepsini bağlayıp Zerrin Şah'ın huzuruna çıkarırlar. Zerrin Şah 'Bunları mancınığa koyup atın ki yüreğim soğusun.' der. Mancınıklar hazırlanır.

Peri Padişahı vezirine emir verir ki, 'Ülfetin'i hangi ülkede bulurlarsa bana versinler yoksa yurtlarına arpa ekerim' Periler uçarak Belh i Buhara'ya gelirler, sır gömleğini çıkarıp insana kılığına girerler. Bir çocuğa para verip kalabalığın sebebini sorarlar. Çocuk, Ülfetin'in başından geçenleri ve kavgayı anlatır, 'Şimdi de mancınığa koyup atacaklar.' der.

Ülfetin'i mancınığa korken vezir Peri Padişahı'nın fermanını Zerrin Şah'a verir. Şah katli durdurur, Ülfetin'e tekrar sorar, 'Neden haremime girdin?' Alır Ülfetin:

Ne sebep katleden sor benim için.

Peri Padişahı'nın veziri 'Bizim yarın mühletimiz doluyor, ver emanetlerimizi gidek.' der. Zerrin Şah ister istemez Ülfetin'i ve Mehmet Bey'i teslim eder. Vezir der ki, "Güllühan'ı kimseye vermeyeceksin Şah'ımızdan emir gelene kadar.' Bunları alıp şehrin kenarında sır gömleğini giyip uçup giderler. Peri Padişahı'nın huzuruna gelirler. Peri Padişahı, 'Oğlum epey zahmet çektiniz, geçmiş olsun.' deyince Ülfetin:

Arttı gün be gün serimde ah ile zarım.

Peri Şahı 'Korkma oğlum ben seni sevgiline kavuştururum.' deyince aldı Ülfetin:

Şikest ömrüm oldu şadüman şimdi.

Peri kızları babalarına haber gönderdiler ki 'Ülfetin kardeşimiz gelsin biz de dinleyek.' Ülfetin Hasbahçe'ye girer, kızlar sevinçle karşılarlar, alır Ülfetin:

Her kim duysa sadasını bu bağın.

Kızlar 'Demek sana sevdiğini vermediler.' Ülfetin alır bir daha:

Bazı salar gam gölüne el içinde berbat eder.

Peri Şahı'nın Düstur-u Mükerrerrem veziri der ki, 'Sen buna Zerrin Şah'ın kızım alacaksın, bakalım bu Hak âşığı mı?' Şahın altın yüzüğünü çıkarıp bir şamdan tasının altına koyarlar, Ülfetin'i çağırırlar, 'Oğul bizim yitiğimiz var. Pirler sayesinde belki bulursun.' Alır Ülfetin:

Görünür Şemsî misali kâse-yi zerrin hatem.

Yüzüğü bulur.

Peri Padişahı, Vezir'e, 'Bunun nişanlısını getirsin.' diye emreder. Zerrin Şah'a ferman yazılır, vezir sorar, 'Bunun maşukası nicedir, bize körden topaldan birisini vermesinler.' Alır Ülfetin (bir müstezat):

Söyledim yarden nişan,

Zülfü perişan

Verse hükmüne şan

Yok olur gülşen

Vezir fermanı verip Güllühan'ı çeyiziyle alıp gelmede olsun.

Peri Padişahı, 'Canım sıkılıyor.' deyip Ülfetini çağırır sarayın bahçesine çıkıp bakarlar ki alay geliyor. Alır Ülfetin:

Zerrin Şah kızıdır gelen,

Güllühan gelir, hareme alırlar, Peri Padişahı 'Oğlum düğününü burada mı yapayım yoksa baban mı yapsın?' Ülfetin:

Vilâyetten cüda şan nice olur.

Şah, Ülfetinin hazırlığını görür, Mehmet Bey'in emrine de bir

bölük asker verir, Güllühan'ı bindirirler. Ülfetin, Şah'a teşekkür için: Ahirette kâmun alasin Şahım.

Şehriyar'a gelirler. Peri askerleri üç gün misafir eder yolcu ederler, Cafer Han kırk gün kırk gece düğün edip kırk birinci perşembe gecesı Ülfetinle Güllühan'ı zıfafa verirler. İki âşık muradına erip iki gün gerdek odasında kalırlar. Ülfetinın eski ahbap ve dostları yanına gelirler, hoşbeşten sonra, 'Ülfetin, 17 yıl nasıl gittin geldin?' deyince Ülfetin alır:

Bir yiğit âşığa düşünce nice olur hali bilmen.

Hikâyeciler hikâyeyi bir destan ile bitirirler."

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 209-210.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 322-328.

Çelik, Abdulali, *Kağızmanlı Âşık Yusuf Sezai, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyesi*, Erzurum, 1975, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÜLKER SULTAN

Âşık Mevlüt İhsanî'nin tasnif ettiğı bir hikâyedir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâye hacimsizdir.

Mevlüt İhsanî'nin asıl adı Mevlüt Şafak'tır. 1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisi iken bulduğu bir bomba kapsülü ile oynarken gözlerini kaybetmiştir. 1974'te Kars Çimento Fabrikasına santral memuru olarak girmiş, 1981 yılında buradan emekli olmuştur. Evli olup yedi çocuk sahibidir. 1997'de İzmit'e taşınan Mevlüt İhsanî, 08 Kasım 2010 günü Derince'de vefat etmiştir.

18-19 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir söylemeye başlamıştır. Kısa zamanda bu yolda ilerlemiş, dönemin pek çok âşığı

ile karşılaşmalar yapmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok âşık programına katılmıştır. Hafızası çok kuvvetli olan Mevlüt İhsanî pek çok hikâyeye anlatmış, birçok hikâyeyi de (Bedri Sinan ile Mahperi, Kürşat Bey ile Elmas, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım, Ülker Sultan, Mahide ile Nizam, Zafer ile Mahfiruz, Sail Bey, Küçük Ali ile Züleyha ve Menekşe ile Lütfi Salih) kendisi tasnif etmiştir. 5 plağı ve 20 kaseti vardır.

Erzurum ve civarında çok sevilen hikâyeye muhtelif âşıklarca çeşitli saz meclislerinde anlatılmaktadır. Sözgelisi Nuri Çırağı'nın anlattığı bir metin Timur Yılmaz tarafından derlenip 2011'de yayımlanmıştır.

Hikâyede mekân olarak Hindistan ve Ejder diyarı geçer. Şahıs kadrosunda Adil Şah, Ülker, Ali Cengiz, Cariyeler, Ülker Sultan'ın ilk çocuğu, Ejder diyarı hükümdarı, Ejder diyarı şehzadesi, Tellallar, Benli Sultan bulunur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Hindistan'da, Adil Şah adında çok adaletli, çok şerefli, halkını, milletini, hatta dağlardaki hayvanları dahi düşünen bir padişah yaşar. Bu padişahın üç oğlu ve Ülker isminde bir kızı vardır.

Padişah kızı Ülker'i okutmaya verir. Ülker Sultan tahsilini pey ilerlettikten sonra manyetizma ilmine merak sarar. O zamanlar manyetizma ilmi yani sihir ilimleri Hindistan'da olur. Ülker Sultan bunu Hint hocalardan öğrenmeye başlar.

Hindistan'da Ali Cengiz isminde bir sihirbaz yaşar. Bu, tasını kurar, falını açar. Adil Şah'ın kızı Ülker Sultan iki yıl daha tahsil görürse bu memlekette artık kendisine iş kalmayacağını görür. O devirde memlekette sihirbazlar o kadar çok artar ki halkı rahatsız etmeye başlar. Ülker Sultan'ın sihirbazlık öğrenmek istemesindeki gaye de onların önüne geçip halkı rahata kavuşturmadır.

Ali Cengiz, kendini yüz yaşındaki bir ihtiyara çevirip Adil Şah'ın sarayına gelir. Elinde bir deste gül vardır. Güllerle sarayın etrafında dolaşmaya başlar. "Gül satarım, gül satarım." Adamın sesini duyan Ülker Sultan yanındaki cariyelerine adamın aciz kalmış olabileceğini, söyler ve ona para verip göndermelerini ister. Cariyeler para vermeye

gider ancak o kabul etmez. “Benim paraya ihtiyacım yok, ben güllerimi satarım. Fakat onu da herkese satmam. Benim güllerimi sultanlar, padişahlar, hanlar alır. Yoksa satmam.” der. Cariyeler gelir sultana söylerler. O da adamı yanına çağırır güllerinden alır. Gülün kokusuna hayran kalır.

Ülker Sultan gülü alırken eli Ali Cengiz in eline değmiştir. Değince sultana bir hâl olur fakat başta ne olduğunu anlayamaz. Bir zaman sonra onun hamile olduğu anlaşılır. Kimden olduğunu nasıl olduğunu bir türlü bulamazlar.

Hükümdar bunu duyar öğrenir ne yapacağını şaşırır. Yanındakilere sorar her biri farklı şeyler söylerler. Kızı öldürmeyi düşünürler. Birisi de “Öldürmek bize yakışmaz, onu bir kervana katıp ıssız bir yerde azıtalım.” Bu fikri uygun görürler. Gün gelir kervan hazırlanır sultanı kervana katarlar.

Kervanda Ülker Sultan’a hiç değer verilmez, az yemek su verilir, akşamlar yatarken üstüne eski bir kürk verilir. Aradan günler geçer sonunda kervandakiler bir gece istedikleri yere geldiklerini kendi aralarında konuşurlar. Sonra gece vakti Ülker Sultan’ın üstündeki eski kürkü bile alıp hemen oradan ayrılırlar.

Ülker Sultan, sabah uyandığında etrafında kimseyi göremez. Bir ağaç kavuğu bulur, kendini Allah emanet eder.

Günler hızla geçer, Ülker Sultan sancılanır. Dağ başında çaresiz şekilde çocuğunu tek başına doğurur. Çocuğunu sarmaya hiç bezi yoktur. Üstündeki elbiseyi yırtar kendisi anadan üryan kalır. Karnı açtır, sütü olmamaktadır. Çocuğunu doyurmak için elinden bir şey gelmez. Allah dua eder; duası kabul olur. Kaldığı yere yeni doğurmuş bir ceylan ve yavrusu gelir. Ceylan sanki Ülker Sultanın keçisi gibi ondan kaçmaz, kendi sütü ile Ülker Sultanı besler, oda çocuğunu besler.

Günler böyle geçerken bir gün ceylan geç kalır. Ülker Sultan meraklanır. O sırada oraya ava çıkan Ejder diyarı hükümdarının oğlu gelir. Orada anadan üryan olarak Ülker Sultanı ve çocuğunu görür. Şehzade ona kabanını verir. Konuşurlar. Şehzade onu alıp sarayına getirir. Ülker Sultan’ı yıkayıp giydirirler. Takılar takıp süslerler. Güzelliğiyle görenleri kendine hayran bırakır. Şehzade Ülker Sultan’a âşık olur.

Ülker Sultan hâlâ taze olan Ali Cengiz'den aldığı gülü koklamaktadır. Padişaha Ülker Sultan'ı haber verirler. Padişah, yanında çocuğuyla gelen Ülker Sultan'a soğuk davranır ancak oğlunun ona sevdalanmış olmasından dolayı sesini çıkarmaz ve evlenmelerine rıza gösterir.

Düğün yapılır. Gerdek gecesi Ülker Sultan devamlı Allah'a dua eder. Allah, dualarını kabul eder ve bakire olarak şehzadeye teslim olur. Padişah bu işe sevinir. Aradan aylar yıllar geçer. Çocuk büyür.

Diğer taraftan Hindistan'da Adil Şah'ın düşmanları birleşip onu tahttan indirirler. Adil Şah, hanımını alıp ülkeyi terk eder. Epey yolculuktan sonra Ejder diyarına gelir. Bir kulübede kendisine yer bulur ve sığır çobanlığı yapmaya başlar. Hanımı da evlerde temizlik işlerine bakar.

Günün birinde Ülker Sultan'ın bir oğlu daha olur. Sarayda şenlik düzenlenir. Tellallar vasıtasıyla bir de çocuğa kim en güzel patik yaparsa ödül verileceği duyurulur. Ülker Sultan'ın annesi Benli Sultan da iğne iplik temin edip Ülker Sultan küçükken diktiği patiğin aynısını yapar. Ülker Sultan, bu patiği kim yaptıysa onun yanına gitmek istediğini söyler. Şehzade ile birlikte kadının yanına gider.

Ülker Sultan ailesine kavuşur. Ejder şahı, gelininin bir sultan olduğunu duyunca çok sevinir, sarayda şenlikler düzenler. Ülker Sultan, başından geçenleri anlatır. O sırada ortada duran çocuk birden kaybolur, Ülker Sultan'ın elindeki gül de kurur.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 50-53.

Yılmaz, Ömer Kâmil, *Âşık Mevlüt İhsanî'nin Dört Hikâyesi Üzerinde Epizot Çalışması*, Erzurum, 1975 s. 45-51, (Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi).

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 35-48.

ÜREYZE NİSA HANIM İLE HÜSEYİN BEY

Anadolu'da anlatılan aşk hikâyesidir. Birçok hikâyede rastlanılan derviş kıyafetinde seyahate çıkma, misafir olunan evin kızı ile bir gecelik nikâh kıyma, doğacak çocuğu takılmak üzere verilen pazıbent, idam sırasında pazıbentten delikanlının kendi çocuğu olduğunu fark etme gibi motifler bu hikâyede de vardır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Sevgililer hikâyesinin sonunda muratlarına ererler. Hikâyenin şahıs kadrosunda Şahoğlu Şeyh Abbas /Derviş, Abdullah / Lala, Hayrünnisa, Hüseyin, Keloğlan, Çoban, Üreyze Nisa Hanım, Helvacı bulunur. Mekân olarak da İsfahan ve Lut karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

İsfahan'da şehrinde Şahoğlu Şeyh Abbas adında bir padişah onun da Abdullah isimli bir lalası vardır. Bunlar Derviş kılığında atlarına binip araziye dolaşmaya çıkarlar. Karanlık çökünce geri dönemezler ve bir yerde konaklarlar. Padişah lalasına taşın, yılanın, kurdun arasında nasıl yatacaklarını, nasıl rahat edeceklerini sorar. Lalası'da ona, kendinin yün yataklarda yatarken, halkının böyle taşlarda başını koyup yattıklarını yine de onlardan vergiyi çok aldığını söyler. Padişah, lalaya hak verir ve halktan aldığı vergiyi azaltacağını söyler.

Ertesi gün bunlar Lut şehrine gideler. Sadrazam Abdurrahman Bey'in evine misafir olurlar. Sadrazam Abdurrahman Bey'in kızı Hayrünnisa, evi temizlemek için odaya girince, padişah âşık olur. Sadrazam onlara yemekler hazırlatır. Ancak onlar aç olmalarına rağmen sıkıntılı oldukları için yemek yemezler. Sadrazam, sebebini sorar. Lala, padişahın Hayrünnisa'ya gönlünü düşürdüğünü, onunla evlenmek istediğini söyler. Sadrazam, karısı ile konuşup kızını derviş sandığı padişaha nikâhlar.

Aradan zaman geçer. Gitme vakti gelir. Hayrunnisa, dervişe, şayet çocuğu olursa ne yapacağını sorar. Derviş ona bir pazıbent verir, onu çocuk büyüdüğünde koluna takmasını, çocuk kız olursa saçına bağlamasını söyler. Padişah ve Lala onlarla vedalaşıp yola çıkar.

Kız hamile kalır, dokuz ay sonra oğlu olur ve adını Hüseyin koyarlar. Çocuk, Sadrazam'ı babası olarak bilir. On yaşına geldiğinde güçlü bir delikanlı olur.

Bir gün arkadaşlarıyla meydanda aşık oynarken Hüseyin, içlerindeki Keloğlan'ı döver. Çocuğun annesi gelir, kızgınlıkla Hüseyin'e babası sandığı kişinin dedesi olduğunu, gerçek babasının bir derviş olduğunu söyler.

Hüseyin, ağlayarak annesinin yanına gider, babasının kim olduğunu sorar. Annesi ona gerçeği anlatır, babasının İsfahan şehrinde Şah oğlu Şeyh Abbas olduğunu söyler, onun verdiği pazıbandı de koluna bağlar.

Padişah ve Lala yola çıktıktan sonra bir çobana misafir olurlar. Çobana kendilerini Derviş Abbas ve Derviş Abdullah olarak tanıtırlar. Çoban onlar için koyun keser. Karınlarını doyurduktan sonra padişah ve Lala tekrar yola koyulur, İsfahan Şehrine varırlar.

Bu sırada Hüseyin Bey de evden ayrılıp İsfahan'a gelir. Bu şehirde görkemli bir konağın sahibesi eğlence düzenler. O sırada Hüseyin de omuzunda sazı ile oradan geçmektedir. Onu içeri alıp misafir ederler. Sazlı-sözle güzel vakit geçirirler. Evin kızı Üreyze Nisa Hanım ile Hüseyin, birbirlerini görüp âşık olur.

Hüseyin, izin isteyip konaktan ayrılır. Bir helvacı onu çırak olarak yanına alır. Hüseyin, işi ilerletir, çok güzel helvalar yapar.

Üreyze Nisa Hanım, günüün birinde faytonla şehri gezerken helvacı dükkânının önünde durur ve orada Hüseyin'i görür, bayılır. Onu apartopar konağa götürürler. Üreyze Hanım, kendisine geldikten sonra konağın altından helvacı dükkânına kadar lağım kazdırır.

Hüseyin Bey, evi olmadığı için dükkânda yatmaktadır. İki sevgili artık rahatlıkla birbiriyle görüşmeye başlar.

Bunu padişah fark eder. Hüseyin ile Üreyze'nin asılmasını emreder. Bunlar darağacında iken derviş / padişah, Hüseyin'in kolundaki pazıbandı fark eder, o tarafa koşar. Yanına gelenlere o delikanlının oğlu olduğunu söyler. Durum İsfahan padişahına anlatılır. Padişah onlara memnuniyetini ifade eder. Sadrazam Abdurrahman Bey'i de geçirip İsfahan'a vezir yapar.

Hüseyin ile Üreyze, 40 gün 40 gece düğün yapılan düğünden sonra muratlarına ererler.

Kaynakça:

Taş, Hülya, "Tutaklı Zarif Türk'ün Hikâye Dağarcığı ve Üreyze Nisa Hanım ile Hüseyin Bey Hikâyesi", *Turkish Studies*, 2019, Volume 14/2, s. 167-177.

VAGIF

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıda olan bu hikâyenin metni 1980'da Ehliman Ahundov tarafından yayımlanan Azerbaycan Halg Dastanları adlı kitapta yer almaktadır. Hikâye'nin sonunda âşıklar birbirine kavuşmaktadır.

Şahıs kadrosunda Mehdi, Penah Vagıf, Şefi Efendi, Veli Han, İbrahim Han, Senem, Çoban, Şeyda Hanım, Rehim Han; mekân olarak da Salahlı, Karabağ, Terterbasar, Guruçay, Penahabad, Çıdır, Gence, Zeyem, Gazah, Başcığ karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Salahlı köyünde Mehdi adında birisi yaşamaktadır. Sıkıntılı bir hayat geçirmiştir.

Mehdi çocukları içinde Penah'ı çok sevmektedir. Penah'ı tahsil için Karabağ'ın ünlü hocası Şefi Efendi'nin yanına gönderir. On yıl ilim tahsil eden Penah bütün ilimleri öğrenir.

Penah'ın âşıklığa karşı çok hevesi vardır. Sık sık âşık meclislerine gidip gönlünü eğler.

Günün birinde Mehdi hastalanıp vefat eder. Evin geçimi Penah'ın üzerine kalır.

Günün birinde Penah bir âşık meclisinde Veli Han'ın âşığını mat eder. Veli Han, Penah'ı öldürmek ister. Bunu haber alan Penah Karabağ'a kaçıp Terterbasar'da, Guruçay'da ders verip geçimini sağlar. Her geçen gün ünü yayılır ve artık Molla Penah Vagıf diye anılmaya başlar. Penahabad'a gidip geçimini orada sürdürür.

Karabağ hanı İbrahim Han, Çıdır arazisinde gezerken Vagıf görür. Vezir onun şair Penah Vagıf olduğunu söyler. İbrahim Han, onu tanımak

ister, yanına çağırır. İbrahim Han'ın sorması üzerine Veli Han'dan korktuğu için kaçıp buralara geldiğini söyler. Bunun üzerine İbrahim Han, Vagıf'ı yanına almak ister. Vagıf kabul eder ve artık İbrahim Han verdiği evde yaşamaya başlar.

İbrahim Han'ın bacısı Senem Hanım, Vagıf'ı görüp günlünü verir. Vagıf da onu görür ve âşık olur.

İbrahim Han, Veli Han'a bir mektup yazıp Vagıf'ı kendisine âşık olarak aldığını ve onu rahat bırakmasını söyler.

Aradan zaman geçer. Senem'le evlenmenin hayaliyle yaşayan Vagıf, daha fazla bekleyemez ve İbrahim Han'a düünür gönderir. İbrahim Han, çok gazaplanır, gelenleri tersleyip gönderir. Haberi alan Vagıf'ın dünyası kararır.

İbrahim Han'ın çobanı günün birinde İbrahim Han'a hastalanan sürünün köpeğini getirir ve köpeğe Vagıf'ın muska yazmasını ister. İbrahim Han, köpeği muska yazılmayacağını söyleyip çobanı kovalar. Çoban bir koyun kesip Vagıf'ın yanına gider. Vagıf köpeğe muska yazılmayacağını bilir, ancak çobanı da kırmak istemez bir kâğıda uydurma sözler yazıp kapatır. Çoban muskaya köpeğin boynuna asar, köpek hastalıktan kurtulur.

İbrahim Han, avdan çobana rastlar. Köpeklerin boynundaki muska dikkatini çeker. Muskayı okur ve sinirlenir. Gelip tahtına oturur ve Vagıf'ın huzuruna getirilmesini emreder. Vagıf getirilir. İbrahim Han, muskayı onun yazıp yazmadığını sorar, o da işin doğrusunu söyler. İbrahim Han, Vagıf'ın boynunun vurulmasını emreder.

Vagıf'ı dar ağacının dibine getirirler. Vagıf bir deyiş okur ve affedilmesini ister. İbrahim Han merhamete gelir, öldürmeyeceğini söyler ancak başka yere gitmesini söyler.

Vagıf başka beldelere gider, orada âşıklıkla geçimini sağlar. Aradan yıl geçer. Senem Vagıfa iki şeftali gönderir. O da karşılık olarak bir şiir yazıp Senem'e gönderir. İbrahim Bey, bu şiirden haberdar olur. Vagıf'ın huzuruna getirilmesini emreder.

Vagıf huzura gelir. İbrahim Han, bir karşılık verirse bacısını kendisine vereceğini söyler. Bunun üzerine Vagıf, Veli Han'ın bacısı

Şeyda Hanım'dan söz eder ve kardeşi Rehim Han için Şeyda Hanım'ın uygun olacağını söyler. İbrahim Han, Vagıf'ın yanına adam katıp Veli Han'a gönderir. Vagıf yolda dostu Vidadî'nin yanında bir gece kalır. Ertesi gün yola çıkar Gence'de, Zeyem'de, Gazah'da da birer gece kalıp yola düşer. Sonunda Veli Han'ın şehri Başcığ'a ulaşır.

Vagıf, Veli Han'ın huzuruna çıkar, geliş sebebini söyler. Veli Han, bacası Şeyda Hanım'ı Rehim Han'a verir. Bir kervan hazırlayıp Vagıf'ı ve Şeyda Hanım'ı yolcu eder.

Bunlar Garabağ'a gelir. İbrahim Han, Vagıf ve Senem Hanım'a, Rehim Han ve Şeyda Hanım'a kırk gün kırk gece düğün yapar.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları*, Bakı, 1980, s. 169-194.

VALEH – ZERNİGAR

Azerbaycan'da ve Doğu Anadolu'da anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Âşık Aslan Kosalı tarafından anlatılan metin birkaç kere yayımlanmıştır. Hikâye İran Azerbaycan'ında da anlatılmaktadır. Hikâyede Hak âşığı olan Valeh'in kolay kolay alt edilemeyeceği ve yaptığı karşılaşmalardan daima üstün ayrılmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Âşık Valeh, Âşık Semend, Horzen, Kervancı, Zernigâr Hanım, Mesum, Çoban, Süleyman Han, Zernigâr Hanım'ın amcasının oğlu bulunur. Mekân olarak da Karabağ, Abdal Gülaplı, Demirkapı Derbend karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Karabağ'ın Abdal Gülaplı köyünden olan Âşık Valeh zamanının birçok âşığından ders almış, 18-19 yaşlarında âşıklığa başlar. Genç yaşta saz ve söz ustalığı sayesinde herkesin sevdiği birisi olur.

Valeh, bir gün bir toya davet edilir. Toya, Âşık Semend isminde bir genç bir âşık da davet edilmiştir. Âşık Semend, Valeh'in âşıklığına hayran kalır. Valeh'e çırak olmak ister. Valeh bunu kabul eder. Birlikte toylara gitmeye başlarlar. Bir gün toydan dönerken karşılarına Horzen

adlı bir kadın çıkar. Horzen, kızı Gülendâm'ı Semend'e vermek ister. Türlü sözlerle onu kandırır. Sözlerin etkisinde kalan Semend, Horzen ile gitmeyi kabul eder. Ustasının yanına gelip artık tek başına âşıklık yapmak istediğini söyler ve Valeh'ten ayrılır.

Semend, yolda bir kervanla karşılaşır. Kervancı, Semend'in Âşık olduğunu anlar. Ona Derbend şehrinde Âşık olmadığını, kendisiyle gelirse orda toylara gidip çokça para kazanabileceğini söyler. Semend'e adamın söylediklerini kabul eder. Derbend şehrine gidip oraya yerleşir. Toylarda saz çalıp deyişler okur, çokça para kazanır.

Bir gün Âşık Semend'in yanına birisi gelir, kendisini Zernigâr Hanım'ın çağırdığını söyler. Semend, davete icabet eder, Zernigâr Hanım'ın yanına gider. Dünya güzeli bir kadın olan Zernigâr Hanım, kendisini imtihana tabi tutacağını, geçerse âşıklığa devam edebileceğini, geçemezse kendisini öldüreceğini söyler. Sazıyla sözüyle, Semend'i sorguya çeker. Semend, Zernigâr'in daha ilk sorusunda, cevap veremez, bağlanıp kalır. Zernigâr, emir verip Semend'i hapse attırır.

Semend hapse girdiğinde 38 âşığın daha hapsedildiğini görür. Semend onlarla sohbet ederken Âşık Valeh'le toylara gittiğinden, Âşık Valeh'in büyük bir şair olduğundan bahseder. Bu söz, Zernigâr Hanımın kulağına gider. Semend, Âşık Valeh'in Karabağ'ın Abdal Gülablı köyünde yaşadığını ve büyük bir âşık olduğunu söyler. Zernigâr Hanım, bir mektup yazar içine de üç şiir koyar. Mektubu bir haberciyle Abdal Gülab şehrindeki Âşık Valeh'e gönderir. O sırada Valeh, Senem adlı bir kızla nişanlanmıştı. Toylarda saz çalıp şiir okumaktadır.

Valeh, yine bir toydayken haberci gelir, kendisine Zernigâr Hanım'ın mektubunu verir. Valeh bütün davetliler arasında mektubu açar okur. Mektupta Zernigâr Hanım Derbend şehrine davet etmekte ve kendisine meydan okumaktadır. Eğer kendisini yenerse zindandaki otuz dokuz âşığın canını bağışlayıp, serbest bırakacağını ve kendisine yâr olacağını yazmıştır. Bir mektup yazıp davetini kabul ettiğini söyler. Valeh, ailesiyle ve nişanlısı Senem'le vedalaşıp Demirkapı Derbend'e doğru yola çıkar.

Valeh, yolda kızlardan oluşan bir grupla karşılaşır. Onlara çalıp söyler. Kızların içinde bulunan Hetayi Hanım Valeh'in sazını da sözünü

de çok beğenir. Valeh'i babasının konağında misafir etmek ister. Babası Şair Mesum, Valeh'e nerden gelip nere gittiğini sorar. Valeh durumu anlatır. Zernigâr Hanımla atışmaya gittiğini, onu yenip Âşıkları kurtaracağını anlatır. Mesum; "Gitme, sana da yazık olur." der. Valeh gitmesi gerektiğini söyler. Mesum o zaman ben seni bir imtihan edeyim. Sorularımı cevaplarsan gidersin." der. Valeh bunu kabul eder. Mesum'un sorduğu bütün sorulara Valeh doğru cevaplar verir. Valeh, ertesi gün kızlarla ve Mesum'la helalleşip yola koyulur.

Zambur çayına geldiğinde şiddetli bir yağmur çayı coşturmuştur. Irmağı geçmek mümkün değildir. Irmağın kenarında bir çoban sürüsünü karşıya geçirmek ister ama bir türlü geçiremez. Çoban, Valeh'in âşık olduğunu anlar ve ondan ırmağa saziyla seslenmesini ister. Eğer ırmak geçit verirse, Valeh'in yoluna bir kurban keseceğini söyler. Valeh de saziyla sözüyle ırmağa seslenir. Allah tarafından ırmak, ortadan ikiye ayrılır. Çoban da sürüsünü karşıya geçirir. Çoban Valeh'e minnetini gösterir onu evinde ağırlar.

Ertesi gün Çoban, Valeh'e bir at verir, bu atın onu tez zamanda Derbend'e ulaştıracağını söyler. Âşık Valeh çobanı kırmaz, atı kabul eder ve yola koyulur.

Valeh, Derbend'e ulaşır. Zernigâr Hanım'ın sarayına gider. Saziyla, bahçede gezmekte olan Zernigâr Hanıma seslenir. Tanışır. Zernigâr Hanım'ın yanındaki kızlardan biri Valeh'i görür görmez âşık olur. Bir mektup yazıp saçının arasına gizler.

Valeh, Derbend'de Mesum'un tavsiye ettiği Süleyman Han'ın yanına gider, ona Mesum Efendi'nin selamını söyler. Süleyman Han, Valeh'i himayesine alır.

Zernigâr Hanım, Valeh'in gücünü anlamak için kızlarla beraber Süleyman Han'ın meclisine gider. Valeh'in görmemesi için kenarda bir yere otururlar. Valeh saz çalıp şiirler söylemektedir. Valeh, bir ara baktığında gelenlerin bahçede gördüğü kızlar olduğunu anlar. Kızlar arasından biri Valeh'in üzerinden gözleri ayırmaz. Bunun üstüne onları tanıdığını, söylediği dörtlüklerde belirtir. Zernigâr Hanım ve kızlar, bunu anlar ve telaşlanırlar. İkinci şiirinde Valeh, kızlardan birinin saçının arasına mektup sakladığını da söyleyince, kızlar ve Zernigâr Hanım ayağa kalkıp meclisi terk ederler.

Ertesi akşam Derbend şehrinin valisi Süleyman Han ve Valeh, Zernigâr Hanım'ın meclisine gelirler. Meclise geldiğinde 39 âşığın dizilmiş olduğunu görür. Âşıklar arasında Semend'i de görür. Süleyman Han, meclisi açması için Valeh'ten bir şeyler söylemesini ister. Valeh üç dörtlük söyleyerek meclisi açar. Süleyman Han, orada bulunanlara Âşık Valeh'in Zernigâr Hanım'ın davetiyle Karabağ şehrinden geldiğini, Zernigâr Hanım'la atışacağını, kazanırsa hapisteki otuz dokuz âşığı kurtaracağını fakat kazanamazsa Zernigâr Hanım'ın Valeh'le beraber 40 âşığın boynunu vurduracağını söyler.

Zernigâr Hanım, ilk deyişinde hem kendini tanıtır hem de Valeh'in kim olduğunu sorar. Valeh de buna cevap verir. Ardından sorularına geçer. Valeh, sorulara doğru cevap verir. Karşılaşmalar ertesi gece de devam eder. Meclise hapisteki âşıklar da getirilir. Zernigâr Hanım yine Valeh'e sorularını sormaya başlar. Âşık Valeh, bütün sorulara doğru cevap verir. Karşılaşmaların sonunda Zernigâr Hanım, bütün sorularına doğru cevap veren Valeh'i tebrik eder.

Ertesi akşam meclis yine toplanır. Bu defa Valeh Zernigâr Hanım'a sorular soracaktır. Meclis açılır. Valeh, sorularını sorar, Zernigâr Hanım hepsine doğru cevap verir. Valeh, ne soracağını şaşırır. Zaman kazanmak için sazını bir kenara koyar abdest almaya çıkar. Allah'a dua eder, yardım ister. Bu sırada abdest alırken şeytanı görür. Şeytan, yedi kattır ve özü de kemiktendir. İçerisinde bir iblis yatar. Bunu görünce havlusunu büküp içeri girer. Zernigâr Hanım'a şeytanla ilgili bir dörtlük sorar. Zernigâr Hanım, cevabını bilemez ve yanındaki kızlara; "Kört kitaba bakın bunun cevabının ne olduğunu bulun." der. Aradan bir saat geçer. Zernigâr'dan cevap gelmez. Süleyman Han, ellerini kardırır ve yeterince zaman geçtiğini belirtir. Zernigâr Hanım, Âşık Valeh ikinci dörtlüğü de söylerse cevap verebileceğini söyler. Valeh ikinci dörtlüğü de söyler. Zernigâr Hanım bir saat daha oyalanır, yine cevap bulamaz. Bunun üzerine Valeh'e cevabı kendisinin vermesini söyler. Valeh cevabı verir. Halk Valeh'i alkışlar.

Esir âşıkların elleri çözülür. Hepsine birer saz verilir. Kurbanlar kesilip yemekler pişirilir. Zernigâr Hanım'ın amcasının oğlu Zernigâr'a sevdalıdır. Valeh'in yanına gelip "Anlaşmaya göre Zenigar Hanım senin hakkın fakat ben ona âşığım." der. Valeh, oğlana, kendisinin nişanlısı

olduğunu, Karabağ'a gittiğinde onunla evleneceğini söyler. Oğlan buna çok sevinir.

Valeh, Zernigâr ile amcaoğlunun düğününe katılır. Düğün bittikten sonra da Âşık Semend'i de yanına alarak Karabağ'a doğru yola koyulur.

Kaynakça:

Axundov, Ehliman, *Azerbaycan Dastanları Beş Cildde III*, Bakı, 2005, s. 244-273.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 3, Bakı, 2011, s. 253-294.

Derbendi, Cavad, *Aşık Valeh ve Zernigâr*, Tebriz, 1455,

İsmayılov, Hüseyin-Eziz Elekberli, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 20, Bakı, 2010, s. 268-304.

Karadağ, Muzaffer, *İğdırlı Hasan Turan'dan Derlenmiş Beş Hikâye*, Erzurum, 1975, s. 60-76, (Atatürk Üniversitesi Basılmamış Bitirme Tezi).

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme*, Adana, 2015, s. 183-184, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Memmedli, Elhan, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 30, Bakı, 2012, s. 344-379.

Sayılov, Kalib-Halil Ağaverdi, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 28, Bakı, 2011, s. 70-89.

Sayılov, Kalib-Halil Ağaverdi, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 29, Bakı, 2011, s. 61-80.

VALEH VE TALİH

Azerbaycanlı âşık, Haspolat Gülablı'nın tasnif ettiği hikâyedir. Gülablı, Karabağlı olup meşhur Âşık Valeh'in soyundandır. Âşık Valeh'in babası Mehemed ile çağdaşı ve halası oğlu Kanber de âşıktır. Valeh ve Taleh hikâyesinden başka Talih ve Hakikat, Mahir ve Hasret, Samet ve Zeynep, Bahtıyar ve Letafet adında dört hikâye daha tasnif etmiş ve bunları Taleh ve Hakikat adlı kitapta yayımlamıştır (Bakı-1990). Valeh ve Taleh, manzum ve mensur yapıya sahip bir hikâyedir.

Valeh ve Talih hikâyesinin özeti şöyledir:

Karabağ'ın Abdal Gülablı beldesinde yaşayan Âşık Valeh, Derbend'den Zerniyar Hanım'la evlidir ve ondan Taleh isminde bir oğlu olmuştur. Taleh, yedi yaşından on altı yaşına gelinceye kadar, annesinden hayat dersini, babasından da sanat dersini alır.

Bir gün Valeh hastalanır. Bu sırada dostu Dostu Mırtılı Hacı Cefer misafir gelir ve onu kardeşinin oğlu Mürsel'in düğününe davet eder. O da rahatsızlığı dolayısıyla düğüne oğlu Taleh'i gönderir. Düğüne gelip Taleh'i dinleyenler ona hayran olurlar. Düğün bitince Hacı Kerim, yapacağı düğüne Taleh'i götürmek ister. Hacı Cefer, sahip çıkması şartıyla Taleh'i Hacı Kerim'le gönderir.

Aradan on yedi gün geçer, Taleh'ten haber çıkmaz. Hacı Cefer'e Taleh'in kayıplara karıştığını, on yedi gündür aradıklarını ancak bulamadıklarını söylerler.

Bu sırada bir derviş Hacı Cefer'e misafir gelir. Hacı Cefer, dervişe bir remil atmasını ve Taleh'in nerede olduğunu bulmasını ister. Derviş, remil atar ve Taleh'in bir saz meclisinde eğlendiğini söyler. Hacı Cefer, bunu duyunca Taleh'in evine gittiği hükmüne varır, gönlü rahatlar.

Taleh, Hacı Kerim'in obasından ayrıldıktan sonra bir kervana dâhil olup, onlarla birlikte Tebriz'e gitmiştir. Bir yemekhanede söylediği deyiş sonrasında herkesin takdirini kazanır. Yemekhane sahibi Meşedi Behmen, Taleh'e, yanında kalmasını teklif eder, yeyip içireceğini ve para vereceğini söyler. Taleh bu teklifi kabul eder. Orada her gün saçıl çağırır. Şöhreti günden güne Tebriz'de yayılır.

Tebriz Hanı, Serhan Han, âşıklara muhabbeti olan birisidir ve sarayında Şair Ferec, Şair Mikayıl, Âşık Kara ve Âşık Kehreman adında

dört âşık bulundurmaktadır. Serhan Han, şöhretini duyduğu Taleh'i sarayına çağırır ve kim olduğunu sorar. Taleh, sazı ile kendisinin kim olduğunu söyler. Şair Ferec, onunla karşılaşmak ister ve kim yenilirse varlığını ona vermesini hatta galip gelenin mağlup olanı öldürmeye hak kazanmasını teklif eder. Serhan Han, Taleh'e dört âşığıyla karşılaşma yapıp yapamayacağını sorar. O da dinleyenler arasında bir kadı olursa yapabileceğini söyler. Bunun üzerine Şih Fetullah'ı sarayına getirtir. Karşılaşma için şartname yazılır. Taleh, şayet yenilirse babası Valeh gelmeden öldürülmemesi şartını da şartnameye yazdırır.

Tebriz halkına Serhan Han'ın âşıkları ile Taleh'in karşılaşma yapacağı ve yenilenin öldürüleceği duyurulur. Çok zaman geçmeden halk toplanır. Yarışma başlar. Daha karşılaşmanın başında Taleh, Şair Mikayıl'ı, Âşık Karan'ı ve Âşık Kehreman'ı susturur. Sıra Şair Ferec'le karşılaşmaya gelir.

Şair Ferec, Taleh'in gücünü görünce ürker. Onu alt etmenin yollarını arar. Rakkase Melek'in yaklaşıp ondan karşılaşma sırasında Taleh'in karşısına geçip kaş-göz etmesini, dilini dolaştırmasını ister. Melek kabul eder. Taleh ile Şair Ferec'in karşılaşması başlar. Karşılaşmanın ortalarında Melek, Taleh'e kaş-göz etmeye, süzgülün süzgülün bakmaya başlar, yerinden kalkıp Taleh'in yanına gelir ve üzerine gül suyu serper. Böylelikle Taleh'i kafasını karıştırmayı başarır. Şair Ferec'e tam anlamıyla cevap veremez ve sonunda Taleh mağlup olur. Taleh'i zindana atarlar ve babası Valeh'in gelmesini beklerler.

Abdal Gülablı'da yaşayan Valeh, hasta yatağında yatarken dostu Genceli Hanbaba misafir gelir. Sohbet sırasında ona Taleh'in içine düştüğü durumu anlatır. Bunun üzerine Valeh, Şair Ferec'e bir mektup yazıp Hanbaba'ya verir, Tebriz'e gönderir. Hanbaba, saraya gider. Bu sırada Serhan Han, oğlu için sarayda nişan töreni yapmaktadır ve saray tıklım tıklım doludur. Hanbaba, Serhan Han'ın huzurunda Valeh'in mektubunu okur ve handan Taleh'le görüşmesine izin vermesini ıstırham eder. Taleh'le uzaktan görüşmesine izin verilir. Valeh, oğlu Taleh'e de bir mektup yazmıştır. Hanbaba bu mektubu da Taleh'e verir.

Hanbaba, Abdal-Gülablı'ya döndüğünde Valeh'i ölüm döşeginde bulur. Gözyaşlarına hâkim olamaz, ağlamaya başlar. Bunun üzerine Valeh gözlerini açar, âşıklar pirinin dergâhında olduğunu ve korkulacak

bir şey olmadığını söyler. Hanbaba, olup biteni anlatır. Bir yandan Valeh, bir yandan da Taleh'in annesi Zerniyâr ağlamaya başlar. Birlikte duygularını şiirle dile getirirler. Bu sırada içeriye nur yüzlü bir derviş girer. Derviş çantasından bir ilaç alıp suya katar ve Valeh'e verir. Valeh ilacı içinde derin bir uykuya dalar. Derviş Valeh'in derdin kurtulmuş olarak uyanacağını söyleyip evden ayrılır. Gerçekten de Valeh, ertesi gün sağlıklı olarak uyanır. Hayvan kurban edip, Yaradan'a şükür ve dua ederler.

Valeh, ertesi gün elbisesini giyinip Tebriz'e doğru yola çıkar. Yolda rastladığı bir tüccardan Serhan Han'ın oğluna on bir gündür düğün yaptığını söyler. Valeh durmadan yola devam eder ve Tebriz'e gelir. Doğruca oğlunun hapsedildiği zindana gider. Ona saraya gideceğini ve kendisini oraya getireceğini, ancak tanımazlıktan gelmesini söyler. Oradan ayrılıp saraya gider.

Valeh, hanın sarayına gider. Meşedi Mustafa Bey, kim olduğunu sorar. O da Şirvan'dan geldiğini, adının Deyme Mene olduğunu söyler. Sanatını merak ederler ve biraz çalıp çağırmasını isterler. Valeh, Abdal Gülablı'da yaşayan Valeh'in oğlunun Tebriz'de bir zindanda tutsak olduğunu, babasının bu acıya dayanamayıp iki gün önce vefat ettiğini söyler. Taleh'i zindandan çıkarmalarını ve bu saz meclisine getirmelerini rica eder. Taleh, zindandan alınıp saraya getirilir. Valeh'le Taleh karşılaşır. Oradakiler onların baba oğul olduklarını bilmemektedir. Karşılarında güçlü bir âşığı görenler, yeni gelen bu âşığın Valeh olduğunu tahmin ederler. Valeh de doğrusunu söyler.

Serhan Han, Kadı Şih Fetullah'ı çağırır. Onun huzurunda bir saz meclisi düzenler. Valeh, şayet Ferec ve diğer âşıkları yenerse oğlu ile birlikte darağacında asılmaya razı olduğunu, ancak üstün gelirse bu âşıkları Karabağ'a götürüp kendisine köle yapacağını söyler. Şartname hazırlanıp imzalanır.

Şair Ferec, Taleh'te olduğu gibi Valeh'i yenmek için yine hileler düşünür. Rakkase Melek'i yanına çağırıp karşılaşma sırasında, Valeh'i ne yapı ne edip şaşırtmasını ister. Kolcu Cemşid'e de şayet yenilecek gibi olursa, Valeh'i hemen öldürmesini söyler. Ne var ki bunları han duyar ve Cemşid'i gizliden gizliye takip eder.

Karşılaşma başlar. Âşıklar birbirlerine karşı bütün hünerlerini sergilerler. Valeh, Şair Ferec'i iki kere susturur.

Kadı Şih Fetullah'ı ayağa kalkar, Serhan Han'a ve orada bulunanlara Valeh'in ilmi çok derin bir âşık olduğunu, her sözünde derya kadar mana olduğunu ve karşılaşmanın galip gelen âşığının Valeh olduğunu söyler. Şair Fereç, Şair Mikayıl ve Âşık Kahraman sazlarını Taleh'e teslim edip Valeh'in önünde diz çökerler. Bu sırada cemşit, hançerini kınından çıkarır ve Valeh'i öldürmek ister. Bunu gören Serhan Han, askerlerine hemen Cemşid'i yakalamalarını emreder, zindana attırır.

Valeh, âşıkları bağışlar ve memleketine gitmek için handan izin ister. Oğlu Taleh'i alıp Abdul Gülablı'ya gelir. İkinin geldiğini duyan Zerniyar Hanı ve konu-komşu hepsi çok sevinirler. Kurbanlar kesilir, yeyip içip eğlenirler.

Kaynakça:

Aşık Haspolat Gülablı, *Taleh ve Heqiqet*, Bakı, 1990.

VAMİK İLE AZRA

Fars edebiyatından dilimize tercüme edilmiş hikâyedir. İlk yazar şair Unsurî'dir. Behişti Ahmet Sinan Çelebi (öl. 1507), Lami'î Çelebi (1472-1532) Kalkandelenli Mu'îdî (Lâmi'î'nin çağdaşı), Manisalı Câmi'î, Havâyî Mustafa (öl. 1608), Kubûrî-zâde Abdurrahmân Rahmî (ö. 1715), Hamzavî, Cemalî ve Kadirî Çelebi gibi şairlerin tercüme ettikleri bilinmektedir. Bunların içinde en meşhuru Lami'î Çelebi'nin tercüme ettiği eserdir. Manisalı Câmi'î bu eserine Muhabbet-Nâme adını vermiştir. Almanca, Yunanca ve İngilizceye de çevrilen hikâyenin muhtelif kütüphanelerde yazma nüshaları vardır. Hikâyeler arasında zaman, mekân ve kurgu bakımından farklılıklar vardır.

Lâmi'î, 5981 beyitlik Vamık u Azra mesnevisini, Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle yazmış, bunu altı ayda tamamlamıştır. İç içe olan ve bitip tükenmeyen olaylarla ve masalsı sahnelerle sürüp giden hikâye, halkın da rağbet ettiği eserlerden olmuştur.

Hikâye kahramanları, Vamık ve Azra farklı ülke padişahlarının çocuklarıdır. Yazmaların bir kısmında hikâyenin sonunda sevgililer vuslata ermiş, bazılarında da kavuşamamışlardır.

Hikâye Gönül Ayan tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Çin’de gece gündüz yemesi ve içmesiyle ün yapmış çok zengin Taymus adında bir hükümdar vardır. Adaletinden herkes memnundur. Fakat mutluluğunu gölgeleyen bir derdi vardır. Birkaç kere evlendiği halde bir çocuğu olmamıştır. Nihayet derdini ‘daniş erbabı’na açıklar. Onlar da yeniden evlenmesini salık vererek evleneceği kızın tarifini yaparlar.

Bu ülkenin Beşîr adlı çok meşhur bir ressamı vardır. Horasan, İran ve Turan illerini dolaşıp ‘peri yüzlülerin’ resmini yaparak bu resimleri zaman zaman seyredip üzüntüsünü giderirmiş.

Bir gün Taymus Han’ın üzüntüsünü gidermek için de kendisine bunları sunar. Taymus Han, ‘daniş erbabı’nın öne sürdükleri şartları, Turan Hanı’nın kızının resminde görür. Çeşitli hediyeler hazırlayarak, bir mektupla Turan Hanı’ndan kızını ister.

Turan hanının kızı, büyük bir çeyizle gelir. Çin hakanı Taymus Han’la muhteşem bir düğünden sonra, Zühal ile güneş ‘kıran’ hâlinde iken evlenirler. Bu evlenmeden Taymus Han’ın, güzelliği dillere destan olan oğlu Vamık dünyaya gelir.

Vamık, cihanın sırrına vakıf, iş bilen, nükte sahibi bir feylesoftan ilim öğrenir. Ok atmaya, ata binmeyi talim ederek Vamık’ı ‘safları yaran hızlı bir süv4arı’ yapar. Vamık, bilgi ve kültürce de üstündür; yazdığı şiirler elden ele dolaşır.

Gazneyn ülkesinde, adaletiyle yeryüzünü bayındır hale getirmiş, fikriyle cihanı süslemiş, cömertlikte eşi bulunmayan bir şah ve bu şahın güneş gibi parlak, yıldız kadar vefalı, gözleri ceylân, saçları misk, parlaklığı gül ve boyu servi gibi olan Azra adında bir kızı vardır.

Azra bir gün kendisi gibi güzel olan arkadaşlarıyla köşkünde sohbet ederken Vamık’ın güzelliğinin ününü işitir. Ona âşık olur. Rengi sararır, ağlamaktan gözünden yaş yerine kan gelir. Dayesi bu hâlinin sebebini sorunca Azra ona utanarak sırrını açar ve yardım ister. Ona bu yardımı vadeden Daye, Azra’ya sabretmesini, her derdin bir çaresinin bulunduğunu söyler ve ülkedeki ressamların en meşhurunu bularak Azra’nın ‘ipekler’ üzerine resmini çizdirir. Bu resim kervanlar

vasıtasıyla dünyanın dört bir yanına gönderilir. Azra'nın resmini görenler hayran olurlar.

Bir gün Vamık, güzel yüzünün aksini su yüzünde görüp, gurura kapılır. Bu kendini beğenmişlik içinde, ava çıkıp derya kenarında bir tüccar grubuna rastlar. Onlarla sohbet eder. İpek parçası üzerindeki Azra'nın resmini görüp kendinden geçer. Aşkın tesirini azaltmak için avlanır. Av dönüşü, Kışmır'e, Hutun'e, oradan da Yemen'e gideceklerini söyleyen gemicilerle karşılaşır. Vamık çadır kurdurup onlara ziyafetler verir. Büyük ihsanlarda bulunarak uğurlar ve sarayına döner. Azra'nın resminin bulunduğu ipek parçalarını açar, resmi görür görmez kendinden geçer. Yemeyi, içmeyi unuttur. Gamı, kederi, üzüntüyü dost edinip gece gündüz şiirler söyleyerek 'mihnet-nâmeler' yazar.

Çin hakanı Taymus, sevgili oğlunun aşka kapıldığını görünce ona öğütlerde bulunur. Vamık, babasının öğütlerini dinler ama bunlara uyamayacağını, sevgilisini bulmak için yola çıkmasına izin verilmezse ya kılıcıyla bağrını parçalayacağını veya zehir içip kendini öldüreceğini söyler. Bunun üzerine Çin hakanı, beylerini toplar, danışır. Nihayet Vamık'ın yolculuğa çıkmasına karar verilir. Taymus ordusundan bin askeri, altına ve gümüşe gark ederek oğlunun yanına katar. Ayrıca Taymus'un vezirin oğlu ve Vamık'la aynı zamanda doğan, Vamık'ın yakın arkadaşı Behmeri de birlikte gönderilir. Çin denizi sahiline doğru yola çıkan kabile, geceyi bir dağ eteğinde geçirip sabahleyin cehennem gibi bir vadiye geçerek çöle çıkar. Çölde bir damla su bulamazlar. Hepsi ölmek üzereyken Vamık'ın Allah'a yalvarışı kabul olunur. Uzaktan bir ağaç görünür. Yanma varınca, suyu bal gibi olan bir çeşmeyle karşılaşır. Şükredip toprağa yüzlerini sürerek dinlenmeye çekilirler. Lâkin Vamık, derdi ile baş başa kalır.

Bu çeşme başı, Lahican adlı bir peri şahının 'makamı'dır. Peri şahı, makamının insanlarla dolduğunu görünce hayret eder. Biraz ilerleyince, bitkin bir halde gazel okuyan Vamık'ı görür. Okuduğu gazelden aşk elinde esir olduğu anlaşılan Vamık'ın derdiyle dertlenir. İnsan görünümüne girip Vamık'ın önünde eğilir. Ona ihsanlarda bulunup hizmetinde olduğunu söyleyerek sarayına davet eder.

Lahican, sarayında Vamık'ın şerefine ziyafetler verir. Fakat ikisi de çok üzgündürler. Ziyafet anında kendilerini kaybedip akılları başlarına

gelince biri birlerine kendilerini tanıtırlar. Lahican da çeşme başında su içinde gördüğü Kaf Dağı'nın padişahının kızı Ferî'ye âşıktır. Onun için bu çeşme başından ayrılamamaktadır. Birkaç defa savaştığı halde, sevgilisinin babası Kaf sultanını razı edememiştir. Vamık da başından geçenleri anlatırken Kaf Dağı sultanının kızı Feri, emrindeki perilerle ziyafet meclisini basar. Lahican, Vamık'a bunun peri olduğunu bildirerek Elburz'a asker toplamaya gider. Fakat Vamık askerleriyle Ferî'yi bozguna uğratar. Ferî bozguna uğrayan askerlerini toplayıp Kaf'a dönerken, yenilmiş olarak dönmenin ayıp olacağını düşünüp tekrar saldırır. Vamık'ın ordusu gaflette iken Vamık'ı kaçırmak ister. Vamık, aşk ıstırabını dile getiren gazel söylemektedir. Bu inleyişi duyan Ferî, düşmanlığını unutup sevgi ve şefkatle insan şekline girip barış ister. Elburz'dan dönen Lahican, Vamık'ın yanında sevgilisi Ferî'yi görünce şaşırır ve Vamık, iki sevgiliyi barıştırır. Yeniden ziyafetler düzenlenir. Vamık gene üzgündür. Lahican'dan Vamık'm hikâyesini öğrenen Ferî, ona yardım etmek için kanat açıp sevgilisiyle birlikte Azra'yı aramağa çıkarlar.

Vamık ile arkadaşı Behmen, yolculuklarına devam ederler. Güçlükler içinde süren bu yolculuk esnasında avı bol olan bir ovaya ulaşırlar. Vamık burada avlanmak ister. Fakat avlağın sahibi, kan dökücü bir zalim olan Erdeşir'dir. Erdeşir Vamık'ın avlanmasına kızıp üzerine saldırır. Müthiş bir savaş olur. Vamık'ın askerlerinden birçoğu şehit düşer. Sonunda Vamık, Erdeşir'i yakalayıp bağlar. Erdeşir, kurtulmak için bir hile düşünerek Vamık'a yalvarır; affını diler, onu kasrına davet eder. Vamık, yaralıdır. Erdeşir, Pir adlı tabibe, Vamık'ın yaralarını iyileştirmek için merhem süreceği yer de zehir koydurur. Zehir etkisini gösterir, Vamık kendinden geçer. Behmen, hileyi anlayıp, Erdeşir'i yakalayarak bağlar. Erdeşir'in kızı Dilpezir, babasını Behmen'in elinden kurtarmak için çeşitli hediyelerle gelir ve babasının bağışlanmasını diler. Pir'i buldurur. Pir'in Vamık'ı iyileştirmek için istediği ilacı bulmağa Dilpezir'le Behmen, Dilkuşa Kalesi'ne giderler. Kaleyi fethedip istenilen ilacı Pir'e ulaştırınca o da Vamık'ın yarasını temizleyip sağlığına kavuşmasını sağlar.

Bu arada Belh sultanı Tür, Erdeşir'in yardımına gelir. Dilpezir'den Vamık ile Behmen'i ister. Dilpezir bu isteğe karşı koyunca kale halkı ve

Behmen, Tûr'la savaşırlar. Behmen esir düşer. Bunun üzerine Dilpezir, Vamık'ı Pir'in yardımıyla Nahvan kalesinden kaçırarak Dilküşâ kalesine götürür. Vamık'ı, yorgun düşen pire teslim edip Tura karşı savaş hazırlığına başlar.

Azra'yı aramağa çıkan Lahican ile peri, Dilkuşa Kalesi'nde Vamık'ı hasta görünce onu alıp Kaf Dağı'na götürürler. Pir, uyandığında Vamık'ı bulamaz. Dilpezir, bunun bir peri işi olduğunu, daha önce Behmen'in anlattıklarından hatırlar ve Pir ile Vamık'ı birlikte aramağa çıkarlar.

Diğer taraftan Azra, Vamık'ın aşkıyla sararıp solmaktadır. Devamlı Dayesini sıkıştırıp yardımını istemektedir. Daye, Azra'yı hamama götürmek bahanesiyle Gazne sultanından izin alır.

Hamamdan çıkınca hava almak üzere gözlerden uzaklaşırlar. On gün süren yorucu bir yolculuktan sonra bir şehre ulaşırlar. Azra gördüğü bir yaşlı kadından yardım ister. Pirezen onlara konukseverlik gösterir. Geceyi orada geçiren Azra, derdinin baskısıyla sabaha kadar Allah'a yalvarır. Vamık'ı aramağa çıkan Dilpezir ile Pir de Pirezen'in evine gelirler. Başlarından geçenleri birbirlerine anlatırlar. Dilpezir, Vamık'ın aşkından, Ferî ve Lahican'dan, Tûr ile Erdeşir'in hücumundan da haberler verir. Hep beraber Elburz'a gitmeyi kararlaştırırlar...

Azra, Dilpezir, Daye ve Pir, Umman deryasına ulaşınca harekete hazır bir gemi görürler. Kendilerinin tüccar olduğunu fakat' Çin eşkiyalarının, mallarını çaldığını söyleyip gemicilerin kendilerine yardımlarını sağlarlar. Gemi ile denize açılan Azra, Dilpezir bitkin bir durumdadırlar. Daye ile Pir ise onlara yardım edememenin çaresizliği içindedirler. Gemidekiler onların bu hâlini, eşkiyaların mallarını alıp götürmelerine bağlarlar.

Lahican'la Feri tarafından Kaf Dağı'na götürülen Vamık, özenli bir bakımdan sonra iyileşir. Fakat Azra'nın aşkını hatırladıkça 'yıldız gibi göz yaşları saçmakta, Dilpezir'le Belmen'i hatırladıkça gönlü, canı ateşte yanmaktadır'.

'Lahican Vamık'a yardım için, onun sevgilisini ve dostlarını aramağa devam eder. Bu aramaların birinde kanat açıp giden bir gemiye rastlar. Geminin içerisinde Azra ve Dilpezir baygın bir halde yatmaktadırlar. Lahican, gemiyi çeşit çeşit kuşların ve meyvelerin

bulunduğu gül bahçesi gibi olan bir adaya çeker. Gemidekiler, böyle bir yerde konaklamaktan çok memnundurlar. Lahican onlarla sohbet ederek Azra ile Dilpezir'in üzüntülerinin sebebini sorduğunda onlar da bildikleri kadarıyla, üzüntü sebebini kaybettikleri mallar olduğunu söylerler.

Lahican gerçeği Azra ile Dilpezir'den öğrenir. Onlara Vamık'ın iyi haberini anlatınca Azra bu defa sevincinden kendini kaybeder. Lahican onları sarayına götürür, çeşit çeşit yemekler hazırlatıp ziyafetler verir: çalgılar çalınır, şiirler söylenerek aşktan duyulan ıstırap dile getirilir. Bilâhare Lahican, Azra, Dilpezir, Daye ve Pir'i Vamık'ın bulunduğu Kaf Dağı'na uçurur, Vamık Azra'yi gökte karşılar. Azra'yı özel bir surette döşenmiş bir saraya kondururlar. Ferî gelip Azra'yı kucaklar. Her taraf sevinçle dolar. Ancak Dilpezir çok üzgündür. Pir bu üzüntüyü iki şarkı ile dile getirir. Bunun üzerine Vamık ile Azra, Behmensiz eğlenmenin mümkün olmayacağını söyleyerek Lahican'dan kendilerini Tur'un yanına götürmesini isterler.

Lahican onları 'Nerrelere' bindirerek Tûr'un bulunduğu Belh şehrine getirir. Şiddetli bir savaştan sonra Tur yenilir ve kaçarak Firenk Anton'a sığınır. Vamık Behmen'i zindandan çıkarıp ziyafetler düzenler. Bu esnada Tur ile Anton'un saldırısına uğrarlar. Tekrar yenilen Anton ile Tur hileye başvurup meydanda kuyular kazdırarak üzerlerini kapatırlar. Ertesi gün Vamık, hücum esnasında bu kuyulardan birisine düşer. Behmen, Azra, Pir, Dilpezir ve Daye de bu savaşta bitkin düşmüşlerdir.

Azra'nın resimlerinden biri de Tus ülkesinin şehriyari Mizban'ın eline geçer. Mizban da resminden Azra'ya âşık olur. Onu her yerde arar. Fakat kaybolduğuna dair aldığı haberler üzerine ordusuyla birlikte aramağa çıkar. İşte bu sırada Azra, Dilpezir, Behmen Daye ve Pir grubu da Vamık'ın esir düşmesiyle perişan bir halde cenabı Hakk'a yalvarmaktadırlar. Duaları kabul olmuş ve Mizban yardıma gelmiştir. Mizban'ın ordusu karşısında Tûr ile Anton yenilerek çareyi Vamık'ı yanlarına alıp Anton'un adalarından birine kaçmakta bulurlar.

Mizban savaştan sonra Azra'yi görüp, kendini kaybeder. Azra'ya olan sevgisini dile getirir. Azra da perişandır; çünkü Vamık'a âşıktır. Bunu Mizban'a anlatınca Mizban, Azra'yı kardeşi kabul ettiğini

ve Vamık'ı kurtarmak için elinden geleni yapacağına dair söz verir. Vedâiaşıp ayrılırlar.

Tur ile Anton ise, yanlarında Vamık olduğu halde, adaya gitmek için bir gemiye binerler. Gemi fırtınaya tutularak yön değiştirir. Hind gemileriyle karşılaşınca aralarında savaş olur. Tur ile Anton yenilerek boyunlarına zincir takılır. Vamık'ı da Hindular onlardan sanıp ateşe atarlar. Fakat ateş, Hz. İbrahim gibi onu yakmaz; gül bahçesi olur. Bunun üzerine Hindular, mabutlarının Vamık'ı bağışladığına ve Siyavuş derecesine erdirdiğine inanarak ona bağlanırlar. Anton ile Tur ise, cezalarını bulmuşlardır.

Vamık, Hind ülkesinde kalmaz. Dağlar, çöller aşarak Azra'yı aramağa devam eder. Diğer taraftan Azra da Belh şehrinde birkaç gün dinlendikten sonra, arkadaşlarıyla Vamık'ı aramağa çıkarlar. Hutan tüccarlarının kervanına katılıp Hint sınırına varınca' Hint zengilerinin hücumuna uğrayarak esir düşerler. Zincire vurulurlar. Zengi şahı Helhelan, esirlerin boynunun vurulmasını emreder. Soyduklarının ikisinin kadın olduklarını görür ve cezayı bir iki gün erteler. Helhelan Azra'ya sahip olmak ister. Azra reddedince Helhelan zorla isteğine kavuşmaya çalışır. Azra bir yumrukla devler padişahının ağzından kanlar akıtır. Bunun üzerine Azra ve Dilpezir kollarından astırılır. Azra, gece boyunca seyyarelere derdini döküp yardım isteyerek Allah'a yalvarır. Duası kabul edilir. Helhelan'ın kaçırdığı Kişmir sultanının kızından Hüma adlı bir kızı vardır. Hüma Azra'yı darda asılmış görünce yardıma gelip iplerini çözer ve maceralarını öğrenir. Onlara yardım edeceğini söylerse de Azra, gördüğü bir rüyayı anlatarak burada Vamık'ı beklemenin doğru olacağını... onun kendilerini aramaya geleceğini söyleyerek kabul etmez. Vamık'ın geleceği ümidiyle, gündüzleri asılı, geceleri ise Hüma ile birlikte yedi gün yedi gece beklerler.

Vamık Azra'yı aramağa devam eder. Mecnun gibi vahşi hayvanlarla sohbet ederken, çölde Nahşivan'a gitmekte olan bir kervana rastlar. Bu kervanla birlikte yoluna koyulur. Kervan halkı Vamık'a önem vermezler. Fakat ansızın yollarına çıkan iki aslanın hücumuna Vamık karşı koyarak bir vuruşta ikisini de yere serer. Artık kervan halkı Vamık'a değer vererek onun başından geçenleri dinleyerek içlerinden bir tanesi Behmen'i tanıdığını ve Behmen'in yanındaki beş kişiyle birlikte

yolculuk ettiklerini ve onların Vamık adlı şehriyarı ararken zengilere esir düştüklerini... kendilerinin zor belâ kurtulduklarını söyler. Kervan halkı da Vamık'la beraber oraya gitmeye karar verirler. Uzun ve tehlikeli bu yolculuk sırasında Vamık, yolları vahşi hayvanlardan temizler. Helhelan'ın ülkesine vararak onun kaomini perişan eder, Helhelan, kalesine sığınır da Vamık'tan kurtuluş olmadığını anlayınca, Azra ile Dilpezir'i dar ağacından indirip bir çula sararak atın üzerine bağlar ve kalenin gizli kapısından kaçır. Mizban'a sığınarak onun yardımını diler. Dilpezir ile Azra'yı da peşkeş verir. Fakat Mizban karşısında Azra'yı görünce çılgına döner. Helhelan'ın onlara yaptıklarını öğrenince de onu zindana atar.

Diğer taraftan Mizban, Vamık ve Behmen'e haber gönderir bu arada Vamık, Azra'dan haber soruşturmaktadır. Hüma, Vamık'ı teselli ederken Mizban'dan haber gelir. Çok sevinirler. Yanlarına Hüma'yı da alarak Vamık ve Behmen, Tus'a varırlar. Mizban onları büyük bir törenle karşılar. Vamık Hüma'yı Mizban'la tanıştırır. Hüma'nın güzelliği karşısında Mizban'ın aklı başından gider. Mizban konuklarına ziyafetler düzenler. Âşıkların aşklarının derecesini anlamak için onları imtihana çeker. Neticede aşklarının 'pâk' olduğunu görüp düğün hazırlıklarına başlamak ister. Behmen'le Vamık da aralarında anlaşır. Vamık Behmen'i Mizban'a göndererek memleketine dönmek için izin diler. Mizban ise yolculuğun zorluğundan mevsimin kış olması dolayısıyla yolların kapalı oluşunu ileri sürer. Düğün haberini vermek üzere, Gazne sultanına Daye'yi, Erdeşir'e ise Pir'i göndermeyi ve düğünün Tus'ta olmasını Behmen vasıtasıyla Vamık'a teklif eder. Bunu uygun bulunca, karar ziyafetlerle kutlanır.

Behmen'i Çin hakanına, Daye'yi Gazne sultanına, Pir'i de Erdeşir'e gönderirler. Vamık bu rahatlık içinde ava çıkar. Ansızın perilerle karşılaşır Lahican'ın geldiğini zannederek sevinir. Fakat periler matem içindedirler. Karalar giymişlerdir. Vamık'ın önünde eğilip Lahican ile Ferî'nin Gur adlı şeytan eline esir düştüklerini ve Kaf sultanının bu durumdan çok üzüntülü olduğunu ve kendisinden yardım beklediğini söylerler. Vamık bu durumu Mizban'a ve Azra'ya anlatarak bir 'nerre'ye binip Kaf Dağı'na uçar. Kaf sultanı onu görünce çok sevinir ve birlikte Gur'un bulunduğu yöne giderler. Kaf sultanı Vamık'm vücuduna bir

yağ sürüp ağzına da bir cevher vererek ateş ve buz deryasından zarar görmeden geçmesini sağlar. Nerrelerle karşılaşp kıyasıya savaşırlarsa da Vamık ok ve kılıçla devî yenemeyeceğini görünce yumruğuyla saldırır. Bunun da kâfi gelmemesi üzerine dua eder ve Allah adının tesiriyle dev elma gibi parçalanır. Periler salâvat getirerek her taraf tekbir ile dolar. Bu arada Lahican ile Ferî'nin sağlık haberi gelir. Vamık onları ararken, İskender devrinden kalma bir mezarla karşılaşır. Mezar yedi başlı canavar tarafından yedi defa sarılmıştır. Vamık onu öldürmek isterse de Kaf sultanı: bunun bir sihir olduğunu ancak İsm-i A'zam'la yok edilebileceğini söyleyerek onu uyarır. Vamık İsm-i A'zam'ı okuyunca canavar yok olur ve 'Dahme' fethedilir. Dahme'de gümüş bir taht üzerinde bir altın taht vardır. Vamık, tabutun, üzerindeki yazılardan Tahmures şaha ait olduğunu anlayıp ona rahmet diler. İnleyiş gelen kapıya yönelerek zincirlere vurulmuş Lahican ile Ferî'yi kurtarır. Devî hazinesine el koyup Tus şahına verilmek üzere birkaç hediyelik alarak gerisini askerinin yağmasına bırakır.

Bir iki gün dinlendikten sonra hep birlikte Kaf sultanı'nın nadir hediyeleriyle Tus'a hareket ederler. Mizban, onları büyük bir törenle karşılar ve Kaf sultanının özel bahçesine kondurur. Erdeşir'le Pir de Tus yakınlarında görününce Vamık onları karşılar. Dilpezir, babasının elini öper. Daha sonra Gazne şahı, Vamık, Erdeşir ve Mizban tarafından karşılanarak konuk edilir. Azra, babasının ayağına öpücükler kondurup başından geçenleri anlatırken sözlerinin başında Vamık'ın övgüsünü yapmaktan çekinmez. Nihayet Çin hakanı beklenir. Karşılanması için büyük hazırlıklar yapılır. Çin hakanı da ağır hediyelerle gelir ve oğlunun etrafında periler görünce onun, 'hakkın lutfuyla Süleyman peygamber derecesine yükseldiğini' anlar.

Düğün hazırlıkları devam eder. Tus ülkesi 'işret-âbâd' olur. Herkes zevk ve neşe içindeyken Hüma üzgündür. Onun bu durumunu gören Azra, Daye ve Dilpezir bir gece toplanarak kendi zevklerine daldıkları için Mizban'ın aşkını, Hüma'nın derdini unuttuklarını söyleyip Daye'yi Vamık'a gönderirler. Durumu öğrenen Vamık, Daye'nin Mizban'a gitmesini uygun bulur. Daye, Mizban'dan, kimsenin bulunmadığı bir anda, Helhelan'ın affını isteyip Hüma'nın güzelliğini dile getirerek, Helhelan'ın bağışlanmasını sağlar. Zaten Mizban, Hüma'yı için için sevmektedir. Onun hatırı için de babasına izzet ve ikramda bulunur.

Düğün şenlikleri başlarken her taraf Çinî kâselerle dolup altın ve abanos tahtlar kurulur. Altın tahta oturtulan Çin hakanının sağ yanına oğlu Vamık, Lahican ve Behmen, sol tarafına da Kafşahı, Gazne sultanı ve Erdeşir yerleşir. Karşıda ise Helhelan ile Pir yeralır. Düğün şenlikleri arasında 'canbazlar, ipte oynarlar, pehlevanlar güreşirler, Kâse oyuncularını hünerlerini gösterirken pehlevanların güç gösterisi devam eder. Yeme içme faslı başlayarak, akşam ve gece şenlikleri birbirini kovalar. 'Mey ziyafeti'ne geçilir. Mûsikî faslı içinde 'ateşbazlar' hünerlerini gösterirler. Ziyafet sona erdikten sonra Mizban, bilginleri bir araya toplayarak nikâh için 'uğurlu saati' buldurur. Nikâh akdinin hutbesini okuyup ilkin Vamık ve Azra için 'din ve ayın üzre' nikâhın değeri tesbit edilir. Altınlar, inci ve cevherler saçılıp sırasıyla Feri ile Lahican'ın, Dilpezir ile Behmen'in, Mizban ile Hüma'nın, Daye ile Pir'in aynı minval üzere nikâhları kıyılır. Öbür taraftan gelin süslenmesine geçilir. Altın aynalar karşısında kaşlara ve gözlere sürmeler çekilir. Ellere kınalar yakılır. Saçlar taranır. Allık ve pudralar sürülür. Küpeler, inci ve cevher gerdanlıklar takılarak, yüzükler parmaklara geçirilir. Başlara taçlar konur. Nurani ve kırmızı elbiseler, altın kuşaklar, kırmızı çizmeler ve kırmızı duvaklar içinde hazırlanan gelin bütün gözlerden kendisini saklayan bir parlak atlasla da çarşaflanarak Çin kurnası üzerinde yürür.

Vamık, Behmen, Lahican için 'gerdek evi' hazırlanır. Azra'yı ve düğün alayını Çin hakanı Taymus, yollarına cevherler saçarak karşılar. Azra cevher ve inciye gark olur. Hıta ülkesi kendisine yüz görümlülüğü olarak verilir. Aynı tören Feri, Dilpezir ve Hüma'ya da yapılır. Kendileri için hazırlanan saraylara yerleşirler.

Mihr ile Müşteri'nin bir burcda birleşmeleri gibi Vamık ile Azra'nın ve diğer çiftlerin zıfafları gerçekleşir. Bundan sonra Mizban'dan izin alınarak şahlar ülkelerine dönerler."

Kaynakça:

Ayan, Gönül, 'Vamık ile Azra', Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 5, 1991.

Ayan, Gönül, *Lâmi'î Vamık u Azra-İnceleme Metin*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Harmancı, M. Esat, *Manisalı Câmi'î Muhabbet-Nâme (Vâmık U 'Azrâ) İnceleme - Metin - Nesre Çevri*, İstanbul, 2003. (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi).

Korkmaz, Mehmet, *Zerdüşt Dini İran Mitolojisi*, Alter yayın, Ankara, 2010, s.223-225

Özön, Mustafa Nihat, *Türkçede Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 44-45.

Şahinoğlu, Nazif, “Vâmık u Azrâ”, *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. 13, İstanbul, 1986, s. 190-194.

VANLI GÖYÇEK

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıdadır, Şiirlerin çoğu, soru-cevap esasına bağlıdır. Âşıklar birbirine kavuştuğu hikâyede zaman zaman çelik kılıcın tahtaya dönüşmesi gibi olağanüstülükler de vardır.

Destan Guba ilçesinin Hürük köyünde Âşık Ağayev'den ve Guba'nın Çiçi köyünde derlenmiş metinler bulunmaktadır. Ayrıca Âşık Hüseyin Sa'î imzasıyla Tebriz'de basılan Esli ve Kerem adlı kitabın içinde Vanlı Göyçek ve Şahî Hanım adıyla bu hikâyenin metnine yer verilmiştir. Bu kitapta ayrıca Şair Cuma'nın şiirleri de kayıtlıdır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Unas şehrinin padişahı ölünce, yerine kızı Perizad Hanım'ı padişah seçerler. Bir süre sonra kız, padişah olduğuna pişman olur. Gel zaman git zaman devlet işlerinden iyice el etek çeker, ülke perişan bir hale gelir.

Bu durumun sebebini anlayan büyük vezir uygun bir dille ülkenin içinde bulunduğu kötü durumu şehzade hanıma bildirir. Şehzade hanıma artık evlenmelerinin vaktinin geldiğini söyler. Bunun üzerine halka bir ferman duyurulur. Kim padişah kızını saziyla-sözüyle bağlarsa padişah kız onunla evlenecektir. Lâkin bunu ülkedeki kimse başaramaz. Üstelik başaramayanlar ömürlük zindana atılır.

Haber ülke dışına yayılır, bir gün Van şehrinden de duyulur. Burada yaşayan Göyçek adlı yeni yetme bir âşık haberi alınca ustasının

iznini alarak Unas şehrinin yolunu tutar. Göyçek saraya varınca onu vezir oğlu Mehmed karşılayıp padişah hanıma haber verir. Perizad Hanım, meclisi düzenleyip güzel bir de sofrta kurdurduktan sonra âşığı getirir. Mecliste sadece iki erkek vardır; birisi Vanlı Göyçek, birisi de vezir oğlu Mehmed. Yiyip içtikten sonra Vanlı Göyçek sazını eline alır. Perizad Hanım âşığın usta, arif, özünde de Hak âşığı olduğunu görür. Onu sazıyla sözüyle imtihan eder.

Âşığın usta bir âşık olduğunu bir kez daha anlayan Perizad Hanım, âşığı tekrar görüşmek üzere ertesi gün yolcu eder. Âşık, o gece vezir oğlu Mehmed'in evinde misafir olur. Sabah birlikte Perizad Hanım'ın başına giderler. Hoş-beşten sonra Perizad Hanım âşıktan bağ ve bağdakilerle ilgili üç bent söylemesini ister. Hoşuna gitmezse başını vurduracağını söyler.

Vanlı Göyçek'in sözü, Perizad Hanım'ın hoşuna gitmez. Mehmed'in yalvarmalarına aldırmadan Göyçek'in başını vurdurmak için celladı çağırır. Cellat, Göyçek'in başını vuracağı sırada kılıç tahtaya dönüşür. İkinci, üçüncü denemelerinde de yine aynı olur. Bunun üzerine padişaha haber verir. Padişah da Göyçek'i bağdaki en derin kuyulardan birine atmalarını emreder. Yedi gün sonra da Mehmed'le Göyçek'i kuyudan çıkarmaya gelir. O sırada Göyçek'in çalıp söyledikleri yine Perizad Hanım'ın hoşuna gitmez. Onu, orada ölüme terk edip gideceken Mehmed'in ısrarlarıyla kalıp söylediklerini dinlemeye devam eder. Diğer söyledikleri hoşuna gidince onu, oradan çıkarmalarını emreder.

Vezir oğlu Mehmed, cuma gününe kadar onu besleyip evvelki hâline getirir. Cuma günü giydirip kuşandırarak padişahın huzuruna çıkarır. Vanlı Göyçek, öyle yakışıklı olur ki, Yusufonun yanında hiç kalır. Perizad Hanım onu görür görmez vurulur ve sazını eline alıp onu över. Lâkin Perizad Hanım, onun Göyçek olduğunu bilmez. Göyçek'le Perizad Hanım birlikte söyleştikten sonra Perizad Hanım'ın otağına giderler. İki âşık, orada akşam ederler. Vanlı Göyçek, otağdan ayrılıp Mehmed'in evine varır. Sabah olunca yine meydanda buluşup Perizad Hanım ile çalıp söylerler, birbirlerini bağlamaya çalışırlar. Perizad Hanım mağlup olur, vezir-vekil Perizad Hanım'la Vanlı Göyçek'in düğününü yaparlar. Vanlı Göyçek kırk gün, kırk gece çalıp okur.

Perizad Hanım ile Vanlı Göyçek bir müddet Unas şehrinde kaldıktan sonra Vanlı Göyçek'in vatanını göresi gelir. Birlikte Van'a giderler. Orada kırk gün kalıp eşi dostu gördükten sonra tekrar Unas'a dönerler. Vanlı Göyçek'in başına taç giydirirler. O günden sonra Vanlı Göyçek Unas'ın padişahı olur.

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, "Vanlı Göyçek", *Türk Folkloru Araştırmaları* 1985/1, Ankara, 1985, s. 1-24.

Âşık Hüseyin Saî, *Esli ve Kerem*, Tebriz, 1380, s. 114-134.

Nebiyev, Azad, *Azerbaycan Dastanları*, Bakı, 1977, s. 17-29.

VARAKA İLE GÜLŞAH

Yusuf-ı Meddah tarafından kaleme alınmış tasavvuf ihtiva eden aşk ve kahramanlık hikâyesidir.

Yusuf-ı Meddah, XIV. yüzyılda yaşamış Mesnevi şairidir. Kirdeci Ali gibi dinî halk kitapları yazmıştır. Gençlik yılları Azerbaycan'da geçmiş; sonradan Anadolu'ya gelerek Erzincan, Kastamonu, Sivas ve Konya gibi beldelerde yaşamıştır. Arapça ve Farsçaya da vakıf olan Yusuf, Türkçeyi çok iyi kullanan birisidir. Halkın deyimlerini, atasözlerini, kelime gruplarını, benzetmeleri, ayet ve hadisleri eserlerinde bol miktarda kullanmıştır. Eserleri meclisler hâlinde ve minyatürlüdür. Meddah sıfatına bakılırsa halka ve ileri gelenlere hikâyeler anlattığı tahmin edilebilir. Mevlâna hayranıdır. Şeyoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Kübera* adlı eserinde kendisinden söz etmiştir. Genç yaşta iken Erzincan'da bulunduğu sıralar *Hâmûşname* adlı kısa mesnevisini (1300), Kastamonu'da iken *Maktel-i Hüseyin'i*, Sivas'ta yaşadığı sıralarda da *Varaka ve Gülşah* mesnevisini 1368'de yazmıştır. Ömrünün bir bölümünü bir eline keşkül bir eline teber alarak Azerbaycan'da geçirmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *Varaka ve Gülşah*, 2. *Dâsitân-ı İblîs aleyhi'l-la'ne*, 3. *Maktel-i Hüseyin*: 4. *Uğru ile Kadı* (Bkz. İlgili eser). 5. *Hikâyet-i Kız u Ma'a Cühud*.

Taşbaskı olarak, Mehmet Salih tarafından yeni yazı ile tabedilmiş metinleri vardır. Ayrıca İsmail Hikmet Ertaylan, Mostarlı Ziyaî ile

Azerbaycanlı şair Mesihî'nin de bu adda bir eseri olduğundan söz etmektedir. Muhtelif kütüphanelerde dört el yazma nüshası vardır. Kâzım Köktekin, Biblioteque Nationale'de bulunan dil yönünden incelemesini yapmış, metnini yayımlamıştır. Söz konusu metin Hâzâ Kitâbu Varka-i Şâh u Gülşâh u Ma'sûk u Cân" başlığını taşımaktadır.

*"Başladık Sivas şehrinde bunu
Kim Rebûlevvel'in evvel günü"*

deyişinden anlaşıldığına göre hikâyeyi Sivas'ta yazmaya başlamıştır. Tevhid (7 beyit) ve na'tla (6 beyit) başlar. Toplantılarda okunmak için yazılmıştır ve hikâye altı meclise ayrılmıştır. Meclis sonlarında;

*"Ömr ger verir ise ol dâdger
İrteki mecliste eydevuz haber"*

gibi ifadelere yer verilmiştir. Muhtelif yerlerinde on iki gazel vardır. Bu yüzyılda yazılan pek çok halk kitapları gibi Varaka ve Gülşah hikâyesi de (fâilâtün / fâilâtün / fâilün) kalıbıyla kaleme alınmıştır. Toplam 1744 beyit olan hikâye altı meclis altında verilmiştir. Bir hayli mecaz, deyim ve atasözleriyle esere zenginlik ve ahenk kazandırılmıştır. Yazmalardan Azerbaycan Cumhuriyeti Elyazmalar Fondu'nda, diğer ikisi ise Türkiye'dedir. Cumhuriyet öncesinde matbu olarak basılmıştır. Hikâyenin derkenarında Kurbanî hikâyesi vardır. İsmail Hikmet Ertaylan, 1945 yılında İstanbul'da "Varaka ve Gülşah mesnevisinin tıpkıbasımı yayımlanmıştır.

Hikâyedeki hadiseler Şam ve Yemen gibi İslâm coğrafyasında cereyan eder. Şahıs kadrosunda Varaka, Gülşah, Gülşah'ın annesi, Kocakarı, Cariyeler, Anter, Amr bin Zayf Hilâl, Hümam, Selim Şah, Muhsin Şah, İslâm Peygamberi ve çar-yâr bulunur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Peygamberimiz zamanında Mekke'de Hayy-i beni Şeybe (Şeyya) kabilesinde Hümam ve Hilâl adında iki kardeş vardır. Her ikisi de insanlara yardım etmeyi çok sever.

Hümam'ın nur topu gibi bir oğlu olur. Adını Varaka koyar. Varaka büyümeğe başlar. Bir yıl geçer Hilâl'in de ay parçası kadar güzel şirin kızı olur. O da kızının adını Gülşah koyar. Gülşah'ın annesi kendisi erkek çocuğu doğurmadığı için Varaka'yı kıskanır.

Bu çocuklar büyür. Okuma çağlarına gelince hocalardan ders alır. Varaka ata binmeyi kılıç kuşanmayı öğrenir. Varaka ile Gülşah birbirlerini severler. Zamanla aradaki ilişki Leyla ile Mecnun'u kışkandıracak şekle gelir.

Bunu anlayan kabile halkı, toplanır. Onları evlendirmeye karar verirler. Orada bulunan bir yaşlı, bu nişandan civardaki beylerin rahatsız olacaklarını, o yüzden ellerini çabuk tutmalarını söyler. Beri taraftan Gülşah'ın annesi Mihrimah Sultan da kızını dünyanın en ünlü ve zengin kişisiyle evlendirmeyi düşünmektedir ve bu işe pek rıza göstermez.

Yine de nişan için mehterler, çengiler, pehlivanlar tutulur, koçlar kesilir. Yedi gün yedi gece eğlenilir. Sekizinci gün nişan takılır. Bu arada Cenden (Hayy-i Ben-i Zeyf / Hayyu Benî Hayf) kabilesinin başkanı Ümeyir (Beni Emrû / Benî Amr), bin kadar asker ve birçok armağanla Gülşah'ı istemek için yola çıkar. Ümeyir gece yarısı nişandan dönmekte olan birisiyle karşılaşır. Adam ona nişanı anlatır. Ümeyir bunu duyunca, kölesiyle Gülşah'ın evine varır. Ümeyir, Gülkeşkûn'ün kapılarını açık bulunca Gülşah'la Varaka'nın bulunduğu salona girer. Ümeyir hiç vakit kaybetmeden acı bir kurt gibi Gülşah'ı kapıp kaçar. Askerleri de malları yağmalarlar. Varaka bayılır. Kendine geldiğinde deli gibi ağlar.

Halk ve Varaka, Gülşah'ı aramaya çıkarlar. Ümeyir'in eline düşen Gülşah da bir yandan ağlar. Ümeyir ve askerleri, kabilelerine dönerler. Ümeyir, Gülşah'ı saraya getirir. Ümeyir, kendisinin dünyanın en büyük hükümdarı olduğu isterse Şeybe kabilesini bir günde yok edebileceğini söyler. Varaka'dan başkasıyla yaşayamayacağını bilen Gülşah, Ümeyir'i oyalamak için kendisine kırk gün süre vermesini söyler. Ümeyir, kırk gün süre verir ve düğün hazırlıklarına başlar. Gözyaşları sel olan Gülşah, Allah'tan yardım ister.

Varaka, dört bir tarafa casuslar gönderir. Beni Cenbel topraklarında dolaşan habercilerden biri, davul sesleri gelir. Yoksul kılığında oraya gider. Birisinden Gülşah'la Ümeyir'in kırk gün sonra evleneceklerini öğrenir. Hemen oradan ayrılıp Varaka'nın yanına gelir ve duyduklarını ona aktarır. Varaka bunu öğrenince bayılır. Bir süre sonra kendine gelince amcası ve babasına Gülşah'ı kurtarmaya gideceğini söyler.

Hazırlığını yapıp hemen yola çıkar. Atını Düzman tarafına sürer. Hümam ve Hilâl ile on iki bin kadar kabile halkı da Varaka'nın peşinden at sürerler.

Hümam'ın on iki bin askeri Ümeyir'in köşkü önüne çadır kurar. Varaka gece vakti on kadar fedaiyi yanına alıp Ümeyir'in karargâhını keşfe çıkar. Kılık değiştirerek Gülşah'ın çadırına gider. Gülşah karşısında Varaka'yı görünce buna inanamaz. Vakit kaybetmeden gizlice oradan kaçıp kendi karargâhlarına gelirler.

Gülşah başından geçenleri anlattıktan sonra Ümeyir'in atmış bin askeri olduğunu söyler.

Ümeyir, çadıra geldiğinde Gülşah'ı göremeyince sanki çıldırır. Beylerinden kusurlu olanları astırır.

İki tarafın askeri karşı karşıya gelir. Varaka, Ümeyir'in üzerine at sürer. Gülşah, araya girer Ümeyir'le kendi savaşmak istediğini söyler. Gülşah, zırhını giyer, kılıç ve kalkanını kuşanıp atını alana sürer. Gülşah, harekete geçer. Ümeyir de kılıcını savurur. Gülşah, kendini kurtarır. Ümeyir üç defa hamle eder, ancak hepsinde de başarısız olur. Tekrar tüm gücüyle saldırır. Gülşah'ın atı tepe üstü gider. Gülşah, atın altında kalır. Ümeyir, Gülşah'ı alıp karargâhına götürür.

Bunu gören Varaka, Gülşah'ı kurtarmak için atına biner. Hümam onu engeller, Ümeyir'in üzerine kendisi gider. İkisi, üç saat birbirlerine kılıç sallarlar. Ancak ikisi de galip gelemmez. Sonraki gün tekrar karşılaşırlar. Hümam yenilir. Hümam'ın başını keser. Bunu duyan Varaka önce Hilâl'le birlikte cenazeyi gömer, sonra da Ümeyir'in üzerine at sürer.

Ümeyir, Varaka ile kendisinin savaşları görmesi için Gülşah'ı karşı tepeye getirtir. O gün ne kadar savaşlırlarsa da galip gelen olmaz. Ertesi gün tekrar karşılaşırlar. Varaka zorlu mücadele sonrası Ümeyir'i mağlup eder ve onun başını keser. Ümeyir'in askerleri kaçır. Varaka'nın askerleri de düşmanı kovalamaya ve ganimetleri toplamaya başlarlar.

Varaka, Gülşah'la birlikte yurtlarına dönerler. Hilâl, onların bir an evvel evlenmelerini uygun bulur. Ancak Mihrimah Sultan "Varaka on bin altın, beş bin koyun, yüz at vermedikçe kızımı ona vermem." der. Varaka da Gülşah'ın hatırı için bunları yapmaya çalışacağını söyler.

Varaka, becerikli adamlarından Elmas Ağa'nın eline bir mektup verir. Mektubu Yemen Padişah'ı Selim Şah'a yollar. Aradan günler, haftalar geçer, ne adamdan haber gelir ne de Selim Şah'tan. Varaka, Selim Şah'ın yanına gitmeye karar verir. Gülşah, Varaka'nın geri dönmeyeceğini düşünür, gözyaşları döker. Varaka, ayrılıkları boyunca parmaklarındaki yüzüklerin acılarını hafifleteceğini söyler.

Varaka, en gözü pek ve hünerli adamını yanına alıp yola çıkar. Yolda bir yolcu kervanına rastlar. Kervancı Varaka'ya, Yemen'den gelip Hicaz'a gittiklerini söyler. Varaka, Yemen hükümdarı olan Selim Şah'ın sağlığını sorar. Tahame hükümdarı Anterşah'ın / Melik Anter'in Yemen kalesini basıp Selim Şah'ı tutsak ettiğini söylerler. Varaka bunu duyunca atını dörtnala sürüp Yemen kalesine gelir. Varaka ile Vezir başlarından geçenleri birbirilerine anlatır.

Varaka sabah olunca zırhını giyer, kılıcını eline alır, yiğit adamıyla birlikte savaş meydanına gelir. Varaka meydana at sürüp savaş için adam çağırır. Karşısına Anterşah gelir. İkisi sabahtan akşama savaşır. Anterşah'ın askerlerinin bir bölümü ölür. Varaka ile savaşçıları kaleye dönerler.

Sabah olunca Anterşah en yiğit adamlarından kırkını öne sürer savaş için adam ister. Varaka ve köleleri savaşa başlar. Bir saatte, Anterşah'ın kırk kadar adamını perişan ederler. Kaleye zaferle dönerler. Anterşah, şayet yarınki savaşta yenilirse Varaka ile barışacağını, Selim Şah'ı teslim edeceğini söyler.

Ertesi gün yapılan çarpışmada Varaka, Anterşah'ı esir almayı başarır. Anterşah'ın Yahudi olan Vezir'ine, dayısı Selim Şah'ın on gün içinde serbest bırakılmazsa Anterşah'ı öldüreceğini bildirir. Anterşah da Vezir'ine haber yollayıp kendisinin Selim Şah'la değiştirilmesini söyler.

Anterşah'ın Vezir'i kurnaz birisidir. Birkaç gün sonra Varaka'ya değişikliğin yapılacağı haberini yollar. Bu arada alana derince kuyular kazdırır. Sabah olunca her iki taraf yine karşı karşıya gelir.

Varaka ve adamları düşmana hücum eder. O sırada Anterşah'ın pusudaki askeri hücum eder. Varaka'yı ve yanındakiler mağlup olur. Varaka'yı tutsak alırlar. Anterşah'ı da kurtarırlar. Serbest kalan Anterşah Vezir'ini armağanlara boğar.

Ertesi gün Varaka Anterşah'ın huzuruna getirilir. Anterşah, Cellâtbaşı'na Varaka'yı öldürmesini emreder. Cellâtbaşı, Varakay'ı idam edeceği kuyuya getirir. Varaka, yolda başına gelenleri Cellâtbaşı'na anlatır. Cellâtbaşı'ndan, eğer Gülşah buraya gelirse ona mezarını göstermesini ister.

Cellâtbaşı, Varaka'nın kim olduğunu öğrenir. Hilâl ve Hümam'ın kendi babasına, amcasının oğlu olan Zengi Elmas'a çok yardım ettiklerini hatırlar. Varaka'ya Elmas Ağa'nın nerede olduğunu sorar. Varaka, Elmas Ağa'nın durumunu anlatır.

Cellâtbaşı, Varaka'yı silah deposuna götürür ona silah verir. Varaka'dan Anterşah'ın başını kesmesini ister. Varaka, Anterşah'ın başını kesmeyi başarır. Sonra da Cellâtla birlikte ata binip Selim Şah'ın bulunduğu kaleye gider.

Ertesi gün Anterşah'ın öldüğü duyulur. Varaka, Anterşah'ın karargâhına hücum eder, Selim Şah'ı kurtarır. Selim Şah, kaleye varınca kurban kesilir. Kırk gün şölen yapılır. Selim Şah vezirlerini toplar. Varaka'ya ödül olarak değerli mücevherler, para, binlerce deve koyun, at verir. Varaka'nın bir süre sarayda kalıp dinlenmesini ister. Aradan kırk gün geçer. Varaka kendi ülkesine gitmek için izin ister. Selim Şah da biraz daha kalmasını söyler. Varaka da kabul eder.

O vakitler zenginliği, yardımseverliği ile bilinen Muhsin Şah adında biri vardır. Şehre gelen iki gezgin Muhsin Şah'a, Beni Şeybe kabilesinden olan Gülşah'dan söz eder ve olup bitenleri anlatır. Muhsin Şah, görmeden Gülşah'a âşık olur.

Muhsin Şah, iki gün sonra tüccar kılığında kırk deve yükü ipekli kumaş, mücevher, para ve kırk kadar da köle alıp Gülşah'ın ülkesine gider. Şehirde yoksullara, dul kadınlara, yetimlere sadaka dağıtır. Kısa zamanda ünü yayılır.

Muhsin Şah, Gülşah'ın annesi olan Mihrimah Hanım'ın yanına gider. Keandisini Şam Hükümdarı Muhsin Şah'ın adamı olarak tanıtır. Ardından da Gülşah'ı, Muhsin Şah adına ister. Mihrimah bunu kocasına aktarır. Hilâl, bu işe olumlu bakmaz. Varaka'nın Gülşah için çok şeyler yaptığını, şimdi de düğün için para biriktirmeye gittiğini söyler. Mihrimah, hâlâ kızını zengin birine verme düşüncesindedir.

Mihrimah, tüccara olumlu haber yollar. Hilâl'in evine binlerce altın, top top kumaşlar, ipekliler, mücevherler gönderilir. Hilâl'le Muhrumah bir yandan da Varaka gelirse ikisini de öldüreceğinden korkarlar. Bir plan yaparlar. Buna göre gece yarısı kızı Şam'a gönderirler, insanlara da öldüğünü söylerler. Üç gün sonra bir koyun keser, leşini ketene sarıp törenle gömerler.

Gülşah'ı da tüccar kılığındaki Muhsin Şah'a teslim edip Şam'a yollarlar. Gülşah yolla çıkmadan Sünbül adındaki bir kıza ant içtirir. Eğer Varaka gelirse olanları anlatmasını, eğer anlatmasa öbür dünyada iki elinin yakasında olacağını söyler. Yolda, Muhsin Şah ona gerçek kimliğini söyler.

Gülşah ve Muhsin Şah, Şam'a vasıl olurlar. Düğün bir hafta sonra yapılacaktır. Gülşah, Muhsin Şah'ı baba olarak gördüğünü söyler. Bunun üzerine Muhsin Şah, Vezir'inden yardım ister. Vezir ise, Gülşah'ın naz ettiğini söyler. Muhsin Şah düğün yapılmasını buyurur. Düğün başlatılır.

Muhsin Şah, Gülşah'ın odasına girer. Gülşah, elindeki hançeri çekip kendini öldürmeye kalkar. Muhsin Şah odadan çıkar. Sonra olanları öğrenir ve Gülşah'a Varaka dönene kadar kendi sarayında bulunmasını rica eder.

Bu arada, Selim Şah'ın kalesinde olan Varaka, Hicaz'a dönmek istediğini söyler. Selim Şah da ona elli deve yüklü kumaş, pek çok para, atın ve mücevher vererek yolcu eder.

Mihrimah, şehre gelen Varaka'yı yalandan üzüntü ile karşılar "Allah, seni bizden ayırmasın, Ey benim sevgili damadım" der. Varaka, getirdiği tüm malları, paraları sadaka olarak kentteki yoksullara ve yetimlere dağıtır. Gülşah'ın mezarına gider.

Varaka, bir gece mezarda iken adının Sünbül olduğunu söyleyen bir kız gelir. Gülşah'ın arkadaşı olduğunu ve Gülşah'ın ölmediğini söyler. Varaka'ya bir bir olanları anlatır. Varaka mezarı açar ve içindeki koyun leşini görür.

Varaka mezardan ayrılıp doğruca Hilâl'in sarayına gider. Hilâl olup biteni anlatır. Gülşah'ın Şam'da olduğunu öğrenir. Sabahleyin

erkenden atına atlar ve Şam'ın yolunu tutar. Şam yakınlarında Tarhane denen yere gelir. Bir çeşme başında durur. Bu sırada bir şaki Varaka'ya atını ve silahını vermesini söyler. Varaka ona; "Yiğit yiğit'e dokunmaz." der olanları anlatır. Ancak haydut dinlemez saldırır. Varaka bir kılıç da haydudu cehenneme yollar. Bunu gören yirmi kadar arkadaşı Varaka'ya saldırır. Varaka onlarla üç saat dövüşür. On kadar adamı öldürür. Sonra da çeşme başında bayılır. Kendine geldiğinde karanlık basmıştır. Orada sabaha kadar yatar.

Sabah olunca Muhsin Şah'ın adamları çeşme başına gelir. Muhsin Şah'a haber verirler. Muhsin Şah oraya gelir. Varaka, Muhsin Şah'tan kimliğini saklar, adının Abdullah, işinin ticaret olduğunu ve haydutların kendisine saldırdığını söyler. Muhsin Şah onu tabiplerine gönderir. Varaka, kırk gün sonra kendine gelir.

Muhsin Şah, bir gün Gülşah'a hastaneye gittiği Abdullah'ı gördüğünü onun Gülşah'a çok benzediğini söyler. Gülşah'da bu tüccarı görmek ister. Bir bardak şurup hazırlayıp bir cariye ile bu şurubu Varaka'ya gönderir. Cariye'ye verirken de "Gülşah Hanım gönderdi dersin." der. Varaka gönderilen şurubu içer. Cariye, Varaka'ya böylelikle iki günde bir süt, şerbet getirir. Varaka, Cariye'ye bir gün Gülşah Sultan'ın Muhsin Şah'ın nesi olduğunu sorar. Cariye olanları anlatır. Varaka bunları duyunca, Gülşah'a kendini bildirmeye karar verir. Bunun için Varaka, Cariye'nin haberi olmadan süt içtiği tasın içine yüzük koyar. Bu yüzüğün kendisinin olmadığı ve Sultana bu yüzüğün sahibinin kim olduğunu sormasını söyler. Cariye, yüzüğü Gülşah'a gösterir. Gülşah, Varaka'yı hastanın bahçesine çağırır. Varaka bahçeye gelir. Başını kaldırır. Gülşah'ı görür. İkisi sarılırlar. Sonra iki sevgili ertesi gün buluşmak üzere ayrılırlar.

Cariyelerden Vicdan Kalfa bunları öğrenir. Olanları Muhsin Şah'a anlatır. Muhsin Şah, bunları Gülşah'a sorar. Gülşah da onun Varaka olduğunu söyler. Muhsin Şah, Varaka'yı saraya getirtir. Onlara güzel bir köşk yaptıracağını ve onları evlendireceğini söyler.

Muhsin Şah meclisini toplar, olup biteni meclistekilere aktarır. Padişah Varakayı alır mabeyinde götürür onunla konuşur. Varaka, padişaha her şeyi anlatır. Padişah bunların aşkına dayanamaz, Gülşah'ı Varaka'ya vermenin uygun olacağını düşünür. Varaka'yı üç gün için sarayında misafir eder.

Padişah Varaka'ya, eşi Gülşah'a dokunmadığını söyler ve Gülşah'ı kendisine verebileceğini söyler. Ancak Varaka kabul etmez dördüncü gün, saraydan ayrılır ve Şam'dan ayrılıp yola revan olur. Yolda çeşmenin başında namaz kılmak için durur. Hak Teâlâ'ya canını alması için dua eder. Llah Varaka'nın duasını kabul eder ve canını alır. Bu sırada oradan geçen süvariler Varaka'nın cansız bedenini görürler ve oraya defnederler.

Süvarilerden birisi Gülşah'a, Varaka'nın öldüğü haberini getirir.

Gülşah padişahıtan izin isteyerek Varaka'nın mezarına gider. Mezarını gören Gülşah dayanamayarak hançeriyle canına kıyar. Gülşah'ı da Varaka'nın mezarının yanına defnederler.

Bir gaza sonrası bu iki mezarın yanında geçen Hz. Muhammed'e iki âşığın başından geçenler anlatılır. Peygamberimiz ellerini açar ve bu iki genci diriltmesi için Allah'a niyazda bulunur. Allah bu duayı kabul eder. İki genç dirilmiş olarak mezarından çıkar, Hz. Muhammed'in elini öperler. Peygamberimiz onların nikâhını kıyar ve iki sevgili mutlu şekilde kırk yıl daha yaşarlar.

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 189-190.

Ateş, Ahmed, "Varaka ve Gülşah Mesnevisinin Kaynakları", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2. S. 1-2, İstanbul, 1946, s. 1-19.

Büyük Türk Klasikleri, C. 1, İstanbul, 1985, s. 2.

Ertaylan, İsmail Hikmet, *Türk Edebiyatı Örnekleri I Varaka ve Gülşah*, İstanbul, 1945.

Erzi, Adnan Sadık, "İ. Hikmet Ertaylan: Yusuf-i Meddah Yeni İki Varaka ve Gülşah Nüshası – Hamuşname - Dasitan-ı İblis-i Aleyhi'lla'ne ve Maktel-i Hüseyin", *TTK Belleten*, C. 13, S. 49, Ankara, 1946, s. 188-194.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 123-125.

Korkmaz, Mehmet, *Zerdüşt Dini İran Mitolojisi*, Alter yayın, Ankara, 2010, s. 256-259.

Köktekin, Kâzım, *Yusuf-i Meddah, Varaka ve Gülşah (İnceleme-Metin-Dizin)*, Türk Dil Kurumu, Ankara: 2007.

Köprülüzade Mehmet Fuat. "Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyatının Tekamülüne Umumî Bir Bakış I" *Yeni Türk Mecmuası*, S. 4, İstanbul, 1933, s. 277-292.

Levend, Ağâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1. Ankara, 1988, s. 134.

Salih, Mehmet, *Veraka ve Gülşah Hikâyesi*, Bozkurt Basımevi, İstanbul, 1941.

VEZİR-İ MAĞMUM

Şark hikâye geleneğindeki konular çerçevesinde kaleme alınmış hikâyelerdendir. Mustafa Nihat Özön bu hikâyeyi "Halk arasında yazılısından okunan hikâyeler" çerçevesinde değerlendirmektedir. Mensur hikâyedir.

Şahıs kadrosunda; Bedreddin Lûlû, Atıyülmülûk, Hasan, Şah Tahmasp, Hale / Züleyha, Firuz Şah, mekân olarak da Şam, Bağdat, Hürmüz, Şiraz, Kandihar görülür.

Vezir-i Mağmun, Mustafa Nihat Özön tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Şam hükümdarlarından Bedreddin Lûlû'nun Atıyülmülûk adlı bir veziri var. Gülmez, neşelenmez, hep kederli. Nihayet hükümdarının ısrarla soruşuna dayanamayarak bu gamlı duruşunun sebeplerini anlatıyor:

Bağdat'ın mücevher tüccarlarından birinin oğludur ve asıl adı da Hasan'dır. Öğrenimini tamamlıyor, fakat malını saçıp savurmada. Babasının öğütleri bir kulağından girip ötekinden çıkıyor. Babası ona bu gidişinin sonu ne olacağını anlattıktan sonra parası bitince kendisini tarif ettiği ağacın bir dalına asmasını da söylüyor.

Baba ölüyor, tahmin ettiği gibi paralar har vurulup harman savruluyor. Herkes yüz çeviriyor, babasının dediği gibi, yaşamaktansa ölmek hayırlıdır diye, tarif edilen ağaca kendini asıyor; fakat dal kırılıyor

ve böylelikle ağacın içine saklanmış kıymetli taşları buluyor. Aklını başına almış, tecrübe görmüş gibi davranarak bu hazineyle ticarete kalkışıyor ve baba dostlarından bazı tüccarla ortak olarak Hürmüz'e gitmek için yola çıkıyor. Gemide ortakları bunu sarhoş ederek denize atıyorlar. Güç hâl ile kendini karaya atabiliyor ve Hürmüz'e varıyorsa da ortaklarının yaptıklarını ispat edemiyor ve hâkim bunu iftira etti diye hapse attırıyor. Kendini denizden kurtarmış ve yol göstermiş olan birinin ortaya çıkmasıyla hapisten kurtuluyor, fakat ortakları savuşmuş olduğundan beş parasız kalıyor. Oradan Şiraz'a gitmekte olan bir kervana hizmetli giriyor, Şiraz'da hükümet süren Şah Tahmasp'tır. İş aramak için çarşı pazar gezerken saray zabitlerinden birinin dikkatini çekerek onun aracılığıyla has odacılar arasına giriyor.

Bir gün has bahçeye çıkıyor, bahçenin erkeklere kapandığı saati geçirip telâşla dolaşırken yolda harem takımından peri güzelliğinde bir kıza rastlıyor. Kız, çevrede gizlenmiş olan diğer arkadaşlarıyla birlik, bununla eğleniyor, hatta kadın elbisesi giydirip şahın kızı Züleyha'nın haremine çıkarıyorlar. Züleyha ona kızlar arasında hoşuna giden birisini seçmesini söylüyor. Hasan sıkışık bir durumdadır, çünkü kızlar arasında Hale adında olanla zaten göz konuşmasına başlamıştır. Oysa bu Hale, asıl Züleyha'dır, Züleyha rolünü yapan da Hale'dir. Bunu zamanla anlıyor ve Züleyha ile bir kere daha buluşuyor. Bir gün Züleyha'nın hasta ve ölü haberi çıkıp Züleyha'yı gömüyorlar.

Hasan da Şiraz'ı terk edip gidiyor. Yolda bir dervişe rastlıyor, bu derviş öteki hikâyelerde olduğu gibi ruhanî ve kutsi bir derviş değildir. Maddîdir ve geçinmek için bu dervişliği bir sanat, öğrenilip öğretilir bir meslek hâline getirmiştir. Tamam iki yıl Bust şehrinde o dervişin hesabına elde keşkül dilencilik edip duruyor. Sonunda bir gün derviş ona Kandihar'a gideceğini, isterse onun da gelmesini söylüyor.

Yirmi, yirmi beş günlük bir yoldan sonra Kandihar'a varıyorlar. Kandihar Şahı'nın doğduğu gün sarayı gezerlerken, orada Hasan'ı, Tahmasp Sarayında mektup getiren hadım tanıyıp kendini de tanıtır. Hadım bunu bir eve getiriyor, akşamüstü Hale de geliyor ve durumu şöyle anlatıyor: Züleyha ölmemiştir. Hasan'la sevdasında serbest bulunmak yolunda, Hale ile konuşurken Hale işe çare olarak kendinde bulunan bir otu kulağına koymasıyla bir iki saat ölü gibi baygın

kalacağını söyler, kız razı olur, bu işi uygular. Fakat sonra Hasan'ı bulamazlar, aramaya çıkarlar, yolda kervanları soyulup kendileri esir olarak Firuz Şah'a satılırlar. Şimdi Firuz Şah'ın en gözde bir cariyesidir.

Züleyha da gelir, Hasan olup biteni arkadaşı dervişe anlatır, derviş bin ısrarla Züleyha'nın bulunduğu toplulukta yer almak ister, nimet hakkı saydığı Hasan, Züleyha'yı da güçlkle razı eder. Bir akşam beraber bulunurlar, fakat ertesi sabah Firuz Şah'ın silâhşorları Hasan'ı yakaladıkları gibi, dört darağacı kurulmuş avludan şahın önüne çıkarırlar. Derviş de şahın yanında oturmaktadır. Neyse, bunlar kimliklerini bildirerek şahın hiddetini yenerler, fakat tanınmış olan hükümdarzadeli kimliğinden kurtulmak için kalkıp Bağdat'a gelirler. Bağdat'ta kendisine ihanet etmiş olan ortaklarını dava eder, onlardan hakkını alır amma, hainler hapisten kaçarlara ve bir gece bir arkadaşının evine gitmiş olan Hasan dönüşte evindeki bütün adamlarının boğazlandığını ve Züleyha'nın da ortadan kaybolduğunu görür. Bağdat'tan Musul'a göçer, orada vezirliğe kadar yükselir, çevredeki entrikalardan dolayı, zorunlu olarak, oradan da ayrılıp Şam'a taşınır. Yaşamasına sebep ne olur ne olmaz belki bir gün gene Züleyha'ya rastlarını umududur."

Kaynakça:

Özön, Mustafa Nihat, *Türkçede Roman*, (Haz. Altay Kabacalı), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1985, s. 76-77.

-Y-

YADİGÂR VE GÜLABTİN

İran'da Tebriz'de anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye metni, Âşık Hüseyin Sai'nin hazırladığı "Âşık Dastanları-Leyli ve Mecnun" adlı kitapta yer almaktadır. Kitapta toplam beş hikâye ve bir âşık serencamı yer almaktadır.

Söz konusu olan hikâyelerin adları ve yer aldığı sayfalar şöyledir:

Leyli ve Mecnun (s. 4-37),

Serhoş ve Mahbub (s. 38-51),

Esed ve Saltanat (s. 52-69) (Âşık Serencamı),

Baba Nisan ve Perizad (s. 70-83),

Yadigâr ve Gülabtin (s. 84-97),

Mir Mahmud ve Sara (s. 98-120).

Hüseyin Sai'nin kitabı toplam 120 sayfadır. Hikâyelerin tamamı mensur-manzum yapıya sahiptir ve Azerbaycan'da "mehebbet dastanı" olarak nitelenen aşk hikâyeleridir. Hepsinde de çektikleri sıkıntı sonrası sevgililer kavuşurlar.

Hikâyede mekân olarak Hindistan ve Yemen karşımıza çıkar. Şahıs olarak da görülür. Behram Şah, Ahmet Vezir / Şah, Samed Vezir, Gülnigâr, Cellatlar, Salih Sevdager, Şifa Bulağı, Gülabtin, Yadigâr, Casim pehlivanı

Hikâye, ülkemizde bilinmemektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir zamanlar Hindistan'da Behram Şah adında bir hükümdar vardır. Ömrünün son çağları olmasına rağmen Behram Şah'ın evlâdı olmamıştır.

Bir gün iki vezirini yanına çağırır. Öldüğünde tahtına Ahmet Vezir'in oturmasını, Samed Vezir'in de başvezir olmasını söyler.

Ne var ki o sırada Behram Şah'ın hanımı hamile olur. Behram Şah yine iki vezirin yanına çağırır şayet ölürse doğacak olan çocuğu kendi çocukları gibi bilip büyütmelerini vasiyet eder. Ahmet Vezir vasiyeti tutacağına söz verir.

Çok geçmeden Behram Şah vefat eder. Ahmet Vezir şah olur. İleride doğacak çocuk erkek olursa tahtın sahibi olacağını düşünür ve cellatları çağırıp Behram Şah'ın hanımı Gülnigâr'ı ıssız bir yere götürüp öldürmelerini emreder. Samed vezir engel olmak istersede emri geri aldırılmaz.

Gülnigâr Hanım cellatlara bir deyiş söyleyerek, canının başışlanmasını ister ancak cellatlar emri yerine getirir. Gülnigâr Hanım'ın başını Ahmet Şah'a getirirler.

Beri taraftan Samet Vezir, Gülnigâr Hanım'ı defnetmek ister. Başının kesildiği yere gider. Orada kadının doğum yaptığını ve yeni doğan çocuğun ağladığını görür. Cenazeyi defneder, çocuğu alıp bir kervan yolunun üstüne bırakır. Bir kâğıda; "Bu çocuğun adı Yedigârdir. Her kim bu çocuğu bulursa, kundağına koyduğum mücevheri satın parasıyla onu büyütsün." yazıp mektubu çocuğun koynuna koyar.

Salih Sevdager adında Yemenli bir tacir oradan geçerken çocuğu görür. Kendisinin çocuğu olmadığı için onu kendisine verdiği için Allah'a şükreder.

Çocuk, büyür mektep çağına gelir. Tahsilini tamamlar ve bu arada pehlivanlık da yapar. Günün birinde Salih Sevdager hastalanır. Hindistan'daki Şifa Bulağı'ndan getirilecek suyla hastalığı atlatacağı söylenir. Yedigâr bu suyu getirmek için oraya gider.

Beri taraftan Samed Vezir'in kızı Gülabtin arkadaşlarıyla gezerken Şifa Bulağı'na gelir. O sırada Yedigâr da oradadır. Gençler birbirlerini görünce âşık olurlar ve deyiş söyleyerek duygularını dile getirirler. Birbirlerini tanıtırlar. Ayrılırken Yedigâr parmağındakui yüzüğü Gülabtin'in parmağına takar.

Yedigâr, Yemen'e gidip getirdiği suyu Salih Sevdager'e içirtir. Salih Sevdager sağlığına kavuşur.

Beri taraftan Ahmet Şah, Samed Vezir'e kızını oğluna aldığını ve bir aya kadar düğün yapacağını söyler. Bunu duyunca Gülabtin'in dünyası kararır. Yedigâr'a mektup yazarak durumu anlatır ve mektubu Yemen'e gönderir. Mektubu okuyan Yedigâr'ın huzuru kaçır. Babası sorunca de olanları anlatır.

Yedigâr, Hindistan'a gitmeye karar verir. Salih Sevdager, Yedigâr'ın kundağından çıkan mücevheri bunca yıla rağmen muhafaza etmiştir. Onu satıp kuvvetli bir ordu hazırlar. Orduyu Hindistan'a yolcu eder.

Yedigâr, Hindistan'a vasil olunca Ahmet Şah'a bir mektup yazıp Gülabtin'i vermesini yoksa cenge hazır olmasını yazar. Ahmet Şah, Yedigâr'ın üzerine adam gönderir, Yedigâr onu mağlup eder. Daha sonra Casim pehlivanı gönderir. Yedigâr onu, ardından da Ahmet Şah'ı öldürür.

Samed Vezir, yiğidin adının Yedigâr olduğunu öğrenince babasının kim olduğunu merak eder. Salih Sevdager, onu yeni doğmuş bir çocuk olarak yoldua bulduğunu, evlat edindiğini ve büyüttüğünü söyler. Bunun üzerine Samed Vezir hakikati anlatır ve onun Behram Şah'ın oğlu olduğunu söyler. Sarılıp kucaklaşırlar. Yedigâr, Hindistan şahı olur. Gülabtin ile Yedigâr'a güzel bir düğün yaparlar.

Kaynakça:

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 6, Bakı, 2014, s. 151-160.

Aşık Hüseyin Sai, *Aşık Dastanları-Yedigâr ve Gülabtin*, İntişarat-ı Zer-kalem, Tebriz, 1345, s. 84-97.

Maşallahqızı, Metanet (Abbasova), *Güney Azerbaycan Folkloru VI. Kitab*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. 4, Bakı, 2017, s. 144-150.

YAHŞI VE AŞIK

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye kahramanı Aşık, tayy-i mekân, tayy-i zaman gibi olağanüstülüklere sahiptir.

Hikâye metni Ehliman Ahundov'ın Azerbaycan Halg Dastanları adlı kitabında kayıtlıdır.

Aşık ile Yahşi, Yahşi'nın kardeşi İman yüzünden vuslata eremezler. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Gara İman, Gara İbrahim, Aşık, Salman Bey, Çobanlar, Yahşi, Salman Bey, Zeynep, Ferman, Zaman, İman, Murov oluşturur. Mekân olarak da Karadağ, Karamanlı, Sefyan köyü, Maksutlu'yu görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Karadağ'da İman adlı biri vardır. Esmer olduğu için halk ona Gara İman oğluna da Gara İbrahim der.

Baba oğul Karadağ'dan ayrılıp Karamanlı dedikleri yeri kendilerine mesken ederler. Orada İbrahim'in bir oğlu bir kızı olur. Oğlanı ders alması için Sefyan köyüne gönderirler. Maksutlu'daki Salman Bey'in kızı Yahşi da aynı hocadan ders almaktadır. İkiisi birlikte hocanın yanına gidip gelmektedir. Bunlar genç yaşına gelirler.

İbrahim'in oğlu çobanlık yaparken bir gün uyuyakalır. Rüyasında gördüğü bir peri ona Yahşi aşkına bade içirir. Peri, aynı zamanda delikanlının aşkına Yahşi da bade verirler.

Çobanlar onu kendinden geçmiş bir halde bulurlar. Evine getirirler. Delikanlı üç gün sonra kendisine gelir. Babasına gördüğü rüyada Salman Bey'in kızı Yahşi'ya âşık olduğunu söyler.

Gara İbrahim yanına birkaç ihtiyar alıp Salman Bey'in kızına dünür gider. Salman Bey ve hanımı Zeynep, kızı vermeye razı olur, ancak oğulları Ferman, Zaman ve İman karşı çıkarlar. Gara İbrahim, Salman Bey'in kapısına bir daha basmayacağına söz verir, üzgün üzgün evine döner. Aşık, için artık kara günler başlar. Günleri dertle ve gözyaşıyla geçer.

Aşık, gönlünü avutmak için dağ-bayır dolaşır. Yola Maksutlu'ya düşer. Bir çeşme başında birkaç kız ile Yahşi'yi görür. Yahşi, kardeşlerinin vermemekte kararlı olduğunu söyler. Aşık, sonraki günlerde Yahşi ile görüşmeye devam eder. Bunu Yahşi'nın kardeşlerinden birisi fark eder ve artık onu çeşmeye göndermez. Yahşi'nın da Aşık'ın da günleri gözyaşı ile geçer.

Yahşı'nın kardeşi İman evde olmadığı bir zaman iki sevgili yine buluşup hasret giderirler.

Aşık, eve geldiğinde babası Gara İbrahim oğluna çok kızar. Hatta hançeriyle öldürmek ister, komşuları ona engel olur. Gara İbrahim, oğlunu evden kovar.

Aşık, evden ayrıldığına sevinir, ancak perişan duruma düşer. Bir tanıdığından eski elbise alıp giyinir ve Maksudlu'ya gider, Yahşi ile görüşür.

Aşık, bir tepenin başında kendisine çardak yapar ve orada yaşamaya başlar. Günün birinde Yahşi'dan bir mektup alır. Yahşi, kardeşi İman'ın uzak bir yere gittiğini, hemen gelmesini istediği yazılıdır. Aşık, hemen Yahşi'nın yanına gelir, gülüp eğlenir ve çardağına döner. Ertesi gün tekrar gelir, hoşça vakit geçirir.

Bu arada İman seferden döner. Yolda birisi ona Aşık'ın evlerine gidip geldiğini haber verir. İman eve geldiğinde bacası Yahşi'yi döver, öldürmek ister. Annesi Zeynep hatun engel olur. İman, kardeşini Aşık'a vermemekte kararlıdır. Hırs ile evden çıkıp Aşık'ı öldürmeye gider.

İman şehrin yöneticisi Murov'a gider Aşık'ı bulup getirtmesini ister. Murov ise onun Hak aşığı olduğunu söyleyip ceza vermenin uygun olmayacağını söyler, öldürmeyip İran'a sürgüne gönderirler.

Beri taraftan Yahşi, Aşık'ın derdiyle devamlı gözyaşı döker. Karşısında Aşık'ı görmek ister. Onun bu hali Aşık'a ayan olur, göz açıp kapayıncaya kadar Yahşi'nın karşısına dikilir. Sevgililer hasret giderirler.

İman ise onun Hak aşığı olduğunu önemsemez. Murov'un desteğiyle yine sürgün ettirir. Bu defa Aşık'ı Araz'ın ilerisine sürgün ederler. Ne var ki iki sevgili Allah'ın inayetiyle birbirini görebilmektedir. Yahşi, kendisini başkasıyla evlendireceklerini söyler. Aşık, damadın öleceğini, endişe etmemesini söyler.

Yahşi'nın düğün hazırlıklarına başlanır. Üç gün üç gece düğün yapılır. Zıfıf gecesi Aşık'ın dediği gibi damat ölür. Çok uzaklardaki Aşık, bunu görür. Anında Yahşi'nın yanında پیدا olur. Sabaha kadar birlikte yatarlar. Sabah olunca Aşık yine göz açıp kapayıncaya kadar gurbette olur.

Yahşı ağır derecede hastalanır. Bunu fark eden anında Maksudlu'ya gelir. Yahşı, onu görür ve son nefesini verir. Yahşıyı defnederler. Bu sırada İman da ölür.

Kabri üzerinde ağlayan Aşık da orada can verir.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları*, Bakı, 1980, s. 133-168.

YAHŞI YAMAN

Sarı Âşık'ın mânilerle vücuda getirdiği hikâyedir.

Gerçek adı belli değildir. Abdullah, Kurban Ali, Garip, Yetim, Sarıca Nebi gibi adlardan birisi olduğu söylenir. XVII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Azerbaycan'ın en büyük bayatı üstadıdır. Bunları Yahşı adlı kızın aşkı ile söylediği ifade edilmiştir. Andelip Karadağî, Tezkire-i Karadağî eserinde onun Karabağ'ın Zengezur mahallinde Ekeri ırmağının kenarındaki Gülebürd adlı karyeden olduğunu belirtmiştir. Mezarı Gülebürd Köy Mezarlığı'ndadır. Mezar taşının üzerinde saz nakşedilmiştir.

Hikâye kahramanı Lele, taştan yaratılmıştır ve Zaman ve Yahşı'nın yegâne çocuklarıdır. Fuzuli ilçesinin Ehmedallar köyünde Lele'nun adını taşıyan koçtaş figürlü bir mezar vardır. Yerli halka göre Lele kendi mezarının yakınındaki Arkalı da yaşamış, yaz mevsiminde "Lele dağı", "Lele Yaylağı" adıyla anılan yerde çardak kurup dolaşmıştır.

Yahşı-Yaman hikâyesindeki manzum kısımlar tıpkı Ferhat ile Şirin, Gül ile Sitamkâr, Arzu ile Kamber hikâyelerde olduğu gibi mânilerden ibarettir. Mânilerin tamamı bu işin üstadı Sara Âşık'a aittir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Zaman, Yahşı / Yaman, Lele, Güneş, Lika, Şah bulunur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir kişi uzak sefere gider. O, hayli yol gittikten sonra geceleme için bir köye döner. Hoca tanımadığı bir kapıya vurur. Ev sahibi Zaman ile eşi Yahşı onu samimi bir şekilde karşılarlar. Atına ve kendisine yer

verirler. Misafir, ev sahiplerinin çocuğu olmadığını görür ve onlara çocuk vermesi için Allah'a dua eder.

Aradan bir yıl geçer. Aynı misafir yine gelir ve çocuklarının olup olmadığını sorar. Onlar da olumlu cevap verirler. Misafir gelip çocuğu görünce bir hediye vermek ister. Çocuk ağlar. Yahşı ile Zaman buna anlam veremezler.

Çocuğun adını Lele koyarlar. Aradan aylar yıllar geçer, Lele uzun boylu bir delikanlı olur. Ancak Lele, annesi Yahşı'ya çok bağımlıdır. Yahşı nereye gitse o da peşinden gitmektedir. Annesi Zaman oğlunu kıskanır.

Yahşı'nın Güneş ve Lika adlarında iki kız kardeşi vardır. Üç kız kardeş dere kenarında çamaşır yıkarken Lele yanlarına gider. Güneş, Lele'ye kimin daha güzel olduğunu sorar. O da mâni ile üçünün de ayrı güzel olduğunu söyler.

Annesi Zaman gün geçtikçe Lele'yi kıskanır. Kötü yaradılışlı olduğu için kocası onu Yaman diye çağırır. Lele'yi öldürmeye karar verir ve evdeki nacağı alıp dere kenarına gider. Hak âşığı olan Lele'ye bu durum malum olur. Hemen sıçrayarak oradaki ağaca çıkar. Yaman ile mâniler söylerler. Lele, başını alıp gideceğini söyler ve dediğini yapar, başını alıp gider.

Aradan aylar geçer, Lele'den hiçbirhaber alınmaz. Yahşı / Yaman bir gün hasıl yapar. Üç defa oğluna seslenir ve eğer gerçekten de Hak âşığı ise geleceğini söyler. Lele çıkıp gelir.

Bir gün Zaman ile Yahşı, Lele'nin ııssız bir yerde tek başına yaşadığı haberini alırlar. Kışın karlı bir günü Zaman ile Yahşı'ya Lele'nin yanına gitmek isterler. Yola çıkarlar. Lele gelenleri görür ve karşılamaya çıkar. Zaman, Lele'ye evine girmek için dağıdaki yemişleri kendisine getirmesini şart koşar. Lele içerde dağıdaki yemişlerin olduğunu söyler. Zaman içeri girer. Dalın birinden yemiş sallanır. O dal ise hala çiçektir. Zaman bundan sonra Lele'nin Hak âşığı olduğuna inanır.

Yaptıklarından pişman olup Lele'den özür dilerler. Lele'yi alıp eve dönmek isterler. Lele kabul etmez. Annesi ve babası, onu yanlarına alamadan evlerine gelirler.

Lele, yedikleri meyvelerin tohumlarını evin önündeki düz bir yere serper. Bir çoban koyun otlatır. Bir kara koyun gelip Lele'nin yemiş tabağından bir yaprak yer. Lele gün geçtikçe evi eşiği de bırakır. O günden sonra koyun sürüsüne çoban olur. Çobanlık hakkı olarak bir kara koyun ister.

Bir gün koyun, kara bir kuzu doğurur. Lele, kuzuyu güzelce besler. Sürü şaha aittir. Şahın çocuğu olmamaktadır. Hanım sultanın canı kuzu eti çeker. Lele'nin kuzusunu isterler. Karşılığında da dört, beş kuzu verirler.

Günün birinde Lele, Şah'ın oğlu bir oğlu olduğu haberi gelir. Lele, şahın yanına gidip çocuğun kendisinin olduğunu söyler. Şah, Lele'nin delirdiğini düşünüp boynunun vurulmasını emreder. Lele, yanık yanık mâni söyler. "Bu çocuğu ikimiz de çağıralım. Kimin sesine gelirse onun olmasını teklif eder. Kendisinin oğlunun adının Budak, Şah ise oğlunun adının Muhammed olduğunu söyler. Şah, üç defa oğlunu çağırır ama çocuk cevap vermez. Lele, çocuğu Budak diye çağırınca çocuk cevap verir. Çocuğu Lele'ye verirler. Lele çocuğunu alınca mutlu olur.

Şah kendisine bakıp nazar eder. Lele, Şah'a kendisinin bir Hak âşığı olduğunu, günü gelince de kendisinin mezarını ziyarette geleceğini söyler. Şah, Lele'nin sözlerini umursamaz. Lele evine gelir.

Lele, uykusunda Yahşi'nin öldüğünü görür. Sabah onun mezarının üstüne gelir. Yahşi'nin mezarının üstüne kar yağar. Lele bir mâni söyler içini döker. Lele daha fazla yaşamak istemez. Kendi mezarını hazırlar.

Bir gün Şah ovaya çıkar. Kızıl kuşu elinden kaçırıp peşinden gider. Sonradan bir kuş gelip taşın üzerine konar. Şah da kuşun konduğu yere gelir. Şah, bu taşın Hak âşığı Lele'nin mezarı olduğunu söyler. Şah, Lele'nin sözlerini hatırlar. Lele'nin gerçekten de bir Hak âşığı olduğuna inanır.

Kaynakça:

Pirsultanlı, Sednik Paşa, "Sarı Âşık ve Yahşi Yaman Destanı", Pir Sultanlı Ozan - Âşık Yaratıcılığına Dair Araştırmalar I, Pir Sultan Neşriyat, 2002, s. 102-113.

YALIK BEY - KARMAŞAN BEY - SERMEŞEN BEY

Başkurt destanıdır. Destanda, Başkurt Beyi Yalık Bey'in Timur'la olan mücadeleleri konu edilmiştir. Destan metni Türkiye'de basılmış olup Başkurt Destanları 3 adlı kitapta kayıtlıdır. Metnin tamamı manzumdur. Dizeler genellikle 7 hecelidir, ne var ki zaman zaman bu ölçülerin dışına çıkmıştır.

Diğer bir destan parçası olan "Son Hartay" da yine aynı konu yer almaktadır.

Karman, Sermesen, Yol Basar ve Er-Kız destanları ad verme motifi bakımından zengin bir destandır.

Destanın özeti şöyledir:

Pars yılı her şeyi ekmenin öğütlediği bir yıldır ki o sene Yalık Bey doğar. Babasının adı Burnak Bey'dir. Bu ad, doğduğunda koynuna konduğu atın ak burnundan kalmıştır.

Uruğunun adı Hartay olan ve gençlik çağında Batur Bey diye bilinen Yalık Bey, adil ve yiğit bir beydir. Bereketli toprakları yurt tutmuştur. Bereketli sürüleri vardır. Çobanları ve diğer çalışanları hep hakkıyla doğruca hizmet ederler. Yalık Bey'in birbirinden iyi ve birbirinden maharetli üç de karısı vardır.

Başkan Mengü, bir gün bir haberci gönderip Yalık Bey'den bazı şeyler talep eder. Yalık Bey, istekleri reddeder. Cevap olarak kırılmış bir ok ve bir sincabın ölüsünü gönderir. Mengü savaşmak için askerini toplar. Yapılan savaşta Yalık Bey, Mengü'yü öldürür.

Yalık Bey'in iki de oğlu vardır. Büyük olana Karman'dır. Küçüğüne de babasının adı olan Sermesen adını koymuştur. İki oğul da çok yiğit, çok cesur ve babalarına da çok sadıktır. Büyük oğul, Timur ülkelerine saldırınca kahramanca dövüşür. Kaçmaz, korkmaz, yolundan dönmez. Kılıcıyla nice başlar keser.

Timur'un Turgut adında bir askeri vardır. Turgut, insan azmanı iri yarı bir askerdir Karman onu görünce ne korkar ne de siner. Turgut'un demirden gömleğini sanki çürük bez gibi parçalar ve Turgut'u öldürür. Bunun üzerine Kutlubek adında bir asker Karman'a hücum eder. Karman onunla da yiğitçe dövüşür. Ancak dönüş sırasında ikisi de bir uçurumdan aşağıya düşerler. Karman vefat eder.

Küçük oğul Sermesen ise bir kavak gibidir. Onu gören herkes adete büyülenir. Yir söylerken sesine herkes hayran olur. Kuray çılmayı da iyi bilir. Aynı zaman da kahraman bir savaşçıdır. Timur saldırısını da o da ağabeyi gibi zırhını kuşanır.

Kara Abız adlı bir aksakallı yaşar. Bu adamın Aybike adında saç örgüleri dillere destan bir kızı vardır. Aybike'nin saçları ökçesine kadar uzanmaktadır. Yalık Bey, bu güzel kızı oğlu Karmasan'a almayı diler. Kara Abız'a yalkılar ve hediyeler gönderilir. İki taraf anlaşır. Dillere destan düğün tertip edilir. Ancak Yalık Bey'in düğün sırasında canı sıkılır. Nitekim çok sürmez düğün gecesi herkes uyurken bir haberci gelir. Timur'un üzerlerine geldiğini söyler.

Aradan biraz zaman geçer ve Timur'un ordusu Hartay ülkesine gelir. Yalık Bey Timur'un ordusunu görünce onları yenemeyeceğini anlar. Karşısındaki ordu muazzam büyüklükte bir ordudur. Allah'a, velilere, Hızır-İlyas'a yalvarmaktan başka çaresi yoktur. Halkını bir dağın başında toplar. Savaşabilecek olanları yanına alıp sağ yanına Karmasan'ı sol yanına Sermesen'i koyup düşmana en önde hücum eder. Savaş sürer iken Timur'un bir habercisi gelir. Savaşın sonunda Karmasan ile Sermesen ölür. İki isimsiz ırmağın kenarına gömülürler ve ırmaklara onların adı verilir.

Yalık Bey, intikam duygusuyla eline geçen her fırsatta düşmana baskınlar yapar. Bunu o kadar çok yapar ki kendisine "Yol Basar" denilmeye başlanır. Timur'un bazı kumandanlarını bir şekilde öldürmeyi ve öldürtmeyi başarır. Hatta Timur'un beylerinden birinin kafasını kesip Timur'a gönderir. Yol Basar, adından tüm düşmanları korkmaya başlar.

Yalık Bey yaşlanır. Elindekileri artık kaybetmiştir. Karıları, oğulları, malı mülkü, askerleri artık yoktur. Kendini, yalnız bir baykuşa benzetir. Etrafındakilere erliğin cinsiyet değil yürek işi olduğunu söyler. Nitekim Gülistan öyle biridir. Nitekim, Irgız ile Kerelek denen yerdeki kavmin lideri öldüğünde Başkurtların düzeni bozulduğunda onları araya Gülistan adındaki bir kız toplamıştır. Yüreği yiğit bu kız bir erkek gibi giyinir. Ok sadak kuşanır. Her kavimdaşı ile kılıç öpüp ant içer. Hile ile baskıncılara tuzaklar kurar. Gülistan'ın salladığı kılıç hiç boşa gitmez. Onun elinde nice düşmanlar can verir. İhtiyarlar ona Er-Kız adını verirler.

Destanın sonunda Yalık Bey ulusuna, onun beylerine ve dostlarına dualar eder. Savaşın pek de bir işe yaramadığından, dostluğun ve barışın erdeminden bahseder.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 3 – Beyler Hanlar Zamanı Anlatılan Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3I, Ankara, 2014, s. 307-354, 363-386.

YANIK ÖMER İLE GÜZEL ZEYNEP

Millî hikâyelerdendir. Selâmi Münir Yurdatap tarafından 1937’de Yusuf Ziya Kitabevi tarafından yayımlanmıştır.

Millî Mücadele yıllarında bir Anadolu köyünde geçen aşk macerası hikâye edilmiştir. Millî mücadele sadece Türk erkeklerinin değil kadınıyla, kızıyla, yaşlısıyla, genciyle bütün Anadolu halkının elbirliği etmiş, sonunda zafer elde edilmiştir. Bu hikâyede Zeynep adlı yürekli ve vatansever bir Anadolu kızının yurdu uğruna yaptığı kahramanlıkları ve yavuklusu Ömer’le olan macerasına yer verilmiştir.

Hikâye, Faruk Rıza Güloğul tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Güzel Zeynep, köyün yakışıklı delikanlısı Ömer ile nişanlıdır. Düğünlerinin yapılması için Ömer’in askerden gelmesi beklenilmektedir. Bir gün Ömerden yakında geleceğine dair bir mektup gelir, herkes sevinir. Fakat bu sırada Zeyneb’i eşkıyalar dağa kaldırır. Eşkıyaların başı, Zeyneb’i sevmekle beraber, asıl maksadı Zeynep’ten köyde bulunan silâh deposunun yerini öğrenmeyi arzu etmektedir.

Zeynep, eşkıyaların elinde iken köye gelen Ömer, nişanlısını bulamayınca çok müteessir olur, jandarmalar ile aramadık köy bırakmaz, fakat bulamazlar. Bir gün köyün kenarında gezerken uzaktan bir atlı geldiğini görür.

Gelen Zeynep’tir. İki nişanlı sevine sevine köye giderler. Eşkıyalar, istedikleri malûmatı alıp getirmesi için Zeyneb’i serbest

bırakmışlardır. Zeynep köye gelince doğru karakola gider, vaziyeti jandarma kumandanına anlatır. Eşkıyaları pusuya düşürmeğe karar verirler. Zeynep, Ömer'den aldığı sivri bir hançeri koynuna saklayarak tekrar eşkıyaların yanına gelir, onlara hazırladığı yalanları söyler. Halbuki eşkıyaların köydeki casusları, onlara her şeyin doğrusunu bildirmişlerdir. Eşkıya reisi, bunun üzerine Zeyneb'e:

—Sen bütün açıkgözlüğüne rağmen iş göreceksin kız değil ancak öpülecek, seviyecek bir yavru imişsin, diyerek tecavüze kalkışıyor.

Arkadaşları köydeki cephaneliği ateşlemeğe gittikleri için dağ başındaki mağarada yalnız kalmışlardır. Bu aralık Zeynep bir fırsatını bulup eşkıya reisini öldürerek kestirme yollardan köye dönüyor, Jandarmalar gelen eşkıyaları tutup hapse atıyorlar.

Millî Mücadele başlamıştır. Ömer askere gidiyor, onun arkasından da Zeynep hasta bakıcı yazılarak köyden ayrılıyor. Ömer'i artık Yanık Ömer ismiyle görüyoruz. Düşmanı denize kadar takip etmiştir. Bir gün İzmir sokaklarında gezerken bitkin bir ihtiyara tesadüf ediyor ve dikkatle bakıyor ki bu babasıdır. O la Millî Mücadeleye bütün ihtiyarlığına rağmen karışmış İzmir'e kadar gelmiştir.

Zeynep, Eskişehir'de bir hastanede çalışmaktadır. Koşusunda ölen genç bir mülahım İstanbul'daki annesine vermek üzere Zeyneb'e bazı emanetler veriyor. Zeynep oradaki vazifesi bitince İstanbul'a gidiyor. O gün İstanbul'un millî kuvvetler tarafından istirdat edildiği gündür. Köprüde rastladığı bir kadına, mülahımın kendisine verdiği adresi soruyor, kadınla birlikte Fatih'e gidiyorlar. Kadının kocası da bir jandarma yüzbaşısıdır. Aylardır kendisinden haber alınamamıştır. Zeynep bu yüzbaşının resmini görünce tanıyor, köylerindeki yüzbaşı; Zeyneb'e yol gösteren, evine davet eden kadının kocasıdır.

Kadın ve ihtiyar annesi, bunu öğrenince Zeyneb'i evlât gibi benimsiyorlar. Ertesi gün mülahımın Kıztaşı'ndaki evine gidiyorlar. Zeynep, annesine oğlunun öldüğünü söylemek istemediğinden sadece emanetleri veriyor, oğlunun biraz hasta olduğunu söyleyip ayrılıyor. Birkaç gün İstanbul'da kaldıktan sonra tanıdıklarına veda ederken mülahımın annesini de unutmuyor. Kadın, Zeyneb'i görünce;

—Sen benim evlâdımsın, yavrumun böyle Vasiyeti var, diyerek boynuna sarılıyor, ağlaşıyorlar.

Mülazım, kendisine çok iyi muamele eden bu köylü kızına mühim bir para vermesini annesine vasiyet etmiştir. Zeynep bunu almak istemiyorsa da bin müşkülâtla razı oluyor ve köyüne dönüyor. Biraz sonra Yanık Ömer de köye geliyor. Bir Cumhuriyet Bayramı günü düğün yapılarak iki nişanlı kavuşuyorlar.

Kaynakça:

Güloğul, Faruk Rıza, *Halk Kitaplarına Dair*, İstanbul, Bozkurt Matbaası, 1937, s. 32-324.

Yurdatap, Selami Münir, *Yanık Ömer ile Güzel Zeynep*, Latif Dinçbaş Matbaası, İstanbul, 1944.

YARALI MAHMUT İLE MAHBUP HANIM

(Bkz. MAHMUT İLE MAHBUB)

YARALI MAHMUT İLE NİĞÂR

(Bkz. MAHMUT İLE NİĞÂR)

YASER HEZRÎ VE SEHER TEBRİZİ

Azerbaycan'da, yakın zamana ait olan hikâyelerden birisidir. Şair iki sevgilinin aşkı ve vuslatı anlatılmıştır.

Hikâye metni Âşık Ehmed Rüstemov tarafından yayımlanmış ve *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*'nın 29. Cildinde kaydedilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Güney Azerbaycan'da Yaser adında genç bir şair vardır. Hazer denizine şiirler söylediği için Hezrî diye nam kazanmıştır. Yaser, günün birinde Tebriz'de yaşayan Seher adlı bir kızdaki mektup alır. Seher mektubunda namını duyduğunu ve takdir ettiğini yazar. O sırada orduda asker olan Yaser de cevap olarak şayet sağ salim cepheden dönerse kendisini görmeye geleceğini yazar. Ancak Seher o günü beklemez, yanına arkadaşını ve onun eşini alarak Yaser'in bulunduğu askeri bölgeye gider.

Seher kendisini tanıtır. Bir müddet sohbet ederler. Yaser, savaş hali olduğunu, yurduna sağ-salim dönmesinin çok zor olduğunu, Allah sağ olarak dönmeye nasip ederse kendisini bulacağını söyler. İki âşık fotoğraf çektirir, sonra da vedalaşır.

Seher Tebriz'e döner. Yaser'i bu arada cepheye gönderirler. Seher, hasret acısıyla Yaser'i beklerken bir asker iki mektup getirir. Mektubun birisi Yaser'e diğeri de onun annesi Kevser'e ait şiiirlerdir. Yaser sevgisini dile getirmiş, annesi Kevser de "Yaser'i Seher'den ayırma" diye dua etmiştir. Seher'in gönlü huzurla dolar.

Günün irinde evde arkadaşı Sahip Nezerli ile otururken içeriye

Devletin kolcu kuvvetinde olan Şahin Kavak ve adamları girip ikisini de alıp götürürler. Seher'in Sovyet ordusuyla ilişkisi olduğu iddia edilmektedir. Seher'i, epey işkence ettikten sonra ailesiyle birlikte sürgüne gönderirler.

Bu arada Yaser Hezri, birçok madalyalarla taltif edildikten sonra ordudan terhis edilir. Seher'i arayıp bulur ve üç gün üç gece düğün yaptıktan sonra muradına erer.

Kaynakça:

Sayılov, Kalib-Helil Ağaverdi, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı* C. 29, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, Bakı, 2011, s. 337-350,

YEDİ ÂLİMLER

Şark hikâyeleri tarzında vücuda getirilmiş ve çerçeve hikâyelerle örölmüş yazılı halk hikâyelerindendir. İlk baskısı 1873'te İstanbul'da Zartariyan Matbaasında yapılan bu hikâyenin kapağında şu bilgiler bulunur:

*"Kıraatı safa bahş eder cana
Oku anla sözüm yalan değildir
Al bu risaleden ya hu bir dane
Tereddüt edecek zaman değildir*

(Fiyatı 40 kuruş)

Tartaryan Fabrikasında tab olunmuştur."

Hikâyenin daha sonra Kitaphane-yi Sudi tarafından 1924'te ikinci baskısı yapılmıştır. Bu baskıları Selami Münir Yurdatap'ın 1969'deki kitabı ile İlknur Kirenci'nin 2017'de yayımlanan kitapları izlemiştir.

Konu olarak evlatlığından aşkına karşılık bulamayan üvey annenin / hanım sultanın onu anlattığı hikâyelerle etkilediği şehzadenin babasına öldürtmeye çalışması, yedi âlimin de yine hikâyeler anlatarak idamı engellemesi esasına dayanır.

Çerçeve hikâyelerle vücut bulmuş olan Yedi Âlimler hikâyesinde birisi ana hikâye olmak üzere toplam 18 hikâye yer alır.

Hükümdarın karısı; Meyvedar Ağaç, Hükümdar ile Çoban, Babasının Kafasını Kesen Evlat, Yedi Dalkavuk ile Hükümdar, Tamahkârın Belası, Aldanan Hükümdar, Kaçırılan Kadın hikâyelerini anlatır. Yedi âlim de sırasıyla birer hikâye anlatır. Bunlar; Fedakâr Köpek, Kocasını Aldatan Kadın, Tacirle Tuti Kuşu, Kadının Fendi, Talebesini Öldüren Hekim, Bir Kadının Aşüfteliği, Kadın Sevgisi adlı hikâyelerdir. Hikâyeler aynı gün bir kadın bir âlim, ertesi gün yine kadın ve ikinci âlim tarafından anlatılır. Böylelikle yedi gün susması gereken şehzede için gerekli zaman kazanılmış olur. Hikâyelerin son üç tanesi şehzade tarafından anlatılır. Bunlar da Mısır Beyi'nin Oğlu, Lütfü ile Goncagül, Dostluk Sadakati adlı hikâyelerdir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Eski zamanlarda Rum ülkesini Mogolus adında bir hükümdar yönetir. Hükümdarın PutspanUs adında akıllı ve kahraman bir kumandanı vardır. Hükümdar kendisine birçok başarı kazandıran bu kumandanı, güzel kıızıyla evlendirir. Bir zaman sonra Mogolus ölür ve damadı hükümdarlığını ilan eder.

Bir sene sonra kumandanın bir oğlu olur. Şehirde eğlence ve şenlikler düzenlenir çocuğun adını da Tiyokloyanüs koyarlar. Aradan yedi yıl geçer şehzadenin annesi ağır hasta olarak yataklara düşer ve hiçbirilaç onu iyi etmez. Ölüm döşeğindeki kadın kocasını yanına çağırır ve kendi öldükten sonra evlenmesinin hakkı olduğunu ancak çocuğunu yeni zevcesine ezdirmemesini vasiyet eder ve ölür. Büyük bir

cenaze töreni yapılır ülkede yas ilan edilir. Hükümdar aylarca matem tutar. Bir süre sonra matem sonu olmayacağını anlar ve küçük oğlu ile ilgilenmeye koyulur.

Ülkedeki âlimleri saraya toplar ve oğlunun terbiyesi ve tahsili için ne yapması gerektiğini sorar. İçlerinden biri ülkede yaşayan yedi âlimden bahseder ve onların şehzadenin eğitimiyle ilgilenmesinin çok iyi olacağını söyler. Hükümdar hemen yedi âlime haber yollar ve onları saraya davet eder. Âlimler daveti kabul edip saraya gelirler. Hükümdar oğlunu onlara göstererek ona çok iyi terbiye verip ilim öğretmelerini emreder. Âlimler, bunu kabul ederler; ancak bunun için yedi yıl süre isterler. Hükümdar teklifi kabul eder ve bir zamanlar kendi için hazırlanan şehir dışındaki saraya onlar yollar. O zamandan sonra âlimler çocuğun terbiyesi ve eğitimiyle ilgilenmeye başlarlar.

Bir sene sonra prensin / şehzadenin birinci muallimi onun bilgi ve zekâsını demek ister. Yatağın altına dört köşesine birer asma yaprağı koyar. Sabah prens uyanır ve bir tavana bir de zemine bakar. Bunun sebebini soran hocalarına, odada bilmediği bir değişiklik olduğunu tavanın mı aşağı indiğini zeminin mi yukarı kalktığını sorar. Âlimler prensin bu ince zekâsına hayran kalırlar onun zamanının Eflatun'u olacağını söylerler. Hükümdarın yanına gidip meseleyi anlatırlar ve onu tebrik ederler. Bunun gibi birkaç çocuk sahibi daha olmasını kendisine yeni bir eş bulmasını söylerler.

Hükümdar bunun üzerine civar krallardan birinin güzel kızıyla evlenir ve onu çok sever. Evlenmelerinin üzerinden iki yıl geçer ancak çocukları olmaz. Kadın suçu hükümdara atar ve nasıl olursa olsun düşüncesiyle çocuk sahibi olmak ister. Bu yüzden de sarayın uşaklarında olan genç bir delikanlıyı kız kılığına sokarak hareme alır. Hükümdar başka bir sarayda eğitim gören bir oğlu olduğunu yeni karısına söylemez. Karısı bunu duyar ve kıskacıktan deliye döner. Kendi çocuğu olsa bile hükümdarın ilk oğlundan dolayı değerli görülmeyeceğini düşünür. Prens saraya getirip öldürmenin yollarını arar. Akşam bin bir naz ile kocasına yaklaşır onunla konuşur. Bir evlat hasreti çektiğini hiç değilse prensin saraya gelmesiyle avunmak isteğini söyler.

Oğlunu özleyen hükümdar bunu hemen kabul eder ve yedi âlimlere haber yollayarak oğlunun saraya gönderilmesini ister. Prens gitmeden

önce âlimler, çocuğun yıldızına bakarlar ve orada ölüm olduğunu görürler. Bunu duyan prens bir de kendi yıldızına kendisi bakar ve başka bir şey görür, hocaları ile bunu paylaşır. Eğer saraya gittiğinde yedi gün boyunca konuşmazsa ölümden kurtulacağını, bu sebeple yedi gün boyunca türlü eziyetlere katlanacağını söyler. Hocalarından babasına güzel hikâyeler anlatarak onun hiddetini azaltmalarını ister. Prens bu keşfine çok sevinen âlimler başlarına gelecek felaketi gösterdiği için Allah'a şükrederler.

Prens o gece çeşitli rüyalar görür. Rüyasında dört cins meyve veren yedi kollu bir ağacın üzerinde kadına benzeyen büyük ve korkunç bir ejderhanın oturup meyve topladığını görür. Sabah olunca bunu hocalarına anlatır. Hocalar yedi kolun yedi güne, dört cins meyvenin hileciliğe, ejderhanın da hükümdara işaret ettiğini söylerler. Yedi gün içinde hiç konuşmazsa tehlikeden kurtulacağını sözlerine eklerler ve şehre gitmek için yola koyulurlar.

Oğul hasretiyle yanan hükümdar onları şehre yakın bir yerde karşılar âlimler çocuğa konuşmaması gerektiğini hatırlatırlar. Hükümdar oğlunu kucaklar onu öper ve hasret giderir. Prens konuşmamak için kendini zor tutar. Babası bunca yıl hasretini çektiği oğlunun onunla niçin hiç konuşmadığını sorar. Oğlan yine konuşmaz. Bunun üzerine babası oğlunun aldığı eğitimden dolayı öyle davrandığını zanneder ve onu daha fazla rahatsız etmez. Şehre vardıklarında oğlunu hazırlattığı odaya götürür yedi yıl içinde neler öğrendiğini ona sorar. Oğlan yine cevap vermez konuşmadan oturur.

Prens geldiğini duyan hükümdarın genç karısı, onu merak eder. Sevgilisinin mi yoksa prensin mi daha yakışıklı olduğunu düşünerek hükümdarın yanına gider. Prense dikkatlice bakar sonra hükümdara dönerek prensin neden bu kadar sıkılgan olduğunu ve hiç konuşmadığını sorar. Hükümdar prensin konuşmamasına kederlendiğini söyler. Bunun üzerine kadın müsaade buyurursa onu odasına alıp onu konuşturmak için çare bulmak istediğini söyler. Hükümdar kabul eder, prense dönerek annesi ile odasına gidip dinlenmesini söyler.

Kadın prensi kolundan tutarak odasına götürür ve kapıyı sıkıca kilitler. Kadın prensi görür görmez onu sever, onunla baş başa kalınca hemen boynuna sarılır. Böyle güzel bir yerde en suskun insanın bile

bülbül gibi şakıyacağını söyler ve prensi yüzünden öpmeye çalışır. Prens buna engel olmak için yüzünü kapatır. Aşk ateşi içinde yanan kadın prensi yanaklarından öpmek için çabalar; prens buna da izin vermez. Kadın prensin onu ilk defa gördüğü için ondan çekindiğini düşünür. “Madem konuşmaktan çekiniyorsun sana kâğıt kalem vereyim de bana karşı duyduğunu yazıyla dile getir.” der. Kalem ve kâğıdı çocuğa uzatır. Çocuk; “Sayın Banu!..” diye yazmaya başlar. Kendisine yapılan teklifin evlat ile valide arasında düşünülmesinin mümkün olmayacağını, buna razı olacak vicdansız ve ahlaksız bir adamın yeryüzünde düşünülemediğini, buna yapmaktansa ölmeyi tercih edeceğini yazar. Kadın bunları okur ve duyduğu aşk tarifi olunmaz bir nefret hâlini alır. Hemen üzerini parçalamaya ve yüzünü tırnaklamaya başlar. Ardından; “Yetişin! Beni bu canavarın elinden kurtarın.” diye feryat eder. Hükümdar hemen karısının odasına gider ve ne olduğunu sorar. Karısı sahte gözyaşlarını akıtarak prensin ona caiz olmayan şeyler söylediğini ve üstüne hücum ettiğini söyler. Hükümdar çok sinirlenir oğluna dönerek bunca yıl ilim ve terbiye adına ahlaksızlık mı öğrendiğini fesatlık düşündüğü için de konuşmadığını söyler. Emir vererek kafasının uçurulmasını ister.

Bu önemli haber tüm şehre yayılır. Devlet adamları toplanıp celladın elinden çocuğu kurtarırlar. Bunun bir iftira olabileceğini çünkü çocuğun olayı konuşup itiraf etmediğini ve bir mahkeme kurulması gerektiğini söylerler. Eğer çocuğu öldürdükten sonra onun suçsuz olduğu ortaya çıkarsa ölünün dirilemeyeceğini ve vicdan azabından kurtulamayacağını da söylerler. Hükümdar, sözleri doğru bulur ve mahkemenin yapılmasını o da doğru bulur. Karısı bunu duyar ve feryat ederek ağlamaya başlar. Hükümdara bu çocuğun katlinin hem namuslarının hem de taht ve tacın selameti açısından gerekli olduğunu söyler. Meyvedar ağacın başına gelenlerin kendi başlarına gelmesinden korktuğunu söyler. Hükümdar bu hikâyeyi merak eder ve karısından anlatmasını ister. Karısı “Meyvedar Ağaç” hikâyesini anlatır.

Hükümdar dinlediği bu hikâyeden sonra karısına hak verir ve oğlunun ölüm emrini verir. Prensın hocalarından biri cellada yetişir ve hükümdarla konuşacağını bu yüzden beklemesini ister. Cellat bunu kabul eder. Prensın hocası hükümdar karşısına çıkar. Hükümdar onu görünce sinirlenir. Çocuğuna bu şekilde eğitim veren birinin ne

yüzle karşısına çıktığını söyler. Hemen gitmesini aksi takdirde onun da boynunu vurduracağını söyleyerek hiddetlenir. Hocası prensin bir iftiraya kurban gideceğini fitne bir kadın için bir oğulun feda edilmeyeceğini söyler. Vaktiyle çocuğunu kurtaran av köpeğini öldüren sonra da pişman olan adam gibi ömür boyu ıstırap içinde kalmaması için iyice düşünmesini önerir. Hükümdar bu sözlerden dolayı yatıştır ve muallimden av köpeğinin hikâyesini anlatmasını ister. Muallim, “Fedakâr Köpek” hikâyesini anlatır.

Hikâyeyi bitirdikten sonra, bir şeyi iyice incelemeyen bir kadının sözüne uyup iş yapmanın sonunun hikâyedeki gibi olacağını söyler. Hükümdar muallimin anlattıklarından etkilenir, hiddeti yatıştır ve o gün oğlunu öldürmekten vazgeçer.

Bunu öğrenen karısı gözyaşları içinde hükümdarın yanına gelir. Etrafındaki insanların onu kandırıp kuyuya düşürmeye çalıştığını sonra acınacak bir hale düşeceğini söyler. Kocasını kandırmak için de bir hükümdarın başına gelenler sizin de başınıza gelecek gibi görünüyor, der. Hükümdar bu olayı da merak eder ve karısının anlatmasını ister. Kadın “Hükümdar ile Çoban” hikâyesini anlatır.

Hikâye bittikten sonra karısı, hikâyedeki herkesin korktuğu canavarı hükümdara, Prensi de çobana benzettiğini ima eder. Prensın âlimlerin yardımı ile tahta oturmak için fırsat gözettiğini söyler. Hükümdar bu sözler üzerine tekrar hiddetlenir. Ertesi gün cellada tekrar haber gönderir, oğlunun kafasını kesmesi emrinde bulunur.

Prens tekrar kolları bağlı idam yerine götürülür. Bu sefer prensin ikinci hocası celladın yanına gelir, hükümdarla konuşmaya gideceğini bu sebeple idamın geciktirilmesini ister. Hükümdarın huzuruna çıkar. Hükümdar güçlü olduğunu ancak onun ölüyü diriltemeyeceği için acele karar vermemesini ister. Kadınların cilveyle erkekler üzerinde etkili olduklarını söyler. Kadınların erkekleri aldatıp onları komik durumlara düşürdükleri ile ilgili bir hikâyenin olduğunu bildirir. Hükümdar bu hikâyeyi merak eder ve anlatmasını ister. Âlim, “Kocasını Aldatan Kadın” hikâyesini anlatır.

Âlim hikâyeyi bitirir ve hükümdara kadınlara güvenenlerin sonlarının iyi olmayacağını söylemeye çalışır. Hükümdar, bu hikâyeden

de etkilenir ve o gün oğlunu öldürmez. Bunu haber alan karısı, planının tahakkuk etmediğini görünce odasında yüksek sesle ağlamaya başlar. Hükümdar yanına gider, ağlamanın sebebini sorar. O da alimlerin yalanlarla kendisini kandırmaya çalıştıklarını söyler ve neden babasının kafasını kesen çocuğun hikâyesini anlatmadıklarını ona sorar. Hükümdar bu hikâyeyi merak eder ve karısından o hikâyeye kendisinin anlatmasını ister. Kadın hükümdara, “Babasının Kafasını Kesen Evlat” hikâyesini anlatır.

Kadın hikâyeyi bitirdikten sonra kocasına döner. “Evladı gördün mü, bugün annesinin ırzına saldıran yarın senin canını alaya çalışır.” der. Kocasını bir süre düşünür ve sabah cellada ölüm emrini vereceğini söyler. Çocuk yine elleri bağlı infaza götürülürken bu sefer çocuğun üçüncü hocası cellada saraya gidip gelene kadar infazı ertelemesini söyler. Cellat kabul eder ve âlim hükümdar karşısına çıkar. Hükümdara kadınlara güven olmayacağını dünyada eşi benzeri olmaya tuti kuşunu öldüren tacir gibi pişman olacağını ancak son pişmanlığın fayda etmeyeceğini söyler. Bunun üzerine hükümdar bu olayı merak eder ve âlimin hikâyeyi anlatmasını ister. Âlim “Tacirle Tutu Kuşu” hikâyesini anlatır.

Âlim, hikâyeyi bitirdikten sonra hükümdar, o gün de oğlunu idam ettirmez. Bunu öğrenen karısı, yine sahte gözyaşı döker. Düşmanlarının onu tuzağa düşürmek istediklerini bu sebeple onu oyaladıklarını söyler. Kendisinin de kocasından uzak kalmaması için gözünü açmaya çabaladığını anlatır. Bir hükümdarın yedi dalkavuğunun onun başına ne felaketler getirdiğini bilse bu şekilde davranmayacağını söyler. Hükümdar bu hikâyeyi de merak eder ve anlatmasını ister. Karısı ona “Yedi Dalkavuk ile Hükümdar” hikâyesini anlatır.

Karısının anlattığı hikâyeden etkilenen hükümdar ertesi sabah idam emrini tekrarlar. Bu sefer çocuğun dördüncü hocası celladı durdurur ve ondan hükümdarla konuşana kadar zaman ister. Cellat hüürmeten kabul eder ve hoca hükümdar karşısına çıkar. Oğlunun infazına karar vermesini sağlayan karısının yalanlarına örnek olacak bir hikâyeyi anlatmak istediğini söyler. Hükümdar da izin verir ve hoca “Kadının Fendi” hikâyesini anlatır.

Dördüncü âlim hikâyesini bitirdikten sonra hükümdara, bazı kadınların işinin desise olduğunu söyler. Hükümdar hikâyeden

etkilenir ve o gün de öldürmekten vazgeçer. Karısı bunu duyar, hemen değerli eşyalarını toplar, kocasını çağırır ve babasının evine gideceğini söyler. Kocasının yanında itibarı kalmadığını burada namussuz yaşamaktansa evinde tek başına şerefi ile kalmayı tercih edeceğini söyler ve tamahkârlık yüzünden belâlarla karşılaşan kişi gibi kendisinin de sıkıntılar yaşayacağını söyler. Hükümdarın arzu etmesi üzerine kadın “Tamahkârın Belâsı” hikâyesini anlatır ve yedi âlimi, hikâyedeki dört casusa benzetir. Onların öğütlerine uymaya devam ederse kocasının şah gibi kandırılacağını söyler. Hükümdar karısının yine sözlerinden etkilenir ve idam emrini verir.

Ertesi gün cellat prensi idam yerine götürürken çocuğun beşinci âlimi celladın karşısına çıkar. Hükümdarda izin isteyip idamı erteleyeceğini söyler ve gider. Hükümdarın karşısına çıkar günahsız evlâdını öldürdüğü vakit vicdan azabı ile kavrulacağını bu nedenle iyi düşünmesi gerektiğini, yoksa talebesini öldüren hekim gibi pişman olacağını söyler. Hükümdar bu hikâyeyi merak eder ve âlimden anlatmasını ister. Âlim “Talebesini Öldüren Hekim” anlatır ve hükümdara eğer prensi öldürürse sonunun hikâyedeki ihtiyar hekim gibi olacağını söyler. Hükümdar bu hikâyeden çok etkilenir yine emir vererek oğlunun ölümünü erteletir.

Bunu duyan fettan kadın da dövünmeye başlar, sarayı bırakıp gitmekle tehdit eder. Hükümdar da en tehlikeli suçluları mahkemeye çıkardıklarını oğlunu da mahkeme olmadan idam etmeyeceğini söyler. Bunun üzerine karısı da eskiden bir hükümdarın adamlarından çektiği dertleri onun da çekeceğini söyler. Hükümdar da olayı anlatmasını ister. Bunun üzerine karısı “Aldanan Hükümdar” hikâyesini anlatır. Karısı kocasına dönerek dostla düşmanı ayırt etmezse sonunun felaket olacağını, şehzadenin hocalarının da ona oyunlar oynadıklarını söyler. Hükümdar karısının sözlerine hak verir. Yedi alimlerin onu tuzağa düşüreceğini düşünerek cellada oğlunun öldürülmesi için haber yollar.

Cellat oğlanı idama götürür bu sırada altıncı âlim ona yalvarır hükümdarla görüşene kadar idama ara vermesini ister. Cellat kabul edince âlim saraya gider, hükümdarın karşısına çıkar. Kadınların kendilerinden yaşlı eşlerini sevmediklerini, genç âşıklarına bile hırsları yüzünden kıydıklarını ve başkalarının başını belâya soktuklarını ve böyle

bir hadiseyi bildiğini söyler. Bunun üzerine hükümdar, altıncı âlimden bu hikâyeyi anlatmasını ister. Altıncı âlim “Bir Kadının Aşüfteliği” hikâyesini anlatır. Âlim hikâyeyi bitirdikten sonra hükümdara, kadınların böyle hilekâr olduğunu evladının kanına girerse cezasını kendi çekeceğini söyler. Hükümdar yumuşar ve idamdan vazgeçer.

Bunu duyan hükümdarın genç karısı saçını yolup ağlamaya başlar. Kocasından kendisini öldürmesini ister. Sonunun karısını kendi elleriyle genç bir adama teslim eden kocaya benzeyeceğini söyler. Hükümdar da karısından bu hikâyeyi anlatmasını ister. Kadın “Kaçırılan Kadın” hikâyesini anlatır. Ardından da hükümdara, yedi âlimlerin aldatıcı olduğunu söyler. Hükümdar karısının sözlerinden etkilenir ve tekrar oğlunun idam emrini verir.

Cellat, prensi idama götürürken yedinci âlim celladı durdurur. Sonra hükümdarın karşısına çıkar. Hükümdar onu görünce bağırmaya başlar. Oğlunu dilli ve terbiyeli bir şekilde onlara teslim ettiğini ancak onları oğlunu dilsiz ve terbiyesiz yaptığını, artık onlara güvenmediğini söyler. Yedinci âlim de prensin zamanı gelmediği için konuşmadığını, oğluna iftira atıldığını söyler. Kendi kocasını elleriyle öldüren kadının hikâyesini dinleyince ona hak vereceğini söyler ve “Kadın Sevgisi” hikâyesini anlatır. Hikâyenin sonunda hükümdar âlime döner ve kendisinin kadın sözüyle hareket eden biri olmadığını, prensin bu konuda hiç konuşmamasına çok kızdığını söyler. Âlim de prensin susma süresinin yarın biteceğini belirterek idamın yarına ertelenmesini ister. Prens yarın da konuşmazsa prensle beraber kendisini ve diğer âlimleri öldürmesini söyler. Hükümdar, âlimin dediklerini yapar. Karısına meseleyi anlatır. İki ateş arasında kaldığını, yarın oğlunu dinledikten sonra karar vereceğini söyler. Kadın bunları duyar ve korkuya kapılır.

Ertesi gün hükümdarın başkanlığında büyük devlet adamları ve âlimler toplanır. Oğlan gelip babasının el ve ayaklarından öperek kendine ayrılmış kısma geçer. Hükümdar oğlunu sorguya çeker. Duyduklarının doğru olur olmadığını sorar. Prens de kraliçe ile nedimleri gelmeden konuşmayacağını söyler. İsteddiği kişiler gelir. Prense de olayı olduğu gibi anlatır. Karısının hükümdara oğlunu öldürtüp onu kimsesiz bırakma amacında olduğunu söyler. İyinin kötüye yenilmesinin karşılaşılan bir durum olduğunu söyler. Bunun tıpkı karısının sözüne uyup oğlunu

denize atan bir beyin hikâyesine benzediğini söyler. Hükümdar da oğlundan hikâyeyi anlatmasını ister. Prens “Mısır Beyinin Oğlu”, “Lütfü ile Goncagül” ile “Dostluk Sadakati” hikâyelerini anlatır.

Prens bunların ardından üvey annesiyle olan macerasını anlatır. Üvey annesini göstererek onun babasını her konuda aldattığını ve bunu ispat edeceğini söyler. Üvey annesi yanında bulunan yeşil elbiseli has cariyelerden birini işaret ederek onun soyulmasına izin verilmesini ister. Babası bunun doğru bir şey olmadığını söyler. Prens sert bir şekilde gerçeğin ortaya çıkması için bunun gerektiğini söyler. Babasının izniyle cariye soyulur ve onun aslında bir erkek olduğu ortaya çıkar. Orada bulunan herkes bu olaya şaşırır. Prens babasına karısının onu bu gençle aldattığını söyler. Hükümdar öfkesinden deliye döner ve karısının derhâl idam edilmesi için emir verir. Prens buna izin vermez ve kadının cezasının müebbet hapse çevrilmesini sağlar. Hükümdar karısını boşar ve ıssız bir yerde hapseder.

Birkaç yıl sonra hükümdar ölür, yerine prens geçer. Prens bir zamanlar ona kötülük yapan üvey annesinin cezasını affederek onu büyük bir sarayda oturtur ve kötülüğe iyilikle karşılık verir.

Kaynakça:

Himmetzade, *Yedi Âlim Hikâyesi*, Kitaphane-yi Sudi, İstanbul, 1924, 80 s.

Kirenci, İlknur, *Yedi Âlimler Hikâyesi*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2017.

Yedi Âlimler Hikâyesi, Zartaryan Fabrikası, İstanbul, 1289 (M. 1873), 175 s.

Yurdatap, Selami Münir, *Yedi Âlimler Hikâyesi*, İstanbul, 1969.

YEDİ DAĞIN ASLANI

Realist halk hikâyelerindendir.

Saf, tecrübesiz ve masum erkekleri tuzağına düşürüp onlara her türlü acı ve zulmü yaşatan Nigâr adında bir fattan kadının Haydar isminde bir delikanlıya yaptıklarını hikâye eden bir eserdir. Yedi Dağın

Aslanı, realist kitaplarda sıkça karşımıza çıkan konu ve motiflerden hareketle vücuda getirilmiş bir eser izlenimini vermektedir.

Kitap, ilk olarak Selami Münir Yurdatap tarafından 1970 yılında İstanbul'da basılmıştır. Yedi Dağın Aslanı Haydar, Fındıkçı Nigâr, Nigâr'ın erkek kardeşi Hasan, Nigâr'ın tuzağına düşürdüğü Çerkez Kızı, Haydar'ın âşık olduğu Nurten ve Nigâr'ın yardımcısı Ferhat ön planda olan şahıslardır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Vaktiyle İstanbul'da yaşayan Erkekleri tuzağına dilbaz ve bir o kadar da cesur bir kadın vardır. Erkekleri tuzağa düşüren, onlara meydan okuyan ve acılar yaşatan Boğaziçi'nde yalıda oturan bir kadındır.

Bir gün Nigâr'ın erkek kardeşi Hasan yanında bir misafirle eve gelir. Misafir birçok seyahate çıktığını, çeşitli insanlarla tanıştığını birçok pehlivan ve güreşçi tanıdığını ama "Yedi Dağın Arslanı Haydar" gibi yaman bir delikanlıyı görmediğini söyler. Bunu duyan Kanlı Nigâr Haydar'ı yenebileceğini iddia eder. Misafir seyyah da Haydar'ı yenerse ona memleketindeki emlakını bağışlayacağını söyler ve ertesi gün ikisi beraber Haydar'ın yaşadığı Altınsaray şehrine doğru hareket ederler.

Haydar, o gün de her zamanki gibi şehri denetlemeye çıkmıştır. Önünden bir uşağın telaşla koştuğunu görür. Neden koştuğunu sorduğunda uşak bir iki saat önce ihtiyar bir kadının kendisine, büyük bayana hediye getirdiğini (kapalı kutu) ve kendisini bekletmemek için hemen büyük bayana koştuğunu bu arada yalnız kalan küçük bayanın kulağındaki elmas küpeleri çalan bir hırsız olduğunu anlادığını ve onu o hırsız ihtiyar kadını aramaya gittiğini söyler. Haydar da uşakla beraber o kadını aramaya gider.

Bu işi Kanlı Nigâr yapmıştır ve bundan Haydar'ın haberi yoktur. Uşakla Nigâr'ı arayan Haydar, sokakta Kıpti şivesiyle mâni söyleyen bir kadını görür. Haydar uşağa manisine bakmasını söyler. Uşağın manisinde olup biteni harfi harfine söyleyen manici kadın Haydar'ın dikkatini çeker ve Haydar da bir akçe vererek kendi manisine baktırır. Mânici kılığındaki Nigâr Haydar'ın manisini okuyup onu etkiledikten sonra onu evine davet ederek kendisine öğütler vereceğini söyler. Haydar'ı ve uşağı dolambaçlı yollardan bir evin önüne getirir ve burada

beklemelerini ve kızını göndererek kendilerini içeri alacağını söyler. Haydar ve uşağı kapıda bekleterek içeriye girer. Burası sancaktarın evidir. Nigâr evin hanımından bir seccade ister ve namazını kılar. Evin hanımı onun iyi bir kadın olduğunu zanneder ve derdini sorar. Nigâr, sahte gözyaşlarıyla bir yere borcu olduğunu, darda kaldığını bu yüzden de çok sevdiği iki uşağını satmak istediğini söyler ve kapının önündeki Haydar ve uşağı gösterir.

Evin hanımı hem kadına acıdığı için hem de kocasına sürpriz yapmak için bin liraya anlaşıır. Nigâr; “Beni görürlerse benden ayrılamazlar, ben arka kapıdan çıkayım.” der ve iyi kalpli kadın Nigâr’a parayı da vererek onu arka kapıdan uğurlar.

Biraz sonra kadının sancaktar beyi eve gelir. Hanımına kapıdakilerin kim olduğunu sorar. Hanım olup biteni anlatır. Bey de “Madem öyle, beni görünce neden ayağa kalkmadılar.” diye sorar. Onları içeri alırlar, Haydar’a “Gel buraya!” deyince Haydar çıkışır, “Beni uşak mı sandın sen.” der. Adam da durumu Haydar’a anlatınca Haydar durumu anlar, oyuna getirildiğini fark eder. Akşama doğru uşakla yollarını ayırır, eve doğru gider. Nigâr, Haydar’ı düşürdüğü durumdan çok mutludur, Haydar’ın hasımlarıyla yiyip içer eğlenirler.

Ertesi gün, yine Haydar’ı faka bastırmak için sokağa çıkan Nigâr güzel bir Çerkez kızının ağladığını görür. Çerkez kız da annesinin kendisini huysuz ve zalim bir adama verdiğini, adamın her gün kendisini aç susuz bırakarak dövdüğünü ve okuması yazması olmadığı için annesine mektup yazacak birini aradığını söyler. Nigâr, kıza acınmış görünerek genç bir akrabasından yardım alabileceğini söyleyerek kıızı kandırır.

Nigâr kadınlara düşkünlüğü ile bilinen elbise boyacısının dükkânı önünde durur. Boyacıyı kandırır ve kıızı ona satar, “Kızın abisi gelip gidecek ondan sonra kıza sahip olursun.” der. Beraber yola koyulurlar. Kıza adamı mektubu yazacak genç diye tanıtır. Boyacı evine onlardan önce gelir ve hanımını evden uzaklaştırmak ister, onu hamama gönderir. Hanım kuşkulandır ve gitmek istemez. Bunun üzerine boyacı eşini döver, ardından karısını boşar ve annesinin evine gönderir.

Bu arada Çerkez kızla yalnız kalan Nigâr, Haydar’ı beklemeye başlar. Haydar’ı görünce de oyunu oynamaya başlar. Nigâr Haydar’a

kızı göstererek ihtiyaçlı olduklarını ve karşılıksız yardım kabul etmediklerini ve kızın güzel sesli, saz çalabilen biri olduğunu ve kendisini eğlendirebileceğini söyler. Haydar can sıkıntısından ve kadına yardım etmek için bunu kabul eder. Kız da Nigâr'a Haydar'ın kim olduğunu sorunca, "Mektubu yazacak genç budur, evine gideceğiz mektubu orada yazacak." der. Hep beraber boyacının evine giderler.

Haydar Nigâr'a kızın kendisinden neden utanıp sıkıldığını sorunca Nigâr da belindeki hançeri göstererek kızın korktuğunu ve kendisinin eğlence bitene kadar hançeri saklayabileceğini söyleyip Haydar'ı kandırır ve hançeri alır. Yalnız kalan Haydar ve Çerkez kız, birbirleriyle konuşunca Haydar olanı biteni anlar. Nigâr'ın hançeri de alarak kaçtığını görünce sinirlenir ve Çerkez kızına dokunmayacağını söyleyerek onu aşağı indirir. Aşağıda sabırsızlıkla kızı bekleyen boyacı, kızın Haydar ile gitmek istediğini görünce Haydar'a o kız için yirmi yıllık karısını boşadığını söyler. Bunu duyan Haydar boyacıyı bir güzel döver. Çerkez kızı da efendisine götürür ve efendisine; "Kıza iyi davran yoksa cezasını çekersin." diyerek tembih verip oradan ayrılıp hükümet konağındaki dairesine gider.

Bu arada boyacının cebinden dükkânın anahtarını çalan Nigâr dükkândan çaldıklarını bir eşek arabasına yükleterek oradan uzaklaşır. Eşekçinin de saf biri olduğunu gören Nigâr, ona da oyun kurar. Eşekçiyle giderlerken dükkânın önünde berberlik arkasında gizlice dişçilik yaptığını öğrendiği dükkânın önünde durur. Eşekçiye beklemesine söyleyerek içeri girer. Berbere eşekçiye oğlu olarak gösterir ve içeri alıp bütün dişlerini çekmesini, fazla olan kanının alınmasını ve ne kadar itiraz ederse etsin aldırılmamasını söyler ve dışarı çıkıp eşekçiye de berberin oğlu olduğunu ve getirdiği malların onun olduğunu ücreti de ondan alacağını söyleyerek oradan uzaklaşır.

Bu arada berberden çaldığı malzemelerle Nigâr berbere de oyun yapmıştır. Eşekçinin dişlerinin hepsini çeken ve kanını akıtan berber işin aslını öğrenir ama iş işten geçmiştir. Geç vakit evine dönen Haydar annesiyle konuşurken annesi bütün bunları yapanın Nigâr adındaki fettan olduğunu ve onu durdurmanın zor olduğunu söyler.

Haydar daha çok hırslanmıştır. Annesi bunun üzerine onun hükümet konağında olabileceğini söyler. Haydar da konağa gittiğinde

annesinin haklılığını görür. Kapının deliğinden eğlenen bey ve Nigâr'ı gören Haydar çılgına döner. Bey, Nigâr'dan Haydar'ı öldürmesini ister, bunu duyan Haydar odayı basar, beyi öldürür. Ne var ki Nigâr elinden kaçır. Konakta odaları dolaşırken beyin karısını görür. Karısı da aman ister, kocasının kendisinin de sevmeyişini söyler. Şehrin hâkimi Haydar'ı yanına çağırır ve Haydar da bütün olanı anlatır, beyin hanımını şahit gösterir. Hâkim de tahkikat yaptırdığını Nigâr'ın çaldığı malzemelerin beyin konağından çıktığını ve Haydar'a Nigâr'a yakalanmamasını söyler. Haydar iyi kalpli hâkimin elini öper ve oradan ayrılır.

Haydar, en yakın arkadaşı İbrahim'e şehrin güvenliğini emanet ederek Nigâr'ı bulmak için yola koyulur. Yolda önüne heybetli bir dağ çıkar. Orada mola verir ve sazıyla bir türkü söyler. Oradan geçen bir kervanın reisi onu duyar, yanına gider ve Haydar'ı çadırına davet eder. Daveti kabul eden Haydar'ın yemek yerken kuşağındaki sarı altınların gözükmeye üzerine çadırdakiler Haydar'a saldırır. Arslan Haydar onları yener ve kendisinin adlı-namlı Haydar olduğunu söylemesi üzerine kervancı başı Abdülkerim, ondan af diler ve Horasan'a gittiğini söyleyen Haydar'a kendisinin de Horasan'da evi olduğunu ve onu evine götürüp misafir etmek istediğini söyler ve yola çıkarlar.

Yolda bir eşkıya saldırısına uğrarlar. Haydar, eşkıyaların reisini öldürerek kervanı kurtarır. Haydar bu arada kervanda güzeller güzeli Nurten'i görür, birbirlerine âşık olurlar. Horasan'a geldiklerinde Haydar tek başına kafileden ayrılır. Güzeli bir konağın önünde durur ve bahçıvana para vererek birkaç gün orada kalmak ister.

Bahçıvandan aldığı bilgiye göre burası kafilede görüp âşık olduğu Nurten'e aittir. Uyuyup dinlendikten sonra bahçede fasıl kurup eğlenen Nurten'i, dadısı Sevim'i ve diğer kızları görür. Çok fazla dayanamayan Haydar eğlencenin orta yerinde gider Nurten ile karşılıklı oynamaya başlar. Bunu gören dadı ve ev halkı onları baş başa bırakır. Nurten başını Haydar'ın dizine koyar, sabaha kadar göz göze konuşurlar, muhabbet ederler. Haydar bir ara Nurten'i öper.

Sabah uyandığında Nurten yanında yoktur. Dadıyı görüp Nurten'i sorar. Dadısı da Nurten'in bir hafta teyzesinde kalacağını söyler. Haydar şehre iner, kervancı başını bulmaya çalışır. Abdülkerim'in oğlu olduğunu, çocuk babasının eşkıya başının oğlunu öldürmek suçu

yüzünden muhafızlar tarafından kaçırıldığını söyler. Aslında eşkiyayı öldüren Haydar'dır. O doğruca valinin yanına gider ve Abdülkerim'i eşkiyaya vermemesini, suçlunun kendisi olduğunu ve şehre eşkiyalar basarsa yetki almak istediğini söyler. Vali bunu kabul eder, ferman yazarak Haydar'a verir.

Haydar gidip Abdülkerim'i kurtarır. Haydar köşke gider, ama orada aldığı haberle yıkılır. Teyzesi, Nurten'i zengin bir tüccarla evlendirmek için İstanbul'a götürmektedir. Birdenbire şehirde bir patırtı gürültü kopar, eşkiyalar şehre saldırır. Haydar komutanlık eder, hem gücüyle hem üstün zekâsıyla eşkiyaları şehirden kovar. Şehrin valisi Haydar'a çok çok güvenir o da şehirdeki bütün kabadayıları yola getirir. Buna bozulan kabadayılar intikam almak için gidip Nigâr'ı bulurlar.

Nigâr yine tuzak kurar. Haydar sokakta yaşlı bir kadını evine alır. İyilik eder fakat uyandığında kadının öldürüldüğünü görür. Haydar kahrolur. Valinin adamları da kapıya dayanır. Haydar damdan kaçarak keroancı Abdülkerim'in evine gider. Siyah boya ile kendini boyayıp zenci kılığına girer. Bütün şehir Haydar'ı aramaktadır.

Haydar sokağa çıkar, konağın zenci uşağı Mesut'u kandırarak ondan olup biteni öğrenir. Mesut anlatır: Altın Saray hâkiminden bizim valiye Haydar'ın katil olduğuna dair bir mektup gelir ve onun yakalanıp teslim edilmesi istenir. Mektubu orta yaşlı bir Tatar ağasının getirdiğini ve kendisinin de onun hizmetinde olduğunu öğrenince Haydar Mesut'u etkisiz hale getirir ve onun kılığına girerek konağa gider.

Zenci kılığındaki Haydar, Tatar ağasının erkek değil kadın olduğunu ve onun da Nigâr olduğunu kendi gözleriyle görür. Bu arada Nigâr uşak olarak bildiği Haydar'a dönerek "Bugün hamama gideceğiz, git sabun al getir." diye emreder. Haydar bakkala gider. Sabuna benzeyen ama sürüldüğünde bütün saçları döken ve vücudu leke içinde bırakan ilacı hamamda Nigâr'a verir. Ferhat ve Nigâr'ın yıkanmak için içerde olduğu sırada Haydar, Ferhat'ın elbiselerinde Altın Saray hâkiminin sahte mührü ve Ferhat'ın Nigâr'a yazdığı aşk mektubunu alır. Oradan ayrılır, yıkanır kendi gerçek kimliğine girerek valiye gidip her şeyi belgeleriyle ispatlar.

Vali adamları ve Haydar hamama geldiklerinde Nigâr'ı ve Ferhat'ın kel kaldıklarını ve acıdan sağa sola bağıldıklarını görür. Nigâr'a cezasını

veren Haydar atını mahmuzlayarak Konya civarında aşkı Nurten'e yetiştir. Onu alıp Altın Saray'a götürür ve evlenip mutlu bir hayat geçirirler.

Kaynakça:

Yurdatap, Selami Münir, *Yedi Dağın Aslanı*, Aziz Bozkurt ve Ort. Matbaası, İstanbul, 1970.

YEDİ YOL CENGİ

Muharrem Zeki Korgunal tarafından yazılan cenk ve kahramanlık kitabıdır. Korgunal, hikâyeye Türkleri de katmış, kitapta bir bakıma Arap kahramanlarına Türklük propagandası yaptırılmıştır. Hikâyeye göre Hz. Ali / Merdimeydan, Muhammet Hanefi kahramanlar, çok defa Türk yiğitlerinin yardımına ihtiyaç duymuş ve Türk kahramanları da onları yalnız bırakmamış, üzerine düşeni yapmıştır.

Muharrem Zeki Korgunal, mensubiyeti ile övündüğü Türk ve Türkçe ile ilgili olarak kitabın başında "Dilimizi kurtaralım,, başlığı altında özellikle bu konuya dikkat çekmiş ve şunları ifade etmiştir:

"Ulu Tanrı Arabı Arap, Acemi Acem; Türk'ü Türk yarattı. Arab'a Arapçayı, Acem'e Acemceyi, Türk'e Türkçeyi verdi. Osmanlıca sonradan uydurulmuş bir dildir. Türkçe konuşmayıp, Osmanlıca konuşursak Tanrı'nın buyruğundan dışarı çıkmış oluruz. Yeryüzünde Türk dilinden daha güzel, daha işlek bir dil yoktur. Çünkü Türk budunu en eski budun olduğu, hem de hiçbir budunun sözü altına girmediği için, dilini çok genişletmiştir. Ancak Osmanlılar, ana dilimizi bırakıp; daha doğrusu, yabancı dillerle karıştırıp anlaşılmas bir dil kurmuşlardır. Bu yüzden yazılan bitikleri, yapılan yasaları anlayamamış, geriledikçe gerilemişiz. Şimdi uyanmış, sarsılmaya yüz tutan benliğimiz sağlamış, ölügsüz başlıcalığımızı kurmuş bulunuyoruz. Ancak dilimizi de yabancı sözlerden kurtarmak gereklindediriz. Çünkü yükselmek için anlaşmak, anlaşmak içinde aramızda dil birliği olmak ister. Ben bütün yazılarım da öz Türkçe yazmaya başladım. Ağız birliği, gönül birliği yapalım; öteki yazıcılarımıza da öz Türkçe yazmaya başlatması için Ulu Tanrı'ya yalvaralım. Yazan Türk için Türkçe yazmaktan, okuyan Türk için de

Türkçe okumaktan daha değerli yumuş, dolayısıyla daha büyük kazanç olmaz. 13 Ekim 1934 - Korgunlu Muharrem Zeki"

Yedi Yol Cengi yahut Yedi Yol Savaşı adlarıyla Emniyet Kitaphanesince her biri 80 sayfa olmak üzere 1934 (2 kitap) ve 1935 yıllarında üç kitap olarak basılmıştır.

Hikâye, Faruk Rıza Güloğul tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Vak'a Malik Ejderin kızı Suada'nın kaçırılması üzerine bulunması için Türk beyleri ile Arap cengâverlerinin birlikte yaptıkları araştırmalardan ibarettir. Eski cenk kitaplarının bütün kahramanları vak'aya karıştırılmışa da esas roller Türk yiğitlerinin omuzlarındadır.

Dağları, taşları inleyen beş yüz Türk yiğidi ile dünyayı yerinden oynatabileceğine güvendiği halde; yurdunu bilgi ile, görgü ile yükseltmek istediğinden, ülkeden ülkeye akın yapmamaktadır. Bu sırada Suada'yı arayan Araplar; Gökbuğa'nın memleketine geliyorlar. Gökbuğa onları iyi karşılıyor, hep birlikte Suada'yı aramağa çıkıyorlar. Bir gün yolları "Yedi yol ağzı" denen bir yere uğruyor. Burada; Hazret-i Ali karşılaşılıyor ve ona der ki:

—Varlığıma inandığım gibi inanıyorum ki Suada'yı, yedi yoldan birisine kaçırmışlardır. Ancak hangisine kaçırdıklarını bilemem. Biz de yedi kişiyiz. Benim beş yüz çerim var, yanımıza ellişer çeri alalım, her birimiz bir yola girelim. Geri kalan yüz elli çeriye de yedi yol ağzında bırakalım.

Bu teklifi hepsi kabul ediyorlar. «Biraz sonra yedi yol ağzında; gür sesleri ile bir ayrılık türküsü söylemekte olan yüz elli Türk yiğidinden başka kimse görünmüyordu.

Bundan sonra savaşlar başlamaktadır. Birinci savaş Muhammet Hanefti'ye yardım eden elli Türk'ün yaptığı savaştır. Sahifeler Balaban isimli Türk cengâverinin kahramanlıkları ile doludur.

İkinci yol savaşında Hüseyin ve elli Türk'ün başlarından geçen maceralar anlatılmaktadır. Diğer yollara ayrılanlar da bunlara iltihak etmektedirler.

Altıncı yol savaşı Gökbuğa ile vahşiler arasında geçmektedir. Malik Ejder'in kızı bu vahşilerin elindedir. Gökbuğa bir Türk'e yakışan bütün kahramanlıkları göstererek kızı kurtarır.

Yedinci yola giden Hazreti Ali (Merdimeydan) da orada Aytekin adlı bir Türk kahramanı ile karşılaşır. Çadırda doğan, at üstünde büyüyen bu genç Türk; yirmi beş bin kişilik bir ordu ile yurdundaki vahşiler üzerine yürümektedir. Merdimeydan, Aytekin'in kahramanlıklarına hayran olur. Gökbuğa, Merdimeydan, Aytekin birleşip vahşileri kılıçtan geçirirler. Suada, Aytekin'i sever, ötekiler döndükleri halde o Aytekin'in yanında kalır.

İki gün sonra yedi yol ağzında kimsecikler kalmamıştı. Yalnız orta yerde bir levha göze çarpıyordu. Levhada şu satırlar yazılıydı:

Korkma, ey yolcu! Bu yollarda artık ölüm yoktur; Türk gücünün yarattığı yepyeni bir hayat vardır."

Kaynakça:

Güloğul, Faruk Rıza, *Halk Kitaplarına Dair*, İstanbul, Bozkurt Matbaası, 1937, s. 15-19.

YEĞEN ALİ VE MAYRUM

Anadolu'da anlatılan aşk hikâyelerindendir. Hikâyeyi Âşık Feymanî, Çukurova'da Anlatılan Âşık Hikâyeleri kitabında yayımlamıştır.

Hacimsiz bir hikâye olan Yeğen Ali ve Maynum, manzum ve mensur bir yapıya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Ali adında bir genç, rüyasında gördüğü kıza âşık olur, kızın elinden bade içer. Uyandığında saz alıp, türkü söylemeye başlar.

Dönemin Maraş Valisi, Ali'nin dayısıdır. Bir gün dayı-yeğen Halep'e giderler ve dayısı Halep Valisi ile görüşmedeyken Ali de gezmeye çıkar. Bir köşkün penceresinde bir kız görür ve onun rüyasındaki kız olduğunu fark eder, bayılır. Kızın dizinde, yüzünün yıkanmasıyla uyanır.

Birbirlerine rüyalarını anlatırlar. İkisi de birbirini bulur. Kızın adının Mayrum olduğunu öğrenir. Halep'te olduğu her gün Mayrum'u görmeye gider.

Maraş'a geri dönerler. Durumu annesine anlatır fakat olumlu bir karşılık bulamaz. Ali, Mayrum'un hasretinde dayanamaz Halep'e gider. Mayrum ile bulup konuşur.

Maraş'ta annesi, dayısına durumu anlatır. Dayısı Halep'e gelerek Mayrum ile Ali'yi evlendirir.

Kaynakça:

Âşık Feymanî, Çukurova'da Anlatılan Âşık Hikâyeleri, Adana Büyükşehir Belediyesi Yay.; Adana, 2018, s.133-137.

YEK MERGEN

(Bkz. CİK MEREN)

YEMEN ŞAHI'NIN KIZI İLE İRAN ŞAHININ OĞLU

Ferec Ba'de'-ş-Şidde içinde yer alan 42 hikâyeden birisidir. El-Ferec Ba'de'-ş-Şidde; "darlıktan ve sıkıntıdan sonra gelen rahatlama, kolaylık, sevinç" anlamına gelir. Nitekim içinde yer alan hikâyelerde kahraman, pek çok sıkıntıya, belâya göğüs gerdikten sonra huzura, mutluluğa kavuşur. Kitapta "Ez an-i Gul-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-i Yemen" adıyla kayıtlıdır. Söz konusu hikâye Ferec'de 32. hikâye olarak kayıtlıdır. (Bkz. FEREC BA'DE'-Ş-ŞİDDE).

Hikâyenin özeti şöyledir:

İran'da oldukça zengin bir hükümdar ve bu hükümdarın terbiyeli, yakışıklı, silah kullanmakta marifetli bir oğlu vardır.

Bir gün Şehzade elinde akdoğanı ile ava çıkar. Yolda iki yabancı ile karşılaşır. Avdan sonra onlarla tanışıp sohbet eder, onları iyi ağırlar ve kim olduklarını sorar. Yabancılar Yemen'den geldiklerini, ticaretle uğraştıklarını söylerler. Şehzade yabancıları ilk gördüğünde kendisine bakıp bir şeyler konuştuklarını fark ettiğini ve ne konuştuklarını merak ettiğini söyler. Yabancı gençler, "Bu yiğidin güzellekle ve olgunlukla eşi benzeri yoktur, ona lâayık eş, ancak Yemen melikinin kızı olur." diye aramızda konuştuk, der.

Şehzade kızı merak eder. Gençlerden biri kızın adının Fahrünnisa olduğunu, ayda bir kere bahçeye dolaşmaya çıktığını ve çıkarken erkekler bakmasın diye tellal bağtırdığını, ama kendisinin bir kere gördüğünü, aydan güneşten daha güzel olduğunu anlatır. Şehzade kızı görmeden kıza âşık olur. Babasından Yemen'e gitmek için izin ister.

Uzun bir yolculuktan sonra Şehzade Yemen'e gelir, güzel bir konak kiralar, her gün şehre iner, her tarafı gezer, aç doyurur. Yemen halkı şehzadeyi çok sever. Bir gün tellal, şahın kızının bahçeye çıkacağını ilan eder. Şehzade kızı görür. Aklı başından gider. Sarayın bahçesinin kapısına dayanır. Bahçıvana altın verir ve kendisini bahçeye almasını ister. Bahçıvan onu içeri alır. Bahçıvanın hanımı onun hâline acır, kız ve arkadaşları eğlenmek için bahçeye indiğinde şehzadenin üstüne örtü geçirir. O sırada kızlar soyunur, havuza girer oynarlar. Kız, şehzadeyi fark eder. Bekçiler şehzadeyi döver ve şahın huzuruna çıkarır. Şehzadeyi zindana atarlar.

Bu sırada Mağrip Şahı'ndan bir elçi gelir, bir mektup getirir. Vezir Şah'a mektubu okur. Mağrip Şahı'nın oğlu, Yemen Şahı'nın kızını ister. Şah, kızının evlenmek istemediğini yazar ve elçi ile geri gönderir. Mağrip Şahı bu duruma öfkelenir. Kızı zorla alıp Yemen ülkesini yerle bir etmek ister.

Diğer taraftan Yemen şahı elçiyi geri gönderdiği için endişe eder, hastalanır. Ne kadar ilaç ve tedavi edilirse de faydası olmaz. Sürekli Allah'a dua ederler ve zindan halkını salarlar. Şehzade kurtulur, tekrar bahçıvana gider. Bahçıvan şehzadeyi güvercinliğe götürüp saklar. Kız, gelip tahtına oturur, dadısı ve arkadaşlarıyla sohbet etmeye başlarlar. Kız, sabah olunca da sarayına gider. Şehzade'nin durumuna üzülen bahçıvan, ona bir teklifte bulunur ve şehzade kabul eder. Şehzadenin başını kel yapıp yanına yardımcı olarak alır. Şehzade, böylece sürekli kızı görür.

Şehzade, bir gün havuzun kenarında şarkı söylerken Şemsülmülük adındaki vezirin oğlu gelir. Onunla tanışır, sohbet ederler. Şemsülmülük, babasına olanları anlatır ve vezir de padişahla gidip kel bahçıvanı dinlemek ister. Bahçede meclis kurarlar ve devletin ileri gelenleriyle beraber bahçede havuzun başına otururlar. Kel, eline sazını alıp çalar, söyler. Oradakiler hayretle dinler. Şah, emreder, kele elbiseler, altınlar

verilir. Kel, Şah'la satranç oynar, dahası birkaç satır güzel yazı yazar. Bunun üzerine Kel'i aylığa bağlarlar.

O gün Şah'ın yakınlarından biri, Şahın hanımı olan Şemsin Nisa ya bahçedeki kelden bahsederken Fahrünnisa bunları duyar, merak eder ve bahçeye gider. Kel, kızı görür, aklı başından gider, ona gül götürür. Kız, onu görünce hoşlanır, köşkü hazırlatır, meclisi oraya kurar. Kel, köşke gelir, çalıp söylemeye başlar. Dayanamayan kız da cariyesinden sazı alır ve şiir söyler. Daha sonra Kel kalkar çıkar, kızın aklı kelde kalır. Dadısına, Kel'e âşık olduğunu anlatır.

Dadı, bir gün Kel'i ırmak kenarında saçlarını tararken bulur. Bahçıvan kafası kesilmesin diye bir işkembe ile saçlarını sakladığı için herkes onu Kel sanır. Dadı bunu görüp, Kız'a anlatınca kız, onun soylu biri olduğunu anlar. Kel'i çağirtir sırrını bildiğini söyler. Şehzade, her şeyi anlatır. Tekrar birbirlerine çalıp söylerler.

Ertesi gün Magrip Meliki, kızı zorla almaya gelir. Şehzade, kızıdan bir at ve zırh ister. Zırhlı giyer, ata biner ve destek için Şah'ın yanına gider. Teker teker 20 pehlivan ile savaşır onları öldürür. Bunun üzerine Şah, eğer düşmanı yenerse, kızını ona vereceğini söyler. Sonra, Şehzade ile Mağrip komutanı karşı karşıya gelir. Şehzade, onun da başını kesip Şah'a getirir.

Bunlar saraya dönerler. Şehzade hikâyesini anlatır. Şah, bir saray hazırlatır. Nikâhlarını kıydırır. İki yıl bu sarayda yaşadıktan sonra Fahrünnisa ile İran'a dönüp orada yaşarlar. İran Şahı, devlet idaresini oğluna bırakır.

Kaynakça:

Seyidoğlu, Bilge-Orhan Yavuz, *Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeler "Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince"*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, s. 225-242.

YEMLİHANIN KARISI

Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun Farsçadan çevirip Türk kültürüne kazandırdığı bir hikâyedir. Toplam 46 sayfa olan bu kitap 1931 yılında İkbâl Kütüphanesi sahibi Hüseyin tarafından

yayımlanmıştır. Kitap dört bölüm olarak hazırlanmış ve her bölüm numaralarla ayrılmıştır.

Kitabın başlığının altında şöyle bir ibare vardır:

“Eski İran tarihine dair gayet meraklı ve mütalaaya şayan bir hikâyedir.”

Konu olarak, temiz kalpli insanın bu özelliğinden dolayı bu dünyada güzel bir kadınla evlenmesi ve geçirdiği mutlu hayat işlenmiştir.

Hikâye, Sait Sayar tarafından şöyle özetlenmiştir:

Eski zamanlarda Adana’da yaşayan Şeyh Beşer, akli, dirayeti, ilmi ve fazlı ile bütün memlekette meşhur olur. Herkes Şeyh Beşer’e saygı duymaya başlar. Şeyh Beşer, babasından kalan malını, mülkünü fakirlere dağıtır. Kendisi de dağ başında bir kulübede yaşamaya başlar. Beşer dünya işlerinden elini ayağını çeker, zamanı ibadet, dua ve ilimle geçirir. Haftada bir gün de şehre iner insanlarla konuşur. Onlara vaaz eder.

Bir gün yine çarşıya giderken yolda peçeli bir kadın görür. Rüzgâr kadının peçesini kaldırır. Beşer, kadının yüzünü görünce ona âşık olur ve bir ah çekerek olduğu yere düşer. Beşer’in bayıldığını görenler kendi aralarında onun ruhani bir hâlin etkisiyle bayılmış olabileceğini konuşurlar. Beşer, niçin bayıldığını kimsenin anlamamış olmasına sevinerek kulübesine gider. Sabah akşam yolda gördüğü kadını düşünmeye başlar.

Beşer, kadını tekrar görmek ümidiyle şehre gidiş gelişlerini artırır. Kadının aşkıyla iyice kendisini yitiren Beşer, Allah’a dua ederek kendisini bu dertten kurtarmasını ister. O gece rüyasında, aksakallı bir pir görür. Pir, Kudüs’e gidip Beytülmakdis’i ziyaret etmesi ve orada dua etmesi hâlinde çektiği dertten kurtulacağını haber verir. Beşer, sabah olunca Kudüs’e gitmek için yola çıkar. Kudüs’e giderek Beytilmakdis’te, âşık olduğu kadına kavuşturması için Allah’a dua eder.

Beşer, geri dönerken yolda adı Yemliha olan iri yarı bir adamla karşılaşır. Yemliha, övünerek kendinin çok âlim bir kişi olduğunu söyler, ardında da Beytilmakdis’i ancak cahillerin ziyaret edip istekte bulunacaklarını ilave eder. Yol boyunca Beşer’e çeşitli sorular sorar.

Beşer, her soruya; “Allah’ın hikmeti böyledir!” diye cevap verir. Kurak bir yerden geçerlerken yere gömülmüş küp şeklinde bir kuyuya denk gelirler. Yemliha, bu kuyuyu avcılarının hayvanları yakalamak için koyduklarını, yıkandıktan sonra küpü kıracağını söyler. Yemliha, küpte boğulur. Beşer, küpün bir kuyu olduğunu anlar, Yemliha’nın heybesindeki altınları yakınlarını bulup teslim etmek üzere yanına alır. Yemliha’yı oraya defnedip yoluna devam eder.

Adana’ya geldiğinde halk onu ziyarete gelir. Beşer, gelenlere Yemliha adında birini tanıyıp tanımadıklarını sorar. Yemliha’yı tanıyan biri, Beşer’i Yemliha’nın evine götürür. Beşer, Yemliha’nın hanımıyla konuşur. Kadın, Yemliha’dan çok dert yazar. Beşer, hanımının Yemliha’nın öldüğüne üzülmeceğini anlayınca onun öldüğünü haber vererek yanında getirdiği altınları teslim eder. Kadın, Beşer’e evlilik teklif eder. Beşer, kadının teklifini kabul eder. Kadın peçesini açınca Beşer, ah çekerek bayılır. Kendine geldiğinde onun Beytilmakdis’e gitmesi, Yemliha’yla yolculuk etmesinin boşuna olmadığını anlar. Beşer, yaşadıklarını kadına anlatır.

Ertesi gün Yemliha’nın ölümünü tescil ettirmek için mahkemeye giderler. Hâkim, Yemliha’nın ölümünü tescil etmek için iki şahidin olması gerektiğini söyler. İki şahit bulunmazsa evlenebilmek için on yıl beklemeleri gerekir. Beşer, civarda meşhur olan bir âlime danışarak derdine çözüm bulmasını ister. Âlim, Yemliha’yı tanıyan iki kişiyi yanına alıp Yemliha’nın mezarını açmalarını, Yemliha’nın cesedini gören iki kişinin mahkemeye gelerek onun ölümüne şahitlik edebileceklerini söyler. Beşer, denileni yapar. Yemliha’nın cesedini gören kişiler, mahkemede şahitlik ederler. Hâkim, Yemliha’nın ölümünü tescil eder.

Beşer’le kadının evlenebilmesi için geçmesi gereken dört ay tamam olunca Beşer, mahallenin imamı ve muhtarını alarak kadının evine gider, böylece kadınla nikâhları kıyılır. Beşer, artık karı-koca olduklarını söylese de kadın, düğün yapmak ister. Beşer, kadının istediği yerine getirir. Perşembe günü başlayan düğünden sonra karı koca ömürlerinin sonuna kadar mutlu bir hayat yaşarlar.

Kaynakça:

S[üleyman] Tevfik [Özzorluoğlu], Yemliha’nın Karısı, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul, 1931, 46 s.

YESİRCİ ŞAH

Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun Farsçadan çevirip Türk kültürüne kazandırdığı bir hikâyedir. Toplam 56 sayfa olan bu kitap 1931 yılında İkbâl Kütüphanesi sahibi Hüseyin tarafından yayımlanmıştır.

Kitabın başlığının altında şöyle bir ibare vardır:

“Eski İran tarihine dair gayet meraklı ve mütalaaya şayan bir hikâyedir.”

Hikâyede uzun müddet evlenmekten kaçınan hükümdarın sonunda evlenmeyi kabul etmesi ve cariyeye ile evlenip çocuk sahibi olması konu edilmiştir.

Hikâye, Sait Sayar tarafından şöyle özetlenmiştir:

Eski zamanlarda Hindistan'ın Kışmır memleketini Lâlnehrü adlı genç bir hükümdar yönetir. Lâlnehrü, her işini baş müneccimine danışarak yapar. Evlilik çağı gelmiş olan Lâlnehrü, baş müneccimine evlilikle ilgili neler yapması gerektiğini sorar. Müneccim, Lâlnehrü'ya kadınlardan yana bahtının iyi olmadığını haber verince Lâlnehrü evlenmekten vazgeçer. Süttnesi dışında sarayında bulunan bütün cariyeleri azat eder. Vezirleri her fırsatta ona evlenmesi gerektiğini söyleseler de Lâlnehrü evlenmeye yanaşmaz.

Zaman geçer, Lâlnehrü çocuk sahibi olmaya uygun yaşlarının sonlarına yaklaşır. Kendisinden sonra tahta çıkacak bir evladının olmayışı onu derinden derine düşündürmeye başlar. Vezirlerini toplayarak bir çare bulmalarını ister. Vezirleri, kendi aralarında istişare ederek Lâlnehrü'yu kendine denk bir kızla evlendirme yerine cariyeler alarak onlardan birinden çocuğu olacağını, cariyelerin hükümdara sıkıntı çıkarması hâlinde de saraydan gönderilmesinin kolay olacağı görüşünde anlaşır. Kararı Lâlnehrü'ya bildirirler. Lâlnehrü, bu kararı uygun bularak cariyelerin bulunması için emir verir.

Vezirler, cariyeye pazarlarından Lâlnehrü'ya yakışacak on iki cariyeye satın alarak saraya getirirler. Sarayda bir harem dairesi kurulur. Cariyelerin sorumluluğu da süttneye verilir. Süttnine, ihtiyar bir kadın olmasına rağmen Lâlnehrü'nun cariyelerden güzel olanlarla düşüp kalkmaya başlayacağını ve kendisine eskisi gibi hürmet etmeyeceğini

düşünerek kıskançlık etmeye ve cariyeler arasında fitne çıkarmaya başlar. Sütüne, sırayla on iki cariyeyi de gözden düşürür ve saraydan kovulmalarını sağlar. Saraya yeni cariyeler alınırsa da sütüne gelen bütün cariyelerin sırayla saraydan kovulmalarını sağlar. Saraya yüzlerce cariyenin gelip gitmesinden sonra halk, Lâlnehrü'yu Yesirci Şah diye anmaya başlar.

Bir gün saraya gelen yesir tellalı şehre Çin taraflarından çok güzel bir cariyenin getirildiğini haber verir. Lâlnehrü, esir tüccarının ve cariyelerin huzuruna getirilmesini emreder. Tüccar, getirdiği cariyeleri Lâlnehrü'ya arz eder. Tellal, söylediği güzel cariyenin orada bulunmadığını söyleyince esir tüccarı bu cariyenin çok güzel olmasına rağmen erkeklerle cinsi münasebette bulunmaya yanaşmadığı için getirmediğini söyler. Lâlnehrü, o cariyenin getirilmesini emreder. Cariye getirilir. Lâlnehrü, cariyenin güzelliğinden çok etkilenir ve onun neden erkeklerle münasebette bulunmadığını merak ederek onu satın alır.

Lâlnehrü, akşam olup harem odasına gittiğinde cariyesi onu çok güzel karşılar ve her türlü hizmetini yapar. Lâlnehrü, ilk günden onu ürkütmek istemez ve münasebetle ilgili herhangi bir şey sormaz. Günler geçtikçe Lâlnehrü cariyesini daha çok sevmeye başlar. Bu arada sütünesi de cariyeyi kıskanarak onu da saraydan kovdurmak ister. Lâlnehrü, sütünesini bir odaya hapsedtirir. Cariyesiyle arasındaki yakınlık iyice artınca Lâlnehrü, ona neden münasebetten kaçındığını sorar. Cariyesi, ailesinin diğer kızlarının ya münasebet sırasında ya da hamile çocuklarını doğurdukları sırada öldüklerini, kendisinin de aynı şekilde ölmek için münasebetten kaçtığını söyler. Lâlnehrü, cariyesini cinsi münasebete razı etme konusunda sütünesinden yardım ister. Sütünesi, ona yeni bir cariye alıp bu kızın yanında o cariyesiyle ilgilenmesini söyler. Lâlnehrü, denileni yapar. Yeni cariyesiyle ilgilenmeye başlayınca, güzel cariye kıskançlık duyar. Lâlnehrü'ya gider, münasebete razı olduğunu söyler. Ancak sütünenin saraydan uzaklaştırılmasını ister.

Lâlnehrü, cariyesini sarayının sultanı yapmak için azat eder, görkemli bir düğün yapılır. Lâlnehrü zıfafa girerek muradına erişir. Münasebet sırasında kız, sap sarı kesilir ve kendinden geçer. Biraz sonra kendine gelir. Münasebet sırasında ölmediği için çok sevinir, fakirlere sadaka verirler, kurbanlar kestirirler.

Üç ay sonra hanım sultanın hamile olduğu anlaşılır. Zaman tamam olunca bir erkek çocuk doğurur. Çocuğa Bahtiyar adını verirler.

Bahtiyar, yedi yaşına gelince memleketin en iyi hocalarından ders alır. Yönetim becerilerini kazanabilmesi için de divanlara dahil edilir. İhtiyarlık ve yorgunluk sebebiyle hastalanan Şah, birkaç gün sonra vefat eder. Bahtiyar devlet yönetimini eline alır. Üç ay sonra da Hanım sultan da vefat eder. Bahtiyar, anne ve babasının ölümüne çok üzülür ve odasına kapanır. On gün sonra baş veziri, memleketin hizmet beklediğini, böyle odaya kapanmanın doğru olmadığını söyleyerek Bahtiyar'ı odasından çıkmaya razı eder.

Bahtiyar, kılık değiştirip memleketinde gezmeye ve halkını teftiş etmeye çıkar. Bir tüccarla karşılaşarak ticaretin durumu ve halkın geçimiyle ilgili bilgi toplar. Uğradığı bir kasabada pınardan su almaya gelen güzel bir kız görerek ona âşık olur. Sarayına döner ve vezirlerine bu kızdan bahseder. Vezirlerini bu kızı istemeleri için o kasabaya gönderir. Kızın babası kızını Bahtiyar'a vermeye razı olur. Bahtiyar, sevdiği kızla evlenir. Bir sene sonra bir erkek çocukları dünyaya gelir. Çocuğun adını Lâlnehrü koyarlar. Bahtiyar, halkını adaletle yönetmeye devam eder.

Kaynakça:

S[üleyman] Tevfik [Özzorluoğlu], *Yemliha'nın Karısı*, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul, 1931, 56 s.

YESTEY MÖNKİ

Tatar destanıdır. Olağanüstülüklerin önde olduğu bir destandır. Hemen hemen tamamı mensur olan bir destandır.

Destan metni Fatih Urmançı tarafından yayımlanan Tatar Destanları adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destanın şahıs kadrosunda; Yestey Mönki, Timer Yilbegen, Yer Kara Alıp, Baldız, Kazancı, Koyuncu Kul vardır. Hayvan olarak da anne geyik, yavru geyik, at, doğan, kartal görülür.

Destanın özeti şöyledir:

Bir zaman bir yerde Yestey Mönki adında bir yiğit onun da beyaz benekli atlı vardır.

Bir gün bir anne geyik gelir ve yavrusunun ayağının yara olduğunu, iyileşmesi sığırının sütünden vermesini ister. Yestey, sütü verir. Geyik giderken Yestey'e yedi yıl sonra peşime düş!" der. Verilen süt geyiğin yavrusunun ayağını iyileştirir.

Aradan yedi yıl geçer. Yestey Mönki geyiği aramaya çıkar. Yolda bir taş ev görür. Eve girince kendi elbisesine benzer elbise giymiş birini görür ve güler. Elbisenin içindeki bir kızdır. Aslında bu kız, yedi yıl önce kendisinden süt almaya gelen geyiğin yavrusudur. Mönki, bu kız ile evlenir.

Bir gün hanımına bildiği bir yiğit olup olmadığını sorar. Namını duyduğu Timer Yilbegen'i bulup onu yener. Karısına yine bir bildiği yiğit olup olmadığını sorar ve Yer Kara adında birinin olduğunu öğrenir.

Yestey Mönki, Yer Kara'yı bulmak için yola çıkar. Yolda düğün yerine rastlar. Bu düğün Yer Kara ile Baldızın düğünüdür.

Yestey Mönki, yemek yapmakta olan kazancıyı öldürüp onun yerine geçer ve düğün yerine gelir. Eti baldızına götürür ve kız eti kesmek için bıçak ister. Mişek kendi bıçağını yollar ve bıçağın çok keskin olduğunu söyler. Kız bıçağın sapına "Yestey Mönki eniştten ben geldim." yazdığını görür. Kız onu getirtip konuşurlar ve gitmeye karar veririler. Tam gdecekleri sıra Yer Kara Alıp'ın gelir. Yer Kara Alıp gelir gelmez içki içer ve sarhoş olur, kimseyi tanıyamaz hale gelir. Baldızı oradan ayrılmadan Yestey'den bıçağıyla Yer Kara Alıp'ın atının karnını yarıp ciğerini ırmağa atmasını ister. Yestey Mönki onun dediğini yapar. Yolda Koyuncu Kul'un da kendileriyle gelmesini istediği için onu yanına alırlar.

Bunlar giderken Yer Kara alıp uyanır ve peşlerinden gider ama ciğersiz olan atı dayanamayıp ölür. Yer Kara Alıp doğan olup uçar. Yestey Mönki de kartal olup savaşırlar. Yedi gün yedi gece savaşır daha sonra baldızı Yer Kara Alıp'ı yakar.

Evine dönen Yestey Mönki baldızını Koyuncu Kul'a verir. Birisi han olur, Koyuncu Kul da vezir olur.

Kaynakça:

Urmancı, Fatih, *Tatar Destanları 1*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar:

Vedat Kartalcık, Caner Kerimoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 198-205.

YETİM ABDULLAH İLE SELVİNİZ SULTAN

Âşık Günay Yıldız'ın tasnif ettiği aşk konulu bir hikâyedir.

Âşık Günay Yıldız 1954 yılında Arpaçay'ın Karahan köyünde doğmuştur ve Kars'ta âşıklık geleneğini sürdürmektedir. Hayatı ve şiirleri hakkında Cengiz Gökşen tarafından bir kitap hazırlanıp yayımlanmıştır. Doğu Anadolu hikâye tasnif eden yani musannif olan âşıklardan birisidir. Üç aşk hikâyesi tasnif etmiştir:

1. Çoban Mirzehan Hikâyesi,
2. Avcı Mustafa ile Şahnizer Sultan Hikâyesi,
3. Yetim Abdullah ile Selvinaz Sultan Hikâyesi

Halk hikâyelerinde sıkça rastlanılan rüyada bade içip âşık olma, zindana atılma, saray âşığı olma, rüyada görülen pirden alınan yardım gibi unsurlar bir araya getirilmiştir. Sevgililer hikâyesinin sonunda kavuşur.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Hasan, Zehra, Abdullah, Pir Baba, Kadir Şah, Selvinaz, Gülnaz, Ahmet Ağa, Hancı Ali Baba, Deli Hayro bulunur. Yer olarak da Baden ülkesi, Serhan, Allılar köyü, Seden ülkesi, Kalemzer, Ehlemzer şehri karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Baden ülkesinin Serhan şehrinin Allılar köyünde Hasan ile Zehra adlı bir aile yaşar. Ailenin Abdullah adlı bir çocukları vardır. Çok varlıklı bir aile değillerdir fakat çok yardım severlerdir. Çiftçilik ile geçimini sağlarlar.

Abdullah gel zaman git zaman derken yedi sekiz yaşlarına gelir. Babası onu medreseye yazdırır. Abdullah'ı büyütüp on dört on beş yaşlarına getirirler. Abdullah babası gibi yardımsever bir insan olup parmak ile gösterilir.

Bir gün Hasan ve Zehra'nın oturduğu evin bir tarafı çöker ikisi de Hakk'ın rahmetine kavuşurlar. Abdullah bu evden sağ olarak kurtulur.

Daha sonra köylüleri Abdullah'ın annesinin ve babasının ölmesine çok üzülürler ve evini yeniden onarırlar.

Abdullah akrabalarının evine geçer. On altı on yedi yaşlarına gelince de kendi evine geçmek ister ve akrabaları bunu artık doğru olacağını düşünürler. Abdullah kendi evine geçer. Köyde ona "Yetim Abdullah" adı verilir.

Bir gün Abdullah eğlenip evine döndükten sonra uyur. Rüyasında Pir Baba'yı görür. Pir Baba ona içinde bade olan bir kadeh verir ve "Bunu iç." der. Abdullah badeyi içer. Vücudu titremeye başlar. Pir ona bir saz verir. Abdullah, saz çalmasını bilmediğini söyler. Pir ona bir kapıdan girmesini söyler. O kapıdan geçince üç kıta türkü söyleyecektir. Abdullah döner bakar piri görmez. Türkü söylemeye başlar. Türküsünü bitirdikten sonra kapı kendiliğinden açılır. Pir tekrar gelir. Abdullah Pir ile o kapıdan girerler.

Pir Baba ve Abdullah, Seden ülkesinin Kalemzer şehrine gelmişlerdir. Burası Kadir Şah'ın şehridir. Pir ve Abdullah, burada gezmeye başlarlar. Biraz dolaştıktan sonra Abdullah kendini sarayın bahçesinde bulur. Pir Baba, ona bu sarayı Kadir Şah'ın kızı Selvinaz için yaptırdığını söyler. Selvinaz, burada kırk cariye ile yaşamaktadır.

Daha sonra kapı açılır. Abdullah ve Selvinaz birbirlerini görürler. İkisi de badeli âşık oldukları için hemen birbirlerine muhabbet duyarlar. Selvinaz, Abdullah'a bir mendil verir. Abdullah orada rüyadan uyanır ve Selvinaz'ı nasıl bulacağını düşünmeye başlar. Daha sonra Abdullah'ı arkadaşları merak eder ve evine gelirler. Abdullah gördüğü rüyayı arkadaşlarına bir bir anlatır ve orayı nasıl bulacağını, oraya altı ayda gidilebileceğini söyler. Bilen bilgili birilerine sorarlar. Gerçekten de öyle bir yer vardır. Bu arada Abdullah'ın aşkı dilden dile yayılır.

Aradan birkaç ay geçer Abdullah'ın sevdası daha da artar, alevlenir. Kendisine bir saz alır dağ bayır dolaşır. Ama bir gün hasret canına tak eder. Sevgilisini aramak için yollara düşer. Bir çobana denk gelir. Akşam olmuştur çoban ile Ahmet Ağa'nın köyüne doğru giderler. Ağa onu yanına alır ve misafir eder.

Beri taraftan Selvinaz Sultan da gördüğü rüyanın etkisiyle değişik bir hale bürünür. Cariyesi Gülnaz bunu fark eder. Bir gün "Kızlar bir

oyun oynayalım.” der. Oyunda herkes başından geçen aşk hikâyesini anlatacaktır. Herkes bir şey anlatır. Sıra Selvinaz Sultan’a gelince o da rüyada âşık olduğunu anlatır.

Bu arada Abdullah, Ahmet Ağa’nın konağında sazlı-sözlü ortamlara karıştırılmış, şöhretli birisi olmuştur. Gün gelir, Ahmet Ağa’dan izin ister ve yola çıkar. Ehlemzer şehrine gelir. Orada herkesin kara giydiğini fark eder. Bir hana gelir. Hancı Ali Baba’ya herkesin neden kara giydiğini sorar. Hancı İbrahim Şah’ın iki tane haber veren güvercininin kaybolduğunu, bulunana kadar herkesin böyle giyeceğini söyler. Hancı, Abdullah’tan saz çalmasını rica eder, o da Hancı’yı kırmaz sazın tellerine dokunur. O sırada oraya iki asker gelir. Askerler, Abdullah’ı yakalayıp zindana atar.

Bir ay zindanda yatan Abdullah, şahın huzuruna çıkarılır. Abdullah, Şah’a olup biteni sazı ile anlatır. Abdullah kuşları bulmak için dua eder. Rüyasına yine Pir girer. Pir, kuşları Şah’ın hanımının kardeşi Deli Hayro’nun kaçırdığını söyler. Ertesi gün Abdullah, mecliste türkü ile kuşları yerini haber verir. Şehir halkı yastan kurtulur.

Abdullah, sevgili Selvinaz Sultan’a bir mektup yazıp güvercinlerle gönderir. Mektubu okuyan Selvinaz Sultan da bir mektup yazıp Abdullah’a gönderir.

Şah, bir gün Selvinaz’ın babası Kadir Şah’a gideceğini söyler. Abdullah’ı da alıp yola çıkar. Şah, kızı babasından ister. Kadir Şah kızını Abdullah’a verir. Abdullah, sevdiği Selvinaz Sultan’a kavuşur.

Kaynakça:

Gökşen, Cengiz, *Âşık Günay Yıldız Hayatı-Sanatı-Şiirleri-Atışmaları - Hikâyeleri*, Korza Yayın Basım, [Ankara, 2013], s. 592-623.

YETİM AYDIN

Azerbaycan’da anlatılan bir aşk hikâyesidir. Hikâye, Şamahı şehrinden olan Âşık Şerbet’ten derlenmiştir. Metin Azerbaycan Folkloru Külliyyatının 29. cildinde yayımlanmıştır. Kitapta, Şerbet’in anlattığı Yetim Aydın hikâyesinden başka anlattığı başka hikâyeler de kayıtlıdır. Bunlar; Kasım-Gözel Hanım, Abbas-Gülgez, Heste Kasım,

Esli ve Kerem, Adgözel, Nigâr-Mahmud, Emrah ve Sayat Peri (Ezetinli Emrah), Dilsuz-Hezengül, Seyyad ve Seadet, Mesim, Seydi ve Peri Hanım.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyede âşıklar vuslata ererler.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Avar şehrinde iki yaşında Aydın adında bir çocuk vardır.

Aydın bir gün anne ve babasından izin alıp kendilerinden ayrı yaşamakta olan nenesinde kalmak ister. Nenesinde kaldığı ilk gece çok şiddetli bir yağmur yağar. Birçok evle birlikte Aydın'ın evi de selle gider. Anne, babası vefat edince Aydın, yetim kalır. Artık ona Yetim Aydın derler.

Aradan yıllar geçer. Aydın on üç on dört yaşına gelir. Nenesi artık yaşlanmıştır. Evi geçindirmek için bir adam lâzımdır. Aydın da odun keser pazarda satmaya başlar.

Aydın, bir gün işten dönerken kahvehaneden saz sesi duyar, içeri girer. Bakar ki iki âşık çalıp, okurlar. Akşam olur, Aydın âşıkları evine davet eder. Âşıklar da o devrin en iyi sanatkarlarından sayılan Ürfani ile Ürşani'dir.

Yiyip içtikten sonra Aydın onlara öğrencileri olmak istediğini söyler. Ürfani kabul etmez. Aydın sabah erkenden kalkar âşıkların peşinden gider. Hava çok sıcaktır. Ürfani, birden Şah Dağı'nın zirvesine bakar. Dağın zirvesindeki kar ve buzu görür. "Biri olsa da onlardan bize getirse." der. Ürşani çok istiyorsa kendinin çıkmasını söyler. Bunlar tartışırken Aydın tartışmamaları için kendinin getirebileceğini söyler. Âşıklar, Aydın'ı başlarından göndermek için kabul ederler.

Aydın dağa doğru gider. Sıcaklanır ve kendini bir çalının dibine atar, uykuya dalar. Biraz yattıktan sonra nurani bir adam gelir. Aydın'ı kaldırır. Elinde cam şişe olan ihtiyarı görür. Adam şişeyi Aydın'a uzatır ve içindeki badeyi içmesini söyler. Aydın haram olduğunu söyleyerek kabul etmez. Adam ise bu badenin o badelerden olmadığını söyler. Aydın badeyi içer. Nurani adam Aydın'a parmaklarına bakmasını söyler ve ne gördüğünü sorar. Aydın, bir şehir ve kız gördüğünü söyler.

Adam gördüğü yerin Tiflis, imaretin Veli'nin imareti, kızın da Veli'nin kızı Güllü Hanım olduğunu söyler. Birden ortadan kaybolur. Çalının dibinde bağlama ve içinde buz vardır. Yetim Aydın ustaların peşine gider ama onlar gitmişlerdir.

Bu sırada âşıklar, yakın bir yerde bir meclis kurarlar. Bu sırada Aydın içeri girer. Buzu ustalarına verir. Cemaat Aydın'ın kim olduğunu merak ederler. Âşıkların öğrencisi olduğunu öğrenince onu da söylemesini isterler. Aydın Ürşani'nin sazını alır, başından geçenleri anlatır. Sonra üçü birlikte Mısır'a doğru yola çıkarlar. Mısır'a geldiklerinde âşıklar Aydın'ın şehre girmemesini isterler. İyi bir yer bulurlarsa onuda alacaklarını söylerler.

Âşıklar şehre girer. Kahvede meclis kurarlar. Bu şehirde Dedegözlü adında bir sanatkâr vardır ve bunların geldiğini duyar. Âşıkların meclisine gelir, bunlara bir soru sorar. Âşıklar Dedegözü'nün sorusuna cevap veremezler. Bu defa Aydın'a soru sorar. Karşılaşmayı Aydın kazanır.

Dedegözlü, Aydın'ı yanına çırak olarak alır. Ne var ki onun büyüklüğünü sindiremez ve ortadan kaldırmayı düşünür.

İran'da yaşayan kardeşi Gurbet'e mektup yazıp bu mektubu Aydın ile Gurbet'e gönderir. Mektupta kardeşinin Aydın'ı öldürmelerini istemektedir. Aydın okuma-yazma bilmediği için bunu anlamaz anlamaz.

Aydın İran'a gider. Âşık Gurbet'i bulur, mektubu verir. Âşık mektuba bakar, çocuğa üzülür ve ona karşılaşma yapmayı teklif eder. Atışmayı Aydın kazanırsa, öğrencisi olarak kabul edeceğini söyler. Atışma sonunda Gurbet'i, onun ustaya ihtiyacı olmadığını söyler. Aydın'dan Tiflis'teki Veli'nin kızı Güllü Hanım'ı görmeye gideceğini öğrenir.

Oraya giden iki yol vardır. Aydın kısa yoldan gitmek ister. Gurbet'i, o yolun çok çetin olduğunu söyler. Yol üstünde Perizad diye bir kız vardır. Eli sazlı olan âşıkları kendine kul eder. Aydın yine de o yolu tercih eder.

Epey yol gittikten sonra bir köprüden geçerken arkasından bir kadın sesi duyar. Bu, Perizad'ın sesidir. Sazla karşılaşma yaparlar.

Atışma sonunda Perizad Hanım, kendisini eş olarak almasını ister. Aydın, Tiflis'e sağ sağlim giderse onu almak için döneceğini söz verir. Vedalaşıp yola çıkar.

Aydın, Tiflis'e gelir. Veli'nin imaretini bulur. İmaret hisarla çevrilidir. Kapıdaki muhafız onu içeri almak istemez. Aydın bir deyiş söyleyince içeri girmesine izin verir. Geceyi muhafızın evinde geçirir.

Aydın, sabah bağa girer, gezer. Bu sırada Güllü Hanım gelir ve Aydın onu tanır. Sazını alır, sözünü söyler. Güllü Hanım onu tanımazlıktan gelir. Veli'ye haber gider. Sert mizaçlı olan fakat âşıkları çok seven Veli, Aydın'dan hoşlanır. O sırada Güllü Hanım babasına haber gönderip bahçede meclis kurdıklarını âşığı yanına göndermesini ister. Aydın bağa gider. Âşık ile maşuk yüz yüze gelir, atışirlar. Aydın, Güllü Hanım'ın sorularına doğru cevaplar verir. Güllü Hanım, babasına Aydın'I över. Veli, ikisinin birbirini sevdiğini görür ve düşünlerini yapar.

Aydın, Güllü Hanım'I alıp Derbend'e götürür.

Kaynakça:

Kasımlı, Meherrem-Oruc Eliyev-Rza Helilov, *Derbend Folklor Örnekleri*, Azerbaycan Milli İmler Akademiyası Folklor İnstitutu, C. 1, Bakı, 2014, s. 331-352.

Kazımoğlu, Muhtar, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, Azerbaycan Folklor Enstitutu Yayınları, C. 27, s. 196-208.

Sayılov, Galib-Halil Ağaverdi, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, Azerbaycan Folklor Enstitutu Yayınları, C. 29, s. 172-186.

YETİM HÜSEYN - PERİ HANIM

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyelerindendir.

Elhan Memmedli tarafından Âşık Behram Hasanov'dan derlediği bir metin Ozan Dünyası adlı derginin 15. Sayısında yayımlanmıştır. Behram Hasanov, hikâyeyi Âşık Hüseyin Şemkirli'den öğrenmiştir. Şemkirli bunu Hüseyin Şemkirli'nin tasnif ettiğini söylemiştir. Bunun yanında hikâyenin Ağkiliseli Âşık Musa'nın tasnif ettiği de söylenir.

Destan metni Azerbaycan Folklor Külliyyatının 27 cildinde kayıtlıdır. Metin, Poylu'da yaşayan Dursun Karaoğlu'ndan derlenmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Şah Abbas, Hüseyin, Peri Hanım, Kara Vezir, Heyransa Hanım, Meleknise Hanım, İhtiyar ve hanımı, Kendap Muhammet, Cellatlar oluşturur.

Mekân olarak Zud ve İsfahan şehirleri; hayvan olarak da Şah Abbas'ın Hoşkadem adlı atı ile ceylan karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İsfahan hükümdarı Şah Abbas bir gün vezirine “Benim şahlığımı bilmeyen bir yer var mıdır?” diye sorar. Vezir, Şah Abbas'a; “Zud adlı şehrin halkı hiç bilmemektedir.” der. Şah Abbas hemen emir verir, hazırlanırlar Zud adlı şehre sefere çıkarlar.

Bunlar birkaç gün yol gittikten sonra susuz kalırlar. Bir çeşme bulup orada konaklarlar. Çeşmenin başında çok güzel bir ceylan vardır. Şah, tek başına atı Hoşkadem'e binip bu ceylanın peşine düşer. Epey gittikten sonra ceylanın izini kaybeder. Üç gün gittikten sonra bir şehir vasıl olur. Şah Abbas kıyafetlerini değiştirip derviş kıyafetlerini giyer. İleride bir ihtiyara rastlar ve ona misafir olur.

Adamın Heyransa ve Meleknise Hanım iki tane dünya güzeli kızı vardır. Şah Abbas, Heyransa'ya dünür olur. İhtiyar ve hanımı buna rıza gösterirler ve kızlarını misafire nikâhlarlar.

Ertesi gün Şah Abbas; “Askerler beni öldü sanıp yerime birini şah yaparlar!” diye kendi kendine diye düşünür. Evden ayrılmaya karar verir. Ayrılırken Heyransa'ya bir pazibent verir. “Oğlum olursa bunu koluna tak, gelir beni bulur. Kızım olursa sat parasını harca.” der. Oradan ayrılıp İsfahan'a gider.

Şah gittikten sonra, Heyransa hamile kalır. 9 ay 9 gün sonra oğlu olur. Oğluna Molla Hüseyin adını koyar. Hüseyin 7 yaşına gelince okula gönderilir.

Hüseyin, bir gün okulda tacirin oğluyla tartışır. Tacirin oğlu Molla Hüseyin'e; “Senin baban bile yok. Ben daha üstünüm.” der. Bunun üstüne Hüseyin eve gelip babasını sorar. Annesi de babasının öldüğünü söyler. Hüseyin o zaman; “Mezarını göster.” der. Kadın bakar

ki böyle olmayacak pazıbendi koluna takar ve bunun sayesinde babasının kendisini tanıyabileceğini söyler.

Hüseyin yola çıkar. İsfahan şehrine gidip babasını arar. Önce Abbas adında birisi sonra da Kendab Muhammet'le görüşüp onların babası olmadığını öğrenir. Çocuğu olmayan Kendab Muhammet onu kendisine evlatlık alır. Hüseyin onun dükkânında çalışmaya başlar.

Şah Abbas'ın veziri olan Kara Vezir'in Peri isimli bir kızı vardır. Peri bir gün yardımcısını pazara gönderir. Kız, Hüseyin'i görür ve eve gelince bunu hanımı Peri'ye anlatır. Peri Hanım, o gün sabah pazarda Kendab Muhammed'in dükkânından başka dükkân açılmaması için emir verir.

Ertesi gün Peri, Kendab Muhammed'in dükkanına gider ve Hüseyin'i görür. Hüseyin, kendisine söylenilenden daha güzeldir.

Peri, hastalanmış gibi davranır ve babası onu mutlu etmek için dileğini sorar, o da babasına Muhammet'in evinin arkasına ev yaptırır. Peri Hanım evin tabanında Mehemmet'in dükkânına yol kazdırır ve gizli gizli Hüseyin'le görüşmeye başlar.

Şah Abbas, bir gece balkona çıkıp bakar ki şehrin bütün ışıkları kapalı sadece bir evin ışığı yanıyor. Orayı işaretleyip uyur. Sabah olunca derviş kıyafeti giyip oraya gider. Hüseyin'in kendisini misafir etmesini ister. Hüseyin de kabul eder ve o gece Peri'nin yanına gidemez. Hüseyin'in o gece yanına gelmediğini gören Peri, kızlardan birini gönderip bunun sebebini sorar. O da misafiri olduğu için gelemediğini söyler. Kızlar, ikisini de Peri'nin yanına götürür.

Ertesi gün Şah Abbas Vezir'ini çağırıp durumu anlatır. Vezire gidip kalmasını söyler. Gece yine kızlar gelir, Vezir'le birlikte Peri Hanım'ın evine giderler. Vezir kendi kızını görünce ayakları tutulur. Peri, Hüseyin'e; "Dün gelen dervişin gözleri senin gözlerine çok benziyordu." der. Hüseyin de "Bugün gelen dervişin de gözleri senin gözlerine çok benziyor." der. Peri, onların kendi babaları olduğunu anlamakta gecikmez.

Vezir geri döner ve Şah Abbas'tan bir günlüğüne tahtını ister. Şah Kabul eder.

Vezir, Hüseyin'i tahtına çağırır ve Hüseyin'in şehrin dışına götürülüp öldürülmesini emreder. Bunu duyan padişah tahta çıkar Peri'yi getirtir. Cellatlara Hüseyin'i öldürmelerini ister. Cellatlar tam öldürecekken Hüseyin'in kolundaki pazıbendi görürler ve Hüseyin'i Şah Abbas'ın yanına getirirler. Şah Abbas, pazıbentten oğlunu tanır. Ve onu bağrına basar.

Peri Hanım'ı da Hüseyin'e verdiler. 40 gün 40 gece düğünleri yapılır.

Kaynakça:

Kazımoğlu, Muhtar, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitut Yayınları, Cilt: 27, Bakı, 2011, s. 160-185.

Memmedli, Elhan, "Yetim Hüseyin Dastanı", *Ozan Dünyası*, No. 4(15), 2013, s.71

YETİM SÖYÜN VE SENEM

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâye metni Ehliman Ahundov'un Dastanlar adlı kitabında yayımlanmıştır. Sonunda sevgililerin kavuştu hikâyenin şahıs kadrosunda; Şah Abbas, Vezir Allahverdi, Hacı Sayad, Heyrense Hanım, Yetim Söyün, Senem Hanım, Kırk Kız, Halvacı Mehemed, Ağcakız, Cellatlar bulunur. Mekân olarak da İsfahan karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir gün Şah Abbas veziri Allahverdi'yi yanına çağırır. Ona çocuktan büyük bütün erkeklerin silahlarını takıp atına binip meydana toplanmasını emreder. Ahali meydanda toplanır. Şah Abbas, halkı ile sefere çıkar.

Yolda giderken bir ceylana rast gelirler. Şah Abbas, bu ceylanın öldürülmeden yakalanmasını ister. Şah Abbas ve adamları kaçan ceylanı yakalamaya çalışır. Bu arada Şah Abbas gözden kaybolurlar. Ceylan bir kayalığa çıkar. Şah Abbas, onu yakalayamayacağını anlayınca geri döner.

Dönerken Şah Abbas'ın yolu bir şehirden geçer. Şah Abbas şehre derviş kılığında girer. Bir eve gidip kapıyı çalar. Kapıyı açan gence misafir olmak istediğini söyler. Evin sahibi Hacı Sayad, onu misafir olarak kabul eder. Hacı Sayad Şah Abbas'ı iyi ağırlar.

Hacı Sayad'ın Heyrense Hanım adında güzel bir kızı vardır. Derviş kılığındaki Şah Abbas, su ister. Suyu evin kızı getirir. Şah Abbas kızın güzelliğine hayran kalır. Şah Abbas'ın 39 haremi vardır; fakat bu kız kadar güzeli yoktur. Şah Abbas, Hacı Sayad'dan kızının evli olmadığını öğrenir. Bunun üzerine kızı kendine ister. Eğer kızlarını kendine vermezlerse ikram ettikleri şeyleri yemeyeceğini söyler. Hacı Sayad ve eşi düşünür. Durumu kızlarına söylerler. Şah Abbas'dan hoşlanan kız bu teklifi reddetmez.

Akşam Hacı Sayad'ın kızı Heyrense Hanım, Şah Abbas'ın çadırına gelir ve o gece beraber olurlar. Şah Abbas 'ın aklına Veziri Allahverdi'nin halka zülüm edebileceğini düşünür ve gitmeye karar verir. Heyrense Hanım buna karşı çıkar ama gitmesine engel olamaz.

Şah Abbas, giderken üstünde kendi mührünün olduğu bir pazıbandı Heyrense Hanım'a verir. Eşinde, bu bezi oğlu olursa onun koluna bağlamasını ister. Sabah olur kızın annesi gelir ve Heyrense Hanım'ın ağladığını görür. Heyrense Hanım Dervişin gittiğini söyler.

Aradan dokuz ay dokuz gün saat dokuz dakika geçer, Heyrense Hanım'ın bir oğlu olur. Çocuğa isim koymak için eşi dostu çağırırlar. Teklifler arasında "Yetim Söyün" adını olarak seçerler.

Yetim Söyün, dokuz yaşına gelince okula verirler. Dokuz yıl okur. Yetim Söyün, kendisini Hacı Sayad'ın oğlu olarak bilir. Bir gün bir grup çocuk oyun oynarken Yetim Söyün onların oyuncağını alır. Arkadan koşan bir çocuk ona Hacı Sayad'ın oğlu olmadığını söyler. Bunun üzerine Söyün annesinin yanına gelir. Annesi ona olan her şeyi anlatır. Söyün evi terk etmek ister. Annesi engel olmaya çalışırsa da başaramaz.

Söyün, Şah Abbas'ın verdiği pazıbandı koluna takıp evdekilerle vedalaşıp yola çıkar. Epey yolculuktan sonra İsfahan'a gider. Orada kırk tane kızın eğlendiğini görür. Kızlar Söyün'ü âşık sanırlar ve ondan kendilerini eğlendirmesini isterler. Vezir Allahverdi'nin kızı Senem Hanım, Söyün'e şiirler söylemezse kendisini döveceklerini söyler.

Söyün, saziyla birkaç dörtlük okur. Senem Hanım, Söyün'ü beğenir. Söyün de Senem hanımı beğenir. Senem Hanım denemek için Söyün'e, kırk kızıdan hangisini beğenirse kendisine vereceğini söyler. Söyün öyle bir kız tarifi yapar, buna uyan birisi kırk kızın içinde yoktur.

Söyün onların yanından ayrıldıktan sonra Söyün şehri gezmeye gider. Gezerken bir bezci dükkânına rast gelir. Bu dükkânın sahibinin adı Abbas'tır. Söyün bu adama isminden dolayı, "Sen benim babamsın." der. O vakitler İsfahan'da bir grup hırsız vardır. Adam Söyün'ü hırsız sanır ve Söyün'ü döver. Söyün oradan ayrılıp bir helvacı dükkânının önüne gelir. Dükkânın sahibi Halvacı Mehemed, ona kim olduğunu sorar. Tanışırlar. Halvacı Mehemed ona dükkânında iş verir. Söyün'ün güzelliği sayesinde müşteriler artar. Bu arada Senem Hanım, Söyün'ün aşkından yanmaktadır. Bir türlü Söyün'ü bulamaz.

Bir gün Senem hanımın yanındaki kızlardan biri helvacı dükkânında Söyün'ü görür ve Senem Hanım'a haber verir. Senem Hanım, Söyün'le nasıl görüşebileceğini düşünürken Ağcakız ona babasına Söyün'ün çalıştığı dükkânın karşısına bir ev yaptırtmasını söyler. Babası, kızı Senem Hanım'ın teklifini geri çevirmez. Kırk ince belli kızla Senem Hanım eve yerleşir. Ağcakız yerin altından Senem Hanım'a tünel yaptırtırsa Söyün'le rahatlıkla görüşebileceğini söyler. Bunu yapabilecek bir usta bulunur. Adam, kısa zamanda dükkânla köşk arasına tünel yapar.

Bu arada Şah Abbas tebdil-i kıyafet yaparak bir deroiş kılığında şehri gezer. Söyün'ün dükkânına gelir ve orada Söyün'le muhabbet eder. Birden bir gürültü kopar. O zamanda tünelin sonuna gelinmiştir. Söyün ve Şah Abbas bu duruma şaşarlar. Bir de bakarlar ki dükkânın altından Ağcakız ve Senem Hanım çıkar. Şah Abbas, bunları tanır; ama ses çıkarmaz.

Senem Hanım, Söyün'ü çağırır. Söyün, misafiri olduğu için gelemeyeceğini söyler. Senem Hanım, Ağca kız vasıtasıyla ikisinin de gelmesini ister. Söyün ve Deroiş kılığındaki Şah Abbas Senem'in evine giderler. Senem ile Söyün, hasret giderirler. Sabaha yakın ikisi de Senem'in evinden ayrılır.

Şah Abbas saraya dönünce veziri Allahverdi'yi yanına çağırır. Vezirine bu akşam beraber bir yere gideceklerini ve onun orada olacak

olan şeylerin hiçbirisine ses çıkarmamasını ister. Akşam olur her ikisi de derviş kıyafeti giyerek Söyün'ün çalıştığı dükkânın önüne gelirler. O gün Senem Hanım, Söyün'e bu akşam yanına kimseyi almamasını ister. Şah Abbas ve vezir Allahverdi dükkânın kapalı olduğunu görürler. Şah Abbas güzel bir kaside okur. Söyün dayanamaz ve kapıyı açar. Senem Hanım, Söyün'ü bekler; ama Söyün gelmez. Bunun üzerine Ağcakız'ı gönderir. Vezir, Ağcakız'ı tanır; ama sesini çıkarmaz. Söyün, misafirlerinin olduğunu ve bu gün gelemeyeceğini söyler. Senem hanım Söyün'ün iki misafiriyle gelmesini ister. Üçü beraber Senem Hanım'ın bulunduğu eve giderler. Senem Hanım, Söyün'ü kendi odasına alır. Vezir, bütün bu olanlara söz verdiği için sesini çıkartmaz. Sabah olunca Vezir, hemen Söyün çağirtir ve başının vurulmasını ister. Söyün birkaç söz söyleyince Vezir kızını da çağirtir ve kızını öldürmek ister. Söyün engel olmak isteyince kızını zindana attırır. Söyün'ü iki cellada bir çölde öldürmesi için verir.

Celladlar Söyün'ü öldürmek istemez. Bir kuş vururlar. Söyün'e şalvarını çıkarmasını isterler. Kuşun kanını şalvara sürüp Söyün'ü öldürdüklerini söyleyerek Vezir'e götürmeyi planlarlar.

Söyün soyunurken cellatlar Söyün'ün kolundaki üzerinde Şah Abbas'ın mührü oldan pazıbendi görürler. Hemen heyecanla Vezirin yanına gelip bu pazıbendi Vezir'e verirler. Vezir de onu Şah Abbas'a verir. Padişah bunu görünce düşüp bayılır.

Daha sonra Söyün'ü saraya getirirler. Şah Abbas Söyün'e kendisinin oğlu olduğunu anlatır ve oğluyla hasret giderir. Senem Hanım'la Söyün'e kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Dastanlar*, Bakı, 1993, s. 113-136.

YETİMOĞLU MEHEMMED

Âşık Alhan Karayazılı (1905-14 Haziran 1998)'nın tasnif ettiği halk hikâyesidir.

Alhan, bugün Gürcistan sınırları içinde olan Karayazı bölgesindeki Kosalı köyündendir. Saza babası Kurban'ın 5 yaşında iken eline verdiği

5 telli cura ile başlamıştır. Âşık Paşa Gülmemmedoğlu'ndan âşıklık çıraklık etmiş, 13 yıl boyunca ondan sanatının inceliklerini öğrenmiştir. Civardaki üstat âşıklarla pek çok saz meclisine katılmıştır. Şöhreti günden güne yayılmış, hakkında haberler, yazılar yazılmıştır. 1937'de o günün yöneticileri tarafından hapsedilmiş, 7 yıl hapis yatmıştır. Cahandar'a, Aslan Kosalı'ya, Semed'e, Çelebi'ye, Esebalı'ya, oğulları Ömer'e ve Abbas'a ustalık etmiştir. Musannif âşık olan Alhan'ın tasnif ettiği 6 hikâye vardır. Bunlar; Yetim oğlu Mehemed, Kul Ahmed, Arapkızı İrade, İsfendiyar, Canpolat-Fatma, Gövher'dir.

Yetimoğlu Mehemed, hikâyesi Vahit Ömerli ile Sabir Mustafaoğlu'nun birlikte hazırladığı Tebiet Alhanı Bir de Yaratmaz" adlı kitapta kaydedilmiştir.

Hikâyenin sonunda Mehemed, çetin maceralardan sonra iki güzelle evlenir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok eski zamanların birinde Şehrizer şehrinde Yetim ile hanımı Mureste yaşamaktadır. Bunlar çok fakirlerdir. Gün gelir kadın hamile kalır. Kureste, doğacak çocuğunun kız olmasını ister, çünkü kızlarını zengin birine verirlerse fakirlikten kurtulacağını ümit eder.

Günün birinde evlerine bir derviş gelir. Dervişe ikram edecek bir şey bulamazlar. Derviş; "Sen hiç keyfini bozma, ben pay veren dervişlerdenim pay alan değil. Sözlerime kulak verin.

Sizin bir oğlunuz olacak, adını Mehemed koyun. Çünkü oğlunun yüzünde nur olacak. Her gece pencerenizi kara örtüyle örtün. Hiçbir yerden ışık düşmesin. Bir yaşında sünnet edin. Sünnet zamanı çocuğu çirkin hale getirin. Çocuk yedi yaşına geldiğinde hangi kitabı isterse bulun verin, kendi başlayıp kendi okuyacak. Çocuk on sekiz yaşına geldiğinde başına çok hatalar, belâlar gelecek ama sonunda felaha kavuşacak.

Dervişin dediği gibi kadın bir oğlan çocuğu doğurur. Bunlar dervişin dediklerini yerine getirirler.

Memlekette falcı bir kadın vardır. Falcı kadın Şah Eyzan'ın kapısına gelir. Şah'ın falına bakar. Şah'a; "Senin başında musibetler var. Bu

şehrin batısında ilmi derya gibi kuvveti yedi filin kuvveti kadar güzelliği Yusuf'tan beter bir genç var. Bir yıl tamam olmadan senin saltanatına tacına sahip olacak. Altı ay süresinde yeryüzünden götürmelisin. Adı Mehmed'dir. Babasının adı Yetimdir." der.

Bunu duyan Şah Eyzan, Mehmed'in bulunması için emirler verir, onu bulana beş yüz altın mükafat vereceğini ilan eder.

O sıralarda Derviş, Mehmed'e bâde içerir. Mehmed üç gün üç gece baygın yatar, dördüncü gece kendine gelir. Onu arayanlar Mehmed'i bulur, yaka paça Şah'ın huzuruna getirirler. Önce onu Zindana atıp ne yapacaklarını düşünmeye başlarlar. Bir ay sonra kimse onun ölümüne razı olmaz. Onu Vekilin kızı Şücaet Hanım ile evlendirmeyi düşünürler. Mehmed evlenmeyi kabul etmeyince öldürmeyi zindana atarlar.

Berber şehrinde Keremli Şah adında biri, onun da Güneş Peri adında dünyalar güzeli kızı vardır. Bunlar bir gün yola çıkarlar. Bir hayli yol gittikten sonra Şehrizer'in kenarına gelirler, çadırlarını oraya kurarlar. Kız etrafta şifalı ot toplamak için gezerken kundağa sarılmış bir çocuk bulur.

Kız, ileride de çadırdaki yatan birini görür. Güzelliğine vurulup deyişler söyler ve bir kâğıda yazı yazıp Mehmed'in koynuna koyar. Mehmed uyandığında göğsündeki kâğıdı bulur. Kâğıttaki yazıyı okur ve duygularını sazla dile getirir. Yanındaki cellattan kızın nereye gittiğini sorar. Cellat, bilmediğini söyler. Cellat, Şah'ın huzuruna çıkar ve Mehmed'in durumunun iyi olmadığını söyler. On tane molla ve on tane koca karı getirip Mehmed'e ne olduğunu sorarlar. Mehmed, bir saz ister ve duygularını deyişle anlatır. Mollalar, onun delirmiş olduğunu söyleyince Mehmed'i sürgün ederler.

Mehmed, Güneş Hanım'ın arkasınca gider. Epey yol gider. Yolu Karadev'in meskenine uğrar. Karadev ve altı kardeşi Mehmed'i bir mağaraya kapatır. Yetim Mehmed bir kadın sesi duyar. Bu, Arap Padişahı'nın kızı ve 7 yaşından beri Karadev'in elinde esir olan 80 yaşında bir ihtiyardır. Kırk kız ile çiçek toplarken devin eline düşmüştür. İhtiyar, Mehmed'den bir mektup yazmasını, onu bir Allah kuluna verebileceğini söyler. Mehmed mektubunu yazıp Gülşan kadına

verir. Galşan, mektubu Yellidağ'da haramilerin yolunda bir ocak taşının üstüne koyar.

Beri taraftan Erabiye Hanım, Kandeher'dan ayrılıp annesi Erebenzi'nin kalesinde yaşamaya başlar. Bu sırada kuş Mehmed'in mektubunu getirir. Mektubu okuyan Erebiye Hanım, derhâl hazırlanıp Karadev'in bulunduğu yere gider. Önce kadınla haberleşirler, devler hakkında bilgi alırlar. Devler o sırada üç günlük uykudadır. Kadın, Mehmed'in kaldığı yeri gösterir. Altı devin beraber zor taşıdığı taşı, Erebiye tek eliyle kaldırıp atar. Sonra devleri öldürürler ve Gülşah'ı da yanlarına alıp oradan ayrılırlar. Erabiye Hanım, yüzü bir türlü gülmeyen Mehmed'e derdini sorar. O da deyişle anlatır.

Bu arada, Vezir'in Lalezar adında bir kızı vardır. O da Güneş Peri'nin sevdiği Mehmed'i ister. Mehmed'in Zülal çayına geldiğini öğrenir. Kardeşi Fikret'i Mehmed'in yanına gönderir. Mehmed'i saraya getirirler. Önce onu hamama götürürler, güzelce yıkayıp giydirirler, Keremli Şah'ın huzuruna götürürler. Keremli Şah Muhammed'i bir yarışmaya tabi tutar. Mehmed, Şah'ın öğrenmek istediklerine doğru cevap verince Şah kızını Muhammed'e verdiğini söyler. Bunu öğrenen Lalezar hazırladığı zehri Muhammed'e vermek ister. Muhammed, deyişinin son dörtlüğünde Lalezar'ın elinde zehir olduğunu da bilir. Bunun üzerine Keremli Şah, Aslan Vezir'i, hanımı Güleyar'ı, Kızı Lalezar'ı ve oğlu Fikret'i hapseder.

Kırk gün kırk gece düğün olur. İnsanlardan fesat olanlar başka bir kızı gelin olarak hazırlayıp Güneş Hanım diyerek Mehmed'in yanına getirirler ve ondan bu kızı tarif etmesini isterler. Güneş'in kardeşi Heyder Bey de oradadır. Mehmed'in bir kocakarıyı tarif eder. Heyder Bey, Mehmed'in söylediklerini duyunca çok öfkelenir. Kızın yüzünü açtıklarında Mehmed haklı çıkar ve örtünün altında yaşlı bir kız görürler. Bunu düzeni Mehmed'i bir kere daha denemek için Keremli Şah yapmıştır. O vakit Mehmed'in hak âşığı olduğu anlaşılır.

Aradan aylar geçer, Yetim Mehmed evini özler. Gitmek için Şah'tan izin ister. Şah onun yanına asker verip yolcu eder. Bunlar 37 gün yol gittikten sonra Mehmed, Şah'ın adamlarına teşekkür edip geri gönderir. Yanlarında iki muhafız kalır. Yolları üzerinde kırk haraminin olduğu yerden geçer. Güneş Hanım, harami başı ile karşılaşır ve onun

kellesini keser. Diğer haramiler de kendilerini ondan kurtardığı için Güneş Hanım'a teşekkür ederler.

Bu kargaşa içinde Güneş Hanım, Mehmed'i kaybeder, onu aramaya çıkar. Kız, rastladığı herkese onu sorar.

Aradan bir ay geçer, Mehmed İzzet Şah'ın kızı Gülgez Hanım'ın başına gelir. Gülgez Hanım rüyasında Mehmed'i görüp güzelliğine hayran kalır. Gülgez saziyla aşkını dile getirir. Gülgez'in kirk cariyesi bağda yatmakta olan Mehmed'in yanına gelir. Kızın sesi ile kızların kirk da oğlanın yanında toplanır. Gülgez Hanım, kendisine âşık olduğunu söyler ancak Mehmed, Güneş Hanım'ı sevdiğini söyler. İzzet Şah, durumdan haberdar olur. İzzet Şah, söylediği sözlerden Mehmed'in Hak âşığı olduğunu anlar. Güneş Peri'yi buldurmak için 12 tane kız pehlivan hazırlar, başlarına da Zergelem'i getirir. Bunlar yola çıkar. Yolda bir çaya rastlarlar. Çayı geçmek çok zordur. Karşılarına çıkan bir pir, onlara yardım eder. Gözlerini kapatıp açmalarını ister. 12 pehlivan gözlerini açtıklarında çayın buz tuttuğunu görürler. Çayı rahatlıkla geçerler. Pîrin sayesinde Güneş'i bulurlar ve 20 gün içinde Şam şehrine gelirler. İzzet Paşa, gelmeleri şerefine eğlence düzenler. Keremli Şah, Şam'a çağrılır. Durumu konuşurlar. Düğün yapılır. Keremli Şah, Mehmed'e saray yaptırır. Eyzan Şah da yaptıklarından pişman olur.

Mehmed, Güneş Hanım'la ve Gülgez hanım'la mutlu yaşar.

Kaynakça:

Ömerli, Vahit-Sabir Mustafaoğlu, *Tebiet Alhanı Bir de Yaratmaz*, Çayıoğlu Neşriyatı, Bakı, 2010, s. 182-207.

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-1*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Bakı, 2013, s. 203-239.

YIPA

Çuvaş destanıdır. Destan metni üzerinde Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler), adlı tezinde bir değerlendirme yapan Bülent Bayram, destan hakkında bizlere şu bilgileri vermektedir:

“1941 yılında Krasnoarmeyski rayonunun Yamanak 73 köyünden N. D. Danilov’dan İ. A. Patmar derlemiştir. Çuvaş Devlet Gumaniter Üniversitesinin arşivinde (III, 447, sayfa 7-50’de) orijinal yazması korunmaktadır. Destanın tamamı manzumdur ve 1337 mısradan oluşmaktadır. Kahramanlık ve aşk konusunun birlikte işlendiği destan, olağanüstü dönüşümler motifleriyle süslüdür.

Bozkır kenarındaki Yekken köyü yanında Lıpkı İypen köyünde Ukantey adlı bir ihtiyar yaşar. Hiç kimseye zararı olmayan, kendi imkânları ile yaşayan, dürüst bir adam olan Ukantey’in üç oğlu vardır. En küçük oğlunun adı Yıpar’dır. Yıpar, akıllı, kurnaz, ailesine çevreden kötü söz söyletmeyen bir yiğittir. Bu aile sevinci hüznü birlikte yaşayan bir ailedir. Ukantey, bir gün çocuklarını toplar ve evi paylaştırmak ister. Ancak, Yıpar varlığın paylaşılmasının doğru olmayacağını söyler. Kardeşleri de onun bu fikrini paylaşır ve çıkıp kendi kaderimizi arayalım, derler. Silahlarını alıp, atlarına binip köyden ayrılırlar. Bu kardeşler bir köyde çavdarı biçip sahibine yardım etmek isterler. Bunların yaptığı yardıma rağmen tarla sahibi Nukar onlara kötü sözler söyler. Nukar, onlara Pan Han gelene kadar beklemelerini söyler ve Pan Han’a bir mektup yazıp bunu Yıpar’la gönderir. Yıpar ormanda bir yerde dinlenmek için çok uzun bir süre uyur. Uyandığında boynunda bir karayılanın olduğunu fark eder; fakat onun boynundan atamaz ve onunla birlikte yoluna devam eder. Altın bir eve ulaşır. Yıpar’ın atı, bu evin kapısında bekleyen aslana takılır ve Yıpar bahçeye düşer, onun boynundaki yılan güzel bir kıza dönüşür. Yıpar kızı bir büyüden kurtarmıştır. Burada Yıpar’ı misafirliğe çağırırlar. Bu kız, padişahın on bir kızı içinde en küçük olanıdır. Padişah, hangisini isterse onunla evlenebileceğini söyler. Yıpar kendisinin köylü olduğunu düşünür ve bu teklifi kabul etmez. Kızlar ona pantolon ve gömlek giydirir, babaları da ona yeni bir at verir. Yıpar’ın bu pantolon ve gömleği olağanüstüdür. Onları üzerinden çıkarmazsa ona bir şey olmayacaktır. Yıpar, Pan Han’ın mektubunu ulaştırmak için yola devam eder. Dayanamayıp mektubu açar ve Nukar’ın kendisini ölüme gönderdiğini anlar. Pan Han’ın evine ulaşır. Dinlenme odasındaki üç çiçeğin, Tarvelpadişahın kızları olduğunu öğrenir. Onları da kurtarıp oradan kaçır. Nukar, onun Pan Han’ın elinden kurtulduğunu öğrenince üç kardeşi yemeğe davet eder ve onları yine öldürmek ister ancak Yıpar bunu anlar ve

kardeşleriyle birlikte kaçar. Tarvel padişah kızlarını bulup getirenlerle onları evlendireceğini söyler. Kızları getiren üç kardeşe de bu teklifini iletir. Kardeşleri burada Yıpar'a ihanet ederler ancak o yine de başarılı olur. Yıpar, Pan Han'ın ambarından gerekli hediyeleri getirdikten sonra Tarvel padişah kızlarını bu yiğitlerle evlendirir. Kardeşler yine taht hesabı yapmaya başlarlar ve bu sefer de karısı Kulime'yi, Yıpar'a karşı kışkırtırlar. Kulime de kocasına ihanet edip gizli gizli Armet'le mektuplaşır. Kulime, Yıpar'ın sırrını öğrenir ve onun elbiselerini değiştirir. Bu sefer Armet, Yıpar'ı yener ve tahta oturur. Yıpar'ı öldürür. Bu sırada, Yıpar'ın sahipsiz kalan atı on bir kızın babası olan padişaha gider ve Yıpar'ın durumunu anlatır. Kızlar bir heykel yaparlar ve onu canlandırırlar. Yıpar, kılıç ve argımak at alıp ülkesine döner. Armet, ne yaparsa yapsın bir daha Yıpar'ı yenemez. Yıpar, sonunda onu öldürür ve yaptıklarının bedelini ödetir."

Kaynakça:

Bayram, Bülent. *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler)*, İzmir, 2008, s. 82-83, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi).

YİĞİT HASAN

Âşık Gürkanî (Enver Gürkanî)'nin tasnif ettiği hikâyedir. Gürkanî 1948 yılında Sarıkamış'a bağlı Başköy'de doğmuştur. 1965 yılında gördüğü bir rüyadan sonra âşıklığa başlamıştır. Sazı, irticali ve musannif olan bir âşıktır. *Gönül Çiçeği, Kar Çiçeği Bir Âşığın Dilinden Halk Âşığı, Bir Âşığın Dilinden Halk Hikâyeleri* adlarında kitapları vardır.

Gürkanî'nin tasnif ettiği bu hikâye mensurdur. Ancak bir yerinde 11 heceli ve üç dörtlükten ibaret bir şiir bulunmaktadır. Hikâye Gürkanî'nin diğer tasnif ettiği hikâyeler gibi masalımsı unsurlar ihtiva etmektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Hasan adlı bir bey oğlu vardır.

Hasan, günün birinde seyisiyle beraber gezintiye çıkar. Gezinti sırasında kendi yaylalarında kurulmuş bir çadır görür. Seyisi,

çadıra gönderir. Seyis geri geldiğinde çadır sahibinin kim olduğunu öğrenemediğini ancak çadırdaki çok güzel bir kız gördüğünü söyler.

Bu defa ikisi beraber çadıra giderler. Hasan ile kız birbirlerini görüp âşık olurlar.

Saraya dönen Hasan, durumu babasına anlatır ve kızı kendisine almasını söyler. Babası, tarif edilen yere gider, Çadırdaki kızı o da görüp âşık olur ve kızı oğluna değil de kendisine ister.

Bey, kısa zamanda düğün hazırlıklarını başlar. Bu arada kız da babası da çadırları söküp bulundukları yeri terk eder. Bunu öğrenen Hasan, onların gidebileceği yönü tahmin eder ve arkalarından yetişir. Kızın babası, Hasan'a kardeşinin ve kendisinin çocukları olmadığını, eğer olursa, onları evlendirebileceği sözünü verir.

Aradan zaman geçer. Kardeşinin alınının ortasında gözü olan canavar bir oğlu olur. Babası da kızı ona vermek istemez bu yüzden de hep kaçarlar. Bunu duyan yiğit Hasan, kızı alarak evinin yolunu tutar. Yolda, tek gözlü canavar ile karşılaşır. Canavar, Hasan'a tokat vurarak onu bayıltır ve kızı da alıp gider. Hasan, ayılınca her şeyin farkına varır. Kızın peşine düşer. Kızı bulur. Kıza önden kaçmasını söyler. Hasan kılıcını çekip canavarın tek gözüne saplar ve kaçar.

Bunlar evlenip muratlarına ererler.

Kaynakça:

Enver Gürkan (Âşık Gürkani), *Bir Aşığın Dilinden Halk Hikâyeleri*, Kardelen Sanat Yayınları, Isparta, 2013, s. 157-167.

YİRTÖŞLİK

Orta Asya'da Türk kavimleri arasında anlatılan destanlardandır. Kazaklar arasında Er Töstik, Kırgızlar arasında Er Töştük, Tatar ve Sibirya (Tümen) Türkleri arasında Yırtöşlik adlarıyla bilinir. Çok sayıda masalımsı unsur vardır ve bu bakımdan destani özelliklerinin yanında masal özellikleri de göstermektedir.

Derlenmiş en eski metin Vasiliy Vasilyeviç Radlov (1837-1918)'a aittir. Radlov bu metni 1860'ta derlemiş, 1972'de yayımlamıştır.

Destanda Barsa Kilmes Padişahı'nın kızı Könersıluv'u almaya giden Yirtöşlik, yolda karşılaşp yanına aldığı Taşbeylegiç, Tavsukkıç, Cirtınlagıç, Külüvpkıç, Tümgekyargıç ve Turgayatuçı ile birlikte giriştiği maceraları anlatır. Könersıluv'un babası olan padişah kızını vermek için şartlar koşar ve Yirtöşlik karşısına konulan engellerden aşmaya muvaffak olur.

Destandaki bazı motifler Maaday Kara Destanı, Türkiye'de anlatılan Avcı Mehmet ve Kazak masalı olan Kün Astındağı Künikeş Kız ile benzerlik gösterir.

Destan metni üzerine çalışan Fatih Urmançı, çalışmasını Türk Dil Kurumu Yayınları arasında Tatar Destanları I adıyla yayımlamıştır.

Kırkız destanı olan Er Töstük'ten kısmen farklılıkları bulunan bu destanın özeti şöyledir:

Yedi oğlu ve çokça mal, mülk, hayvan sahibi olan bir han vardır. Bu hanın oğulları bir gün aralarında en küçüğünün sözünü dinleyip babalarına giderler. En küçüğü söz alıp "Baba biz bir anlaşma yaptık. Hepimizin evlenme çağı geldi. Bizi evlendiren, yedimize aynı kişinin yedi kızını al." der. Babaları da kabul eder.

Han giyinip kuşanıp yedi kızlı kişiyi aramaya çıkar. Bir şehre yaklaşır ve kız seslerini işitir. Bir kız gelip bahçenin deliğinden bakıp görür. Ablalarını çağırır ve "Bakın şu bizim kayın babamız geliyor." der. Ablaları ihtiyarı görüp kınarlar. Aynı kız, yine başka bir yerden bakıp ablalarını çağırır ve aynı tepkiye maruz kalır. Yine aynı kız üçüncü defa ablalarını çağırır ve aynı şekilde tepki alır ve azarlanır.

Han şehrin içine girer ve bir büyük evde konaklar. Ev sahibiyle sohbet ederler. Han, yedi kızlı birini aradığı için yola çıktığını söyler. Konakladığı evin hanımı; "Bizim yedi kızımız var. Benim kızlarımın babası da aynı sizin gibi yedi oğlu olan birini bulmak için yola çıktı, gelme vakti yaklaştı." deyip adamı mutlu eder. Kadının kocası gelir ve durumu hanımından öğrenir. Adamla sohbet ederler. Han, kızlara dünür olur ve sözünü alır.

Han evine gelir, oğullarına durumu anlatır. Düğün vakti gelince han, büyük oğlunu çağırıp burada birinin kalıp işleri yürütmesi işleri

gerektiğini söyler. Büyük oğlu kalmayı istemez. İkinci oğlunu çağırır o da kabul etmez. Üç, dört, beş, altı derken en küçük oğlu kalır. Hiçbiri kabul etmediği için babaları küçük oğlu Yirtöşlik'e durumu anlatır ve kalmasını ister. Küçük oğlu kabul eder ve baba oğullar düğün için giderler.

Han altı oğlunun nikâhı kıyar. Yedincinin yerine de şapkasına nikâh kıyar. Altı kız altı damatla evlenir, yedinciye güvey olmaz, boş eve kilitlerler. Kız üzülüp ağlar. "Bu şehirde çocuksuz dul bir ihtiyar kadın var, ona akıl danışayım." der ve yanına gider. Kadın kıza neden ağladığını sorar. Kız güveysiz kaldığı için ağladığını söyler. Kadın ona güveyinin olduğunu ve babasının yerine Han olarak memlekette kaldığını söyler. Kadın bunları söyledikten sonra "Babanız sizi uğurlarken size mal mülk verecek. Sıra sana gelince ondan diğer kızların istediklerini değil de yedi kat yer altında iç içe olan yedi sarayda 12 canlı Çalkoyruk var. Onun göğsü altında elmas kılıç var. Onu iste." der.

Düğün bitip göç gideceği vakitte babası altı kıza malından mal, halkından halk, hazinesinden altı kıza akçe verip sıra yedinci kıza gelir. Kızından ne istediğini sorar. Kızı da yaşlı kadının söylediklerini babasına aktarır. Babası kızının isteğini boş çevirmez Çalkoyruk'ı bulur ve verir. Gitmeden kızın babası dünürüne; "Yolunuzun üzerinde yüksek bir yer vardır. Orada sakın konaklama. Ya öncesinde ya da orayı geçtikten sonra konakla." der.

Kızın babası, kızını öyle yolladığı için rahat edemez ve göçün peşinden gider. Kızına "Ey kızım dönüp bak!" der. Kızı bakınca bütün malının üçte biri kalır. Han tekrar onlara yetişip "Ey kızım dönüp bak!" der. Kız yine döner bakar ve malın ikide biri kalır. Han yine onlara yetişip aynı şey üçüncü defa tekrarlar. Ancak bu sefer kız bakmaz ve malının üç de biri kızla gider.

Göç halkı ilk günün sonunda geç vakitte hanın "Orada konaklamayın!" dediği yere gelirler. Ancak bunu unutup oraya konarlar. Küçük kız, durumu hatırlatsa da diğer kızlar izin vermezler ve orada kalırlar. Önceki ihtiyar, kıza başına kötü bir iş geldiği vakit, tutması için iki yün vermiştir. Herkes uyuduktan sonra kız ilerde iki mum şeklinde ışığın geldiğini fark eder. Yaklaştığında bir ejderha olduğunu ve muma benzettiği ışığın da gözleri olduğunu anlar. Tam kıızı yutacağı vakit kız

yünlere dokunur ve uzağa fırlar. Ejderha, hanın ve halkının etrafını sarar. Hanın sakalından tutup “Benim yerimde neden konakladın.” deyip oradakileri yutacağını söyler. Han, bunun üzerine altı oğlunu ve altı gelinini vereceğini söyler. Fakat ejderha onları değil karşılığında yedinci oğlu Yırtöşlik’i ister. Han, halkı ve oğullarıyla konuşup ejderhaya vereceğini söyler. Bir vakit belirleyip anlaşırlar.

Yırtöşlik düğün alayını görür sevinçle nişanlısını bulur. Yırtöşlik babasıyla konuşup ejderhaya gider. Gitmeden nişanlısı ona kendi atı olan Çalkoyruk adlı atını verir ve işi düştüğü zaman elmas kılıcı kullanmasını söyleyip uğurlar. Yırtöşlik yılanın yanına gider, yılanın kendisini yutmasını beklerken, yılan ona kendisini padişaha götürmek istediğini söyler. Yırtöşlik’i peşine takar ve yılanların sayısız olduğu bir delikten geçirip padişaha götürür. Bir eve girer ve minderin üstünde ak bir yılan durmaktadır.

Yılanların padişahı; “Hoş geldin damat!” der. Yırtöşlik’i hazırlayıp imamı çağırıp nikâhlarını kıydırır. Gece, ak yılanla baş başa kaldığı için korkar ve uzaklaşırken onun güzel bir kız olduğunu fark eder. Sabah olunca padişah gelir ve kendilerine bir ev yapmalarını ister. “Bu tarafta bir deniz var. Denizin içinde değerli bir kemik var. Bu kemikten alıp kendine bir ev yap.” der.

Yırtöşlik, kemiği almak için yola çıkar ve yolda bir ev görür. İçeriye girer. Yaşlı biriyle sohbet ederler. İhtiyar ona gideceği yerde onu görenlerin “Hırsızı yakalayın!” diye bağıracakları vakit arkasına dönmemesini ister. Eğer dönüp bakarsa, yok olacağını söyler. Yola çıkar, denilen yere gider ve yok olmadan kemiği alıp istediği evi yapar.

Bir gün kaynatası gelir ve “Evi kızıma yakışır yapmışsın ancak üstü örtüsüz.” deyip onu bir yere yollar. Gideceği yerde sağ taraf kaburga yünü altın, sol taraf kaburga yünü gümüş olan bir geyik olduğunu ve onun derisini yüzüp kendilerine çatı yapmasını ister. Yola çıkan Yırtöşlik, tekrar ihtiyara uğrar. İhtiyar ona geyiğin onun geleceğinden haberi olduğu için yoluna bir tilki diktiğini ve gür sesli tilki kuyruğunu yere koyup bağırmadan önlemini almasını söyler. Yırtöşlik gider ve tilkiyi görür. Ona “Sızıklarsan, seni kuyruğundan tutup yere vururum, kemiklerini kırarım.” der. Böylece tilki korkup bağırmaz. Yırtöşlik geyikten istediklerini alır ve gider.

Bir gün kaynatası gelir ve evinde ağılının olmadığını, eğer ağılı olursa kervanın onda konaklayacağını, bunun için de söylediği kartala gidip onun kanat tüyünden bir ağıl yapmasını ister. Yirtöşlik, bunun üzerine iyi olur deyip tekrar ihtiyara uğrar. İhtiyara durumu anlatınca ihtiyar ona kartalın onun geleceğinden haberi olduğu için sesi gür olan doğanını yola diktiğini ve ancak onu atlatırsa tüyü alabileceğini söyler. Doğanı görüp ona; “Ötme! Ötersen gözünü vururum, kemiğini kırarım.” der. Doğanı atlatıp kartalı öldürdükten sonra istediğini alır ve ağılını yapar. Kaynatası tekrar gelir ağılının iyi olduğunu söyler ama karısının bir tane olduğunu iki tane olursa birinin ona hizmet edeceğini birinin de kervanlarına bakacağını söyler. Bunun için de Basra Kilmes padişahın Köner adlı kızını eşliğe alıp rahat etmesini ister.

Yirtöşlik yine ihtiyara uğrar ancak ihtiyar ona Çalkoyrik’in altı günlük gücü kaldığını dayanamayacağını söyler. Altı günlük yoldan sonra Çalkoyrik adım atamaz uğraşsa da boşuna olduğunu görüp üzülerek yatar. Çalkoyrik, sahibini uyandırır ve atının semirdiğini görür. Yolda giderken evinin her köşesini tıkayan bir ihtiyarı görür. Sebebinin sorunca; “Köner’in Yirtöşlik beni almaya gelmesin diye yer kökünün dayağının almış, bunun için evim bu haldedir.” der. Bunun üzerine Yirtöşlik; “Ben gidiyorum.” der. İhtiyar; “Benim bir oğlum var. Yirtöşlik kızı almaya gidecek diye ayağına taş bağlayıp geyik avlıyor.” deyip onu da götürmesini ister. Ona Çalkoyrik’in tüyünden bir at yapıp yanına alır. Giderken iki dağı birbirine vurup aynı sebepten yani Yirtöşlik’le beraber gitmek için yaptığını öğrenir. Ona aynı şekilde at yapar ve üç kişi giderler. Yolda birinin yeri dinlediğini görür aynı sebepten onlarla gelmek istediği için güç gösterisi yapar ve onu da alırlar. Tekrar yolda birini görürler ve ağzına bir gölün suyunu alıp başka bir göle boşaltan birini görürler. Ona at verip yanlarına alırlar. Beş kişi olup gittiklerinde yolda çürük kökü alıp baltayla ayıran bir yiğit görürler. Yirtöşlik, onu da yanına alır. Altısı giderken yolda bir turgayı iki kanadından bağlayıp gözlerini yerden oklar atan bir gözünden diğer gözünü delerek vuran yiğidi de alırlar.

Bu yedi yiğit epey gittikten sonra padişahın yanına varırlar. Padişahın kızı isterler. Padişah; “Bir ihtiyar kadınım var. Gidip onu yenerseniz kızımı veririm.” der. Yirtöşlik, Taşbeylegiç (taş bağlayan) sayesinde onu yener.

Padişah, bu defa onlara yeni bir oyun hazırlar. Padişah; “Çingiz diye bir yiğidim var onu güreşte yenerseniz kızımı veririm, aksi durumda kellenizi uçururum” der. Yirtöşlik, bu defa Tavşukkıç’ı (dağı dağa vuran) sayesinde yine üstün gelir.

Padişah bir isteğinin daha olduğunu, ancak hünerinin ne olduğunu söylemeden gider. Yirtöşlik bu sefer Cirtınlağıç (yer dinleyen)’tan yeri dinlemesini ister. Cirtınlağıç, yeri dinler. Kızın “Hünerli yiğitmiş. Bugün ölür. Babam onları demir sarayına kapattırıp dışına kömürler yığdırıp ısıtır. Böylece ölürler.” dediğini işitir. Bunun üzerine Yirtöşlik, Külüvpkıç’ı (göl içen) vazifelendirir. Ondan bir gölün suyunu ağzına almasını ister. Padişah, onları demir yere kapatıp ateşe verir. Üç gün sonunda sağ kalırlarsa, kızını vereceğini söyler. Yirtöşlik yine sağ kalmayı başarır.

Padişah, bir hünerinin da olduğunu söyler ancak ne olduğunu söylemeden yine uzaklaşır. Cirtınlağıç yeri dinler ve kızın “Yiğitler ölmemiş. Babam tan vaktinde demir kütük bırakıyor, ağaç balta bırakıyor. Onlar onu yaramadan ölürler.” dediğini işitir. Yirtöşlik, Tümgekyargıç (kütük yutan)’ı çağırır, “Sıra senin.” der. Padişahı yine alt ederler.

Padişah yine bir hünerinin olduğunu söyleyip, ne olduğunu söylemeden uzaklaşır. Cirtınlağıç, tekrar yeri dinler. Kızın; “Babam sabah başlarını elmas baltayla kesecek. Bunu bilmiyorlar. Gün doğusunda süt gölü var, buraya girseler balta kesmez.” dediğini işitir.

Sıra Turgay Atıcı (nişancı)’ya gelir. Korksa da baltanın altına girer. Padişah başını keseceği vakit, balta geri sıçrayıp padişahın başını keser ve padişah ölür.

Bunlar, kızı alıp çıkarlar. Yirtöşlik’ten atları isterler. O da hepsine atlarını verip eve gelir. Eve geldiğinde, kaynatası ona asıl olanı anlatır. Bu istediği geyik, kartal ve kızın aslında onu ve halkını sömürdüğünü ancak böyle kurtulabileceğini söyler.

Yirtöşlik, ailesinin yanına gitmek için izin alıp yola çıkar. Yolda konakladığı yerde Könersılı’yu kızıl elbiseli, kestane rengi kızıl bir atlının kaçırdığını öğrenir. Yirtöşlik, gence yetişip onu öldürür ve kızı alır. Kız tekrar kaçırılır.

Kızı, bu sefer Yalınmazı kaçırmıştır. Yırtöşlik kızı yine kurtarır. Kız başını alıp doğuya gider. Kadınsız, atsız kalan Yırtöşlik, bir şehirde bir beye hizmet etmeye başlar.

Beri taraftan Könersılı'yı bir padişah bulup onunla evlenmek ister. Kız; "Eşim, atım var. Eğer onlardan herhangi bir haber gelmezse evlenirim." der. Padişah onu bir eve bırakıp kendisini bir yıl bekleyeceğini söyler.

Kız, bu evde yaşarken iki güvercin pencerenin önüne gelip birbirleriyle konuşmaya başlarlar. "Sen görünmeden nereye gittin?" der. Diğer; "Ben bu nehrin öteki tarafına çıktım orada kızıl bir at gördüm." der. Kız, güvercinleri besleyip ata, sahibinin burada olduğunu söylemelerini ister. Güvercinler isteği yerine getirir ve atı yüzdürüp nehrin diğer tarafına çıkarırlar. Güvercinler, ayakta duramayacak hale gelen atın vaziyetini Köner'e ulaştırır. Köner, padişaha haber verip "Benim atım nehrin bu kıyısına çıktı, ona taştan saray yapın!" der. At, sahibinden başkasına gitmez. "Bir kızıl atım ve bir güzel kızım var. Atı tutana kızımı veririm." demesini ister. Kimse, atı tutamaz. Bunu duyan bir dev, atı tutmaya gider. Dev, yolda Yırtöşlik'le karşılaşır ve onunla beraber yola devam ederler. Dev atı tutamaz. Bunun üzerine Yırtöşlik'i tanıyan atı onu tutmasına izin verir. Böylece atı ve kızı alıp yola çıkan Yırtöşlik, yolda ihtiyar bir kadının diğer eşi olduğunu anlar ve hep beraber, anne babasına gider. Babası Yırtöşlik'e hanlığını verir, annesi üç karısına han kadınlığını verir.

Kaynakça:

Aça, Mehmet, "Yırtöşlik Destanının Sibiryâ (Tümen) Türkleri Eşmetnindeki Olağanüstü Yardımcı Kahramanlar Motifi Üzerine Deneme", *Millî Folklor*, S. 51, Ankara, 2001, s. 65-74.

Fikret Türkmen, "Er Töştük destanındaki Stereotip Motiflerin Analizi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, C. 6, S. 1, İzmir, 2005, s. 235-239,

Pertev Naili Boratav - Louis Bazın, "Er Töştük", *Manas Destanı Üzerinde İncelemeler (Haz. Fikret Türkmen)*, Ankara, 1995, s. 229-249.

Pertev Naili Boratav, "Er Töştük Destanı ve Halk Masalı", *Manas*

Destanı Üzerinde İncelemeler (Haz. Fikret Türkmen), Ankara, 1995, s. 249-265.

Urmançı, Fatih, *Tatar Destanları 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

YULAY İLE SALAVAT

Başkurtlarla Ruslar arasında olan mücadelelerin anlatıldığı destandır. Mensur kısım çok azdır. Manzum kısımlar tüydeklerle dile getirilmiştir.

Destanın Özeti şöyledir:

Başkurtlarda Şegele Şakman'ın oğlu Aznal, onun oğlu Yulay, Yulay'ın oğlu da Salavat olarak süregelen bir sülâle vardır. Şegele Şakman Rus taraftarıdır, Ruslara yardım eder. Kendi halkını Ruslara şikâyet eder hatta bu yüzden madalya bile alır. Yulay da yaptıklarıyla ondan geri kalmaz, oğlu Salavat'ın da kendisi gibi olmasını ister. Salavat babası Yulay'ın istediği gibi biri olmaz kendi milletini gözetip kollayan bir savaşçı olur. Yulay'ı da yanına almayı başarır ve Ruslara karşı büyük bir mücadele başlatır.

Kaynakça:

Çakar, Aycan, *Tatar, Başkurt, Destanları ile Çuvaş Alp Hikâyelerinde Anne ve Baba Motifi*, Ankara, 2020, s. 288-292, (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Suleymanov, Ahmet-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 4 –Kahramanlar Hakkında Destanlar-Ozanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 4, Ankara, 2014, s. 197-231.

YUNAN PEHLİVANI İSPENDİYAR

Azerbaycan'da anlatılan ve konusu aşk olan bir hikâyedir. Hikâye metni Tebiet Alhanı Bir de Yaratmaz adlı kitapta kayıtlıdır.

Hikâyede hayali unsurlar (dev, taş kesilme, don değiştirme...) pek fazladır. Bileği bükülmez bin pehlivan olan İspendiyar, saz çalmada ve karşılaşma yapmada da üstat birisidir. Hikâyenin sonunda birtakım maceralardan sonra âşıklar birbirine kavuşmaktadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; İsbendiyar, Abdulkedir, Derviş, İsbendiyar'ın annesi, Nergis, Hamid Sultan, Kara, Meleyke, Yusuf, Şirzad, Dilaver, Dilber oluşturur. Mekân olarak da Yunan ve Mısır şehri görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok çok eski zamanlarda Yunanda kimsenin mağlup edemediği İsbendiyar adında genç bir pehlivan yaşar.

Bir gün babası Abdulkedir oğlunun yanına çağırır. Artık çok yaşlandığını söyleyip oğluna birtakım öğütler verir. "Sefere giderken tek gitme, konuk evinde tek yatma, kumar oynama, haram mal yeme, kimsenin helaline göz dikme." der.

Aradan çok geçmez Abdulkedir vefat eder. İsbendiyar babasını defneder. Fakirlere yoksullara yardım eder. İsbendiyar bu sırada amcası kızı Peri ile nişanlanır.

İsbendiyar, bir gün arazide uyuyakalır. Rüyasında Arap elbisesinde bir derviş gelir; "Oğlum niye gamda uyursun al şu badeyi iç gamdan dertten kurtul!" der. Oğlan badeyi içer bunu üzerine sürekli uyur. Annesi sorar oğlum bu hâlin nedir. Oğlan sazı alır başlar deyişlerle anlatmaya sözünü bitirir. Mısır şehrinde Nergis adında bir kıza sevdalandığını söyler.

Mısır'da Hamid Sultan'ın pehlivanı Kara da Nergis'e âşıktır. Ne var ki Nergis gelen düünürlerin hepsine de olumsuz cevap verir. Kara, sık sık düünür gönderir. Nergis kırkıncı defa düünür gönderen Kara'ya ret cevabı verir.

Bunun üzerine pehlivan sinirlenir. Nergis'in küçük kız kardeşi Meleyke ve erkek kardeşi Yusuf'u hapseder. "Nergis'i almadan sizi buradan çıkarmam." der. Babası, annesi ömürlerinin hapiste geçeceğini, Kara'yı reddetmemesini söyleseler de Nergis'i ikna edemezler.

Nergis, kâğıda bazı sözler yazıp penceresine konan kuşun ayağına bağlayıp kuşu salıverir. Kuş, nameyi İspendiyar'a getirir. Nameyi okuyunca kızın ailesinin başına gelenleri öğrenir. Yanına iki pehlivan arkadaşı olan Şirzad ve Dilaver'i alıp Mısır'a doğru yola çıkar. Otuz iki gün at sürerler. Bir yerde konaklarken bir koca karının kendilerine doğru gelir. Kadın, bulundukları yerin kırk deve ait olduğunu söyler ve birden güzel bir kıza dönüşür. Pehlivan Kara ile baş edemeyeceklerini söyler. Kadın, üçünü evinde misafir eder.

Ertesi gün birlikte yola çıkarlar. Üç gün yol giderler. Kadın, geçtikleri yerin huriler şahının kızı Dilber pehlivana ait olduğunu söyler.

Bu arada iki dağ birbirine yanaşır. Aralarında 100 arşın kalır. Arada 30 arşın yüksekliğinde bir kapı vardır. Oradan geçmek imkânsızdır. Kapının üzerinde "Buradan geçmek isteyen kendi ağırlığına haraç verip geçebilir. Vermezse başı kesilecektir." diye bir yazı vardır. Dördü de atlarından inerler. İspendiyar, güreş meydanına çıkıp hasım ister. Gürültüler, dumanlar peyda olur, içinde Dilber pehlivan çıkar.

İki pehlivan karşı karşıya durup göz göze gelirler. Kızın oğlana yüreği yanar. Deyişmeye başlarlar. Deyişle bittikten sonra güreşe başlarlar. İsbendiyar ile baş edemeyen Dilber, aman diler. Dinlenmek için çadırlarına çekilirler. Kız pehlivan elbiselerini çıkarıp kendi elbiselerini giyininip çadıra gelir. Sonra sofrayı kurup otururlar bir tek kuş sütü eksiktir. Daha sonra Gülşen kadın Şirzad'la bir otağa, İsbendiyar ise Dilber'le bir otağa girer. İspendiyar kılıcı sıyırıp kız ile arasına koyar. Sabah olunca kız, saçından beş tel koparıp İspendiyar'a verir. Vedalaşırlar.

Dördü yola koyulur. Mısır'a vardıklarında hisardakileri kurtarmak için bir plan yaparlar. Kadın, Kara pehlivanı ancak gece öldürebileceklerini söyler. Kızı ve ailesini zindandan kurtarırlar.

İspendiyar, Kara pehlivanı güreşe çağırır. Akşama kadar birbirlerini yenemezler. Akşam olunca gözleri pek görmeyen Kara, İspendiyar'ın hamlelerine karşılık veremez. İspendiyar, Kara'nın başını gövdesinden ayırır.

Kızı alıp Dilber'in kalesine gelirler. Üç gün üç gece orada kalırlar. Sonra hep birlikte Yunan'a gelirler.

Üç kızın da düğünü olur.

Kaynakça:

Ömerli, Vahit-Sabir Mustafaoğlu, *Tebiet Alhamı Bir de Yaratmaz*, Çarşıoğlu Neşriyatı, 2010, s. 169-181.

YUSUF BEG-AHMET BEG

(Bkz. BOZOĞLAN)

YUSUF İLE ELİF

Âşık Yakup Temelî'nin tasnif ettiği aşk hikâyesidir.

Âşık Temeli, 13 Mayıs 1959 tarihinde Erzurum'un Avnik ilçesinin Güzelhisar köyünde doğan Âşık Temelî, Adil ve Makbule'nin oğludur. Ailesi 3 yaşında iken Ankara'ya taşınmış, Temeli ilkokul tahsilini burada yapmıştır. Yakup Temel'in 1981 tarihinde evlendiği Kadriye Hanım'dan Ferhat ile Halil İbrahim adında iki oğlu olmuştur. 26 Ekim 1988 günü gözlerini kaybettikten kamu hizmetinden emekliye ayrılmıştır.

Âşıklığa başlamasında ve ilerlemesinde Erzurum ve Kars âşıklarının önemli payı vardır. İlk ustası Erzurumlu Fermanî'dir. Mahlasını da o vermiştir. Temelî hâlâ Ankara'da yaşamaktadır.

Yaralı Mahmut, Âşık Garip ile Senem, Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı, Hüseyin ile Senem ve Köroğlu'nun yedi kolunu anlatabilen Temelî'nin kendisine ait üç hikâye vardır. Bunlar; Yusuf ile Elif, Süleyman ile Şahperi ve Kurt Hasan adlarındaki hikâyelerdir. (Bkz. *İlgili hikâyeler*). Çok sayıda televizyon, radyo, âşık şenlikleri programına katılan Temelî'nin pek çok ödülü vardır. Âşık tarzı şiir geleneğinde hemen hepsini karşılayacak şiir örneği sergilemiştir. Hatta âşık edebiyatında ilk diyeceğimiz örnekler de vücuda getirmiştir. Gizem Bor, 2020 yılında Temelî'yi konu alan bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Söz konusu tezde Temelî'nin hayatı, edebî kişiliği, şiir örnekleri ve hikâyeleri üzerinde durulmuştur. Söz konusu hikâyelerinin yapısı ve kurgusu Türk halk hikâyeleri geleneğine uygun tarzdadır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan Yusuf ile Elif hikâyesinin şahıs kadrosunda Adil Ağa, Hasan, Mehmet, Yusuf, Mahmut Bey, Elif Hanım, Gül, Sinan, Haşim Bey, Yusuf'un anası gibi isimler karşımıza

çıkar. Hikâyede mekân olarak da Erzurum, Erzincan, Sivas, Yozgat, Manisa, Mersin, Samandağı yer alır.

Hikâye, 2009 yılında Timur Yılmaz tarafından Temelî'den derlenmiş 2011'de yayımlanmıştır.

Hikâyenin Özeti şöyledir.

Erzurum Bölgesinde Adil Ağa isimli hatırı sayılır bir adam vardır. Adil Ağa'nın Hasan, Mehmet ve Yusuf isminde üç oğlu vardır. Büyük oğlu Hasan ve ortanca oğlu Mehmet ava meraklıdır İki kardeş oklarını, yayını alıp günlerce eve gelmemeyi adet edinirler.

Adil Ağa'nın yaşı ilerler ve ölümün kendisine yaklaştığını görünce oğullarını çağırır ve onlara gösterdiği dağın arkasına kesinlikle gitmemelerini vasiyet eder ve çok geçmeden Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Hasan babasının gitmediği dağın arkasında ne olduğunu merak eder ve dağın arkasına gitmeye karar verir. Eşi buna engel olmak istese de o, karısına üç gün içinde geri döneceğini, dönmezse kardeşlerine haber vermesini söyleyip okunu, yayını alıp atına biner ve o dağa gider. Hasan Bey bir hayli gittikten sonra dağın tepesine çıkar ve orasının cennetten bir köşe olduğunu görür ve babasının neden oraya gitmemelerini söylediğine akıl erdiremez. Ovaya doğru atını sürdüğünde birkaç tane ceylan görür ve kovalamaya başlar. Ceylanlar akşam hava kararana kadar kaçır ve akşam ceylanlar şehre gidip bir beyin yüksek duvarlarla çevrili alanının olduğu kapıdan girerler ve Hasan da kapı açılınca o kapıdan girer ve sarayın muhafızları onu yakalar.

Ceylanlar Mahmut Bey'in kız kardeşi Elif Hanım'ın evcil hayvanlarıdır. Elif Hanım, ceylanlarını avlamaya çalışanları hiç affetmez, onların kellelerini vurdurur. Hasan'ın da ceylanlarını kovaladığını öğrenince muhafızlara hemen onun da kellesini kesmeleri için emir verir.

Hasan yedi gün geçtiği halde geri gelmeyince eşi kayınlarına, eşinin babasının sözünü tutmayıp o dağa gittiğini söyler. Aradan aylar geçer, Hasan'ın artık gelmeyeceği düşünülse de Mehmet'in içi rahat etmez ve ondan haber almak için yola çıkmaya karar verir. Yusuf, ağabeyinin gitmesini istemez; ancak Ağabeyi Mehmet onu dinlemez ve

dağa gider ve o da Hasan gibi ceylanları görür ve onları kovalar ve o da Elif Hanım'ın sarayına girer ve onu da muhafızlar yakalar ve Elif Hanım'ın emriyle kellesi kesilir.

Üç gün geçmesine rağmen Mehmet eve dönmeyince ev halkı kederlenir. Bu defa ağabeylerini bulmak için Yusuf yola çıkar. Giderken şayet gelmezse kimsenin onu aramaya gelmesini istemez.

Yusuf, dağa çıkınca oranın güzelliğine hayran olur ve oradaki ceylanları görünce ağabeylerinin onları avlarken başlarına bir şey gelmiş olabileceğini düşünür; çünkü ağabeyleri ava çok meraklıdır. Yusuf ceylanları takip eder ve akşam olunca şehirde bir kapıdan içeri girdiklerini görür ve orda bir hana gider ve ceylanların sırrını öğrenmeyi umar. Yusuf Bey hancıyla bir dostluk kurar ve Elif Hanım'ı ve ceylanlarının hikâyesini ondan öğrenir. Yusuf saraya girebilmek için çare ararken Elif Hanım'ın haftada bir gün cariyeleriyle hamama gittiğini öğrenir.

Elif Hanım hamamdayken Yusuf onu dışarda bekleyen faytoncuların yanına gider ve Elif Hanım'ın oraya muhafız olarak girebilmesi için kale muhafızlarından birini yenerek işe başlayabileceğini öğrenir. Pazar günü saat dokuzda sarayın bahçesinde karşılaşma olur ve onları seyredenler arasında Elif Hanım da vardır. Elif Hanım, Yusuf'a görürü görmez âşık olur. Yusuf karşısına çıkan herkesi yener ve Elif Hanım ona hayran kalır.

Yusuf kalede çalışmaya başlar. Bir gün Elif Hanım onu huzuruna çağırır ve onunla evlenmek istediğini söyler. Yusuf'un oraya gelme sebebi kardeşlerinin intikamını almaktır ama Yusuf Elif'i görünce içinde ılık ılık bir his onun kalbini kaplar. Elif Hanım'ın evlenme teklifini kabul eder ve Elif ona üç şartının olduğunu, bunları yerine getirmesinin gerektiğini bildirir ve Yusuf kabul edince ilk dileğini söyler. Onun dileği Rum diyarındaki Manisa şehrinde, Ulu caminin yanındaki bir demirci ustasının ayda bir kılıç yapıp bu kılıcı çok pahalıya satıp daha sonra da ağlayarak parayı verip kılıcını geri alıp kırmamasının sırrını kendisi için öğrenmesidir. Öğrenemezse de kız Yusuf'un kellesinin vurduracaktır.

Yusuf Erzurum'dan yola çıkar ve haftalar sonra Manisa'ya ulaşır ve orada demirciyi bulur. Demircinin yanlışlıkla kendi oğlunun

kellesini kestiğini ve sattığı kılıçla da böyle bir hatanın yapılabileceğini düşündüğü için ağlayarak kılıcını sattığı kişiden geri aldığını anlatır. Bunu öğrenen Yusuf Elif Hanım'a gelerek demircinin hikâyesini ona anlatır.

Elif ikinci dileğinin Gül'ün Sinan'a ne yaptığını ve Sinan'ın da Gül'e nasıl siyaset yaptığını öğrenmesidir. Bu sırrı sadece Sinan Bey bilir ve Sinan Bey de yeni denizin ortasında bir adada tek başına yaşar ve oraya gidenler de sağ çıkamaz. Yusuf, kışın soğukunda Erzurum'dan çıkar ve Erzincan'ı, Sivas'ı ve Yozgat'ı geçer, donmak üzere olan bir kuş görür ve paltosuyla onu ısıtmaya çalışır ve yanına alır. Yusuf İzmir'e gider ve bir Hancı'dan Sinan'ın yerini sorar ve bir adada olduğunu ve oraya onu hiçbir kuyucunun götürmeyeceğini öğrenir. O sırada kurtardığı kuş büyür ve onu kollarından tutup Sinan'ın olduğu adaya götürür. Yusuf, Sinan'dan hikâyesini anlatmasını ister. Sinan Bey hikâyesini anlatıp daha sonra da Yusuf'u öldüreceğini söyleyince Yusuf bunu kabul eder. Sinan'ı karısı Gül, kocasını birisiyle aldatmıştır. Bunu öğrenen Sinan, o kişiyi öldürüp kellesini kesmiştir. Gül Hanım da Sinan Bey'i sihirli çubukla yedi yıl köpeğe çevirir, bunu fark eden Gül Hanım'ın yeğeni Gül Hanım'dan o çubuğu alıp Sinan Bey'i eski hâline getirir ve Sinan Bey de karısını bir kuşa çevirip kafese koyar. Aldattığı kişinin kellesini de bir kavanozdadır. Her gün onları karşı karşıya getirip adamın kellesini Sinan Bey bir çubukla dörter ve kuş işkence çeker gibi bir ses çıkarır. Bunu Sinan Bey'den başka bilen yoktur ve hikâyeyi Yusuf'a anlattıktan sonra öldürmek ister, ama Yusuf'u o adaya getiren kuş tekrar gelip onu kollarından tutar ve onu kıyıya getirip uçar gider. Yusuf atını bıraktığı hancıdan atını alıp tekrar Erzurum'a döner. Yusuf, Elif Hanım'a Sinan Bey'in ve Gül Hanım'ın hikâyesini anlatır.

Bunun üzerine Elif üçüncü olarak Yusuf'tan Mersin'deki Hancı Senem'in her sabah denize gidip elinde bir taş bir hançerle bir şeyler söylemesinin sırrını öğrenmesini ister ve Yusuf yola çıkar. Senem'in hanına gider ve orada Senem'in sevdiğinden ayrı kaldığını, her sabah intihar etmek için denizin kenarına gittiğini hâlâ sabrettiğini ve sevdiğini beklediğini öğrenir ve Samandağı'na gider Senem'in sevdiği Haşim Bey'i bulur. Senem'le onu kavuşturup Erzurum'a dönmek için yola çıkar. Yusuf Elif Hanım'a olan biteni Senem'in başından geçenleri ayrıntılarıyla anlatır.

Yusuf, Elif'in tüm dileklerini yerine getirmiş olur ve şimdi de Yusuf Elif'ten kendi dileğini yerine getirmesini ister. Yusuf'un dileği; Elif'in kendisiyle beraber Yusuf'un memleketine gelmesidir. Bunun üzerine beraberce yola çıkarlar. Anası Yusuf'un geldiğini görünce ona hasret kaldığını anlatan bir türkü söyler. Yusuf anasına gelini olarak Elif Hanım'ı tanıtır ve kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 287-328.

YUSUF İLE GÜLİSTAN

Erzurumlu Âşık Divanî'nin tasnif ettiği hikâyedir. Hikâyeye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Divanî, 1960'ta Eruzurum'un Oltu ilçesinin Duralar (Eski adı; Sütkans) köyünde doğmuştur. Asıl adı Cemal Alper olup 1974'te köylüsü Oltulu Mevlüt İhsanî'ye çırak olmuştur. Mahlasını da ustası vermiştir. Kendisi de dört çırak yetiştirmiştir. Bunlar; Narmanlı Ali Serhatî, Sadettin Akpınar, Sarıkamışlı Zafer Kazancı ve Oltulu Necatî Kaya'dır. 1975 yılında Bursa'ya yerleşmiştir ve halen Bursa'da yaşamaktadır. Divanî, karakteristik olarak sakın, kendine güveni olan, haddini bilen, sözü yerinde ve zamanında söyleyen, alçakgönüllü, gönüller dostu, şahsiyet sahibi birisidir. Sanatına gelince; Divanî, karşılaşma dalında hemen her âşığın kendisinden çekindikleri birisidir. Bunun yanında Divanî, âşık edebiyatının pek çok dalında (lebdeğmez, divanî, müseddes, müstezat, muhammes, musammat semaî) güzel örnekler verebilmiş nadir âşıklardan birisidir.

Divanî'nin musanniflik yönü de vardır. Tasnif ettiği dört hikâyeyi (Yusuf ile Gülistan, Fermanşah ve Gülüzar, Kenan ile Menekşe) kültürümüze kazandırmıştır. Ferman Şah hikâyesi manzum ve mensur yapıya sahiptir ve hikâyede, kadınların mı erkeklerin mi sadakatli oldukları üzerinde durulmuştur. Divanî bu hikâyeyi gençliğinde bir çobandan dinlemiş ve yıllar sonra tasnif etmiştir. Şahsıma gönderdiği metin 15.07.1911 günü yazılmıştır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyede âşıklar vuslata ererler.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Selçuklu İmparatorluğu zamanında Circın Vadisi'nin kıyılarında Botan Kalesi komutanlarından Yakup Bey'in oğlu Yusuf vardır.

Yusuf on dört on beş yaşlarına geldiğinde, Circın Vadisi'nde kılıç tutar at koşturur.

Bir gün arkadaşlarıyla avda iken on atlıın beş kızı atlara bağlayıp sürüklediğini görür. Dikkatli baktığında gönlünü kaptırdığı Gülistan adlı kızın da o kızların içinde olduğunu görür.

Yusuf, kızı kurtarmak için arkadaşlarıyla beraber onlara saldırır. Arkadaşlarının ikisi ölüir kendisi de ağır yaralanır ve atına var gücüyle vurup atıyla beraber gider.

Atı, onu hiç tanımadığı bir yere, o yörenin şeyhi olan Hüseyin'e götürür. Hüseyin, Yusuf'un anlattıklarından ve kolunda buunan nişandan Yakup Bey'in oğlu olduğunu öğrenir. İlaçlar yapıp Yusuf'un yaralarını iyileştirir. Yusuf, bir ay içerisinde kendini toplar. Hüseyin'den izin alıp Gülistan'ı bulmaya çıkar. Yusuf, Tebriz'e gidip orada çırak olarak bir demircinin yanında girer. Demirci Hasan, onun kim olduğunu merak eder, o da olup biteni anlatır.

Bu arada Yakup Bey, oğlunun başından neler geçtiğini bilmez. Her yerde onu aratır, bulamaz. Düşmanın onu esir aldığından korkar.

Demirci, günün birinde Yusuf'u köle pazarına götürür. Yusuf, orada Gülistan'ı görebileceğini ümit eder. Gülistan, Cimin Kalesi'nin komutanına satılmıştır.

Ertesi gün demirci, Cimin Kalesi'ndeki arkadaşına bir pusula yazıp pusulayı Yusuf'a verir. Yusuf, demirci Hasan'dan pusulayı alıp yollara düşer.

Cimin Kalesi yolu çok çetin bir yoldur. Karaçöl'den geçerken haydutlar Yusuf'un yolunu keser.

Yusuf, demircinin verdiği kamayla onları öldürür. Cimin Kalesi'ne ulaştığında muhafızlara kâğıdı verir. Ancak muhafız Yusuf'un aradığı komutanın orada olmadığını, o gelene kafar Yusuf'u zindanda tutması

gerektiğini söyleyip onu zindana atar. Yusuf, suçsuzken zindana atılır, bir umutla zindandan çıkacağı günü bekler. Aradan zaman geçer kendisini arayıp soran olmaz. Yusuf, nöbetçiden bir kâğıt ister. Yazdığı mektubu Mustafa Bey'e vermesini istirham eder. Nöbetçi, mektubu Mustafa Bey'e verir. Mustafa Bey, mektupta adı geçen Yakup Bey'in Botan Kale komutanı Yakup Bey olduğunu öğrenir, Yusuf'u zindandan çıkarır. Yusuf, kaleye geliş sebebini Mustafa Bey'e anlatır.

Mustafa Bey, Gülistan'ı satın alan komutanı bulur ve bir miktar para ödeyerek kızı alıp onu kölelikten azat ederek Yusuf'a verir.

Gülistan ve Yusuf, Mustafa Bey'e teşekkür edip vedalaşır. Botan Kalesi'ne vardıklarında orada kimseyi bulamazlar. Çağrı Bey ile Yakup Bey, Saray'dan gelen bir emirle Botan kalesini boşaltıp batıya gitmişlerdir. Babası, Erzurum'a Oltu kalesine atanmıştır.

Yıllar sonra Yusuf da Oltu kalesine atanır. Yusuf Bey, Kemerkaya köyünde bir çarpışma esnasında şehit düşer ve Kemerkaya köyü ile Durular Köyü arasındaki bir mezara defnedilir.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

YUSUF İLE LALİZAR

Kars ve civarında anlatılan bir aşk hikâyesidir. Hikâyenin yegâne yazılı metni Âşık Lütü Aydın tarafından kültürümüze kazandırılmıştır. Metin, Âşık Lütü Hayatı, Sanatı ve Hikâyeleri adlı kitapta yer almaktadır.

Âşık Lütü Aydın, Kars'ın Akyaka bucağının Demirkent köyünde doğmuş, 2002'de vefat etmiştir. Babası Âşık Veli'nin çırağıdır. Pek çok hikâye anlatmış, pek çok makamı icra etmiştir. Sazı ve irticali kuvvetlidir. Bildiği hikâyeler; Talihsiz Şehzade, Kurbanî, Kader Kulları, Dertli Yusuf, Lalezar Sultan, Alihan, Abdullah ile Cahan, Tahir Mirza, Gürcü Kızı, Şah Abbas, Geyrense Sultan, Hüseyin Fahrur Şah, Şeyhi Senan, Köroğlu Kolları'dır.

Sevgililerin birbirine kavuştuğu hikâyenin şahıs kadrosu oldukça zengindir. Hikâyede Cahan Şah, Derviş, Yusuf, Yusuf'u'un analığı,

İskender, Vezir, Ali Dayı, Ali Dayı'nın hanımı, Kırklar, Madem şehri, Lalizar, Mısır Sultanı, Gadir Şah, Menzure Sultan, Mehmet Han, Murat Han, Salih Derviş, Gülperi Sultan, Halil Han, Mehmet Ali Bey, Kahraman Bey, Zehra Sultan, Esmâ gibi isimler karşımıza çıkar. Mekân olarak da Çin ü Maçın, Mısır, Gızildeniz, Galzem şehri yer alır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çin ü Maçın ülkesinde dindar ve iyi kalpli Cahan Şah adlı bir hükümdar vardır. Cennete benzer bahçesi olan, bir tarafı denize bakan, 40 harem ağası hizmet ettiği bir sarayda yaşar. Ne var ki her şeye sahip olan Cahan Şah'ın çocuğu yoktur.

Cahan Şah bir gün sarayın bahçesinde ağlayarak bir evlât sahibi olmak için Allah'a niyaz eder. Onu bu halde gören veziri, Cuma vakti onu dışarı çıkarır. Yolda bir dervişle karşılaşır. Derviş Allah'ın onu kendisine gönderdiğini söyleyerek cebinde mendile sarılı elmayı çıkarıp verir.

Cahan Şah ve hanımı iki rekât namaz kıldıktan sonra elmayı yerler. Dokuz ay dokuz gün dokuz saat tam dolunca bir oğulları olur. Çocuğun adını dervişin tembihlediği Yusuf koyarlar.

Yusuf, küçük yaşta anasını kaybeder. Şah da yeniden evlenir. Yeni hanımı Yusuf'u sevmeyi ve hiç istemez.

Yusuf, bir gün güllü bahçeye gider. Orada kuşları görür ve onların dilinden anlamak için Allah'a yazar. Yusuf'un karşısına bir derviş çıkar. Derviş ona kuşların dilinden anlama özelliğini kazandırır.

Analığı, Cahan Şah'ın seferde olduğu bir zamanda onu öldürmek ister. Yusuf'un çorbasına en etkili zehir koydurur. Yusuf, tam çorbayı içeceği zaman kuşlar gelir ve çorbayı içmemesini, içinde zehir olduğunu söylerler.

Yusuf'un ölmediğini gören analığı, onu öldürmesi için vezire emreder. Vezir, Yusuf'u öldürmeye kıyamaz ve onu bir sandığa yerleştirip denize bırakır. Vezir sandığa para, mücevher ve bir not yazıp koyar. Bu notta Yusuf'un Çin ülkesinin hükümdarı Cahan Şahın oğlu Yusuf olduğu ve üvey annesinden kurtulması için denize atıldığı yazmaktadır. Saraya Yusuf'un boğulup öldüğü haberini alırlar.

Bütün ülke yasa bürünür. O gece analık da bir oğul dünyaya getirir. Hükümdar seferden döner ve bayrakların kara çekildiğini görüp şaşırır. Nöbetçilerden olanları öğrenince dünyası başına yıkılır. Çok ağlar ama elden ne gelir ve yeni doğan çocuğuna İskender ismini verirler. Yusuf'un altın beşiğine onu koyarlar.

Yusuf'un içinde bulunduğu sandık Mısır'a kadar gider. Mısır'da Ali Dayı adında fakir, çocuksuz bir adam vardır. Hanımıyla kendisinin çocukları olur ama yaşamaz. Sandığı bulan Ali Dayı sandığı kenara çıkarır. İçinde gördüğü Yusuf'u evine götürür.

Ali Dayı, hanımını ve Yusuf'u alıp Mısır'a gider. Orada sandıktan çıkan mücevherle ile kendisine yeni bir iş kurar. Bahçeli güzel bir ev alır.

Yusufbahçede otururken, yanına 3 ay 3 gün 3 saatlik yoldan kırklar gelir. Kırklar, Yusuf'a, altın kadehte aşkın badesini sunarlar. Yusuf ilk badeyi Allah aşkına içtiğinde bade 366 damarına 48 kemiğine işler, içi yanar. İkinci badeyi üçler beşler, kırklar, nebiler, veliler aşkına içer, yine içi yanar. Üçüncüyü de Çin ülkesinin Madem şehrindeki Hamzehan'ın kızı Lalizar aşkına içer. Yusuf bir şey göremediğini söyleyince İsm-i Azam duasını okur ve Lalizar Sultan'ı görür.

Yusuf'u aşk ateşi yakar ve keyifsizleşir. Ali dayı doktorları çağırır ama çare bulamazlar. Yusuf derdini sadece sazla anlatabileceğini söyler. Ali dayı en ünlü sazcısına gider ve beş bin kırmızı madeni lira değerinde güzel bir saz yapar. Sazı alan Yusuf üç satır divan söyleyerek aşkını anlatır.

Mısır Sultanı'nın hükümet binasının önüne her gün üç tane kuş gelip iki saat durup gider. Bu, sultanın dikkatini çeker ve durumu araştırmak ister. Kuşların bu hâinden kimse anlayamaz. Tellallarla haber gönderir ve kuşların bu sırrını çözene dünyalığını vereceğini söyler. Yusuf, kuş lisanı bildiği için bunu çözeceğini söyler ve hükümdarın huzuruna çıkar. Kuşlara saziyle dertlerini sorar. Kuşlar, yavrularını paylaşamamaktadır. Yavrunun hangisinin hakkı olduğunu sormak için hükümet konağına gelmektedir. Hükümdar; "Yavru dişiye dişinin erkekse erkeğin hakkıdır." der. Gadir Şah, Yusuf'un bu meseleyi çözmesine sevinir ve onu sarayına alır.

Hükümdarın Menzure Sultan Yusuf'u görünce ona âşık olur. Gadir Şah Yusuf'u çok sever ve onu sarayda yaşatır. Kızıyla evlendirmeye niyetlidir. Ancak Yusuf, Lalizar'ın aşk ateşiyle yanmaktadır.

Menzure Sultan, aşkına karşılık vermeyen Yusuf'u zindana attırır. Yusuf, zindandayken Gadir Şah ölür. Hükümet toplanır ve ülkeye şah seçmeye karar verirler. Bir kuş uçururlar kuş meydana toplanan halk, vezir kimin başına konarsa o şah olacaktır. Kuş uçar ve zindana girer, Yusuf'un başına konar. Kuşu üç kez uçururlar ve üç kez kuş Yusuf'un başına konar.

Yusuf, ülkeye şah seçilir. Menzure Sultan'ın ısrarı üzerine Lalizar'a olan aşkını saziyle çalıp söyler. Menzure Sultan; "Zorla güzellik olmaz." diyerek Yusuf'tan vazgeçer. Yusuf, şah olur ama aklı Lalizar'dadır. Onu bulmaya karar verir ve yola çıkar. Ali Dayı oğlunu yolcu ederken ona sandıkta bulduğu pazibendi vermiş ve başı sıkışmadığı sürece onu çıkarıp bakmamasını tembihlemiştir.

Yusuf ile Lalası Mehmet Han yola çıkarlar. Bir müddet gittikten sonra yolda bir kervan karşılırlarına çıkar. Kervan başı bunların yanındaki malları görünce şah olduklarını düşünür. Onlara Maden şehrinin yolunu tarif eder. Bu şehir 40 günlük mesafededir.

Yusuf ile Mehmet, Çin ülkesinin Madem şehrine doğru yola koyulurlar. Gızildeniz'i geçerler. Galzem şehrine gelirler. Bu şehrin zengin namazsız korsanlıktan gelme Murat Han adında bir hükümdarı vardır. Galzem şehrine girince askerler onları görür, Murat Han'ın huzuruna çıkarır.

Murat Han Yusuf'u görünce onu sever ve misafir eder. Nereden gelip nereye gittiklerini sorup öğrenince divan âşıklarının başı olan Salih Derviş ile atışmasını ister. Yenerse Yusuf'u sevdiğine kavuşturmak için elinden geleni yapacağını söyler. Yenemezse yedi yıl göz hapsinde tutacağını söyler.

Yusuf Salih dervişle atışmaya başlar. Yusuf'u sadece hükümdarın eşi Gülperi Sultan ve Halil Han ve oğlu destekler. Karşılaşma uzun sürer. Yusuf, Salih Derviş'in sorularının hepsini cevaplar. Bunun üzerine han, soru sorma sırasının Yusuf'a geldiğini söyler. Yusuf'un sorduğu muammanın cevabının ilki Kur'an'dır. İkincisi Kur'an'daki

yüz kırk bir ile yüz kırk altıya kadar olan Saffet Suresi'dir. Bu cevapları Murat Han'ın âşıkları bulamaz. Divandakiler Yusuf'u alkışlarlar.

Yusuf'u çok seven Murat Han verdiği sözü tutar ve Yusuf'u askerleriyle beraber Çin ülkesine gönderir. İki-üç gün onlarla giden askerler Yusuf'la Mehmet Han'a kestirme yolu tarif edip yoldan geri dönerler.

Yusuf ve Mehmet Han, Bir müddet gittikten sonra bir kaleye rastlarlar. Kalenin sahibi Yusuf'u sandığa koyan vezirin oğlu Kahraman Bey'dir. Devriyeler bunları karşılarlar. Nereden gelip nereye gittiklerini sorarlar ve kumandanlarının yanına götürürler. Kahraman Bey, Yusuf'u sever ve misafir eder. Bu arada Lalizar Sultan'ı da ikinci vezirin oğlu Mehmet Ali Bey'e verirler.

Yusuf, divanda çalıp söyler ve oradaki herkes onun hak aşığı olduğunu anlar. Kahraman Bey, Yusuf'a ertesi gün başlayacak olan ve kırk gün sürecek Lalizar ile Mehmet Ali Bey'in düğünlerinden haber verince Yusuf bayılır. Mehmet Ali Bey'in yüreğine korku düşer. Kahraman Bey de Yusuf'un Lalizar'ın sevgilisi olduğunu anlar ve onu sandığa koyan vezirin yanına giderler. Bu vezir Kahraman Bey'in babasıdır.

Babası, Yusuf'u görünce ayağa kalkar ve önünde eğilir. Hükümdarın ona çok benzediğini söyler. Vezire olup biteni anlatırlar. Vezir yarım saat sonra hükümdarın huzuruna gelmelerini ister.

Yusuf, kardeşi İskender Şah'ın huzuruna çıkar. İskender Şah'a olan benzerliği herkesi şaşırtır. Şah, Yusuf'u çok sever. Vezirin karısı Zehra Sultanla Kahraman Bey, Yusuf'u gizlice Lalizar ile buluşturmak ister. Lalizar'a mektup gönderir. Lalizar'ın cariyesi Esma, Mehmet Ali Bey'in kuzenidir. O bu duruma dayamaz ve onları ihbar eder.

Yusuf, Şah'ın huzuruna çıkar. Şah onu cellâtlara verir. Vezir, Yusuf'un yirmi üç sene önce sandığa koyduğu Yusuf olduğunu anlar. Yusuf'a üç muamma sorarlar. Yusuf'u Cahan Şah'ın huzuruna çıkarırlar. Yusuf'u gören Şah, onu oğlu olduğunu anlar. Divanda diğer oğlu İskender ile oturup muammayı çözmesini dinler. Yusuf, muammaları çözer. Yusuf'a babası sorulunca Yusuf bunu da söyler. Cahan Şah, oğlu Yusuf'u görünce mutlu olur. Herkes Yusuf'un hak

aşığın olduğunu anlar. Yusuf ile Lalizar, Mehmet Bey ile Esmâ cariyeye evlenirler. İskender Şah da Menzûre Sultan'la evlenir. Kırk gün kırk gece düğün olur.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret vd., *Âşık Lütî Hayatı, Sanatı ve Hikâyeleri*, Kars Belediyesi Yayınları, Kars, 2011, s. 335-431.

YUSUF İLE ZELİHA

Hiz. Yusuf Peygamber'in başından geçen maceraların anlatıldığı eski ve önemli hikâyeler. Yusuf kıssası Tevrat, İncil ve Kuran'da da yer alır.

Yusuf ile Zeliha hikâyesini anlatan en eski eserler Farsçadır. İlk manzum eserler Firdevsî'ye, ilk mensur eser de Heratlı Ebu İsmail Ensârî'ye aittir. Türk edebiyatında pek çok Yusuf ile Zeliha mesnevisi yazılmıştır. Haliloğlu Ali, Şeyyad Hamza, Hamdullah Hamdî, Süle Fakih, Ahmed, Rabguzi, Darir, Abdulmecid, Taşlıcalı Yahyâ, Gubârî, Molla Hasan, Ahmedî-i Âmidî, Nevruzî ve Tâib'in mesnevileri ilk akla gelen önemli eserlerdir. Mensur eserlerden de Celâlzâde Mustafa Çelebi, Galatalı Mehmed b. İbrâhim, Altıparmak Mehmed Efendi ve Süleyman Tevfik'in eserleri zikredilebilir. Bunlardan Ali'nin *Kıssa-i Yusuf*'u Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olup 1232 tarihinde yazılmıştır. Eser, edebiyatımızda Türk nazım şekliyle ve hece vezniyle yazılmış ilk büyük eserdir.

Hikâyenin 5 (Rasim Deniz, Raif Yelkenci, Âgâh Sırrı Levend, Bibliotheque Nationale, İzmir Hisar Kütüphanesi) nüshası vardır.

Arap ve Fars edebiyatında olduğu kadar geniş Türk dünyasında (Başkurt, Tatar, Karakalpak, Kazak, Uygur, Kırgız, Özbek, Azerbaycan), yayılma imkânı bulan Yusuf ile Zeliha hikâyesini Ali, Kırmılı Mahmut'un Kıpçak / Deşt (Kırım) Türkçesi ile yazdığı eserden aktarmıştır.

Hikâye;

Bir söze başlayalım

Evvelin Allah deyü

*Hem 'inâyet ol ide
Fazl-ı bismillah deyü*

dörtlüğü ile başlayıp;

*Maksûdı vardır anuñ
Dileği bu gönlinüñ
Allah vire diyenüñ
'Ömrin ziyâde kılı*

Temmetü'l-kitâb bi'avnillâi'l-melikü'l-azîz'ü'l-vehhâb"

dörtlüğü ve ibaresiyle bitmektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

"Hz. İshak'ın İsev ve Yakup adlarında iki oğlu vardır. Fiziki olarak ikisi farklı özelliktedir. İsev ne kadar iri-yarı ise, Yakup da o nispette zayıf ve çelimsizdir. Son günlerini yaşayan ve artık gözleri görmeyecek bir hale gelen Hz. İshak, İsev'i Yakup'tan fazla sever.

Hz. İshak her iki oğlunu da yanına çağırır. Bu dünyadan göçmeden önce onlara vazife verir. Her ikisini de ava gönderir. Hangisi daha evvel kızarmış bir av getirirse, kabilenin reisliğini ona vereceğini söyler.

Yakup, bu zor işi yapamayacağını düşünür. Çünkü ağabeysinin bu tür işlerde çok becerikli olduğunu bilir. Bununla beraber buna itiraz etmeyerek doğru annesinin yanına giderek olanı biteni anlatır.

Çok zeki ve güngörmüş bir kadın olan İshak'ın karısı, kocasının bu teklifini sırf İsev'i kazandırmak için yaptığını anlar. Derhâl çok güvendiği komşularından birisinden bir av hayvanı alarak derisini soyar. Kızartıp oğluna verir. Küçük Yakup her ne kadar bu hileli işi yapmayı kabul etmediyse de annesinin ısrarı ve ikna edici sözleri üzerine kabul edip babasına av etini götürür. Çok ihtiyarlamış olan İshak, Yakup'u kendisine vekil tayin eder. Ancak akşama doğru avdan dönebilen İsev, küçük kardeşi Yakup'un kazandığını duyunca işin içinde bir hile olduğunu sezer. Babasının karşısında her ne kadar itiraz etmediyse de Yakup'a kin beslemeye başlar. O günden sonra iki kardeş hiç geçinemez olur. İsev her fırsatta Yakup'a çatar.

Ağabeysi ile geçinemeyeceğini ve fena bir netice çıkacağını anlayan Yakup, ömrünün son günlerini yaşayan babasına veda ederek onun

tembihlediği gibi Harran'da bulunan aile efradının kızlarından biriyle evlenmek için gideceğini söyler. Bu duruma babası çok sevinir. Bunun üzerine Yakup arkadaşlarıyla ve annesiyle vedalaşarak Harran'a hareket eder. Daha şehre girerken o sırada davarlarını güden dayısının güzel kızı Rahil ile buluşup tanışır. Beraber şehre girerler. Dayısı Laban, onu iyi karşılar. Orada birkaç sene kalıp sıra ile Liya ve Rahil ile evlenir. Liya'dan Robin, Yahuda, Şem'un, İşari, Zeban, Levi adlarındaki çocukları, Rahil'den de yalnız Yusuf adında bir oğlu olur. Başka bir kadınla da evlendiği söylenen Yakup'un Neftali, Dan, Aziz, Got adlarındaki evlatları dünyaya gelir.

Böylelikle on bir erkek evlada sahip olan Yakup, yıllardan beri görmediği diğer aile efradını ve doğup büyüdüğü şehri görmek için çoluk çocuğunu toplayarak mallarıyla yola çıkar. Beytullah'ın şehrine gelince, Rahil'den Benyamin adında bir erkek çocuğu daha olur. Yakup çok sevdiği karısı Rahil loğusa iken ölür. Yakup onu orada gömdükten sonra Kenan iline döner. Ağabeyi ile barışır ve yüz seksen yaşında iken hayata göz yuman babasının son demlerine yetişir.

Artık tamamıyla Kenan iline yerleşen Yakup, çok sevdiği karısından olan Yusuf'u, diğer kardeşlerinden daha fazla sever. On bir kardeşin arasında güzelliği ve yakışıklılığı ile dikkat çeken Yusuf'u görenler hayranlıklarını gizleyemez. Yakup'un İlya adında bir kız kardeşi vardır. Bu, Yakup ile beraber değildir. Bir aralık kardeşini görmek için Kenan iline gelir. İlk görüşte daha Yusuf'un güzelliğini karşısında hayran olur. Çocuklarından bir tanesini ona vermesini ister. Yakup hangisini istediğini sorduğunda hiç düşünmeden Yusuf der. İlya Yusuf'u alıp götürür. Yakup oğlunu görmek istedikçe hemşiresinin yanına gider. Fakat Yusuf iki yaşına geldiğinde hemşiresine Yusuf'un ayrılığına tahammül edemediğini söyler. Bunun üzerine İlya Yusuf'un son bir hafta daha yanında kalmasını ister. Yakup'a bir hafta sonra gelip almasını söyler. İlya, Yakup'a bir oyun planlar. Bir hata geçer ve Yakup oğlunu almak için İlya'nın evine gider. Fakat onu ağlar vaziyette bulur. Ne olduğunu sorduğunda ise baba yadigârı bir kemerin olduğunu ve onun kaybolduğunu söyler. Kemerini çok ararlar fakat bulamazlar. En son Yusuf'a baktıklarında kemer onun üzerinden çıkar. Yakup kıpkırmızı olur. Dedelerinin adetlerini bozmazlar. Adet şöyledir. Hırsızlık yapan

eşyası çalınanın kölesi olur. Yakup'un hemşiresi, Yusuf'un iki sene kölesi olmasını sonra azat edeceğini söyler. Yakup boynunu bükerek razı olur.

Aradan iki sene geçer. Yakup oğlunun hasretini iki yıl çektikten sonra ona kavuşur. Bu sefer de kardeşleri Yusuf'u kıskanmaya başlar. Babası Yusuf'u hiç yanından ayırmaz.

Yusuf bir gece rüya görür ve bu rüyayı hemen gidip babasına anlatır. Rüyasında on bir yıldız, ay ve güneşin kendisine secde eder. Babası da ona hayırlı bir rüya gördüğünü ileride büyük adam olacağını, kardeşlerinin ona muhtaç olacağını söyler. Rüyasını kimseye anlatmamasını da tembihler. Yakup en yakın arkadaşına rüyayı anlatır ve oradan da kardeşleri duyar. Kardeşleri Yusuf'u ortadan kaldırmaya karar verirler. On bir kardeş Yusuf'u babalarının yanından ayırmak için bir çare ararlar. En büyük kardeş babasına giderek Yusuf'u da gezmeye götürmek istediklerini söyler. Yusuf ile de konuşarak onun izin almasını isterler. Kardeşlerden biri Yusuf'u öldürmemelerini sadece onu kaçırpı kaybolmasını iter. Yoksa planı bozacağını da söyler. Diğer kardeşlerde razı olur. Yusuf babasına yalvarır. Babası da hiç istemeyerek izin verir. Yakup Yusuf'u kucaklayıp öper.

Kardeşler, köyden epey uzaklaşırlar. Altı yedi saat sonra bir kuyuya varırlar. Yusuf'un beline ip bağlayarak kuyuya sarkıtmaya başlarlar. Yusuf kuyunun dibine inince tam ortasında bir taş olduğunu görür ve onun üzerine oturur. Yapayalnız kalan Yusuf ne yapacağını bilemez. Kurtulma ümidi de kalmaz.

Kardeşleri Yusuf'u kuyuya atmadan önce üzerinden aldıkları gömleği kana bularlar. Yakup'a da Yusuf'u kurdun yediğini söylerler. Yakup boğulacak gibi olur. Aradan birkaç gün geçince büyük kardeş kendini tutamayarak gizlice ekmek ve katık alarak kuyuya gider. Çok acıkmış olan Yusuf ekmeğin yarısına yiyip yarısına da ne olur ne olmaz diyerek bırakır. Aradan birkaç gün geçince kuyunun başına bir kervan gelir. Bu kervan Mısır'a gitmektedir. Kervanın adamları kuyuya su çekmeye geldiklerinde Yusuf'u görürler. Bu adamlar Yusuf'u yanlarına alırlar. Yusuf'u görenler onun güzelliği karşısında parmağını ısırır.

Öbür taraftan ekmek getiren kardeşi Yusuf'u kuyuda göremez. Uzaklaşan kervanı görünce arkasından koşmaya başlar. Kervanın

adamları Yusuf'un kardeşine Yusuf'u satmasını önerirler. Yusuf'un kardeşi de bu teklifi kabul eder. Fakat Yusuf'un Yusuf olduğunu kimsenin bilmemesini ister. Kervan yola çıkarken Yusuf'u kuyudan çıkaran Malik, hizmetçilere Yusuf'a ağır iş vermemelerini söyler. Yusuf annesinin mezarının yanından geçerken kervanın gerisinde kalır. Annesinin mezarının başında ağlar. Yusuf kervanın ilerlemiş olduğunu görür. Kervandan biri geri kalır. Bu kişi Yusuf'u görünce yumruğunu sıkıp öyle bir vurur ki Yusuf yere savrulur. Adam ite kaka Yusuf'u kervana yetiştirir.

Malik, Yusuf'u Mısır'a varınca hemen pazara götürür. Yusuf'u gören herkes başına toplanır, güzelliğini görenler parmağını ısırır. Mısır hükümdarının hazinedarı Aziz, Yusuf'u yüz altına atın alarak evine getirir. Aziz, Mısırın en güzel kadının kocasıdır. Zeliha'ya bu köleyi evlatlık olarak büyütmesini söyler.

Yusuf, Azizin evinde tam altı yıl kalır ve yirmi üç yaşına basar. Yusuf o kadar yakışıklı ve güzeldir ki Aziz'in karısı Zeliha, bu güzelliği karşısında eriyip biter. Sık sık Yusuf'u karşısına alarak onun gözlerini, saçlarını, kaşlarını öper. Yusuf ise o gözlerin bir gün toprakla dolacağını söyler. Zeliha, Yusuf'un aşkından yanar. Gece gündüz Yusuf'u düşünür. Yusuf'u görmeden yapamaz.

Bir gün Yusuf evde uyurken Yusuf'un yanına gelip kapıyı sürmeler. Yavaşça Yusuf'a yaklaşır onu öpüp koklamak ve kendini ona teslim etmek ister. Fakat Yusuf hemen uyanır ve ayağa kalkar. Yusuf, Zeliha'ya yaptığının yanlış olduğunu, efendisinin eşi olduğunu söyler. Yusuf, bir an nefesine hâkim olamaz. Tam kendini teslim edecekken babasının hayali gözünün önüne gelir. Yakup oğluna "sakın yapma" der gibi bakar. Yusuf bunun üzerine Zeliha'nın yanından uzaklaşır. Yusuf çare kalmadığını görünce kaçmaya karar verir. Kapıya doğru koşar. Zeliha arkasından saldırır ve gömleğini yakalayarak çeker. Yusuf'un gömleği baştanbaşa yırtılır. Yusuf kapının sürmesini çeker. Kapı açılır. Dışarı adım atacağı sırada karşısında Zeliha'nın kocası ile yeğeni Yemliha'yı görür. Zeliha kurnaz bir kadındır. Hemen suçu Yusuf'un üzerine atar. Sonra Aziz Yusuf'un anlattıklarını dinler. Gömleğinin arkadan yırtıldığı için Yusuf'un doğru söylediğini anlar. Fakat karısını çok sevdiği için ona da bir ceza veremez. Aziz, meselenin kapanmasını ister.

Zeliha'nın Yusuf'a yaptığı teklif bütün şehre yayılır. Herkesin ağzında Yusuf ile Zeliha'nın dedikodusu dolaşır. Bu sözler döne dolaşa Zeliha'nın da kulağına gelir. Zeliha'da dedikodusunu yapan kadınları evine davet eder. Kadınlar gelince onlara ayva takdim eder. Ayvayı kesip yemeleri için de ellerine bıçak verir. Kadınlar ayvayı yemeye başladıkları sırada Zeliha, Yusuf'u çağırır. Kadınlar köle iye dudak büktükleri Yusuf'u görünce merakla ona bakmaya başlarlar. Kadınlar şaşırıp kalır. Sanki gözlerini bir perde kaplar. Yusuf'un güzelliği karşısında ne yaptıklarını bilemedikleri için parmaklarını kestiklerini de göremez, acısını hissedemezler. Zeliha tekrar Yusuf'u ister fakat Yusuf yine kabul etmez. Bunun üzerine Zeliha kocasına gidip Yusuf'u zindana atmasını söyler. Aziz de karının sözünü dinler ve Yusuf'u zindana attırır. Bunca zahmet ve meşakkat çekmiş olan Yusuf ilk defa en büyük ıstırapı duyar. Çünkü iftira yüzünden zindana atılır.

Yusuf, iyi rüya tabir eder. Zindanda birkaç kişinin rüyasını tabir eder. Söyledikleri doğru çıkınca herkes başına üşüşür. Zindanda padişah tarafından mahkûm edilmiş iki kişi vardır. Bir sabah rüyalarını Yusuf'a anlatırlar. Yusuf bu rüyanın uydurma olduğunu anlar ve onlara cevap vermez. Bu adamlardan biri perdecı diğeri de sucudur. Adamlar dönüp dolaşıp rüyayı tabir etmesini söylerler. Yusuf sonunda dayanamaz perdecıye başının kesileceğini, sucuya da zindandan kurtulup eski vazifesine döneceğini söyler.

Gel zaman git zaman aylar, seneler geçer. Yusuf'un dedikleri olur. Perdecı idam edilir, sucu da kurtulup saraya girer.

Bir gün padişah bir rüya görür. Bu garip rüyayı kimse tabir edemez. Saraydaki sucu birden Yusuf'u hatırlar ve padişaha zindan da bir genç olduğunu, rüyaları tabir ettiğini söyler. Sucuya hemen gidip o genci getirmesini emreder. Yusuf ise, zindandan kurtulmadan zindandan çıkmayacağını, padişahın zindana gelmesini ister. Padişah zindana gelir. Yusuf'a niye saraya gelmediğini soran padişaha Yusuf bunun sebebinin uğradığı haksızlık olduğunu söyler. Hükümdar, Yusuf'un anlattıklarından sonra onun haksız yere hapse atıldığını anlar. Yedi sene zindanda kaldıktan sonra Yusuf serbest bırakılır.

Hükümdar, Yusuf'a rüyasını anlatmaya başlar. Nil nehrinden yedi tane semiz sığırın, arkasından da yedi tane zayıf sığırın çıktığını ve zayıf

sığırların semiz sığırları yediğini, yedi tane yaş buğday başı gördüğünü, bunların yedisinin de içinin dolu olduğunu, yedi tane de kuru başak gördüğünü ve kuru başakların yaş başakları yediğini gördüğünü söyler. Yusuf bu rüyadan anladıklarını anlatır. Memleketten büyük kıtlık olacağını, büyük depoları açıp buğdayla doldurmak gerektiğini söyler. Hükümdar, Yusuf'un doğru sözlü bir genç olduğunu bildiği için hemen hamamda yıkanıp yeni kıyafetlerini giymesini ister.

Yusuf vakit geçirmeden memleket içinde büyük ambarlar yaptırır. Buğdayları toplayarak içlerine doldurur. Bütün işleri o kadar dürüst yapar ki hükümdar Yusuf'u gün geçtikçe daha da sevmeye başlar. Böyle aradan iki yıl geçer. Zeliha'nın kocası Aziz ölür. Hükümdar bunu duyunca Yusuf'u çağırarak Zeliha'yı sevip sevmediğini sorar. Yusuf o vakte kadar Zeliha'nın aşkını içinde saklar. Zeliha dünyanın en güzel kadınıdır. Yani sevilmeyecek bir insan değildir. Yusuf ise, bu güzelliği karşısında nefesine hâkim olur. Hükümdarın ısrarı karşısında o da Zeliha'yı sevdiğini itiraf eder. Hükümdar kocasının öldüğünü söyleyince Yusuf ile Zeliha evlenir. Mısır Aziz'inin bütün malı mülkü de Yusuf'a kalır.

Yusuf ile Zeliha gerdeğe girdikleri gece birbirleriyle heyecandan konuşamazlar. Yusuf, Zeliha'nın elini tutmak ister fakat Zeliha vermek istemez. Yusuf hayretler içinde kalır. Zeliha kocası Aziz'in yaşlı olmasından dolayı bir defa bile ona dokunmadığını, anasından doğduğu gibi temiz olduğunu söyler. Birbirlerini kucaklarlar.

Bir rivayete göre Zeliha, bir gün kocası Aziz'e günahını ikrar eder. Kocas da bunun üzerine güzel karısını boşar. Zeliha'yı birçok kişinin istemesine rağmen Yusuf'u aklından çıkaramadığı için kimseyi istemez. Böylelikle on sekiz yılı Yusuf'u sayıklayarak geçirir. Duvara Yusuf'un resmini yapıştırır. Ona yüz sürerek ağlar, sızlar. Böyle olunca gözü görmez olur, beli bükülür. Bütün malını mülkünü fakirlere dağıttığı için fakir düşer. Bütün dostları kendinden yüz çevirir. Bir gün Yusuf meydana çıktığında, Zeliha'ya durumu söylerler. Hemen Yusuf'un karşısına çıkarak konuşmaya başlar. Yusuf Zeliha'nın bu hale düştüğünü görünce inanamaz. Nasıl bu hale düştüğünü sorduğunda ise, aşkından böyle olduğunu söyler. Yusuf Zeliha'ya bir istediğinin olup olmadığını sorduğunda Zeliha gözlerini geri istediğini söyler. Yusuf'ta ona bütün

hekimlere göstereceğini söyler. Bu arada Zeliha, Yusuf'un yanına yaklaşır. Öyle bir ah çeker ki ağzından çıkan nefes Yusuf'un yüzüne gelir. Neredeyse Yusuf'un derisi yakacak gibi olur. Zeliha içindeki hararetin bu hissedilenden yüz misli fazla olduğunu söyler.

Zeliha'yı alıp hemen hekimlere götürürler. Üstünü başına temizlemelerini emreder. Hekimler Zeliha'nın gözünde olan perdeyi derhâl kaldırır. Zeliha gözleri açılınca dünyaya yeni gelmiş gibi olur. Zeliha süslenir. Öyle dinç bir hale gelir ki kamburluğu bile düzelir. Birkaç gün sonra Yusuf Zeliha'yı senelerce evvelki gibi tüm güzelliğiyle karşısında görünce çok şaşırır. Yusuf, Zeliha'yı kucaklamak için kollarını açar. Onu yakalayıp kendine doğru çeker. Tam bu sırada Yusuf'un eli Züleyha'nın gömleğine takılır. Züleyha da ödestiklerini söyler. İşte bir rivayete göre de iki âşık birbirine böyle kavuşurlar.

Yusuf, Mısır'da hükümdarın hazinedarı olarak vazifesini yaparken ambarları doldurur. Yedi yıl bolluk içinde geçer. Fakat bu yedi yıldan sonra da kıtlık başlar. Kuraklık tarlaları yakar, kavurur. İkinci yılda bir damla yağmur yağmadan geçer. Üçüncü yılda da kuraklık devam edince Mısır civarında bulunan memleketlerin hiç birin buğday kalmaz. Yusuf topladığı buğdayları isteyene verir. Halk elinde ne kadar kıymetli eşyası varsa buğday karşılığında verir.

Yusuf'un kaybolmasından sonra ağlaya ağlaya gözleri kör olan Yakup'ta on bir oğlu ile aç kalır. Bir gün çocuklarını buğday almak için Mısır'a gönderir. Yakup'un oğulları Yusuf'un karşısına gelip buğday isterler. Yusuf onları tanır, fakat kendisini tanıtmaz. Ve onlara buğday alıcıya hiç benzemediklerini daha çok casusa benzediklerini söyler. Ve onların on kardeş olduğunu birinin nerede olduğunu sorar. Dokuz kardeş de ona babalarının onu pek sevdiğini göndermediğini söylerler. Yusuf, kardeşlerinin ona yaptığı kötülükleri unuttur. Buğday vereceğini ama bir şartının olduğunu söyler. Bu şartı da diğer sefer geldiklerinde küçük kardeşlerini de getirmeleridir.

Kardeşler buğdayı alıp Kenan ilinin yolunu tutarlar. Kardeşler eve döndüklerinde Hz. Yakup'a olanları anlatırlar. Bünyamin'i göndermek onun için zor olsa da oğulları açlıktan ölmek istemediklerini söylerler. Bunun üzerine Yakup oğlunu Allah'a emanet ederek gönderir. Çocuklar Mısır' gitmek için hazırlıklara başlarlar. Yakup oğullarına, Bünyamin'i

korumaları, sağ salim geri getirmelerini ister. Yakup, oğullarına Mısır'a girdiklerinde aynı kapıdan girmemelerini hepsinin ayrı kapılardan girmelerini tembihler. On bir kardeş Mısır'a girerler. Bünyamin'i göstererek küçük kardeşimiz derler. Yusuf, Bünyamin'i kardeşleriyle bir odaya koymaz. Onu yalnız bırakır. Baş başa kaldıklarında da kardeşi Yusuf olduğunu söyler. İki kardeş birbirine sarılarak ağlayıp hasret giderir. Yusuf, Bünyamin'e, kim olduğunu kimsenin bilmemesini ister. On bir kardeş yola çıktıkları sırada gümüş bir maşrapayı Bünyamin'in eşyalarının arasına koyar. Sonra hizmetçiler herkesin yükünü ararlar. Kaybolan maşrapayı da Bünyamin'in yükünün arasında bulurlar. Hiç kimse Bünyamin'in hırsızlık yaptığına inanamaz. Yusuf Bünyamin'i alıkoymak ister, fakat kardeşleri buna razı olmaz. Yaşlı babasının Yusuf'un acısının üzerine bir de Bünyamin'in ayrılığını kaldıramayacağını söylerler. Bünyamin'i vermeye razı olmazlar. Büyük kardeş Rabil sinirlendiğinde nara attığında o sestten duyan herkesin ödü koparmış. Çok öfkelenir. Yusuf hemen oğlu Mamil'i göndererek sırtına dokunmasını ister. Yusuf'un oğlu dediğini yapınca Rabil'in öfkesi gider, sakinleşir. Rabil kardeşlerine burada bir akrabalarının olduğunu söyler. Çünkü sadece akrabalarından biri sırtına dokunduğunda sakinleştiğini de ekler. Büyük kardeş Rabil de Bünyamin'in yanında kalmak ister. Diğer kardeşleri de yükleri alıp Mısır'dan çıkarlar. Yakup, Bünyamin ile büyük oğlunun gelmediğini görünce şüphelenir. Oğulları başlarından geçenleri uzun uzun anlatır. Yakup gece gündüz Yusuf için ağlar. Şimdi de Bünyamin'i kaybeder. Oğlunun hırsızlık yapacağına da inanmaz. Gerçeğin bir gün anlaşılacağını söyler.

Yakup, oğullarını hem Yusuf'u hem de Bünyamin'i aramaları için Mısır'a gönderir. Mısır sokaklarında herkese Yusuf'u tanıyıp tanımadıklarını sorarlar. Bir gün hazinedarın yanına gitmeye karar verirler. Hep beraber Yusuf'un huzuruna çıkarlar. Boyunlarını bükerek buğday isterler. Yusuf, kardeşlerinin hâline acır. Artık kendisini tanıtmaya karar verir. Ve gerçeği söyler. Kardeşleri inanamaz, çünkü Yusuf, Mısır'ın en nüfuslu adamıdır. Kardeşleri korkmaya başlar. Onların yaptıkları insanlık dışı bir şeydir. Kuyuya atıp küçücük çocuğu orada bırakırlar. Yusuf intikam falan almak istemez. Kardeşler haberi babalarına vermek için yola çıkarlar. Yusuf Beşir'e bir ilaç verir. Bu ilaçla Yakup'un gözleri açılır.

Bir müddet sonra Yakup, bütün oğullarını alıp Mısır'a gelir. Yusuf babasına kardeşlerini hiç şikâyet etmez. Eski günlerini unuturlar. Yusuf yirmi üç yıl daha yaşar ve bütün kardeşler mesut bir hayat geçirirler.

.....

Ali'nin Yusuf ile Züleyha'sı üzerinde en son çalışmayı yapan Şahin Köktürk, İzmir Hisar Kütüphanesindeki nüshaya dayanarak hikâyeyi şöyle özetlemiştir:

"Hikâye "Bismillahirrahmanirrahim" ile başlar.

Altı hanımı olan Yakup Peygamber diğer çocuklarını büyüttü, bana sevecek bir evlat daha başısla diye Allah'a dua eder. Bu duası kabul olur ve Yusuf (as) ile kardeşi Bünyamin dünyaya gelir. Annesi ölünce Yakup (as) Yusuf) emsin diye bir sütanne bulur. Kadın memesinin birini kendi oğluna (Beşir'e), diğerini Yusuf'a emzirir. Yakup (as) sadece Yusuf'u emzirsin diye sütannenin oğlunu (Beşir'i) satar. Kadın, Yakup (as)'a Yusuf'a hasret kal, kırk yıl ağla, gözsüz kal diye beddua eder. Yakup (as), Yusuf'u diğer kardeşlerinden çok sever, yanından hiç ayırmaz, oyuna bile göndermez.

On yaşına geldiğinde Yusuf bir düş görür. Düşünde gökten dokuz (on) yıldız, ay ve güneş iner, önünde secde eder. Yakup (as) Yusuf'un ulu bir sultan olacağını anlar ve bu düşü kimseye, özellikle kardeşlerine söylememesini tembih eder. Ancak Yusuf halasına söyler o da bu sırrı içinde tutamayıp söyleyince kardeşleri de duyarlar.

Kardeşler babamız bizi sevmiyor diyerek Yusuf'a haset ederler. Birlikte oynayalım bahanesiyle Yusuf'u götürürler, sütanne gidip onların elinden Yusuf'u geri almak ister ancak kardeşler vermez, kadını da kovarlar. İte-kaka, eziyetle Yusuf'a rüyasında ne gördüğünü söylerler. Yehuda, Yusuf'u korur, öldürmelerine engel olur, kuyuya atmalarına razı eder. Gömleğini çıkarttırıp Yusuf'u kuyuya atarlar. Hûd (as) 300 yıldır o kuyuda Yusuf'u beklemektedir ve ona kalacak yer hazırlamıştır. Yusuf'u kuyuda gördükten sonra da ölür. Cebrail (as) gelir Yusuf'a öğütler verir. Allah'tan öğüt verici bir nida gelir.

Kardeşleri bir oğlak öldürüp kanını O'nun gömleğine bulaştırırlar. Yakup (as)'a biz oynarken onu kurt yemiş yalanını söyleyip inanması

için kanlı gömleğini babalarına verirler. Gömlekte hiç dış izi olmadığı için oğullarına inanmaz. Bana o kurdu getirin der. Gidip bir kurt tutarlar dişlerini de kırıp ağzını kanatırlar. Yakup (as) kurda sorar, kurt da oğlunu hiç görmedim, hatta istersen gidip bütün kurtları getireyim der. Yakup (as) bunun Hakk'ın takdiri olduğunu bilip çok ağlar.

Ağabeyi Yehuda hergün kuyuya gidip Yusuf'a hâlini sorar, iyiyim cevabını alır, Yusuf kırk gün kuyuda kalır.

Mısır'da iyi huylu, zengin bir bezirgân /Mâlik vardır. Bir gece düşünde bir güneşin gökten yere indiğini, yükünün içine dolduğunu, bir parça buluttan üstüne nurlar yağdığını, nurları derleyip sandıklarını doldurduğunu gördüğünü söyler ve tabirciden bu düşünü yormasını ister. Tabirci bir kuyuda bulacağın köle seni zengin edecek der. Hemen bir kervan ile Âd kuyusunun başına gelir ama gapten gelen ses bu köle elli yıl sonra burada olacak der.

Elli yıl sonra Kâmil ve Beşîr adlı köleleriyle tekrar Âd kuyusunun başına gelir. Urganla Yusuf'u kuyudan çıkarırlar. Kardeşler gelip de Yusuf'u kuyuda bulamayınca Malik'in kafilesine gelirler ve bunun üç kötü huyu var; "yalancıdır, hırsızdır, kaçıcıdır" diyerek az bir mal karşılığı satarlar.

Mâlik, bu uyarı üzerine kaçmasın diye Yusuf'un iki elini bağlar deveye bindirir, yolda Yusuf annesinin mezarını görür, mezara hâlini anlatır, mezardan annesi "Canım Yusuf'um" diye seslenir. Bir zenci köle Yusuf'u mezarda bulunca döverek geri getirir. Gün doğunca ortalık birden kararır, şimşekler çakar, sel basar. Kafiye korkuya kapılır, zenci köle gelip özür diler, Yusuf dua edince bulutlar dağılır hava açılır. Bu hadise üzerine Yusuf'un elini çözüp güzel elbise giydirir ve çok hürmet etmeye başlarlar.

Yâbustan, Yânlûs, Kudüs şehirlerine uğrarlar, herkes Yusuf'u görmeye gelir. Kâfir bir beğ Yusuf (as)'ın mucizesini görür Müslüman olur ve Yusuf'u almak fikrine düşer ama ordusu kafileye yaklaşamaz. 'Arşimük şehrinde geçip Mısır'a yaklaşırlar. Yusuf Nil nehrinde yıkanır, Cebrail (as) cennetten iki hülle/güzel elbise getirir, giyinir. Ünü ülkeye yayılır herkes onu görmeye gelir. Mâlik, Mısır Sultanı'na çok güzel bir köle getirdim diye haber gönderir. Sultan da 24 bin güzel

delikanlı ile pazara gelir, Yusuf'un güzelliğini görünce bu insan olamaz der.

Mısır'da Yusuf'un güzelliğini duyan herkes görmek için Mâlik'in kapısına dayanır. Bir altın karşılığında görmeye müsaade eder ve bir günde altı yüz altın kazanır. Amalik adında bir kadın, satın almak niyetiyle bin katır yükü gelir, Yusuf'u görünce Müslüman olur, bir imaret yaptırıp kendini ibadete verir.

Mağrib sultanı Taymûs'ın güzel kızı Zeliha (Zelha, Züleyha) iki gece düşünde Yusuf'u görür. Babasına söyler, yeme içmeden kesilir. Bir yıl sonra tekrar görür, 'Nerdesin?' diye sorar. Yusuf henüz dünyaya gelmedim kimseyle evlenme der. Üç yıl sonra tekrar düş görür, Yusuf 'Beni sultan olarak Mısır'da bul.' der. Zeliha'nın babası Mısır sultanı Katîfer'e 'Kızım seni seviyor.' diye elçi gönderir. Sultan kabul eder ve Zeliha Mağrip ilinden Mısır'a gelin gelir. Katîfer'i görünce rüyasında gördüğü kişi olmadığını anlar ve yanına yaklaştırmaz. Birlikte olmak isteyince Zeliha suretinde bir peri kızı peyda olur.

Yusuf, Mısır'a gelince Zeliha köşkünden onun geldiğini görür. Katîfer'e köle olarak alması için haberci yollar, Sultan kabul etmez. Yusuf'u görünce hayran kalır ve Mâlik'e bahasını sorar. Mâlik ağırlığınca altın der. Terazile tartarlar hazinedeki altınların tamamını da koysalar Yusuf hep ağır gelir. Sonuçta Yusuf'u satın alır. Tüccar Mâlik, Yusuf'un Yakup (as)'ın oğlu ve peygamber olduğunu anlayınca yapıp ettiklerine, geri babasına götürmediğine çok pişman olur. Yusuf, Mâlik'ten sırrını saklamasını ister. Mısır sultanı hazineyi bir köle için boşalttığına pişman olur ama haber gelir ki hazine ağzına kadar doludur. Bunun Yusuf hatırına olduğunu anlar.

Katîfer, bu bizim oğlumuz olsun diyerek Yusuf'u Zeliha'ya emanet eder, Zeliha sevdiğimi buldum diye sevinir. Üç yüz altmış pahalı kıyafet diktirir her gün birini giydirir. Yusuf, bir köle bunları giymez, söz olur der. Zeliha giymesini söyler.

Zeliha puthanesine gider, Yusuf'u bana nasip et diye putuna yalvarır, Yusuf bunu görünce Zeliha'yı ayıplar, bir işaretle putunu parçalar. Zeliha putun kırıldığını Sultan duyarsa kızar deyince tekrar eski hâline döndürür. Sultan Zeliha'nın benzini sararmış görünce sebebini sorar. Sebebini söylemeyince tabipler çağırır.

Sultan onun âşık olduğunu anlar. Zeliha dâyesine derdini anlatınca o da değerli madenlerle süslenmiş göz alıcı bir saray yaptırmasını, içini Yusuf ile Zeliha'nın sarmaş dolaş resim ve heykelleriyle doldurmasını, tahta oturup Yusuf'u çağırmasını tavsiye eder. Zeliha, Sultan'a söyler, saray yaptırılır. Yusuf'u çağırır, kaçamasın diye sarayın kapılarını kilitletir, Yusuf'a iltifatlar eder. Bizi kimse görmez, niçin kaçarsın deyince Allah'tan korkarım, ahirette cezasını çekerim der ve Zeliha'yla birlikte olmayı -bir ara nefsi kaysa da gördüğü manevi ikaz ve işaretler üzerine- reddeder.

Zorla murat almak isteyen Zeliha, tam kapıdan çıkacağı sırada Yusuf'un gömleğini arkadan yırtar. Katîfer olayı görür ancak Zeliha Yusuf'a iftira atar ve zindana atılarak cezalandırılmasını ister. Bir oğlan çocuğu tanıklık eder ve der ki, eğer elbise önden yırtılmışsa Yusuf, arkadan yırtılmışsa Zeliha suçludur. Sultan, Zeliha'nın suçlu olduğunu görür fakat bu olayın duyulmasını istemez.

Zeliha kölesine âşık olmuş haberi Mısır'a yayılır. Kırk kadın Zeliha'yı kınar, ayıplar. Zeliha bunları saraya davet eder ortaya turunc/ portakal getirilir kırk tane de bıçak konur. Zeliha Yusuf'u çağırır ve kadınlara portakalları soyun deyince hepsi de Yusuf'un güzelliğine hayran olup ellerini kestiklerini fark etmezler.

Yusuf, Zeliha'nın ısrarlı isteklerini reddeder, bu beladan kurtulmak için "Zindana razıyım Yarabbi" deyince, duası kabul olur. Zeliha Katîfer'in kardeşi Reyryan'a gelir ve Yusuf'u zindana atmalarını söyler. Reyryan bir sandık içinde Yusuf'u zindana götürür, Katîfer bunu haber alınca Zeliha'ya kızar ve Yusuf'u zindanda rahat ettirir. Birkaç gün sonra çıkaracağını söyler fakat o gece Katîfer ölür, Mısır sultansız kalır, Yusuf da zindanda kalır.

Reyryan başa geçince zindandakiler çıkarılır ama Yusuf unutulur. Cebrail (as) gelir, getirdiği bir ak inciye ağzına vererek rüya tabiri ilmini öğretir. Yıllarca zindanda kalır. Zeliha zindanı sık sık ziyaret etse de Yusuf ona hiç rağbet etmez. On sekiz yıl uğraşır, sonunda kadınlıktan da çıkar, herkes ona deli demeye başlar. Reyryan, Zeliha'yı almak ister ama o Yusuf'a olan aşkıdan kabul etmez, Reyryan da onu saraydan kovar. Otuz yıl ağlar, gözleri görmez olur, malı tükenir, şehirde dilenmeye başlar.

Reyyan'ın iki adamı işledikleri suç sebebiyle Yusuf'un zindanına konulur. Rüya görürler ve Yusuf onların rüyalarını tabir eder.

Şarabdar rüyasında üç salkım üzüm sıkıldığını, çanağa koyup sultana içirdiğini; ekmekçi de üç fırın ekmek pişirdiğini, sultana götürdüğünü ama iki kuş gelip ekmekleri başının üstünden alıp gittiğini söyler.

Yusuf iki düşü tabir eder. Şaraptar tekrar eski görevine dönecek, ekmekçi ise asılacak, kuşlar beynini yiyecektir. Şaraptara der ki, Reyyan'ın yanında beni an suçumun olmadığını hatırlat. Cebrail (as) gelip bir kâfirden yardım istediği için Yusuf'u ayıplar, yirmi yıl zindanda kalacağını söyleyip gaip olur. Hemen secdeye kapanır, ağlayarak tevbe eder, Allah tevbesini kabul eder. Düş yorumu Yusuf (as)'ın dediği gibi çıkar fakat şaraptar Reyyan'ın yanındaki görevine dönünce Yusuf'u ona hatırlatmayı unuttur.

Mısır'a Ken'an ilinden bir Arap gelir. O Arabın devesiyle konuşan Yusuf, babasının belinin büküldüğünü, çok ağladığını, gözlerinin görmez olduğunu öğrenir. Sonra Arap'la konuşur, Yakup (as)'a götürmesi için kolundan bileziğini çıkarıp verir. Bezirgân arap bileziği alınca sen kimsin bile demeden yola çıkar. Hemen Kenan'da Yakup (as)'ın yanına gelir, olanları haber verir.

Yusuf zindandan kurtulmak için çok dua eder. Sultan Reyyan o gece bir düş görür. Düşünde bir arık sığırın yedi semiz sığırı yediğini ve yedi başak yaş buğday, yedi başak kuru buğday görür. Tabirciler bu düşü yoramaz. Şaraptar düşü yoracak kişi olarak Yusuf'u hatırlar. Sultan hemen git sor deyince, o bana tembih etmişti ama ben onu size hatırlatmayı unuttum, yanına gitmeye utanıyorum der. Yüzünü kapatarak gider konuşur, Yusuf şaraptara yüzünü açtırır, senin suçun yok, sana bunu Tanrı unutturdu der.

Yusuf anlatılan düşü şöyle yorar: Yedi yıl bolluk olacak, yedi yıl kıtlık olacak. Reyyan Yusuf'un hemen zindandan çıkarılması emrini verir ama Yusuf der ki o kadınlara ellerini niçin kestiklerini sor. Bu soruyu iletince, Reyyan, Zeliha dahil o kadınları bir araya getirtir, suçunu kabul eden Zeliha'yı azarlar. Büyük bir izzet ikramla Yusuf zindandan çıkarılır, isteği üzerine bütün zindan arkadaşları başışlanır. Sultan tahtına oturtulan Yusuf, azat olmayı, babasına gitmeyi değil

devletin hazinedarı olmayı ister fakat Reyryan O'nu sultanlık tahtına oturtup, halka da bunu ilan eder.

Tahta geçince ilk iş olarak çiftçileri çağırır ve çok ekin ekmelerini emreder. Yedi yılda devasa büyüklükte altmış bin ambara buğday depolanır. Sonra kıtlık başlar, Mısır'dan ve civar ülkelerden buğday için gelenlerin nesi var nesi yok getirdikleriyle Mısır hazinesi dolar.

Yusuf (as) Cebrail (as)'ın emriyle, vezir olacak kişiyi bulmak üzere silahlar ile donatılmış heybetli bir askerî birlikle yola çıkar. Hasta görünümlü, kıyafeti eski birine rastlar ve bu bana vezir olamaz diye içinden geçirir. Cebrail (as) yanıldın der. Bu kişinin, Zeliha gömleği arkadan yırttığında Yusuf lehine tanıklık eden çocuk olduğunu anlayınca hemen onu vezirlik makamına oturtur.

Zeliha gözleri görmez ve yoksul vaziyete düşünce bir kadına, Yusuf geldiğinde haber vermesi için yalvarır. Yeniden malı mülkü olursa ona da vermeye söz verir. Yusuf'la Zeliha ilk karşılaştıklarında bütün yalvar yakar hâline rağmen Zeliha'ya yüz vermez. İkincide sen kimsin diye sorunca kim olduğunu, hâlini, sevgisini bir bir anlatır. Yusuf üzülür, ağlar ve der ki, sevginin nişanı nedir, bana göster. Zeliha kamçısını uzat der, kamçısını tutunca tutuşur, ateş eline gelince Yusuf kamçıyı atar. Zeliha, işte ben kırk yıldır bu ateşle yanıyorum der.

Cebrail (as) gelir ve Zeliha ile evlenmesini söyler. Yusuf, bu kadının gözleri kör, ben bunu ne yapayım der. Cebrail (as) bu Allah'ın emri der ve kanadıyla sığayınca Zeliha on dört yaşında güzel bir kız olur.

Yusuf, beni yanıltsaydın ve cehennemlik olsaydım halim nice olurdu deyince, seni gördükten sonra nasıl sabır kıldım, geçmişî hatırlatma der. Evlenirler, on iki oğulları olur.

Yusuf (as) ölmeden babasını görmek için Allah'a yalvarır.

Ken'an'da kıtlık olup Mısır'a muhtaç olması için ettiği dua kabul olur. Yakup (as) dokuz oğlunu buğday için Mısır'a gönderir. Bünyamin evde kalır.

Mısır'a varınca Yusuf bunların perişan hâllerini görür ve sarayına çağırır. Oğlu Misalim'i onlarla konuşması için gönderir. Onlar İmran diliyle konuştuğundan Misalim de Kıptî dili bildiğinden anlaşılamazlar.

Yusuf, yüzü peçeli gelir, kim olduklarını sorar, onlar da durumlarını anlatır. Yüklerini yükletir, getirmediğiniz kardeşinizi de getirin, daha çok tahıl vereyim der.

Dokuz kardeş tahıl yüküyle Kenan'a doğru yola çıkarlar. Gelirken ağırılanmadıkları köylerde dönerken çok izzet ikram görürler. Şeytan bir ara onları durdurur ve Yusuf'un kokusunu alır. Kenan'a gelince Yakup (as) azıcık güler yine ağlamaya devam eder. Oğulları bunun sebebini sorunca Yusuf'um geldi sandım ama bir çirkin koku duyunca tekrar ağladım diye cevap verir. Sultan hakkında dini nedir, sizi nasıl karşıladı, tahıl verdi mi diye sorunca oğulları dini İslâm'dır, bizi çok iyi ağırladı, seni sordu, Bünyamin'i de istedi der. Denklerini açınca götürdükleri armağanın da geri verildiğini görürler.

Ya'kup (as) göndermek istemese de Bünyamin'i de alarak tekrar tahıl almak üzere Mısır'a yola çıkarlar. Yakup (as) ikişerli olarak farklı kapılardan şehre girin diye tembih eder. Bünyamin tek kalır. Cebrail (as) Yusuf'a, gidip Bünyamin'i karşılamasını söyler. Garipler gibi giyinir, gidip Şam kapısında İmran dilini bilen birini bulamayıp yol iz öğrenemeyen zavallı durumdaki Bünyamin'i alıp has saraya getirir.

Kardeşleriyle buluşan Bünyamin başına gelenleri onlara anlatır, Yusuf'un verdiği çok değerli bileziği onlara gösterir. Kardeşleri bileziğe tamah ederler, hangisi alıp koluna geçirse bilezik yine Bünyamin'de çıkınca şaşırıp kalırlar.

Yusuf (as) bir saray inşa ettirmiştir ve içine Yakup (as) ve on oğlunun adlarını ve onların Yusuf'a neler yaptığını yazdırmıştır. Saraya gelip de tavanında yazılanları görünce korku ve pişmanlıktan önlerine gelen yemeği yiyemezler. Niye yemediklerini sorunca Yusuf'a ettiklerini bir bir anlatırlar. Yusuf onları başka bir evde ağırlar.

Bünyamin sarayda o resimlere tekrar bakmak istediğini söyleyince Yusuf onu saraya götürür. Oğlu Misalim'e amcanla otur, kimin oğlusun derse gerçeği söyle der. Misalim gerçeği söyleyince Bünyamin sevincinden ağlar, beni hemen ağabeyime götür der. Buluşurlar, ağlaşırlar. Yusuf babasının, kız kardeşinin ahvalini, Bünyamin'e de evlenip evlenmediğini sorar. Evlendiğini, Kurt, Kan ve Yusuf adlı üç oğlu olduğunu söyler.

Bir yemek başında Yusuf, yüzü örtülü olarak kardeşleriyle bir araya gelir, ikiyeşerli oturunca Bünyamin yalnız kalır. Yusuf onunla oturur.

Tahullar yüklenir; Yusuf, altın tahıl ölçeğini bilerek Bünyamin'in yükünün içine saklar. Hırsızlık oldu iddiasıyla kafilé durdurulur. Mısır kanununa göre hırsızlık malı kimden çıkarsa sultan onu iki yıl alıkoyabilmektedir. Yusuf gelir mallarını arayın der ve altın ölçek Bünyamin'in yükünden çıkar. Yusuf onları ayıplayıp azarlayınca diğér kardeşler bunun bir kardeşi vardı o da hırsızdı diyerek yine Yusuf'a suç atarlar. Yusuf içinden yalancısınız, kardeşinizi köle olarak satıp haram parasını yediniz diye geçirir. Bünyamin'i bağlatır, zindana atın iki yıl yatsın emrini verir. Kardeşler, babamız Yusuf gibi bunu da çok severdi, onun yerine bizden birini alıkoy der. Yusuf kim suçluysa cezayı o çekecek der. Kardeşler umudunu keser, bir yerde durumu aralarında konuşurlar. Silah zoruyla veya zindana girip Bünyamin'i kurtarma planı yaparlar. Yusuf bunu anlayınca küçük oğlu Efrayim'e git Yehuda'nın arkasını sezdirmeden sığa der. Babasının dediğini yapınca Yehuda'nın bütün gücü gider. Ne olduğı sorulunca bir çocuğun sırtını sığadığını ve bütün gücünün gittiğini söyler. Bu hali şehirde bir peygamberin varlığına bağlarlar. Sultan bunları saraya çağırır, öfkeyle haykırır, saray titrer. Kardeşleri çok korkar. Yehuda der ki ben Bünyamin'i kurtarmadan geri dönmem, siz gidin durumu babamıza anlatın.

Durumu babalarına olduğı gibi anlatırlar. Yakup (as) üç oğlu için çok üzölür, feryadı, ahı göklere çıkar. Onlara kavuşmak için Hakka yalvarır, duası kabul olur. Bir elçi gelir. (Yakup (as)'ın duası/niyazı bir gazelde dile getirilir)

Bir gün Azrail (as) gelir. Yakup (as) Yusuf (as)'ın canını alıp almadığını sorar. Almadığını, sultan olduğunu bildirir. Yerini sorunca yakında kavuşacaksın müjdesini verir.

Oğullarına sultana iletmek üzere bir mektup yazdırır. Mektupta durumunu bir bir anlatır. Evvelki cömertlikleri gibi oğlu Bünyamin'i bağışlamasını ister. Mektubu Yusuf'a getirirler. Yusuf, kardeşlerin bir zamanlar "uğrudur, yalancıcıdır kaçıcıdır" diye yazmış oldukları mektubu okumalarını ister. Onlar mektubu görölnce ürperirler. Doğruyu söylemeyince Bünyamin'in yüküne sakladığı altın ölçek anlatsın ister misiniz der. Razi olurlar ve altın ölçek Yusuf'un başından geçenleri ve

tabii kardeşlerinin Yusuf'a yaptıklarını bir bir anlatır. Yusuf, bunlar doğru mu diye sorunca onlar da evet doğrudur deyip suçlarını itiraf ederler. Önce asın bunları emrini verir, sonra da kardeş olduklarını belli eder, hatalarını, suçlarını bağışlar. Yakup (as)'ın ise hasretle gözü yoldadır.

Yusuf (as) Cebrail (as)'ın kuyudayken verdiği cennetten gelme gömleği çıkarır ve Beşir'e verir. Bu Beşir bir zamanlar Yakup (as)'ın Yusuf'u emzirmesi için aldığı sütannenin daha süt emerken sattığı oğludur. Sütanne oğlu satılınca Yakup (as)'a çok beddua etmiş, bedduası kabul olmuş ve gökten, "duanı kabul ettim, ben de O'nu oğlundan ayıracağım ve sen de oğluna kavuşacaksın" diyen bir ses gelmiştir. Sütanne de bu müjdeyle oğlunun ayrılığına sabretmiştir.

Yusuf (as) yazdığı mektubu ve gömleği babama götür diyerek işte bu Beşir'e verir. Beşir de annesine kavuşma sevinciyle yola çıkar.

Rüzgâr, Yusuf'un kokusunu Beşir daha gelmeden on gün önce Yakup (as)'a getirir. Yusuf'un kokusunu alıyorum der. Beşir yolda bir kadına rastlar ve Yakup (as)'ın nerede olduğunu sorar. Kadın, Yakup (as)'ın vadesinin tamam olduğunu anlayarak kendi oğlunun gelmediğini söyleyince, Beşir kadına oğlunun adını sorar ve kadın da Beşir deyince oğlun benim der. Sevinir kucaklaşırlar.

Beşir gömleği Yakup (as)'a verir, gözlerine sürünce gözleri görmeye başlar. Beşir'e sen kimsin diye sorunca süt emerken sattığın çocuğum der. Yakup ağlar. Gömleği açar mektubu çıkarır. Mektup Bismillah ile başlamakta ve durumunu anlatmaktadır.

Kardeşlerini; babasını ve ehlinden kimler varsa alıp getirmeleri için Kenan'a yollar. Gelip yaptıklarından ötürü babalarından ayağını öpüp özür dilerler ve günahlarının affı için Allah'a yalvarmasını isterler. Yakup (as) da onların affı için dua eder, günahları affolur. 73 kişilik bir kabile hâlinde Mısır'a gelirler.

Yakup (as) yaklaşınca Yusuf (as) süslü, donatılmış bir askerî birlikle boru davul çaldırarak babasını karşılar ve ağırlar, ikisi birbirine secde kılar.

Aradan bir rivayet kırk bir rivayet yetmiş yıl geçmiştir. Torunlar gelir, dedeleriyle görüşür. Yakup (as) Zeliha'yı Yusuf'a layık görür.

Zeliha kaynatasına hizmet etmek isteğiyle pahalı elbiseler vermek ister. Yusuf, babam peygamberdir öyle süslü elbiseler sevmez. Sen ona Kenan'daki gibi bir ev yaptır der. Yakup (as) aynı Kenan'daki gibi yapılan o eve taşınır, Kenan'daki evine tıpatıp benzemesine çok şaşırır. Önüne getirilen zengin sofradan yemez, arpa ekmeği ister.

Reyyan, bir gün Yusuf'a babanı al bize gel, bir ihtiyar var, onunla sohbet etsin der. İhtiyar Yakup (as)'a yaşın kaç diye sorar. Yüz yirmi deyince, yalan söylüyorsun der. Bunu ikinci defa söyleyince ağzı eğrilir ve yere düşer. Bunun sebebini sorunca Yusuf (as), kim bir peygambere yalancı derse böyle olacağını belirtir. Sonra Yakup (as) dua eder, ihtiyarın ağzı düzelir. İhtiyar ölümüm ne zaman olacak deyince Cebrail (as) gelip bildirir. Zevai vakti öleceğini söyler ve dediği gibi o vakitte ölür. Yakup (as) onu yıkar kefenler.

Reyyan da ölür. Yakup (as)'a da Cebrail (as) vadesi geldiğini, Kenan'a dönmesi gerektiğini haber verir. Oğullarıyla beraber Kenan'a döner. İshak (as)'ın mezarının yanında birkaç meleğin mezar kazdığını görür. Bu kimin için der ve girmeye heveslenir. Verilen şarabı Bismillah deyip içer ve ruhunu teslim eder. Kardeşleri, babaları Yakup (as)'ın öldüğünü Yusuf (as)'a haber verirler.

Cebrail (as) gelir, Yusuf (as)'a altmış yıl daha ömür yaşayacağını, oğullarıyla birlikte babasının mezarına gidip aş yedirmesini söyler. Yusuf (as) denilenleri yapar.

Bir gün Azrail (as) Yusuf (as)'a eceline yedi gün kaldığını, hazır olmasını söyler. Yusuf (as) hastalanır, ruhunu teslim eder, yerine oğlu Efrayim geçer. Kırk gün sonra Zeliha da ölür. Yusuf'un yanına gömülür.

Yusuf'un tabutunu çıkarıp Nil nehrine bırakırlar. Nil tabutu Yakup (as)'ın mezarının yanına bırakır.

(Halil Oğlu Ali bu hikâyenin Kırmılı Mahmut tarafından yazıldığını, Deşt dilinden Türkî diline kendisinin çevirdiğini, dua beklediğini belirtir ve dua ederek hikâyeyi bitirir.)"

Kaynakça:

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 6, Bakı, 2014, s. 161-191.

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 170-171.

Argunşah, Mustafa - Melike Uçar, "Anadolu'da Yazılan İlk Eserlerden Aksaraylı Mahmud'un Kıssa-yı Yusuf Adlı Mesnevisi" *TÜRÜK-Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 2016, s. 1-14.

Cin, A., *Türk Edebiyatının İlk Yusuf ve Züleyha Hikâyesi, Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'u*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 2011.

Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevî*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 94-95.

Çınarcı, Mehmet Nuri, "Safevîler Döneminde Türkçe Yazılmış Bir Yusuf u Züleyha: Şemsî'nin Kıssa-ı Yusuf'u", *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu 26-28 Nisan 2017*, Niğde, 2017, s. 513-524.

Darîr, *Kıssa-i Yûsuf: Yûsuf u Züleyhâ* (Haz. Leylâ Karahan), Ankara 1994.

Daşdemir, Özkan, *Halk Hikâyesi Olarak Yusuf ile Züleyha*, Fenomen Yayınları, İstanbul, 2012.

Deniz, Rasim, *Halil Oğlu Ali'nin Yusuf ve Zeliha Kıssası*, Elazığ, 1998, (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi).

Dilçin, Dehri, Şeyyad Hamza, *Yusuf ve Zeliha*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1946, s. 45

Dolu, Halide, *Menşeinden Beri Yûsuf Hikayesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, İstanbul, 1953, (Türkiyat Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, No: 402).

Ertaylan, İsmail Hikmet, “Türk Dilinde Yazılan İlk Yûsuf ve Züleyhâ”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. III / 1-2, İstanbul, 1948, s. 211-230.

Kavruk, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2016

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 59-65.

Koncu, Hanife, “Yûsuf ve Züleyha”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, s. 40.

Köktekin, Kâzım, “Bir Yusuf ve Zeliha Şairi Süle Fakih ve Eseri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 4, Erzurum 1996, s. 176-177.

Köktürk, Şahin, *Haliloğlu Ali'nin Yusuf ile Züleyha Hikâyesi*, Merdiven Yayın, Samsun, 2017, s. 8-18.

Maşallahqızı, Metanet (Abbasova), *Güney Azerbaycan Folkloru VI. Kitab*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. 6, Bakı, 2017, s. 161-191.

Mermer, Ahmet, “Yusuf ile Zeliha”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 8, 619-621.

Mısır Saraylarında Yusuf ile Zileyha Firavun ile Hz. Musa, Tan Matbaası, İstanbul, 1944, 136 s.

Onur, M. Naci, *Yûsuf ve Züleyhâ (İnceleme ve Seçmeler)*, Ertem Matbaacılık, Ankara, 1986.

Öztürk, Zehra, *Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ve Zelîhâ Mesnevisi (Giriş, Metin, İnceleme ve Tıpkıbasım I Kısım: Tipler, Motifler ve Tıpkıbasım)*, Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 48, Harvard 2001.

Suleymanov Ahmet - Gaynislâm İbrahimov - Metin Ergun, “Yusuf Kitabı” *Başkurt Destanları 2 – Mitolojik Destanlar* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 417-430.

Şeyyad Hamza, *Yûsuf u Zelîhâ*, (Haz. Ümit Özgür Demirci-Şenol Korkmaz), İstanbul, 2008.

Urmançı, Fatih “Yusuf Kitabı”, *Tatar Destanları 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Yeşil, Ahmet - Nasır Nikubaht, “Abdurrahman Câmî, Şeyyad Hamza, Erzurumlu Darîr, Hamdullah Hamdî ve Taşlıcalı Yahya Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevilerinde Yer Alan Tema ve Motiflerin İncelenmesi”, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2013/1, S. 11, İstanbul, 2014.

Yurdatap, S[elami] M[ünir], *Yusuf ile Zeliha Hikâyesi*, İstanbul, 1957, 48 s.

-Z-

ZAFER BEY İLE MAHİFİRUZ

Mevlüt İhsanî'nin tasnif ettiği ve konusu aşk olan hikâyedir. Hikâye metni Fikret Türkmen ve Mustafa Cemiloğlu'nun müşterek hazırladığı Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri adlı kitapta yer almaktadır.

Mevlüt İhsanî'nin asıl adı Mevlüt Şafak'tır. 1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisi iken bulduğu bir bomba kapsülü ile oynarken gözlerini kaybetmiştir. 1974'te Kars Çimento Fabrikasına santral memuru olarak girmiş, 1981 yılında buradan emekli olmuştur. Evli olup yedi çocuk sahibidir. 1997'de İzmit'e taşınan Mevlüt İhsanî, 08 Kasım 2010 günü Derince'de vefat etmiştir.

18-19 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir söylemeye başlamıştır. Kısa zamanda bu yolda ilerlemiş, dönemin pek çok âşığı ile karşılaşmalar yapmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok âşık programına katılmıştır. Hafızası çok kuvvetli olan Mevlüt İhsanî pek çok hikâye anlatmış, birçok hikâyeyi de (Bedri Sinan ile Mahperi, Kürşat Bey ile Elmas, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım, Ülker Sultan, Mahide ile Nizam, Zafer ile Mahfiruz, Sail Bey, Küçük Ali ile Züleyha ve Menekşe ile Lütfi Salih) kendisi tasnif etmiştir. 5 plağı ve 20 kaseti vardır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâyenin şahıs kadrosunda; Zafer Bey, Alhan Bey, Muzaffer Bey, Sümbül Hanım, Mahifiruz Hanım, Halit Ağa bulunur. Mekân olarak Tebriz, Van ve Erciş yer alır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Tebriz'de yaşayan Alhan Bey adında bir Türk vardır. Alhan Bey'in

Zafer ve Muzaffer adlarında iki oğlu olur. Çocuklar 10-12 yaşlarına geldiğinde anneleri vefat eder.

Alhan Bey, bir kadınla evlenir. Gelen kadın çocuklarla pek ilgilenmez. Çocukların tahsili ve yetişmesi ile vezir meşgul olur. Zafer 16, Muzaffer 18 yaşına gelir. Muzaffer daha zeki ve kurnaz, sert mizaçlı, Zafer ise merhametli, gönül kırmaz bir yapıya sahiptir.

Vezirin Sümbül adında zeki, güzel bir kızı vardır. Bu iki kardeş birbirlerinden habersiz Sümbül'e âşık olurlar.

Yıllar geçer Zafer Bey 20 yaşına gelir, tahsilini bitirir. Babaları çocuklarını evlendirmek ister. Zafer utandığından, babasına; "Evlenmek istemiyorum." der. Muzaffer ise, "Vezirin kızı Sümbül'le evlendirirsen evlenirim." der. Zafer bunu duyunca üzüntüsünden hasta olur. Hekimler gelir, hastalığa teşhis koyamazlar.

Bir hekim, onun aşk derdine tutulduğunu anlar, durumu Alhan Bey'e anlatır. Alhan Bey ellerini dizine vurur. "Bir oğlumu nişanladım, öbür oğlum da aynı kıza âşık? Bu ne iş? Duyulursa ben bu memlekette nasıl yaşarım?" diye dertlenir. Çare olarak Zafer'e bol para verip Tebriz'in dışına çıkarır.

Zafer, Tebriz'in bir köyünde Halit Ağa, adında bir ağaya misafir olur. Zafer Bey, derdini saz ile dile getirir. Ağa bir mektup yazıp Zafer'e verir. Mektubu Van Valisi'ne vermesini söyler. Vali, Ağa'nın yakınıdır.

Zafer, Ağa'nın elini öper, mektubu alıp yola düşer. Derdini dağa, taşla söyleyerek günler sonra Van'a gelir. Mektubu Vali'ye verir. Vali bunun han oğlu olduğunu anlar, mektubu da okuyunca ona özel bir yer ayırır. İzzet ikram eder. Bir hafta on gün kadar kaldıktan sonra Zafer'e ne yapmak istediğini sorar. İsterse memurluk vereceğini söyler. Oğlan mücevherleri olduğunu, sarraf dükkânı açacağını söyler. Vali, şehrin en iyi yerinde Zafer'e bir sarraf dükkân açar. Zafer, kısa zamanda tanınır, sevilir.

Zafer'in şöhreti Erciş Kalesi Beyi'nin kızı Mahifiruz'a kadar ulaşır. Onu görmeyi merak eder; 20-30 atlı ile yola düşer. İkinci gün öğle üzeri Van'a vasil olur. Adamlarını serbest bırakıp bir kadınla şehri gezmeye çıkar. Sarraf dükkânından içeri girer. Zafer Bey birden geriye döndüğünde Sümbül'e çok benzeyen bir kızı karşısında görür. Bir süre birbirlerine baka kalırlar. Bir müddet sonra Zafer, Mahifiruz'a

yer gösterir. Sohbeta başlarlar. Zafer, onun Erciş Kalesi Beyi'nin kızı Mahifiruz olduğunu öğrenir.

Mahifiruz, Zafer Bey'in nezaketinden hoşlanır ve kendisine iyi bir eş olacağını düşünür. Alışverişini yaptıktan sonra bir mektup yazıp Zafer'e verir. Zarfın içine de bir resim koyar Zafer'e verir. Mektubunda eğer kendisine talip olaksa babasından ve yedi kardeşinden isteyebileceğini yazmıştır.

Zafer, mektubu okuduktan sonra Vali'nin yanına gelir. Fakat Vali onlarla arasının olmadığını, elçi gidemeyeceğini söyler. Bunun üzerine Zafer Bey, düşünüp sonunda kendi gitmeye karar verir.

Erciş'e gidince izin alıp kaleden içeri girer. Tebriz Bey'i bunu huzuruna kabul eder. Zafer, kendisini tanıtır, olup biteni anlatır ve kızına düünür olduğunu söyler. Bey, Zafer'i beğenir ve kızına soracağını, kabul ederse vereceğini söyler. Kıza haber gider. Kız da kabul ettiğini söyleyince babası iki genci nişanlar.

Şanssızlık bu ya o gece, düşman tarafından kale kuşatılır. Düşman kaleye girer, Bey'i, beyin oğullarını keser, halkın çoğunu hapsederler. Zafer Bey'i de hapsederler.

Zafer Bey, hapiste yanık yanık türküler söyler, zindancı bunları duyar. Durumu gidip Mahifiruz Hanım'a bildirir. Mahifiruz, Zafer Bey'i zindandan çıkarmak için çareler arar. Bir mektup yazıp Van Valisi'ne gönderir. Vali mektubu alır almaz ordusunu toplar, bir de Zafer'in babasına mektup yazar. Zafer Bey'in babası da Tebriz'de kuvvet toplayıp Erciş'e doğru yola çıkar. Vali, Erciş'i Kalesi'ni fetheder. Zindandakilerin hepsini serbest bırakır. Zafer Bey, yıkanıp, giyinip karnını doyurup Mahifiruz'un karşısına çıkar.

Birkaç gün sonra Sümbül ile Muzaffer de oraya gelirler. Mahifiruz ile Zafer'e güzel bir düğün yapılır. Tebriz'den gelenler mutlu şekilde şehirlerine dönerler.

Kaynakça:

Türkmen Fikret - Cemiloğlu, Mustafa, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 119-132.

ZAL

Oltulu Âşık Mevlüt İhsanî'nin anlattığı bir halk hikâyesidir. Zaloğlu Rüstem hikâyesinin etkisiyle oluşturulmuş bir hikâyedir. Hikâyeye manzum kısımlar eklenerek millî hüviyete büründürülmüştür.

İhsanî, 1900 yılında Oltu'nun Duralar (Eski adı; Sütkans) köyünde doğmuş, 22.04.1991 günü Erzurum'da hastanede vefat etmiştir. Geçimini çiftçilikten sağlayan ve badeli bir âşık olan İhsanî'nin üç çırağı vardır. Bunlar; oğlu Şakir Çalışkan, Cemal Alper (Cemal Divanî) ve Feyzullah Pervanî'dir. Ahmet Şah ile Mehmet Şah, Hurşit ile Mahmihri ve Zal'ın Hikâyesi olmak üzere üç hikâye bilmektedir. Bunlardan ilkini kendisi tasnif etmiştir. Hurşit ile Mahperi ise, bilinen meşhur Hurşit ile Mahmihri hikâyesidir.

Zal'ın hikâyesi ise kısa bir hikâyedir. Mevlüt İhsanî, hikâyesini masal tarzında vücuda getirmiştir. Köroğlu'nun Hasan Bey koluyla büyük oranda benzerlikler gösteren hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Mevlüt İhsanî hakkında mezuniyet tezi hazırlayan Serkan Düvenci, çalışmasında bu hikâyenin metnine yer vermiştir. Hacimsiz ve az bilindiği için bu hikâyenin özetini kaydetmek yerine metnin verilmesi daha uygun olacaktır. Hikâye metni şöyledir:

Sam ile Nam varmuş. Nam öldükten sonra, her ölen kişinin kefeni gece soyulurmuş. Sam;

— Beni mezara götürüp gömün. Bakayım ki bunu soyan kimdir, diyor.

Bu, yalandan ölüyor. Götürüp mezara koyuyorlar.

Gece yarısında biri gelip kabristanı eşiyor, toprağı geriye alıyor. Tam mevtayı kaldırırken, Sam onu elinden yakalıyor. O çekiyor, o çekiyor. Bakıyor ki karısı! Karısına;

— Sen niye ölenlerin kefenlerini soyuyorsun, diyor.

Diyor kıkırsı:

— Altı senedir kardeşin öldü ya hiç sordun mu ki çocuklar ne yiyor, ne içiyor? Ben de bunlarla çocuklarımı doyuruyorum.

Sam orda Allah'ın emir ile o kadını alıyor. Aradan zaman geçiyor, bu kadından bir oğlu oluyor. Çocuğun ismini Zal koyuyorlar.

Zal, on beş yaşına giriyor. Oralarda Mekke yolu üstünde bir ejderha peyda oluyor. Kimse korkusundan o yoldan geçemiyor. Alabalık'ın başından ve ta Yukarı Veysor'un solundan çıkan kaleden gelip gidiyorlar.

Günün birinde bir bezirgân Nefsi Narman'a geliyor. Ejderhayı duyunca Samikale'ye geliyor. Diyor ki;

— Benim katırırma merekten yol vereceksin.

O zaman Sam, oğlu Zal'ı sesliyor ve kılıcı eline veriyor. Diyor ki:

— Gidip o ejderhayı öldür, bu adam yoluna devam etsin. Lâkin bir yerinden yaralanırsan benim yanıma gelme, nereye gidersen git.

Zal, ejdenhanın olduğu yere Meheng'e geliyor, ejderhayı helak edip öldürüyor. Kılıcını kınına koyarken, nasıl ediyorsa, elinin parmağını kesiyor. Kendi kendine diyor ki:

— Ben bu halde babamın yanına gidemem, babam beni öldürür.

O zaman kervan sahibi Zal'a diyor ki:

— Gel seni ben götürürüm. Ben babana söz anlatırım, sana bir keder getirmem.

Tüccar, Zal ile birlikte Sam'ın yanına gidiyor. Babası durumu fark ediyor. Orda oğluna şunu söylüyor:

Bir aslandan aslan olmak lazımdır

Senin gibi bir evlâdı istemem

Girdiğin meydanı almak lâzımdır

Senin gibi bir evladı istemem

Aldı oğlu:

Artırma derdi figanım

Sana feda olsun canım

Kaza ile aktı kanım

N'olursun şah baba redetme beni

Aldı babası:

Hani elinde fermanın

*Dizde kalmamış dermanın
Korkudan akıttın kanın
Senin gibi bir evladı istemem*

*Aldı oğlu:
Pederi evlâda olur mu düşman
Sonunda şah baba olursun pişman
İstersen seninle kuralım meydan
Ayıptır şah baba reddetme beni*

*Aldı babası:
Böyle gider her işlerim
Görmemiştım kardeşlerim
Bezirgâna bağışladım
Affeyledim kusurunu*

*Aldı oğlu:
Beni saldın çıkmaz derde
İyilik pazarı nerde
Yüzüme çekeyim perde
Ayıptır şah baba reddetme beni*

Aradan birkaç sene geçiyor. Zal'ı babası evlendiriyor. Bir-iki ay sonra Zal, bir şeye hiddetleniyor Acemistan'a kaçıyor. Giderken karısınakarısına diyor ki:

— Benim oğlum olursa adını Rüstem koyarsın.

Bir de pazıbent veriyor.

— Büyüyünce bunu koluna tak diyor. Onu Acemistan'a yolla, diyor.

Zal, Acemistan'a gidiyor. Acem şahı ile karşılaşılıyor ve onu yeniyor. Zal, orada on iki sene kalıyor.

Beri taraftan Zal'ın hanımı bir oğlan çocuğu dünyaya getiriyor. Çocuğun adını Rüstem koyuyorlar. Çocuk büyüyor on beş yaşına giriyor.

Rüstem, arkadaşlarıyla oynarken arkadaşları ona "Babası belirsî" diyorlar. Bu Rüstem'in çok zoruna gidiyor. Doğruca annesinin yanına gidip yakasından tutuyor. Diyor ki:

— Benim babam kim? Tez bana söyle.

Annesi diyor ki:

— Oğlum senin baban Acem'e gitti gelmedi.

O zaman oğlan Acemistan'a gitmek için hemen hazırlığını yapıyor. Annesi babasının verdiği pazıbendi oğlunun koluna takıyor.

Rüstem atına biniyor, yanına bir alay asker alıp yola düşüyor.

Acem şehrine gelince çadırları kurduruyor. Sabahleyin şehri gezerken Sabahtan Acem şahının kızını görüp âşık oluyor. Acem şahına elçi gönderiyor. "Ya kızı bana verecek ya da harbe hazırlansın" diyor.

Acem şahı elçiye diyor ki:

— Sen necisin ve nerden geldin, bir de benden kız istiyorsun. Harbim harptir, hazır olun.

Zal o vakitler Acem şahına darıldığı için yanına gelmemektedir.

Ertesi gün meydanı kurulur. Rüstem ile Acem şahı er. Karşısına kim çıkarsa alt eder. Rüstem pehlivan, Acem'in çoğu askerini kırar. O zaman Acem şahı mağlup olacağını anlar. Şah gelen delikanlının karşısına Zal'ı çakarmayı düşünür.

Zal'a;

— On beş yaşında bir çocuk askerimi hep kırdı, kızımı da alıp gidecek. Senin gibi bir pehlivanın adına yazıktır. Gel bunu buradan def et, beni kurtar, diye mektup gönderir.

Zal mektubu alır almaz hemen gelir ve Rüstem'i harbe davet eder. Zal ve Rüstem üç gün harp ettiler. Lâkin birbirlerini alt edemediler. Dördüncü gün Rüstem babasını alt ettikten sonra ve kılıcı boynuna indirir ve tam keseceği sıra Zal der ki:

— Senin gibi bir yiğit benim gibi bir adamı keserse onun yiğitliği kalmaz. Sen beni bırak gel gidelim.

Bunun üzerine Rüstem onu bıraktı. Fakat Zal birden Rüstem'i yakalayıp altına alır. Tam kılıcı ile Rüstem'i yaralar. Tam o sırada Rüstem'in kolundaki pazıbendi görür ve bu delikanlının oğlu olduğunu anlar. Baba oğul birbirlerine sarılırlar.

Oğluna şunları söyler:

*Ben de bu yerlere gelmez olsaydım
Kırılın kollarım vuramaz olsaydım
Seni bu hallerde göremez olsaydım
Hasretle bu bağrımı yaktın yavrucan*

Aldı Rüstem:

*Puşıtluk ile eyvah yaktın canımı
Akıttın yerlere kızıl kanımı
Dinlemeden hay vah dilli sanımı
Zulümdür şah baba öldürme beni*

Aldı Zal:

*Yavru hallerini bilemez oldum
Yıllardır oraya gelmez oldum
O zamandan beri gülemez oldum
Bir kıya gözüme baktın yavrucan*

Aldı Rüstem:

*Kılıç vurdun yaralarım sızlıyor
Günden güne yaralarım azıyor
Dertli anam yollarımı gözlüyor
Zulümdür şah baba öldürme beni*

Aldı Zal:

*Akıl baştan gitti yavru n'edeyim
Ben senin derdine derman edeyim
Şimdi Hak'tan gayri kime gideyim
Gönül kalesini yıktın yavrucan*

Aldı Rüstem:

*Bu dertli halimi anam duyar mı
Ne çare pederden aldım yarımı
Yaralıyım günlerimi sayarım
Zulümdür şah baba öldürme beni*

Aldı Zal:

*Ben Zal'ım ki kara bağlayım
Kıyamete kadar ağlayım*

*Acısıyla coşup çağlayım
Yürekten çıkmaz yavrucan*

*Aldı Rüstem:
Ben Rüstem'im artar zarım
Boynu buruk kalır yârim
Elden gitti külli varım
Zulümdür şah baba öldürme beni*

O zaman babası Rüstem'e tabipler bulur. Yarasını tedavi ettirir. Artık Acem elinde durmak istemez. Bunlar, Acem şahının kızını da alıp geliyorlar Meheng'e.

Kaynakça:

Düğenci, Serkan, *Oltulu Âşık Mevlüt İhsanî'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Sivas, 2009, s. 298-301.

ZAL U RUDABE

İran'da anlatılan aşk ve kahramanlık hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyenin metni, Âşık Hüseyin Sa'i tarafından yayımlanmıştır. Yayımlanan kitapta Emir Ersalan Rumi, Zal u Rudabe, Âşık Ali ve Esmer Hanım adlarında üç hikâye vardır.

Şahıs kadrosunda Minuçehr Şah, Zal, Mihrab Şah, Rudabe, Gülendam, Tehmine, Sührab, Keykavus, Rüstem, Efrasyab, Cihangir, Berzu, Huri-lika, Timur bulunur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Minuçehr Şah'ın Zal adında bir oğlu olur. Çocuk altı yaşına kadar Simurg yuvasında büyür. Daha sonra çocuğu oradan alıp dayılarına verirler.

Çocuk delikanlı olur. Yardımcısı ona Mihrab Şah'ın kızı Rudabe'den söz eder. Zal, Rudabe'ye âşık olur. Bu arada cariyeler de Rudabe'ye Zal'dan söz ederler. Rudabe de Zal'a âşık olur.

Zal, babasına mektup yazar, Rudabe'yi istemesini belirtir. Minuçehr Şah, vezirini Mihrab Şah'a gönderir, Rudabe'yi istetir. Mihrab Şah, rıza gösterir ve gençleri evlendirirler. Kırk gün kır gece düğün yapılır.

Aradan zaman geçer Zal'ın bir oğlu olur. Çocuğun adını da Rüstem koyarlar.

Rüstem altı yaşına geldikten sonra dayıları bakar. Onu, mektebe gönderdiler. 16 yaşına geldiğinde seferlere çıkar.

Burada Gülendam ve Tehmine adlı kızlarla evlenir. Tehmine'nin yanında bir müddet kaldıktan sonra ayrılır. Hanımına şayet oğlu olursa verdiği pazubendi onun koluna takmasını söyler. Tehmine'nin Rüstem'den bir oğlu olur. Çocuğun adını Sührab koyarlar. Onu da dayıları alır, çocuk 16 yaşına gelinceye kadar onlar bakar.

Sührab, annesine babasının kim olduğunu sorar. O da babasının Zaloğlu Rüstem olduğunu söyler ve çocuğun koluna Rüstem'in verdiği pazubendi takar.

Bunun üzerine Sührab sefere çıkar. Seferde iken gördüğü Mehlika adında güzele âşık olur.

Sührab'ın ordusunu gören Keykavus ise korkudan Rüstem'i çağırır. Böylece Sührab ile Rüstem savaşa tutuşur. Birbirlerini bir türlü yenemeyen baba oğul en sonunda Sührab galip gelir. Rüstem Sührab'a öldürmemesini söyler. Bunun üzerine ikinci kez savaşırlar. Bu kez Rüstem galip gelir. Böylece Rüstem bazuband sayesinde Sührab'ın kendi oğlu olduğunu öğrenir. Ağlamaya başlar. Bu sırada Sührab can verir. Bunun üzerine Allah Teâla Tehmine ile Rüstem'e bir erkek evlat verir adını da Efrasyab koyarlar. Rüstem'in diğer eşi Gülendam'dan da bir erkek evladı olur. Adı da Cihangir'dir.

Cihangir de babasının kim olduğunu öğrenmek için anasının yanına gider. Biraz site mlidir. Ondan atasının kim olduğunu sorar. Anası ona atasının kim olduğunu söylemek istemese de en sonunda Gülendam atasının kim olduğunu söyler. Pazubandı çıkarıp koluna sarar. Böylece Cihangir atasını aramak için yollara düşer. Yolu öyle bir yola düşer ki babası Rüstem ile savaş ortasında kalır. Babası ile savaşa dururlar. Rüstem ile Cihangir'in savaşını Rüstem kazanır. Cihangir'i öldüreceği sırada Cihangir, atasını görmediğini söyler. Bunun üzerine Cihangir ile Rüstem birbirlerine dörtlükler okumaya başlarlar. En sonunda kolundaki bazuband ile birbirlerini tanırlar. O sırada karşılırlarına Berzu gelir. Berzu Sührab'ın oğludur. Bunu tanıyan Rüstem yine ağlamaya

başlar. Böylece Berzu Huri-likâ ile evlenir ve gider. Huri-likâ'nın Berzu'dan Timur adında bir oğlu olur. Timur babasını bulmak üzere yollara düşer. Çin yollarına gittiğinde bir güzele âşık olur. Yollarda Rüstem ile karşılaşır ve savaşa dururlar. Savaşı Rüstem kazanır. Huri-likâ'nında orada olması ile kolundaki bazubanddan onu tanırlar. Rüstem bunun üzerine ağlamaya başlar ve destan burada sona erer.

Kaynakça:

Âşık Hüseyin Sa'i, *Âşık Dastanları Emir Erslan Rumi-Zal u Rudabe-Âşık Ali ve Esmer Hanım*, İran, 1381, s. 33-90.

ZALOĞLU RÜSTEM

Yiğitlikleri, başarıları, Türk kültüründe kendisine yer bulabilmiş İran destan kahramanıdır. Hikâyeler, devler, Anka kuşu, yedi bin yaş olan ömür vs. gibi muhayyel unsurlarla örülmüştür.

Destan; "Rüstem-i Dâstân", "Rüstem-i Zâl", "Pûr-ı Zâl-i Zer", "Pûr-ı Destan", "Tehemten" gibi adlarla bilinir. Cemşîd soyundan gelen Neriman büyük dedesidir. Silsile şöyledir: Neriman'nın oğlu Sam, onun oğlu Zal, Zal'ın oğlu da Rüstem'dir. Rüstem'in oğlu ise Sührab'dır. M.Ö. 4. asırda Keykâvus zamanında yaşadığı sanılmaktadır. Turan hükümdarlarıyla ve Efrasiyâb ile savaşlar yapmıştır. Siyavûş'u öldürmüş, Güştâb'ı esaretten kurtarmış, İsfendiyâr ile savaşmıştır. Saçı, kaşı ve kirpikleri beyaz olarak doğduğu için Zâl lakabı ile anılmıştır.

Şahıs kadrosunda Dal, Zal, Rüstem, Kahraman-ı Katil, Zeyneb Hanım, Haydar-ı Kerrar, Üç erkek kardeş bulunur. Hayvan olarak Zümrüdü Anka ile altı ayaklı aygır karşımıza çıkar.

Hikâye anlatıcısı Behçet Mahir'den derlenen metnin özeti şöyledir:

Destanın özeti şöyledir:

Keon-i mekân içerisinde hükümdar Dal ve onun çok güzel pehlivan oğlu Zal yaşar. Zal'ın güzelliğini pehlivanlığını bilmeyen yoktur. Oğluyla övünen Dal, ona uygun bir kız bulacağını ve böylece çok güzel bir toruna sahip olacağını söyler. Dal'ın böyle büyük konuşması Allah'ın hoşuna gitmez.

Zal evlenme çağına gelince Dal oğlunu evlendirir. Zal'ın eşi hamile kalır. Aradan beş ay geçince müneccimler çocuğun yaşayacağını ama kimsenin görmek istemeyeceğini söylerler. Yedi ay sonra çocuk doğar. Annesi dahi hiç kimse çocuğun yüzüne bakmak istemez. Dal, çocuğun çaputlara sarılıp bir sahrada kuşlara yem olarak bırakılmasını emreder. Çaputlara sarılan çocuk boş bir çöle bırakılır.

İnsanların ve kuşların dilini bilen Zümrüdü Anka, çocuğu görüp selvi ağacındaki yuvasına götürür. Yedi yıl çocuğu emzirip büyütür. Adını da sülâlesi bilinsin diye Zaloğlu Rüstem koyar.

Zümrüdü Anka'nın civcivleri on beş yaşına girince, kocaman bir dev gelip yavruları yemek ister. Dev civcivleri yemek için selvi ağacına tırmanırken gövdesinin yarısı ağaçta yarısı yerde durur. Zaloğlu Rüstem Anka kuşunun önceden kendisine verdiği kalkanla ejderhayı ağaca yapıştırıp öldürür. Fakat onu öldürdüğünü anlayamaz. Anka kuşu yuvaya dönüp ejderhayı ölü bulunca civcivlerini ejderhadan kurtaran Rüstem'e bütün hakkını helal eder. Allah'ın kendisini çok kuvvetli yarattığını bunun bilincinde olmasını Rüstem'e öğütler.

Zaloğlu Rüstem yirmi bir yaşına gelince Zümrüdü Anka denizden iki atın çıkacağını ve atlarda aygır olanı perçeminde tutup bırakmamasını öğütleyip salar. Denizden bir kısrağ bir de aygır çıkar. Bunlar birlikte Rüstem'i denize çekmek isterler. Rüstem aygırın perçeminden tutup çeker. Aygıra tutunan kısrağ dayanamayıp suya batar. Aygır da suyun üzerinde kalır. Anka kuşu saklandığı yerden çıkıp artık aygırın hem denizde hem de karada yaşayabileceğini ve Rüstem'i yer yüzünde taşıyacak tek bineğin o olduğunu söyler. Yaşadığı sürece o aygıra binmesini öğütler.

Düşmanlar Dal hükümdarının ülkesini işgal edip bütün kalelerini ele geçirirler. Bunu gören Zümrüdü Anka, Rüstem'e dedesinin ve babasının kim olduğunu onların dara düştüklerini mutlaka onlara yardım etmesi gerektiğini anlatır.

Zaloğlu Rüstem, Anka'yı dinleyip dedesini ve babasını düşmanlardan kurtarmak için yola çıkar. Dal'ın kalesine yaklaşıncı bir nara atar. Düşmanları bölerek kale kapısına varır. Dedesinin huzuruna çıkıp el öptükten sonra kendisini tanıtır. Dal'ın torunu olduğunu

Zümrüdü Anka tarafından beslenip büyütüldüğünü anlatır. Dal böyle yiğit bir toruna sahip olduğu için kıvanç duyar.

Zaloğlu Rüstem'den önce Kahraman-ı Katil adlı biri yaşamıştır. Bir gün Kahraman-ı Katil üç oğlunu ve tek kızını çağırıp onlara artık yaşlandığını kendisinden sonra Zaloğlu Rüstem'in yaşayacağını onunla dost olarak yaşamalarını çocuklarına öğütler. Ozamanda koca koca devler, su başlarını kesip genç kızları kurban istemektedir. Bütün halk bundan bıkmış usanmıştır. Herkes toplanıp Rüstem'in devlerle mücadelesi için Dal'a mektup yazarlar. Durumdan haberdar olan Rüstem, devlerle mücadele için hazırlıklara başlar. Zaloğlu Rüstem devlere sadece bir kez kılıç vurulacağını ikinci vuruşta devlerin dirileceğini büyüdükçe büyüyeceklerini bildiğinden, dev cenginde her bir deve karşı kılıcını sadece bir kez kullanır. Zaloğlu Rüstem su başlarını kesen gençleri yiyen Kuh-ı Kaftan gelen devlerle mücadele edip bir kısmını öldürür geriye kalanlar ise kaçır. Rüstem onları aramaya koyulur. Nereye kaçtıklarını bir türlü bulamaz. Dedesi ile babasının yanına döner. Onlardan devlerin yerini sorar. Devlerin Kuh-ı Kafta kaçtıklarını öğrenir.

Bu arada yeryüzündeki bütün hükümdarlar, Rüstem'in devlerle mücadelesi karşılığında Dal'a her yıl haraç vereceklerini bildirirler. Rüstem, denizden çıkan altı ayaklı aygırına binip karada ve denizde ne kadar dev varsa hepsini öldürür. Devler bitti, diye geri döner. Dönüş sırasında yeryüzünde kendinden daha yiğit daha pehlivan birinin olmadığı büyüklüğüne kapılır. Yolda karşısına çıkan bir kedi kendisine musallat olur. Rüstem, kendinin kendisinden küçük olduğunu onu bir hışımla yere serebileceğini bunun için kendi yolunda gitmesini söyler. Bunu der demez kedi Zaloğlu'nun yüzünü öyle bir cırmalar ki Rüstem yere yıkılır. Kendine gelince kediyi göremez. Gaipten "Ey Zaloğlu Rüstem! Kendine fazla güvenme bir kedi seni ağılattı yere serdi." diye bir ses duyar. Kalkıp yoluna devam eder.

Aradan biraz zaman geçince Kuh-ı Kaftaki devler, tekrar dünyaya musallat olurlar. Zaloğlu Rüstem, aygırına binip onlarla mücadeleye girişir. Çoğunu öldürür. Canlarını kurtarmak isteyenler de Kuh-ı Kaftan yolunu tutar. Billur-ı Azam'ı aşır Kuh-ı Kafta varır. Devlerle otuz altı kez savaşır. Devlerin çoğu ölür diğerleri de yerin altına kaçır. Yeryüzünde yaşayan insanlar Rüstem'in Kuh-ı Kafta öldüğüne inanırlar.

Kahraman-ı Katil'in oğulları babalarına gelip Rüstem'in Kuh-ı Kafta öldüğünü söylediklerinde Kahraman-ı Katil Rüstem'in yeryüzünde yaşadığını her şeyi bilenden haber aldığını anlatır. Zaloğlu Rüstem, Kuh-ı Kaftan ayrılıp dünyaya yetişir. Kahraman-ı Katil'in çiftliğinden geçerken bir çınar dibinde uyuyuverir. Kahraman-ı Katil'in kızı Zeynep Hanım, çiftliği dolaşırken çınar ağacının dibinde uyuyan bir pehlivan görür. Baka baka pehlivana âşık olur. Zaloğlu uyanınca karşısında nazenin bir dilber görür. O kadar çok susamıştır ki dilberden bir tas su ister. Kız su yerine yiğide bir tuluk süt verir. Zaloğlu sütü su sanıp kafasına diker susuzluğu giderilmediği gibi harareti iyice artar ve içtiğinin su değil süt olduğunu anlar. Zaloğlu kızıdan süt değil su istediğini kendisine neden sütün verdiğini sorunca kız, çiftliğindeki membalarda su yerine sütün aktığını söyler. Dilberin güzelliğini gören Zaloğlu da ona âşık olmuştur. Kız ona nerden geldiğini ve nereye gideceğini sorar. Zaloğlu Rüstem Kuh-ı Kaftan geldiğini dedesinin kalesine gideceğini söyleyince, kız da kendisini tanıtır. Kardeşlerinin kol beyleri oldukları yollardan gitmemesini söyler. Buna sinirlenen Zaloğlu, kızın büyük kardeşinin kol beyliği yaptığı tarafa sürer. Kızın büyük abisi, kendi bölgesinde giden bir yabancı görünce ona bir ok atar. Ok Zaloğlu'nun böğrüne saplanır. Zaloğlu oku böğründen çıkarıp adama geri atıp yoluna devam eder. Büyük kardeş oku alıp babasına gider. Kahraman-ı Katil pehlivanın Zaloğlu olduğunu söyler ve bütün çocuklarına onunla iyi geçinmelerini tembih eder. Zaloğlu Rüstem dedesi Dal ve babası, Zal'ın kalesine gidip onların huzuruna çıkar. Ailesine ve halkına, başından geçenleri bir bir anlatır.

Aradan bir zaman geçer. Rüstem dedesine elinden su yerine süt içtiği dilbere âşık olduğunu onun kuvveti ve güzelliğiyle kendisine lâıyk bir eş olduğunu söyleyip Zeynep Hanım'ı görmek için dibinde uyuduğu çınarın bulunduğu alana gider. Onun gelişini gören Zeynep, cariyeleriyle beraber hoş geldine gider. Kahraman-ı Katil'in oğulları da babalarının tavsiyeleri üzerine Rüstem'i hoş karşılayıp babalarının yanına götürürler. Kahraman-ı Katil, yedi bin yaşına girdiğini bundan sonra geleceklerin yedi yüz, ahir zamanda ise insanların altmış yetmiş yaşına ancak gelebileceklerini Rüstem'e anlatır. Her zaman hakkın yolunda olmasını, herkese iyi davranmasını yedi bin yıl süren ömür sonunda da ihtiyarlığın ve ölümün geleceğini öğütler. Bu öğütleri

dinleyen Rüstem daha sonra ülkesine döner. Aradan bir zaman geçer. Dal ibni Zal, Kahraman-ı Katil'in huzuruna çıkıp torunu Rüstem için Kahraman-ı Katil'in kızı Zeynep hanımı ister. Kahraman-ı Katil, onun bu teklifini kabul eder. Rüstem ve Zeynep için düğün yapılır. İki âşık muradına nail olur.

Bu arada devler birleşip tekrar yeryüzündeki halka huzursuzluk verirler. Rüstem, devlerden bir tanesini dahi bırakmamak düşüncesiyle dev cengine başlar. Otuz altı yıl devlerle mücadele eder. Rüstem ile Zeyneb'in düğünlerinden dokuz ay dokuz gün ve dokuz dakika sonra. Zeynep Hanım'ın bir oğlu doğar. Adını Haydar-ı Kerrar koyarlar. Haydar-ı Kerrar büyüüp on sekiz yaşına girer. Zeynep Hanım, bütün düşmanların birleştiğini ve Dal'ın kalelerine saldırmaya geldiklerini görünce oğluna onu bugün için büyüttüğünü babasının yerini tutup düşmanların kalelerine girmelerine izin vermemesini söyler.

Haydar-ı Kerrar, düşmanla mücadeleye girişmek için büyük dedesinden izin ister. Daha sonra dedesi Zal ile birlikte, düşmanlarla savaşı. Bu savaş on sekiz yıl sürer. Zaloğlu Rüstem yetmiş dev öldürür. "El aman!" diyenler ise yerin altına kaçır. Zaloğlu da yeryüzünde artık devlerin kalmadığı düşüncesiyle ülkesine döner. Ülkesine varınca bir nara atıp düşmana saldırır. İki yıl süren savaş sonucunda çok ölen olur. Sağ kalanlar kaçıp canını kurtarır. Savaş sırasında Kahraman-ı Katil'in iki oğlu ölür, Zeyneb Hanım yaralanır. Savaş bitince Rüstem oğlunu ve eşini alarak kalelerine gelir. Ama Dal'ı, Zal'ı ve Kahraman-ı Katil'i bulamaz. Çünkü onlara verilen ömür tükenmiştir.

Kaynakça:

Ay ile Yıldız, *Zaloğlu Rüstem*, Ayyıldız Kitabevi, İstanbul, Tarihsiz 128 s.

Âşık Hüseyin Sa'i, *Âşık Dastanları Emir Erslan Rumi-Zal u Rudabe-Âşık Ali ve Esmer Hanım*, İran, 1381, s. 33-90.

Genceli Nizamî-Heft Peyker (Yedi Suret), (Farsçadan Çeviren Mehmet Emin Yümnî, Hazırlayan: Aytekin Yıldız), Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2013, s. 523.

Korok, Remzi Daniş, *Zaloğlu Rüstem*, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1981.

Özgen, Rasim, Zâloğlu Rüstem (Şark Mitolojisinin En Büyük Aşk, Kahramanlık, Macera Romanı), Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1962.

Sakaoğlu-Saim, Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri I*, Atatürk Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 41-42, 366-407.

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 98.

ZAMAN HAN

Gürcistan sahasında anlatılan halk hikâyesidir. Mehmed Sadaklı'nın anlattı hikâye ile ilgili olarak Faruk Erdoğan bir yüksek lisans tezi gerçekleştirmiştir. Söz konusu tezde *Mihrali Bey Destanı*, *Şehzade Neriman ve Şehzade Ferman Destanı*, *Rüstem ve Zöhrab Destanı*, *Abbas ile Rahile Destanı*, *Zaman Han Destanı*, *Lom İsmayil Destanı*, *Rehim Çoban Destanı*, *Âşık Mehmed Sadaklı'nın Kars ve Tiflis Seferi Destanları* üzerinde çalışmıştır.

Sözkonusu hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâyenin sonunda âşıklar vuslata ermektedir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Duman Han, Zaman Han, Kirman Şah, İlgar Şah, Vugar Şah, Gülgez Hanım, Mehmet oluşturur. Mekân olarak da Nahçıvan, Fransa, İran karşımıza çıkar.

Hikâye Faruk Erdoğan tarafından şöyle özetlenmiştir:

Hanlık dönemleri zamanında Nahcivan'da yaşayan Duman Han adında biri vardır. Bu hanın İlgar ve Kirman adında çok iyi iki dostu vardır.

Aradan biraz zaman geçer, İlgar Şah'ın bir oğlu olur, adını Vugar koyarlar. Aynı zamanlarda Duman Han'ın da bir oğlu olur, adını Zaman Han koyarlar. Duman Han'ın isteği üzerine bu iki çocuğu Duman Han yetiştirir. Bu çocuklar büyürler Fransa'da yüksek tahsil alırlar. Zaman Han Eldar Bey'in kızı Gülgez Hanım'a sevdalanır. Bu durumu Vugar Şah bilmez aynı kıza Vugar Şah da delicesine vurulur.

Bu durumu gören Zaman Han, dostunun gönlünü kırmaz ve babası aracılığı ile sevdiği kızı Vugar Şah ile evlendirir. Bu evlilikten sonra Vugar Şah, İran'a babasının yanına döner bir müddet sonra babası ölür ve babasının yerine Şah olur. Aynı esnada Duman Şah da ölür yerine oğlu Zaman Han geçer. Ancak Zaman Han, Gülgez'in hasreti ile saltanatı yönetemez ve bütün varlığını kaybederek sefil biri olur. Son çare vatanından ayrılır, İran'a Vugar Şah'ın yanına gitmeyi düşünür.

Zaman Han, yola düşer. Vugar Şah'ın sarayına gelince, Vugar Zaman'ın pejmürde haline bakarak onu kovdurur. Zaman bir suyun kenarına gelir ve burada onu nurani bir ihtiyar karşılar ona bir bohça emanet eder ve ortadan kaybolur. Akşam olunca geri gelen ihtiyar delikanlıyı aynı yerde bohçayı açmamış bir halde görünce bohçayı ona verir ve içinde paralar olan bohçayı Zaman Han alır. Aynı ihtiyar Zaman Han'ı hana götürür burada Mehmet adında bir adam vardır. Ondan rica eder ve Zaman Han'a burada bir iş bulur.

Bir gün Vugar ve Gülgez otururken Gülgez, olanı biteni Vugar'a anlatır. Ertesi gün yemekhaneye soylu bir kadın gelir, Zaman Han'ın masasına oturup yemek yer ve yemeğin parasını öder. Yemekhaneyi 10 yıllığına Zaman Han'a işletmesi için verir. Aynı kadın ertesi gün gelir ve Zaman Han'la kızını evlendirmek ister. Zaman Han da kabul eder. Düğünlerine Vugar Şah da davet edilir. Zaman Han, burada Vugar Şah'ı küçük düşürecek şeyler söyler. Vugar Şah, söz alıp olanı biteni anlatır. Zaman Han'a; 'Sana para dolu bohçayı getiren ihtiyar, benim dayımdı. Seni yemekhanede çalıştıran benim dayımın oğluydu. Sana o yemekhaneyi kiralayan benim annemdi, düğününde yanında oturan o kız benim canımdan aziz kardeşimdir. Onu ben sana verdim.' Deyince, Zaman Han her şeyi anlar. Vugar'la sarılıp görüşürler.

Bunu gören bir âşık meclise gelir ve Zaman'la Vugar'ın başından geçenleri şiir ile beyan eder.

Kaynakça:

Erdoğan, Faruk, Âşık Mehmet Sadaklı'nın Hikâye ve Şiirlerinin Tematik İncelemesi, Ardahan, 2022, s. 31- 32, 285-300, (Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ZARİADR VE ODATİDA

Eski İskitlere / Sakalara ait aşk konulu destandır. MS. IV. yüzyılda yaşayan Hares Mitilenskiy vasıtasıyla elimize ulaşmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Turan ırkından olduğu kabul edilen İskitlerin, Kızılderililerin de ataları olduğu sanılmaktadır. İskitler hakkında Grek, Pers, Asur ve Çin kaynaklarında bilgilere rastlanmaktadır.

Destan, S. Bahadırova ve S. Amhedov'a ait *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri* adlı kitapta şöyle özetlenmiştir:

"Hazar denizi ile Sırıderya arasında yaşayan halkın hükümdarı Zariadr'dır. İskit hükümdarı Omarg'ın Odadita adlı güzel ve akıllı bir kızı vardır. Odadita düşünce Zariadr'ı görür ve âşık olur. Aynı şekilde Zariadr da Odadita'yı düşünce görür ve âşık olur. Zariadr kız için elçi gönderir. Hükümdar Omarg tek kızı olan Odadita'yı vermek istemez. Omarg kızının kendi yurdundaki bütün yiğitleri kızın önünden geçirtir. Kız, elindeki şarap dolu altın kâseyi vereceği yiğitle evlenecektir. Zariadr İskit giysileri giyerek gelir ve kız altın kâseyi Zariadr'a verir. Bu şekilde âşıklar kavuşurlar."

Kaynakça:

Bahadırova, S.-S. Amhedov, (Aktaran-Hazırlayan: Ali Abbas Çınar), *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri*, Muğla, 2004, s.164.

ZARİNA VE STRİANGİYA

Eski İskitlere / Sakalara ait aşk ve kahramanlık konulu destandır. Diodor, Ktsiy tarafından yazılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Turan ırkından olduğu kabul edilen İskitlerin, Kızılderililerin de ataları olduğu sanılmaktadır. İskitler hakkında Grek, Pers, Asur ve Çin kaynaklarında bilgilere rastlanmaktadır.

Destan, S. Bahadırova ve S. Amhedov'a ait *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri* adlı kitapta şöyle özetlenmiştir:

"Sakaların hükümdarı ölünce yerine hanımı Zarina hükümdar olur. Zarina cesur, kahraman ve güzel bir kadındır. Sakalar ve Midiya arasındaki savaşta Midiya'nın hükümdarı Striangiya, Zarina'yı yaralar."

Onu at üstünden düşürür. Zarina güzel görünüşü ile Striangiya'yı kendine hayran bırakır. Striangiya onu esir almaz ve evine gönderir. Parfiya hükümdarı Zarina'ya kendisiyle evlenmesini, aksi halde savaş açacağını söylediği bir mektup gönderir. Parfiya hükümdarının amacı Zarina'nın yurdunu ve halkını almaktır. Zarina onun teklifini geri çevirir. Savaş yapılır. Parfiya hükümdarı onunla zorla evlenir. Zarina yurdunun bağımsızlığı için mücadele eder. Zarina esir edilen kendi askerlerinin yardımıyla, yurdunu kurtarmaya çalışır. Esirlerin içinde Striangiya da vardır. Zarina Striangiya ile birlikte Parfiya hükümdarına karşı savaş başlatır. Parfiya hükümdarı yenilir ve Zarina esir düşen askerlerini kurtarır. Striangiya Zarinaya âşık olur. Zarina Striangiya'yı reddeder. Bunun üzerine Striangiya aşk ateşiyle yanarak, sonunda intihar eder."

Kaynakça:

Bahadırova, S.-S. Amhedov, (Aktaran-Hazırlayan: Ali Abbas Çınar), *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri*, Muğla, 2004, s. 164-165.

ZAVURBEK

Karaçay-Malkar destanlarından. Hacimsiz bir destandır. Destanda, Abaza eşkiyasının saldırısına uğrayan Zavurbek'in çektikleri konu edilir.

Destan, metni Ufuk Tavkul tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Karaçay-Malkar Destanları, adlı kitapta yayımlanmıştır. Destanın tamamı manzumdur. Dizeler arasında ölçü birliği olmayıp, dize sayıları 8-17 arasında değişir.

Ufuk Tavkul, destan hakkında şu bilgileri verir:

"Zavurbek'in koyun sürülerinin bulunduğu dağ çiftliğine misafir gibi gelen Abazalar, Zavurbek'ten çok azgın olan çoban köpeklerini bağlamasını isterler. Köpeklerin bağlanması üzerine Abazalar saldırarak Zavurbek'i öldürürler, kız kardeşini de bağlarlar. Eşkiyaların lideri, Zavurbek'in ölüsünü bir kazana attırarak kaynattırır. Bu sırada köyde olan Zavurbek'in ağabeyi, gece gördüğü kötü bir rüyanın tesiriyle kardeşlerini yoklamak üzere dağdaki çiftliğe gelmektedir. Çiftliğe

ulaştığında, havlayan köpeklerin önüne çıkmamasından kuşkulandır ve gizlice çiftliğe yaklaşır. Burada feci manzara ile karşılaşır ve kamasını çekerek eşkıyaları öldürür. Ancak mücadeleden yorgun düşen Zavurbek'in ağabeyi, en sona kalan eşkıyaların lideri ile başa çıkamaz. Kız kardeşine seslenerek, bağlı olduğu yerden kurtulup çoban köpeklerini serbest bırakmasını ister. Zavurbek'in ağabeyi eşkıya ile boğuşurken, yetişen köpekler eşkıyayı parçalarlar."

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 341-347.

ZAYATÜLEK İLE HIVHİLİV

Başkurt destanlarından. Mitolojik unsurların çok sayıda olduğu vöe aşk konusunun işlendiği bir destandır. Tatarlar arasında oldukça yaygın olan Zayatülek ile Sıslu adlı destanda büyük oranda benzerlik gösterir. İki destanın da motif ve epizot yönünden müşterek unsurlar oldukça fazladır. (Bkz. *ZAYATÜLEK İLE SISULU*).

Destanda hadiseler su altı dünyasında geçer ve büyük mücadelelerden sonra Zayatülek sevdiği kız Sıslu'yu alıp yeryüzüne çıkmaya muvaffak olur.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan destanın Türkiye Türkçesine aktarılmış metni 2014 yılında yayımlanmıştır. Destanda dizeler 7 hecelidir.

Destanda kahraman olarak *Semer Han*, *Zayatülek*, *Hıvhılıv*, *Zayatülek'in altı ağabeyi*, *Aslıkülsüz*; ırmak olarak *Aslıkül*, *Dim*; orman olarak *Avkan*; dağ olarak *Karağas*, *Balkantav*; at olarak da *Kök Tulpar*, *Akboz* isimleri karşımıza çıkar.

Türk Destanlarında Su Altı Dünyası" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında bu destanı da ele alan Erkan Karagöz, destanı şu şekilde özetlemiştir:

Bundan nice yıllar önce Aslıkül ile Dim Irmağı arasında gücünün ve servetinin ünü çok uzaklara yayılan Semen Han adında

bir han varmış. Semer Han her türlü oyunu, eğlenceyi ve avlanmayı seviyormuş. Semer Han'ın iki karısı varmış. İlk karısından altı tane oğlu olmuş. İkinci karısından çok güzel, nur yüzlü bir oğlu daha olmuş. Ona Zayatülek ismini vermişler. Zayatülek yakışıklılığının yanı sıra, daha çocuk yaşından itibaren kahramanlığıyla da dikkat çekmiş. Oyunlarda kavga çıksa, akranlarını dövermiş.

Çocuklar biraz büyüyünce Semer Han onları on iki kanatlı ak çadırına çağırtmış ve onlara "Yavrularım, siz artık büyüdüünüz. Şimdi ok atma, at çaptırma, kuş uçurup avlanma hünerlerinizi göstermenizin zamanı geldi. Hemen şimdi yıldı sürüsüne gidip gemliğinizi şingirdatınız; hangi at size doğru bakarsa, onu alınız. Yedeğinize de bir avcı kuş alınız. Avda kimin kuşu, neyi avlarsa onu bana getiriniz!" demiş.

Semer Han'ın oğulları yıldı sürüsüne gidip gemlerini birer birer şingirdatmışlar. Büyük hanımından olan altı oğluna çok büyük altı aygır bakmış. Zayatülek şingirdatınca da ona yapağını bile dökmeyen boz aygır bakmış. Uçurmak için kuş seçtiklerinde Zayatülek'in altı abisinden kimisi kartal, kimisi laçın, kimisi de doğan almışlar. Zayatülek'e de ağabeyleri "sana ak baykuş yarar" deyip vermişler.

Semer Han'ın oğulları atlarına binip avcı kuşlarını alarak ava çıkmışlar. Zayatülek tüylü aygırına binmesiyle beraber onun atı gök tulpara dönüşmüş. Bu durumu gören ağabeylerin kıskançlıkları tutmuş. Zayatülek'in altı ağabeyi Avkan ormanına varınca gölün üzerinde küme küme uçan turnaları, kırkazlarını ve ördekleri avlamak için avcı kuşlarını havalandırmışlar. Ama hiçbirinin kuşu bu avları yakalayamamış. Onun yerine sıçan, köstebek yakalayıp sahiplerinin eyer başına konmuşlar. Onların seçtikleri kuşlar aslında ya baykuş ya da sarı tepeli doğanmış. Yanıldıklarını anlayan altı kardeş çok utanmış. Zayatülek ise ağabeylerinin baykuş diye verdikleri kuşu uçurmuş. Onun kuşu havaya atılan bir ok gibi fırlayarak, şimşek gibi kıvrılıp turnaları, kazları, ördekleri düşürmeye başlamış. Baykuş diye Zayatülek'e verdikleri bu kuşun şahin çıkıp pek çok kuşu avlamasına ağabeyleri hem çok kızmış hem de onu çok kıskanmış. Zayatülek avdan ganimetle dönerken ağabeyleri de kızara bozara yakaladıkları sıçanları ve köstebekleri babalarının önüne koymuş. Semer Han bu hâli görünce

kızgınlığından kaşlarını çatmış ama Zayatülek'in avladığı turna, kaz ve ördekleri görünce yüzü gülmüş. Sevincinden Zayatülek'e kıymetli taşlarla bezenmiş bir kemer hediye etmiş. Altı oğlan bu durumdan dolayı çok horlanmışlar.

Ertesi gün yedi oğlan tekrar ava çıkıp ırmak ve göl boylarında avcı kuşlarını geyik, tilki ve kurt yakalamak için uçurmuş. Semer Han'ın ilk hanımından olan altı oğlu altı sıçan yakalamış. İkinci hanımından olan Zayatülek ise ağzı kanlı bir kurt, yalpalaya yalpalaya yürüyen bir boz ayı ve güzel bir kız gibi bezenmiş, kulağı benli bir tilki tutmuş.

Döndüklerinde Semer Han, Zayatülek'e getirdiği hayvanlar için ok ile yay hediye etmiş. Diğer altı oğlan rezil olup Zayatülek şan almış.

Semer Han bu sefer oğlanlarını at çaptırarak sınamak istemiş. Zayatülek'in ağabeyleri toplanıp "At koşturmada biz dinlenmek için duralım, onun boz tulpar atının tabanına çivi çakalım. Atı arkada kalınca şanın, şöhretinin bir önemi kalmaz." diye konuşup anlaşmışlar.

Üçüncü gün bunlar yarışa çıkmış. Yolun ortasına geldiklerinde en büyükleri, kardeşlerine "Haydi biraz durup dinlenelim, sonra yarışa devam ederiz!" demiş. Hepsi de buna razı olup atlarından inerek dinlenmeye başlamışlar.

Zayatülek uyuyup kaldığı zaman en büyük iki ağabey onun gök tulpar atının tabanına çivi çakmış. Kardeşler dinlendikten sonra atlarına binip yarışa devam etmişler. Fakat Zayatülek'in tulparı aksayıp kalmış. O zaman tulpar dile gelip "Sen üzengiye sertçe basıp var gücünle iki kaburgama kan çıkaracak gibi birer defa vur." demiş.

Zayatülek'in atın kaburgasına sağlı sollu vurmasıyla birlikte vurulan yerden kan sıçramış; hemen o an atın tabanına çakılan çiviler düşmüş; Kök tulpar at kanadını açıp ok gibi fırlamış. Zayatülek bir hayli önde olan ağabeylerini geçip, epeyce de arkada bırakıp birinci olmuş.

En iyi aygırlarla da Zayatülek'in kötü aygırını geçemeyen altı kardeş gene rezil olmuş. Zayatülek bahadır olmuş. İyiye kinlenen ağabeyleri toplanıp "Zayatülek'ten nasıl kurtulmalıyız? O ölmeyince bize şan da huzur da gelmez! Bu gece öldürelim!" deyip anlaşmışlar. Fakat onların bu art niyetlerini Kök Tulpar at sezip Zayatülek'e "Ağabeylerin bu gece

seni öldürmeyi düşünüyor. Gece olunca ben çadırın arkasına gelirim. İki kaburgama kamçıyla birer defa vur. Sonra gözden kayboluruz” diye tembihlemiş. Akşam olduğunda Kök Tulpar atın söyledikleri aynen olmuş. Zayatülek ağabeylerinden Kök Tulpar ata binerek kurtulmuş.

Zayatülek, Aslıkül boyuna çıkıp Karağay dağına gelmiş. Atını otlatmaya gönderen Zayatülek gecenin karanlığında parlayan gölün güzelliğine hayran hayran bakarken bir ışığın gezindiğini görüp şaşırılmış. Zayatülek ışığın olduğu yere gizlice yaklaşıncı büyükçe bir taş üzerinde altın tarakla altmış karış uzunluğundaki kara saçlarını tarayan su kızı oturmaktaymış. Yiğit, kızın güzelliğine hayran kalıp uzun süre kendine gelemeyen bakıp durmuş. Kıza yavaş yavaş yaklaşıp ona hissettirmeden ipek gibi altmış kulaç kara saçlarından yakalamış. Su kızı kurtulmaya çalışsa da yiğit onu bırakmamış. Bu şekilde bileği güçlü yiğitten kurtulamayacağını anlayan kız yalvarmaya başlayarak “Ey yer oğlu, ne olur beni bırak! Ben su kızıyım. Eğer sudan ayırırsan, beni helak edersin. O zaman kendin de ölürsün.” demiş. Ne kadar yalvarsa da yiğit, kızı bırakmamış. Ona âşık olup “Yıldız saçıp gece boyu durmadan geldim. Adını, ilini bilmiyorum, söyleyiver güzel kız. İkimiz birlikte olup yuva kuralım.” demiş. Kız da ona “Güzel yiğit gürlüde, benim adım Hıvhlıv. Beni isteyip vuruşma, sana denk olmam. Nurdan doğan nesilim. Sözü uzatma, beni bırak yer oğlu, babam duyarsa harp edip başına kıyamet salar.” demiş. Fakat yiğit onu gene bırakmamış. Hıvhlıv tekrar yiğide “Zayatülek, genç yiğit, gençliğine doyasın. Gölün kızı güzel diye, suda cansız kalıp tulpar atınla ak şahin avcı kuşundan ayrı kalırsın.” diyerek daha da korkutmaya çalışmış. Zayatülek o taraflı bile olmayarak her şeyden vazgeçebileceğini söyleyip “Seninle su altına girip seninle olayım” demiş. Hıvhlıv buna razı olmayıp bu yiğitten ne yapıp edip kurtulmayı düşünmüştü. Ona altın tarak ile altın saç bağını hediye etmeyi teklif ederek “Eğer su altına benimle birlikte gelersen ölürsün, biz birbirimizin olamayız.” demiş. Zayatülek hediyeyi kabul etmeyerek Hıvhlıv’a “Dokuz ay boyunca beni karnında taşıyıp beli bükülen anamdan, aksakallı babamdan vazgeçip, su dibine inip, senin için öleyim.” demiş. Bu sözden sonra Hıvhlıv yumuşar gibi olup “Yiğit ağzını yum, gözünü kapat, benim saç örgüme sıkıca tutun, göl dibine dalıyoruz.” demiş.

Zayatülele göl dibine inip gözünü açınca ikinci bir sihirli dünyayı görmüş. Erkin çiftlikte hesabının sayısı belli olmayan yıklar otlayıp gezmekte, şarlayıp akan ırmaklarında altın balıklar oynamakta, derin derin göllerinde çeşit çeşit ördek, akkuş, kır kazları yüzmekteymiş. Hıvıhılv Zayatülele'i ormanın ortasına dikilmiş bembeyaz keçe çadıra götürerek "Yiğidim, dileğine eriştin. Ben senin, sen benim oldun." demiş. Zayatülele "Bu işe baban razı olur mu?" diye sormuş. Böyle konuştukları sırada, eşik önünde kara bir ata binmiş, kapkara giyimli, eğer kaşına kara laçın oturtmuş olarak Hıvıhılv'ın babası gelip durmuş. Hıvıhılv, Zayatülele'i hemen saklamış. Babası çadıra girince "İnsan kokusu geliyor; buraya kim geldi?" demiş. Hıvıhılv babasına "Yeryüzüne çıkıp insan kokusu getirirsin de benden insan sorarsın!" diye cevap vermiş.

Hıvıhılv, Zayatülele'i epeyce bir süre anasına babasına göstermeden saklamayı başarmış, ama bir gün babası bunu sezmiş. Hıvıhılv doğruyu açıklamak zorunda kalınca, yer oğlunu sevdiğini ve onunla birlikte yaşamak istediğini babasına söylemiş. Bunu duyunca Aslıkül padişahının siniri kabarıp göl burulmaya, bulanmaya, kaynamaya başlamış, etrafı su basmış.

Hıvıhılv, Zayatülele'i babasına göstermiş. Bahadır gövdeli, nur yüzlü güzel yiğidi görmesiyle Aslıkül padişahının gönlü rahatlayıp siniri yatışmış. Kızına "Sana yer oğluyla evlenme yazılmış. Ben razıyım. Zayatülele artık seninle birlikte burada rahatlıkla yaşasın. Yeri özleyip gitmeyi düşünürseniz belâ gelir. Su altı dünyasını bırakıp giderseniz ikiniz de helak olursunuz." demiş.

Zayatülele, Aslıkül dibinde güzellikte bir dengi olmayan sevdiği kız Hıvıhılv ile birlikte hiçbir şeye muhtaç olmadan, servet içinde yaşayıp giderken, memleketini, yer hayatını özlemeye başlamış. Onun hasreti, derdi, yüzünü sarartmış. Onun bu durumu Hıvıhılv'ı çok üzüyormuş. Hıvıhılv bir nebze olsun eşinin yer hasretini dindirmek için ona sihirli bir ayna vermiş. Memleketini özlediği zaman bu aynaya bakan Zayatülele, yeryüzünü, Aslıkül boyunun kuzey tarafındaki Karağas dağı başında sahibini bekleyip duran Kök Tulpar'ı, onun eyerinin başındaki avcı ak şahinini görünce memleket hasreti daha da kabarmış ve gözlerinden boncuk boncuk gözyaşları akmış. Güveylelerinin günden güne sarardığını

gören kayın annesi ve kayın babası derin bir düşünceye dalmış. Bir gün su padişahı ona “Damat senin suyun, yerin var mı?” diye sormuş. O da “Yerim Balkantav, içtiğim su da Dim suyu. İşte bu yerleri çok özledim” demiş. Su padişahı da “Yarın sabah uyandığında Balkantav çadırının önünde olur.” diyerek cinlere bir gece içinde Balkantav’ı yerinden taşıyıp damadının çadırının karşısına oturtmalarını emretmiş. Fakat cinler Balkantav’ı bulamayıp onun yerine başka bir dağı alıp getirmişler.

Zayatülek sabah kalktığında bu dağı görmüş. Bu dağın Balkantav olmadığını anlayıp “Dağı dağa benzetip, demir ile sarıp getirdiğiniz bu dağ Balkantav değil. Balkantav gür ormanlı böğründe her türden hayvanı barındırır. Benim Balkantav’ım bu değil.” demiş. Zayatülek’in böyle konuşup hasret çektiğini gören su padişahı ona “Sen yer oğlusun, yersiz yaşayamazsın. Seni bugünden itibaren burada zorla tutmayacağım. Erkek kadın ardından gitmez, kadın erkek ardından gider. Sürümden Akboz tulpar atı al. Yuva kurmanız için size mal vereceğim. Eşini alıp Balkantav’a dön ve orada yaşayın. Gölden çıkıp Balkantav’a varıncaya kadar dönüp arkana bakma!” demiş.

Zayatülek Akboz atın önüne Hıvhlıv’ı bindirip, su padişahıyla vedalaşarak gölden çıkıp gitmiş.

Zayatülek Balkantav’a doğru yol alırken kaynamakta olan gölden sürü sürü yıldı çıkmış; kulunlar, yabani aygırlar kişnemiş; bunların yer titreten ayak seslerini işitmiş. Bu sese dayanamayıp arkasına bakmasıyla beraber sıçan sırtlı yıldı sürüsünün çıkmakta olduğunu görmüş. Bunlardan henüz çıkmayı tekrar göle girmiş. Çıkanları ise Akboz ata katılmış. Zayatülek ile Hıvhlıv sahibini bekleyip zayıflayan, sararıp giden Kök Tulpar ile ak şahini alıp Balkantav’a gidip gün geçirmeye başlamışlar.

Yeryüzünde mutlu bir hayat yaşarlarken, Hıvhlıv bir gün Dim tarafından koşup gelmekte olan at toynaklarının sesini ve gökyüzüne çıkan toz bulutunu görmüş. Zayatülek’e “Senin uruktaşların tozu dumana katıp buraya doğru at koşturup gelmekte. Yüreğimi endişe kapladı; boşuna gelmiyorlar galiba” diyerek devam etmiş. “Sen uruktaşlarının kanını dökme. Belki onlar mühim bir haber getiriyordur; önce sözlerini dinle. Eğer seni zorla götürürlerse kırk gün içinde buraya gelirsin; ben seni beklerim. Aslıkülsüz ve sensiz ben kırk günden fazla yaşayamam.

Şimdi ben, o at çaptıranlara görünmemek için saklanacağım” demiş ve Zayatülek onun bu söylediğine razı olmuş.

Çok geçmeden, Semer Han’ın atlı askerleri Balkantav’a gelmiş ve askerlerin başı Zayatülek’e “Dün gece baban Semer Han vefat etti. Altı kardeşin taht için savaşmaktalar. İlde huzur kalmadı; halk senin han olmanı istiyor. Sakın bu isteği geri çevirme. Biz seni almaya geldik.” demiş.

Zayatülek bu sözler üzerine “Hıvılvı’ı kırk gün sonra döner alırım.” diye düşünmüş ve askerle birlikte han yaylasına doğru yol tutmuş. Onu uruktaşları hürmetle, sevgiyle karşılayarak han yapmışlar. Altı ağabeyi de birbirini öldürmüş.

Zayatülek ilde huzuru sağlayıp uruktaşlarını, beyleri, aksakalları toplayıp konuşmuş, elçileri kabul etmiş. Zayatülek’in han seçilmesi ilde bir bayrama dönüşmüş. Güreş, ok atma, at çaptırma yarışları düzenlenmiş; ozanlar, kuraycılar yarışması yapılmış.

Zayatülek memleket işleriyle uğraşırken Hıvılvı yapayalnız, dertlenip sevdiğinin dönmesini beklemekteymiş. Aslıkül’den de Zayatülek’ten de ayrı yaşamanın kaygısıyla sararıp solmaya başlamış. O, Zayatülek’e olan özlemine yıllarda dile getirmiş.

Zayatülek dünya işleriyle uğraşırken belirlenen vaktin gelip çattığını anlamamış. “Hıvılvı’ı alıp geleyim artık.” diye düşündüğü zaman geçen günleri hesaplamış; kırkıncı gün geçmiş, kırkıncı gece de geçmek üzereymiş.

Zayatülek en iyi ata binerek Balkantav’a doğru at koşturmuş. Fakat o yetişemeyip kırk birinci günde oraya ulaşmış. Hıvılvı ölmüşmüş. Zayatülek, bu acıya fazla dayanamayıp mızrağıyla Balkantav’ın başına kabir kazmış, Hıvılvı’ı gömdükten sonra mızrağıyla kendi kendini öldürmüş ve sevgilisinin yanına düşmüş.

Zayatülek’i aramaya çıkan insanlar nice günlerden sonra Hıvılvı ile Zayatülek’in kabirde beraber yatan cesetlerini bulmuşlar. Onlar bu kabri iri iri taşlarla çevirip örmüşler.

O zamandan beri, Tülek bahadır ile Hıvılvı’ı tepesinde yatıran Balkantav ile Dim boyu, Başkurtların kutsal yeri olmuş.

Kaynakça:

Adıgüzel, Sedat, Akbuzat, Zayatülele ile Hıvhlıv ve Akhak Kola Destanları Üzerine Bir Araştırma, Erzurum 1997. (Atütürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Çobanoğlu, Özkul, Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 185-188.

Ergun, Metin-Gaynislâm İbrahimov, Başkurt Destanı Ural Batur, TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 1996, s. 435-450.

Gökdağ, Bilgehan Atsız-Kemal Üçüncü, Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 211-218.

Karagöz, Erkan, Türk Destanlarında Su Altı Dünyası, Ankara-2009, s. 43-49. (G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Master Tezi).

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, Başkurt Destanları 1 – Mitolojik Destanlar, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1, Ankara, 2014, s. 315-326.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi - Başkurt Edebiyatı I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 138-145.

ZAYATÜLEK İLE SISULU

Tatar arasında yaygın olarak bilinen destandır. Baştan sona mitolojik özellikler ihtiva eden bir muhabbet destanıdır.

Başkurtlar arasında oldukça yaygın olan Zayatülele ile Hıvhlıv adlı destanla büyük oranda benzerlik gösterir. İki destanın da motif ve epizot yönünden müşterek unsurlar oldukça fazladır. (Bkz. ZAYATÜLEK İLE HIVHILIV).

Hikâyenin asıl kahramanları Tülele yer üstünün, sevdiği kız olan Susılı ile onun babası Çaçdar su altı dünyasının kahramanlarıdır. Su altı dünyasında Susılı ile evlenen ve yurdunu ailesini özleyen Tülele'in maceralarını anlatır. Destanda hadiseler su altı dünyasında geçer ve büyük mücadelelerden sonra Zayatülele sevdiği kız Sısulı'yı alıp yeryüzüne çıkmaya muvaffak olur.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan destanın Türkiye Türkçesine aktarılmış metni 2007 yılında yayımlanmıştır. Destanda dizeler 7 hecelidir.

Destanda kahraman olarak *Sarı Morkas*, *Zayatülele*, *Susulu*, *Çaçoar Han*; At olarak *Akbüzçe*; Mekân olarak *On sayı uymat*, *Açılı Göl*, *Tülele Taşı*, *Öydirek*, *Balkan Dağı*; Kavim olarak da *Sermesem* ve *Dimboyu* karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Çok zaman önce Kırgız ülkesinde “On sayı uymat” denilen yurтта Sarı Morkas adında bir han yaşar. Morkas Han’ın genç hanımından Zayatülele isimli bu erkek çocuğu olur.

Zayatülele, diğer han çocukları gibi büyür. Yakışıklı ve gürbüz bir çocuktur. Hünerli ve başarılı birisidir. At yarıştırmada, ok atma, mızrak tutma gibi yarışlarda hep birinci olur. Ünü etrafa yayılır.

Zayatülele, hem güç hem şiir söyleme ve dombra çalma bakımından ağabeylerinden diğer han çocuklarından daha üstün durumdadır. Bu özelliğinden dolayı kıskanılmaya başlanır.

Günlerden bir gün Han, kendi on iki kanatlı çadırına oğullarını çağırır. Han çocuklarının hepsi aynı kıyafeti giyinmiş olarak gelirler. Oğullarını çok seven Han, onlara birer şahin ve at verir. “Yiğitlerim, hepiniz sürünün yanına gidin, sırayla dizginlerinizi şaklatın, bu şaklatma sırasında hangi at baksa onu kendinize alın, cılız at da baksa bu at cılız diye almazlık etmeyin.” der.

Zayatülele dışında tüm çocuklar, atların en iyisini alırken kendisi Akbüzçe adında cılız bir tay alır. Bir süre sonra babaları onları bir de kuş almaya yollar. Zayatülele dışındakiler kartal, şahin, atmaca alırken ona baykuş yavrusu gibi beyaz bir kuş yavrusu verirler.

Kuş avlamaya çıkan Zayatülele, ağabeylerinden daha çok kuş avlar. Bu yüzden Han, ona daha çok altın verir. Bir at yarışında da Zayatülele’in cılız atı Akbüzçe, küheylan kesilir ve ağabeylerinin atlarını geçer. Babaları, bu yüzden Zayatülele’i daha çok sever.

Ağabeyleri aralarında anlaşır onu öldürmeyi düşünürler. Altmış kişiyle anlaşır kuş avlamaya giderler. Onu bir türlü öldüremezler ve

en sonunda; “Atına ayağına çivi takalım böylece ikisi takatten düşer ve kurtuluruz.” diye karar verirler. Zayatülek bundan habersiz uyur. Rüyasında yaşlı bir adam, ona tüm olanları anlatır. Bir de ona zor zamanlarında okuması için bir dua öğretir. Zayatülek uyandığında gerçekten atının ayağına çivi soktuklarını görür ve duayı okur çiviler o sıra da dökülür.

Kardeşler, sabah uyandıkların da planlarının işe yaramadığını görüp yeni bir şey düşünürler. İçlerinden biri; “Üç kişi gidin atının dizginini alın, üçünüz üç taraftan atı kamçılıyıp kovun, atı ürküp Zayatülek’i ağaca ya da taşa vurup öldürür.” der. Planı aynen uygularlar. Akbüzçe, altı-yedi gün durmadan gidip sekizinci gün bir gölün kenarına gidip durur. (Muhtemelen günümüzdeki Açılı Göl.)

Bu gölde, Çaçvar adında perilerden mi yoksa başka varlıklardan mı olduğu bilinmeyen bir han yaşar. Hanın, Susulu adında görenin âşık olduğu çok güzel bir kızı vardır. Kız, her gün sabahleyin gölün dışına çıkıp saçını tarayıp, örüp gider. Zayatülek’in atı kızın saçını tarayıp oturduğu taşın yanında durur. Bu taşa Tülek Taşı derler. Zayatülek, kıza selâm verir ve orada ona âşık olur. Kız da oğlanın dikkatini dağıtıp nasıl suya dalacağını düşünür. Zayatülek kıza beyit okur. Beyitte kıza; “Adını söyle Ay sulı, yerini söyle Susulu!” deyip durur. Kız da buna karşılık “Adımı sorup ne dersin? Bizim yerler katıdır, git dayanamazsın.” der. Daha sonra dikkatini dağıtıp suya dalar. Kızın altın gibi kara saçının altı karışı suyun üstünde kalmıştır. Zayatülek, bu saçı yakalar ve suya birlikte dalarlar. Kız ona; “Ben sarayıma gireyim, döşek sereyim, seni çağırayım.” der ve sarayına girer.

Susulu, dört tarafı ırmaklarla çevrili sarayına girer, kapı ve pencereyi kilitler. Kandırıldığını anlayan Zayatülek, yaşlıdan öğrendiği duayı okur. O sırada ırmaklar kurumaya çeşmeler kesilmeye başlar. Olanları gören periler, durumu padişaha anlatırlar ve tüm bu felaketlerin sarayın kapısında bekleyen insanoğlunda bulurlar. Padişah o anda kızına mektup yazar ve “O yiğit seni görüp arkandan girmiştir. Onu yanına al ve ne işi olduğunu sor. Nereden geldiyse oraya gönder.” der. Susulu mektubu okur, sarayın kapılarını açar ve Zayatülek’i içeri alır. Zayatülek, sinirlenir kızın saçlarını tutar. Kız, Zayatülek’ten saçlarını bırakmasını ister ve “Artık ben seninim.” deyip ikna eder.

Susilu, hemen babasına haberi yollar. Babası haberi alınca; “O topraktan yaratıldı, biz ateşten.” der. Ancak vezirler “Ey padişah! Bu kızın nasibi bu insanoğludur.” derler. Padişah bun söz üzerine kızını Zayatülek’e vermeyi kabul eder. Bunlar evlenir ve mutlu bir şekilde yaşamaya başlarlar.

Kız günün birinde dolaşmak isteyip çıkar, Zayatülek de sarayda dolaşırken, büyük bir aynadan yüzünün sarardığını görür. “Ah! Babamdan, annemden Türkistan’dan ayrılıp bir kıza âşık oldum, bir kız için yüzümü sararttım.” der. Bir dombra yapar. Zayatülek’in dolaştığı yeri araştırır ve ilk karşılaştıkları yer olduğunu öğrenir. Bunun yanında atı ile kuşunun da hâlâ orada olduklarını öğrenir. Hemen rüyasında öğrendiği duayı okur ve hayvanlarını yanına getirmeyi başarır.

Aradan zaman geçer. Çaçvar Han, Tülek ile Susilu’yu ülkesine çağırıp “Bu yurt ve ülkem cin yurdu, siz burada yaşayamazsınız şimdi yeryüzüne çıkın, ben size miras bırakıp çok mal veririm.” der. Onları Açılı Göl dibinden göl kıyısına çıkarır.

Ak sakallı bir yaşlı Zayatülek’in karşısına çıkar. “Ey oğlum! Hiç üzülme. Balkan Dağı’na git! Hüda o dağı senin için yaratmış.” der. Susilu, Zayatülek’e bakıp “Dağın tepesine çıkana kadar hiç arkana bakma! Eğer dönüp bakarsan bize verilen nimetleri yok edersin.” der. Zayatülek dediğini yapar ve dağa doğru yönelir.

Han, Susilu’ya atsız arabalar hazırlayıp, kıymetli şeylerle dolu sandılar yükleyip hizmetçi kızlarıyla birlikte Zayatülek’in arkasından gönderir. Susilu’nun arkasından su atlarını gönderir. Köle cariyeler bağırıp atlar kışnemeye başlar. Zayatülek, içine korku girip sesin geldiği tarafa bakar. Açılı Göl’le Öydirek arasına dolan sıçan sırtlı kula atlar Açılı Göl’den çıkmaya devam eder. (Zayatülek, arkasına dönüp bakmasa, yeryüzünün atlarla dolacağı inancı vardır. Sermesem ve Dimboyu Başkurtlar’ı kurnaz, beceriksiz hayvanlara Susilu’nun arkasından çıkan su atları derler.)

Zayatülek ve Susilu, kalan mallarıyla Balkan Dağı’na gelip ömür sürerken Zayatülek orada şahlık sürer ve meşhur olur. Bunun üzerine cinlerin padişahı cinlere emir verip onu yanına getirir. Bir süre Zayatülek padişahın yanında kaldıktan sonra Balkan Dağı’nı ve

Susulu'yu özlediğini söyler. Padişah, emir verip cinlere dağı ve kızı getirmelerini ister. Dağı bulamayınca başka bir dağı Balkan Dağı'na benzetip getirirler. Ancak bu dağın Zayatülek Balkan Dağı olmadığını anlar. Padişah bunun üzerine Zayatülek ile Susulu'yu yerüstüne çıkarır.

Onlar yine Balkan Dağı'na gidip sevgililer burada uzun yıllar yaşarlar. Zayatülek kendi ülkesi Türkistan'dan gittikten sonra tekrar oraya dönemez. Susulu'yu âşık olduğu için Açılı Göl arkasında Balkan Dağı'nda ömür geçirir. Ömürlerini de burada tamamlarlar. Kabirleri de Balkan Dağı'ndadır.

Kaynakça:

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Karagöz, Erkan, *Türk Destanlarında Su Altı Dünyası*, Ankara-2009, s. 53-58. (G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Master Tezi).

Orkun, Hüseyin Namık, *Türk Efsaneleri*, Çınar Yayını, İstanbul, 1943, s. 29-40.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi-Tatar Edebiyatı I, T. C. Kültür Bakanlığı, C. 17, Ankara, 2001, s. 241-250.

Urmancı, Fatih, *Tatar Destanları 1*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Vedat Kartalcık, Caner Kerimoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 112-133.

ZERKAM ŞAH

Gürcistan'ın Borçalı bölgesinden olan Novruz Tehleli'nin tasnif ettiği ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Hikâyenin kahramanı aynı zamanda yiğit bir özelliğe de sahiptir.

Hikâye, Şair Allahverdi Tehleli tarafından 25 Ağustos 2012'de yazıya geçirilmiştir.

Novruz Tehleli, 1912'de Borçalı bölgesinde Karayazı'nın Karatehle köyünde doğmuştur. Babası Şahismayıl Meşediceferoğlu 1937'de

Rusya'nın Orenburk şehrine sürgüne gönderilmiş, orada kurşunlanıp öldürülmüştür. 1944'te de babasının düzene karşı çıkan bir milliyetçi olması dolayısıyla "halk düşmanı" suçlanmış dokuz yıl hapis yatmış; Stalin'in ölümünden sonra serbest bırakılmıştır. Tehleli, 1960'ta vefat etmiştir. Güçlü âşık olan Tehleli, bu hikâyenin haricinde Şam Şahzede adlı hikâyeyi de tasnif etmiştir. Novruz güçlü bir âşık olup 500'den fazla şiiri vardır. Novruz Tehleli'nin şiirlerini, Allahverdi Tehleli, 2003 yılında "Dağlar Eyil, Yar Görünsün" adlı kitapta toplamıştır.

Maceralı yolculuktan sonra hikâye kahramanı Zerkam üç güzelle evlenir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Harezmi Şah, Semengan şehrinin hükümdarıdır. Her şeye sahip olan şahın çocuğu yoktur. Bu durum, kendisi ve eşi Benzerbanu'yu hayli üzmektedir.

Günün birinde sarayda otururken birden karşısında bir derviş peyda olur. Derviş şaha bir elma verir. Elmayı soyup eşi ile birlikte yemesini, kabuğunu da tavladaki atına yedirmesini, böylelikle bir oğlunun olacağını, atının da bir tay doğuracağını, çocuğa Zerkam taya da Taryel adını koymasını söyleyip gözden kaybolur.

Harezmi Şah söylenileni yapar. Dokuz ay dokuz gün sonra hanımı bir oğlun çocuğu atı da bir tay doğurur. Çocuğa Zarkam, taya da Taryel adını koyarlar.

Zarkam, mektep çağına gelir. Dadılar çocuğu terbiye eder, kıymetli hocalardan dersler alır.

Zerkam, bir gün bağda uyuyakalır. O sırada doğumuna sebep olan derviş rüyasına girer. Derviş, Seystan hükümdarı Emir Sultan'ın kızı Efruz Cahan'ı gösterir; ikisini birbirine âşık eder.

Zerkam, ağzına köpükler birikmiş halde, bağda üç gün baygın yatar. Annesi saçından üç tel koparıp saz yapar ve oğluna uyanması için deyiş söyler. Zerkam uyanır bir saz ister ve rüyasında gördüklerini deyişle dile getirir. Rüyasında Emir Sultan'ın kızına âşık olduğunu anlarlar.

Huzuru kaçan Zerkam, Efruzu Cahan'ı bulmak için yola çıkacağını

söyler. Annesi Benzerbanu onu engellemek için mahsustan hastalanır. Hekimler şifa bulması için Taryel'in kesilmesi gerektiğini söylerler. Taryel, boğazı kesilmesi yere yatırılır. Zerkam, babasında ona son defa binmek için izin ister. Babası izin verir. Zerkam gelip annesiyle helalleşir ve atını kamçılar. Bir hayli yol gider. Yolda Semengan'a doğru gelmekte olan tacir Hoca Seyyad ile karşılaşır. Değişirler ve bunun sonunda Hoca Seyyad, Zerkam'ın Seystan'a doğru gittiğini anlar. Vedalaşırlar. Zerkam, dağlar, bağlar geçer, atı Seystan'a doğru atını sürer.

Bu arada putperest ülkenin şahı ile onun damadı Şemmas vardır. Şemmas, bahçesinde dinlenirken ileride otlamakta olan Taryel'i görür. Atı ve sahibinin de başını getirmelerini emreder. Zerkam, yanına gelen cellatların kulaklarını kesip Şemmas'ın yanına gönderir. Şemmas onları görünce kan beynine çıkar. Derhâl zırhını kuşanır, silahlanıp Zerkam'ın yanına gider. İkisi de kılıçla, kalkanla, gürzle birbirlerini alt edemezler. Yorulurlar, ertesi gün güreş yapmaya karar alırlar.

Ertesi gün, meydana çıktıklarında Şemmas'ın adamları birlikte hareket edip Zerkam'ın üzerine yüklenirler ve onu zincirle bağlarlar.

Putperest padişahın Keyser Peri adında güzel bir kızı vardır. Kız, Zerkam'ın tutsam edildiği haber alır ve onu görmek ister. Meydana gider ve Zerkam'ı görür görmez âşık olur. Zerkam da ondan hoşlanır. Şah, Zerkam'ın boynunun vurulmasını emreder. Zerkam, cellattan aman ister ve karşıda duran Keyser Peri'ye bir deyiş okur. Keyser Peri, onun sözlerini karşılıksız bırakmaz. Değişmeden sonra Keyser Peri, babasının yanına gider ve Zerkam'ı affetmesini ister ve babasını bu hususta ikna eder.

Keyser Peri, gizlice Zerkam'la buluşur. Konuşurlar ve şah ile Şemmas'ı öldürmeyi kararlaştırırlar. Gece harekete geçip ikisini de öldürürler. Sağ kalanlar onlara tabi olur. Keyser Peri, ülkenin şahı olur.

Zerkam, bir müddet Keyser Peri'nin yanında kalır ancak ona yakın olmaz. Kız sebebini sorduğunda durumu anlatır ve Efruz Cehan'ı almak için yola çıktığını söyler. Kızın izniyle Seystan'a doğru tekrar yola çıkar.

Yolu deryaya çıkan Zerkam, karşıya geçmek için bir gemiye biner. Ne var ki karşı sahile varmadan çıkan fırtına gemiyi batırır, Zerkam ile atı Taryel, sağ olarak sahile varmayı başarır.

Bunlar kendilerine geldikten sonra tekrar yola çıkarlar. Yolda kendi memleketinden olan tacir Sövdager'le karşılaşır. Sövdager, bitkin durumdaki Zerkam'a yardım eder. Zerkam, tacirle vedalaşıp yoluna devam eder.

Yolu üzerinde bir kale karşısına çıkar. Kalenin sahibi, oradan geçen herkesle güreşen ve yıktıklarını öldüren Esfendiyar pehlivandır. Esfendiyar, Zerkam'la kavgaya tutuşur. Kılıçla, kalkanla birbirlerine üstün gelemeyince güreşe tutuşurlar. Zerkam, bir hareketle Esfendiyar'ı sırtüstü yatırır ve üstüne oturur. Esfendiyar aslında bir kızdır ve kendisini mağlup edecek olanla evlenmek için ahdi vardır. Bunu Zerkam'a söyler.

Zerkam, kalede bir müddet misafir olarak kalır. Esfendiyar da kendisi ile geleceğini söyler. Hazırlanıp birlikte yola çıkar. Bir hayli yol gittikten sonra Seystan'a vasil olurlar.

Beri taraftan Efruz Cehan, Zerkam'ın aşkından yanıp yakılmaktadır. Yangısını azaltmak için sık sık bağa gidip dinlenir. Yine bir gün bağda dinlenirken, Efruz Cehan'e sırtında sazla gezen bir gencin olduğundan söz ederler. Bu, Zerkam'dır. Zerkam'ı kızın karşısına çıkarırlar. İkisi birbirini görünce akılları başlarından gider. Değişirler. Bu sırada gelmesi geciken Zerkam'ı merak eden Esfendiyar oraya gelir. Zerkam o sırada başını Efruz Cehan'ın dizine koymuş uyumaktadır. Birden ortaya Emir Sultan'ın adamları çıkar, Esfendiyar'a saldırır. Esfendiyar, onları çil yavrusu gibi dağıtır. Çoğu kaçıp canını kurtarır. Esfendiyar, Zerkam'ı uyandırır. Kızı yanlarına alıp atlarına binip üçü birden saraydan uzaklaşırlar.

Bir müddet yol aldıktan sonra Zerkam ve Efruz Cehan, Esfendiyar'ın kalesine ulaşırlar. Kalede birkaç gün dinlendikten sonra Esfendiyar'ı da alıp yola düşerler. Zor da olsa Esfendiyar kalesinden ayrılır. Epey yol gittikten sonra Keyser Peri'nin sarayına gelirler. Zerkam'ı kızlarla gören Keyser Peri'nin canı sıkılır ancak belli etmemeye çalışır. Zerkam söylediği deyişle onu rahatlatır. Sarayda da birkaç gün kaldıktan sonra yanlarına Keyser Peri'yi de alıp dördü birden yola revan olurlar.

Yorucu bir yolculuktan sonra Semangan'a ulaşırlar. Bir çobandan oğlunun geldiğini haber alan şah çok mutlu olur.

Kırk gün kırk gece düğünden sonra Zerkam getirdiği güzellerle vuslata erer.

Kaynakça:

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-3*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Bakı, 2013, s. 100-125.

ZEYNELASNAM

Ferec Ba'de's-Şidde içinde yer alan 42 hikâyeden birisidir (Bkz. *FEREC BA'DE'S-ŞİDDE*). Hikâye muhayyel olaylar ve kahramanlarla vücuda getirilmiştir. Sıkıntıların yaşanmadan mutluluğun hazzına varılmayacağının vurgulandığı bir hikâyedir.

Kitapta; *"Kıssa-yı Diğer (Zeynelasnâm) Diyâr-ı Basra Padişahının Ferzend-i Ercüment-i Dil-Pesendi Olan Şehzâderi Kâmkâr Zeynelasnâmun Menâkıb-ı Pâkize ve Sergüzeşt-i Acâyibidür"* adıyla 8. hikâye olarak kayıtlıdır.

Ferec Ba'de's-Şidde "Darlıktan ve sıkıntudan sonra gelen rahatlama, kolaylık, sevinç," anlamına gelir. Nitekim içinde yer alan hikâyelerde kahraman, pek çok sıkıntıya, belâya göğüs gerdikten sonra huzura, mutluluğa kavuşur. Söz konusu hikâye Ferec'deki diğer hikâyeler gibi hep hayali unsurlarla doludur. Tamamı mensurdur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir padişah, nediminden hikâye anlatmasını ister. O da şu hikâyeyi anlatır.

Basra şehrinde her şeye sahip olan ancak çocuğu olmayan bir padişah vardır. Bunun için Allah'a dua etmekten geri durmaz. Allah dualarını Kabul eder ve günün birinde bir oğlu dünyaya gelir. Çocuğun adını Zeynelasnam koyarlar. Çocuk tahsil çağına gelince mektebe verilir. Zeynelasnam, adap, erkân, hüner ve marifet öğrenir.

Aradan yıllar geçer, Basra padişahı hastalanır. Vasiyetinde, Zeynelasnam'a; "Daima adaletten yana olasin. Sana mal mülk bıraktım, onları israf etmeyesin. Yer altında definelerim vardır, vakti gelince sana kısmet olur." Der ve ardından vefat eder.

Ülkede 7 gün yas tutulur. Zeynelasnam, babasının tahtına geçer. Ne var ki babasının öğüt ve vaziyetine kulak asmaz, kendisini zevk safaya verir. Civar ülkelerin şahları ülkesinin topraklarını ele geçirir. Vezirler ve ulular bir araya gelir, akrabadan bir başkasını tahta geçirmeyi düşünürler. Zeynelasnam, hazinede bir servet bırakmaz.

Validesinin isteğiyle Mısır şehrine gider. Orada şehzadenin rüyasına biri zat girer ve ona Basra şehrine geri dönmesini söyler. Zeynelasnam, Basra şehrindeki sarayına sarayına geri döner. Yol yorgunluğuyla yatarken rüyasına yine o zat girer. Ona; "Evin ortasını kaz, nimet ve hazine bulacaksın." der. Zeynelasnam, söylenileni yapar, kazmaya başlar. Kazdıkça derinlere iner, nihayet bir taş bulur. O taşı yerinden kaldırır, bir mahzen görür. Zeynelasnam dört sofada onar tane küp görür.

Şehzade sevinçle annesinin yanına gider. Annesi, oğluna bu kadar malı israf edip namerde muhtaç olmamasını söyler. Şehzade ise bulduğu servetin bitecek bir servet olmadığını söyler ve annesinin sözlerini umursamaz.

Şehzade, mahzende gezinirken gözüne bir mermer taş ilişir. Mermeri kaldırır bir kapı görür. Kapıdan içeri girer bir hücre ile karşılaşır. Orada içinde değerli yakutlar olan pek çok sandık vardır. Hepsini gözden geçirdikten sonra birinin içinde cevher değil de bir bohça olduğunu görür. Bohçanın içinde bir yazı vardır. Bu yazıyı, babası şehzade için bırakmıştır. Ömrü yeterse, Mısır'a gitmesi gerektiğini orada çok değerli malın olduğunu söyler.

Zeynelasnam, vasiyette yazanlara uyarak Mısır'a Hacı Mübarek'in yanına gider. Orada izzet ve ikram ile karşılanır. Şehzade Hacı Mübarek'e Kahire'ye gelişinin sebebini söyler.

Şehzade, babasının hazinesinde 29 adet çok değerli yakutların 30'a tamamlanması için Hacı Mübarek'in yardımı ihtiyacı duyduğunu söyler. Hacı Mübarek de bunun çok çetin olduğunu, canını tehlikeye atmamasını söyler. Şehzade ikna olmayınca Mübarek tedarik için 10 gün mühlet ister.

Zeynelasnam ve Mübarek 10 gün sonra yola çıkarlar. Yolculukları sıkıntılı olur. Dinlenmek için bir yerde konaklarlar. Mübarek,

önlerindeki cinlerin mekânı olan yoldan geçmenin çok zor olacağını söyler. Sabah erkenden kalkıp, abdest alıp, namaz kıldıktan sonra yola çıkarlar. Uzun bir yolculuktan sonra denizin önüne gelirler. Bir gemiye binerler. Cennet bahçesi gibi güzel bir adaya inerler. Adada dolaşırken etrafı ham gümüşten yapılmış büyük bir köşk görürler. İhrama girer gibi beyaz elbiseler giyip cin padişahının davetine hazırlanurlar.

Zeynelasnam, Hace Mübarek'ten Cin Padişahı ile ne konuşacağını öğrenir. Altı saat sonra gökyüzünde bir siyah bulut içinden Cin Padişahı gelir. Endişe duyup korkarlar. Zeynelasnam, oraya gelişlerinin sebeplerini anlatır. Bunun üzerine Cin Padişahı, Şehzade'ye her ne muradı varsa gerçekleştireceğini ancak bir şartının olduğunu söyler. Şartı, Zeynelasnam'ın Cin Padişahı'na melek yüzü, ince, nazik bir genç kız getirmesidir. Ona asla kötü gözle bakmamasını ister. Zeynelasnam, kabul eder. Bunun üzerine Cin Padişahı, en değerli mücevheri Şehzade'ye verir. Bununla da kalmaz bir ayrıca yedi tane de tüy verir, sıkıntıya düştüğünde bu tüyleri ateşe atmasını, o vakit yardımına geleceğini söyler.

Mübarek ve Zeynelasnam yola koyulurlar. Mısır'a doğru giderken tüyün birini ateşe atar. Dileği yerine getirilir ve her yer altınla kaplanır. Bağdat şehrine gelirler burada eşi ve benzeri olmayan bir saray yaparlar. Şehzade Zeynelasnam, yanında olan bütün malını ve anahtarını Hace Mübarek'e bırakır. Hace Mübarek, şehzadenin emirleri üzerine halkın ihtiyaçlarını karşılar ve mahallenin imamı vasıtasıyla onlara çeşitli yiyecekler dağıtır. Altınları gören İmam, izzet ve ikram ile Hace Mübarek'e yaklaşır. Şehzade, Hace Mübarek'e artık sıranın Cin Padişahının istediği kızı bulmaya geldiğini hatırlatır.

Güzel bir kız bulmaya koyulurlar. Dört yana asker salarlar. Kısa bir zaman sonra eşi benzeri bulunmayan mükemmel güzellikte bir kız bulurlar. Bu kız eskici, fakir bir babanın kızıdır. Şehzade bu kızı çok beğenir. Düğün hazırlıkları başlar. Kız ile Şehzade'nin nikâhları kıyılır. Şehzade, kızın güzelliğinden büyülenir. Cin Padişahı'na verdiği sözü unutmuyarak kızın yanına gitmez, ona yan gözle bakmaz. Kız kendisini ziyarete gelen babasına Şehzade'nin hiç yanına uğramadığını ve bundan kaynaklanan üzüntüsünü anlatır. Eskici ise bu durumu Halife'ye anlatır. Halife ise Şehzade'nin yanına gider ve bu davranışın sebebini

sorar. *Şehzade, annesi ve babasının kızı görmeden ona yaklaşmayacağını söyler.*

Daha sonra Şehzade ve Hacı Mübarek kızı Cin Padişahına götürmek için yola çıkarlar. Bir müddet yol aldıktan sonra, Cin Padişahı gelir ancak hemen geri gider. Şehzade ve Hacı Mübarek bunun sebebini merak eder. Kızı yıkayıp yağlayıp tekrar çağırırlar. Cin Padişahı gelir. "Senin bu kızda gönlün var." diyerek Şehzade'yi denize fırlatır. Hacı Mübarekle kızı, tekrar evine gönderir.

Durumu öğrenen Eskici Baba, kızını Hacı Mübarek'e verir. Denize atılan Şehzade ise bir balık tarafından kurtarılarak bir şehre bırakılır. Bu şehrin Şah'ı Şehzade Zeynelasname iltifat ve ikramda bulunur. Zeynelasname, başına gelenleri Şah'a anlatır. Şah, Şehzade'ye yardımcı olur. Şah'ın yardımı ile Mısır memleketine gelen Şehzade, orada bir konak alır. Çektiği bunca sıkıntının boşa gitmemesini isteyen Şehzade, Cin Padişahı'nın yanına gider. Ona bir suçu günahı yokken neden kendisini denize attığını sorar.

Cin Padişahı, sözünde durmadığı için bunu yaptığını ve kızı cinlerin hoşlanmadığı bir yağ sürdüğünü söyler. Bunları duyan Şehzade Zeynelasname, bu olaydan haberi olmadığını söyleyince Cin Padişahı, Şehzade'ye inanır. Ona verdiği cezadan pişmanlık duyarak hediye bir at verir ve onu Cin şehrine götürür. Şehzade Cin Padişahı'na annesinin yanına gitmesini söyler. Cin Padişahı ile Zeynelasname, Mısır şehrine gelip sarayda kız ile Hacı Mübarek'i bulurlar. Cin Padişahı, Mübarek'e ihanet ettiği için kızar. Hacı Mübarek ise suçsuz olduğunu art niyet ve kendi şehveti için kızı o yağ sürmediğini, kızın korkusunun azalması için sürdüğünü ve kızın hâlâ bakire olduğunu ve kendisinin hadım olduğunu söyler. Cin Padişahı ona inanır.

Şehzade ve kız, Basra şehrine doğru yola çıkarlar. Bunların Basra'da çocukları olur. Cin Padişahı, Şehzade Zeynelasname ve çocuklarına birçok hediyeler getirir.

Kaynakça:

Akyol, Ali, *Ferec Ba'de's-Şidde* ('Abdulaziz Ceoherî, Fazlullah, Bennâ Hikâyeleri), Giriş, Dilbilgisi, Metin, Dizin, Erzurum, 2008 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Karademir, Mahmut, *Halk Hikâyesi Külliyyatı, Selim-i Cevher-i Zeynelasnâm Duhter-i Şüh-ı Keşmir Seyfûlmülûk Yahyâ-yı Bermekî*, (Metin-İnceleme), Erzurum-1993, s. 93-153. (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kurgan, Şükrü, "Osmanlı Devrinde Mensur Hikâyeciliğimize Dair Bir Eser" *Türk Dili-Belleten*, Seri III, Ankara, 1945, s. 4-5.

Seyidoğlu, Bilge-Orhan Yavuz, *Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeler "Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince"*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012, 256 s.

Yıldız, Çetin, *el-Ferec Ba'de's-Şidde 'de Motif İncelemesi (İlk Yirmi Hikâye)*, Adıyaman, 2011 (Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ZİN HAR VE MAHEFRUZ

Azerbaycan'da anlatılan ve konu aşk olan hikâyedir. Destan metni Azerbaycan Folkloru Külliyyatının 25. Cildinde yayımlanmıştır. Bu metin Kazak bölgesinde Canallı köyünde yaşayan Almemmedov Meksed İsmayıloğlu'ndan derlenmiştir. Meksed İsmayıloğlu anlattığı bu hikâyeyi Ağköynek köyünden olan Âşık Memmedyar'dan öğrenmiştir.

İkinci bir metin de Gülbeniz Babahanlı'nın hazırlamış olduğu Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitabın 8. cildinde yer almaktadır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâyenin sonunda âşıkların kavuşurlar.

Hikâyenin şahıs kadrosunda; Şevket Paşa, Derviş, Şevket Paşa'nın hanımı, Zinhar, Hint padişahı, Mahefruz, Âşık Maksut, Kocakarı bulunur. Hikâyede mekân olarak da Horasan, Hint, Hasankale, Bağdat karşımıza çıkar.

Hikâyenin sonunda âşıklar birbirine kavuşur. Hikâyenin özeti şöyledir:

Horasan şehrinde Şevket Paşa isimli bir padişah vardır. Padişah'ın yaşı ilerlemiş olmasına rağmen çocuğu olmamıştır. Çocuğu olması için namazlarında sık sık dua eder.

Günün birinde vezirini de yanına alarak derviş kıllığında seyahate çıkar. Epey gittikten sonra bir ağaç altında dinlenirler. Bu sırada karşılarında bir derviş peyda olur. Bunlar sohbet başlar. Şevket Paşa, Derviş'e çocuğu olmadığını söyler. Derviş müsaade isteyip yanlarından ayrılır.

Gece olur ve Şevket Paşa uykuya dalar. Rüyasında Derviş ona çocuğunun olacağını, duasının kabul olduğunu söyler. Şevket Paşa, uyanır vezirini çağırıp durumu anlatır. Ardından yoksullara doyurur, giydirir.

Aradan Dokuz ay dokuz gün sonra Padişah'ın bir oğlu olur. Çocuğa isim konulacakken Derviş çıkagelir. Derviş çocuğun isminin Zinhar koyar ve gözden kaybolur.

Aradan birkaç yıl geçer, Zinhar mektebe başlar. Delikanlı yaşına ulaşınca rüyasında doğumuna sebep olan Derviş'i görür.

Derviş, Zinhar'a Hint padişahının kızı Mahefruz aşkına bade içirir. Aynı zamanda Mahefruz'a da Zinhar aşkına bade içirir.

Zinhar uyanınca Mahefruz'un aşkıyla ağlamaya başlar. Şevket Paşa Zinhar'ı huzuruna çağırır. Derdini hafifletmek için sarayında âşıkları toplayıp bir saz meclisi kurar. Saz sesini duyan Zinhar, kendisini tutamaz bir aşğın sazını alıp derdini dile getirir. Artık Zinhar, sık sık bahçede sazını çalıp derdini hafifletmeye çalışır.

Şevket Paşa, Hint Padişahı'na bir mektup yazıp durumu bildirir ve kendisinden haber bekler. Mektubu okuyan Hint Padişahı, kızını yanına çağırıp buna cevap vermesini ister. Mahefruz da sazı ile aşkını dile getirir. Hint Padişahı, Şevket Paşa'ya mektup yazar ve mektubunda kızının ve Zinhar'ın Hindistan'da yaşaması şartıyla Mahefruz'u verebileceğini yazar.

Mektubu okuyan Şevket Paşa bu cevaba öfkelenir ve Hint Padişahı'na savaş açmak ister ancak Zinhar buna engel olur. Hindistan'a gitmek için babasından icazet ister. Şevket Paşa ve hanımı, Zinhar'ın Hindistan'a gitmesine rıza göstermezler. Oğlan kahırlanıp odasına gider.

Şevket Paşa uyurken rüyasında yine Derviş'i görür, Derviş, oğlunu Hindistan'a göndermesini ister. Karı-koca bunun üzerine biricik

oğullarını ağlayarak Hindistan'a göndermeye razı olur. Zinhar, onlarla helalleşip yola düşer.

Zinhar, epey yol gittikten sonra Hasankale üzerinden Bağdat'a varır. Orada âşıklarında bulunduğu bir çayhaneye girer. Kahvede Maksut isimli âşıkla karşılaşır. Maksut ne yapsa da Zinhar'ı yenemez. Zinhar tekrar yola koyulur. Aşılmaz dağlar, tepeler, çaylar aşar ve Hindistan'a vasıl olur. Orada bir kocakarıya misafir olur.

Zinhar, kocakarıya para verir ve yazdığı mektubu Mahefruz'a ulaştırmasını ister. Kadın söylenileni yapar. Mahefruz mektubu okur ve o da kadına on altın verir. Zinhar'a verilmek üzere hemen bir mektup yazar. Duruma sevinen Zinhar, kocakarı vasıtasıyla Hint Padişahı'na bir şiir mektup gönderir. Şiiri okuyan Padişah, Zinhar'ı saraya âşık olarak almak ister.

Zinhar, saraya gider. Sarayda Mahefruz'u görür. İki âşık birbirini sinelerine basar. Bunları o halde görenler hemen durumu Padişah'a haber verirler. Padişah, Zinhar'ı zindana attırır. Durumu öğrenen Mahefruz'u ağlayıp figan eder. Padişah kızının gözyaşlarını umursamaz onu da Zinhar'ın yanına zindana attırır.

İki âşık zindanda iken Derviş çıkagelir. Derviş onlara korkmamalarını, onları buradan kurtaracağını söyler ve zindanın duvarı açılır. Mahefruz ve Zinhar'ı beyaz bir ata bindirir, gözlerini kapamalarını ister. Onlar gözlerini kapayıp açtıktan sonra Horosan'a geldiklerini görürler. Şevket Paşa'ya Zinhar'ın sevgilisi ile birlikte Horosan'a geldiği haber verilir.

Oğluna kavuşan Şevket Paşa ziyafet düzenler, ardından Zinhar ve Mahefruz'a kırk gün kırk gece düğün yapar.

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 8, Bakı, 2011, s. 8-34.

İsmayilov, Hüseyin - Elekberli, Eziz, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, AMEA Folklor İnstitutu Yayınları, C. 25, Bakı, 2011, s. 146-172.

ZİREM ŞAH

Azerbaycan'da anlatılan hikâyedir. Hikâye metni Alhan Altan Araslı tarafından daha önce yayımlanmış kitaplardan seçilerek bir araya getirilmiş ve 2012'de Ankara'da yayımlanmıştır. Hikâyede, cadı karısı, peri, sihir gibi masalımsı unsurlar vardır.

Tamamı mensur olan Zirem Şah, Serhat Sabri Yılmaz tarafından şöyle özetlenmiştir:

Geçmiş zamanlarda Türkistan ellerinde Fişek Şah adında bir şah Şah'ın da adı Dilara Cengi olan dünyalar güzeli bir kızı vardır.

Fişek Şah, bir gün sarayında otururken veziri Hacı Nesib'e dünyada onun kızıdan daha güzel bir kız olup olmadığını sorar. Hacı Nesib de bir minyatür çıkarıp gösterir. Minyatürdeki kızı gören Fişek Şah gözlerine inanamaz ve güzelliğiyle mest eden bu kızın nerede yaşadığını sorar. Hacı Nesib de minyatürü kardeşinden aldığını, bu kızın da Şuşa Padişahı'nın amca kızı olduğunu söyler. Fişek Şah, vezirine ne yapip edip bu kız bulup getirmesini emreder.

Hacı Nesib çaresiz kabul ederek derviş kılığında yollara düşer. Gece gündüz giderek Yakut şehrine varır. Şehre varır varmaz da bir kuyumcuya girerek yedi yakutla bezenmiş gonca şeklinde bir mücevher yaptırır. Mücevheri götürüp Yakut şehrinde hüküm süren Şuşa Padişahı'na sunar. Mücevherlerin eşsiz güzellikte olduğunu gören ve hayran kalan Şuşa Padişahı, Hacı Nesib'e sarayında sayısız ikramlarda bulunur. Hacı Nesib de ziyafet esnasında sürekli etrafı gözleyerek minyatürdeki kızı arar, fakat bir türlü göremez. Ümidini kesmişken bir bölmeden kızın birinin geldiğini görür ve minyatürdeki kız olduğunu anlayarak hayranlığını gizleyemez. Şuşa Padişahı durumu fark edince kızın amcasının kızı olduğunu, Hacı Nesib'in hediyesine karşılık da "Al bu melek kız da senindir." der. Hacı Nesib, padişahın vazgeçme ihtimalini düşünerek kızı aynı gece kaçırmayı planlar. Gece olunca da kızı atın sırtına aldığı gibi kaçmaya başlar. Padişah sabah kızın kaçırıldığını anlayınca, Hacı Nesib'in üzerine atlı gönderir ve yakalatıp huzuruna getirtir.

Hacı Nesib ve kız, padişahın huzuruna gelince, Nesib itiraz eder ve "Sen verdin ben de aldım." der. Şuşa Padişahı da gece sarhoş

olduğunu belirterek vazgeçtiğini söyler ve Nesib'in idam edilmesini ister. O anda araya giren kız; "Adamın suçu yok, öldürme de bari bir sandığa koy, denize atsinlar da balıklar yesin." der. Şah da razı olur ve Nesib'i sandıkla denize atarlar. Hacı Nesib, tesadüf eseri kendi ülkesinin kıyısına kadar sürüklenir ve ülkesindeki insanlar tarafından kurtarılır. Oradaki adamlardan birini kendi padişahına göndererek kızı bulduğunu, yakında huzuruna getireceğini haber eder ve tekrardan Şuşa'ya döner. Şuşa'ya geldiğinde Şuşa Padişahı'na bir mektup yazar ve balıklardan kurtulduğunu, eğer kızı vermiyorsa hediye ettiği mücevheri geri vermesini söyler. Mektubu okuyunca mücevherlerin gideceğine üzülen padişah, vezirlerinden akıl ister ve vezirler de adaletli olmasını ya mücevherleri ya da kızı teslim etmesini söylerler. Padişah, huzuruna Hacı Nesib'i çağırarak kızı teslim etmeye razı olur.

Fişek Şah'a da kızın geleceğine dair haber gitmiştir. Hacı Nesib'in gelmesiyle birlikte ihtişamlı bir şekilde ikisini de karşılar. Dünyalar güzeli kız evleneceği Fişek Şah'ın doksan yaşında yaşlı biri olduğunu görünce geldiğine pişman olur. Ancak o anda orada Fişek Şah'ın oğlu Zirem Şah'ı görür ve âşık olur. "Ne olursa olsun bu oğlana varacağım, ölmek var dönmek yok!" der. Fişek Şah, geceleyin kızın yanına gelir fakat kız onun karısı olmayı kabul etmez. "Bana kırk gün süre ver. Belki o zaman beni almaktan vazgeçersin." der.

Bir gün Zirem Şah ava çıkar. Adayken kızın kaldığı köşkün önünden geçer. Zirem Şah köşkün önündeyken, kız camdan elma fırlatır. Camda duran güzel kızı gören Zirem Şah oracıkta âşık olur ve mest olup bayılır. Kız da onu köşke taşıyarak ayıltır ve aralarında koyu bir muhabbet başlar. Birbirlerine tutulurlar ve kız, eğer kendini avareliğe vurursa Fişek Şah'ın evlenmelerine izin verebileceğini söyler. Zirem Şah'tan yemeyi içmeyi kesmesini, dünyayla arasını koparmasını söyler. Zirem Şah da denileni yapar ve uzun bir süre odasından çıkmayarak yemeden içmeden kesilir. Oğlunun hastalığına çare arayan Fişek Şah, ne yapacağını bilemez. Kız da saraya gelerek onu iyileştirebileceğini belirtir ve odasına girer. Zirem Şah'a getirdiği çöreklerden yedirir ve güçlenmesini sağlar. Zirem Şah'ın iyileştiği şaha haber verilir ve ülkede şenlik ilan edilir.

Kızla oğlan da aralarında anlaşarak kaçmaya karar verirler. Zirem Şah, seyisine haber ederek en iyi atlarından iki tanesini kırk gün özel

olarak beslemesini söyler. Kırk gün geçince iki sevgili hazırlanırlar ve gideceklerken kız seyisi kılıçla öldürür. Zirem Şah, sebebini sorunca da öyle gerektiğini söyler. Olanlar Fişek Şah'ın kulağına gider. O da çok üzülerek "Zaten ben onları evlendirecektim." diyerek oracıkta can verir. Padişahı törenle defnederler.

İki sevgili, iki gün yol gittikten sonra bir çeşme başında dinlenmeye karar verirler. Zirem Şah, başını kızın dizlerine koyarak uyur. Onlar dinlenirken Efgan Padişah ve adamları da oradan geçmektedir. İki âşığı görünce de onları tutmaları için yedi pehlivan gönderir. Pehlivanların geldiğini gören kız Zirem Şah'ı uyandırmadan pehlivanlarla savaşıp ve altısını öldürür. Yedincinin de kulağını keserek "Padişah'a kulak kesen geliyor de!" diyerek gönderir. Olanlara şahit olan Efgan Padişah bu defa bin atlı gönderir. Kız da ağlamaya başlar. Gözyaşı Zirem Şah'ın yüzüne düşünce Zirem Şah uyanır. Birlikte savaşıp bin atlıyı kırarlar. Gün ağardığı vakit ortada ölümlerden başka kimse kalmaz. Oradan geçen bir dervişe Efgan Padişah'ın nerede olduğunu sorarlar. Derviş de "Bir kulak kesen geldi, onlar da kaçtılar." der. Ölümlerin arasında sağ kalmış bir pehlivan olanları gizlice izler ve onları takip eder. Kızla oğlan bir yerde gecelerken, bu casus pehlivan onları öldürmeye yeltenir. Zirem Şah'ın atı şaha haber edince, Zirem Şah adamı yakalayıp öldürür ve atının gözlerinden öper.

İki âşık, üç gün yol gittikten sonra atlarından inerek ormanda gezintiye çıkarlar. Birbirlerinden uzaklaşırlar. O sırada Ezirağı adında bir cadı, kızı görerek efsun okuyarak kızı kuş hâline getirir ve onu da yanına alarak kaçır. Derviş kişi de kızı Ezirağı cadının kaçırıldığını Zirem Şah'a haber eder. Zirem Şah bir gemiye binerek peşlerine düşer. Yolda bir peri kızıyla karşılaşır dost olur. Geminin kaptanı da Ezirağı cadının yaşadığı adayı göstereceğini söyleyerek Zirem Şah'ı oraya götürür. Zirem Şah, adaya inince bir köprüden başka gidecek yol olmadığını görür ve kement atarak köprüye tırmanır. İçerlere doğru yürümeye başlar. Bir iki ev gördükten sonra üçüncü evin tavanında bir kızın saçlarından asılı olduğunu görür ve hemen iplerini keserek onu kurtarır. "Cadı buraya bir kız getirdi mi?" diye sorar. Kız da getirdiğini gördüğünü, fakat hangi evde olduğunu bilmediğini söyler.

Zirem Şah evleri sırayla gezer ve sevgilisini kırkinci evde bulur. Fakat ne yapsa da sevgilisinin gözlerini açamaz. Büyü yapıldığını anlayınca etrafa bakınır ve bir mühür görür. Mührü alan kız aksırarak düzelir. O sırada cadı onları görür. Zirem ve kurtardığı iki kız kaçarlarken, cadı yedi değirmen taşı alarak göğe yükselir. Havadayken taşları bir bir onlara fırlatır. Zirem Şah taşların hepsini havada yakalar. Cadı yere inerek Zirem Şah'la güreşmeye başlar. Tam kırk gün güreştikten sonra Zirem Şah cadıyı alt eder ve öldürecekken kurtardığı Peri gelir, "Aman kanını akıtma!" der. Çünkü kanını akıtırsa, her bir kan damlasından bir dev doğacağını söyler. Sonra da cadının canını getireceğini söyleyerek bir çeşme başına gider. Çeşmeye ağzını dayayınca bir solucan düşer. Solucanı şehzadeye getirir. Şehzade solucanın başını kesince cadı da ölür.

Zirem Şah ve yanındaki iki kız hep beraber kaçmaya başlarlar. Adadaki büyülerden kurtularak oradan çıktılar. Sonunda bir tepeye varırlar. Bir de bakarlar ki bir meydana bir sürü atlı var. Gördükleri bir çobana kim olduklarını sorarlar. Çoban da bunların Yemen Padişahı'nın oğlu Fettah Şah'ın ordusu olduğunu, Bu da padişahı Ekber Şah'ın kızı Peri'yi istediklerini söyler. Ekber Şah, kızını Ezirağı cadının kaçırdığını söylese de Fettah Şah inanmaz. Ya kız getirirsin ya da sen bilirsin der. O gece geçer ve Zirem Şah dövüşmeye karar vererek yüzüne bir peçe takar ve meydana çıkar. Fettah Şah da meydana bir pehlivan yollar. Zirem Şah, gelen pehlivani öldürünce Fettah Şah kırk pehlivan daha yollar ve Zirem Şah hepsini öldürür. Fettah Şah bakar ki hiç pehlivani kalmayacak aklına hile yapmak gelir. Veziriyle konuşur ve vezir; "İzin verin ona tuzak kurayım." der. Meydana kırk tane tuzak kurarlar. Fettah Şah'ın pehlivanlarından biri meydan okuyunca Zirem Şah dayanamaz ve meydana doğru gelir ve tuzaklardan birine yakalanır. Hemen bir kuyuya hapsederler.

Zirem Şah'ın tutsak edildiğini duyan kardeşi, Dilara Cengi hemen hazırlık yapar ve kırk tane çörek pişirerek içlerine de öldürücü bir şey koyar. Fettah Şah'ın ülkesine doğru yola çıkan Dilara Cengi, bir ihtiyarla karşılaşır ve onun düşman olduğunu anlar. İhtiyara bir çörek ikram eder ve onu öldürür. Ölen adamın derisini yüzerek kendi başına geçirir. Biraz daha ilerleyince kırk askerin olduğu bir çadır görür. Hepsine birer çörek

ikram eder. Yiyen hemen yere serilir. Kırkının da başını keserek çadırın içine girer. Meğer çadırda Fettah Şah'ı oğlu vardır. Hemen şahın oğlunu esir alır. Ertesi sabah Zirem Şah, idam edilmek üzere meydana getirilir. Fettah Şah'ın emriyle boynuna kendir geçirilir. Tam o esnada Dilara Cengi gelerek kılıcını esir aldığı şehzadenin boynuna dayar. Fettah Şah olanları görünce Zirem Şah'ı serbest bırakır ve oğlunu teslim alır. Peri Hanım'dan da bir fayda gelmeyeceğini anlayarak vazgeçer.

Peri Hanım, Zirem Şah ve dünya güzeli kız, Ekber Şah'ın davetiyle saraya giderler. Kızının kurtulduğunu gören baba, çok sevinir. Zirem Şah'ın onu kurtardığını öğrenince önce Zirem Şah'ı âşık olduğu dünya güzeliyle sonra da kendi kızıyla evlendirir. Bir süre sonra da Zirem Şah, iki kızla birlikte ülkesine dönmeye karar verirler. Sultanlarıyla birlikte evine dönen Zirem Şah, tahtta vezir Hacı Nesib'in oturduğunu görür. Şehzadenin geldiğine çok sevinen Hacı Nesib, tahtı ona bırakır ve Zirem Şah adaletli bir şekilde ülkesini yönetir.

Kaynakça:

Araslı, Alhan Altan, *Azerbaycan Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 74-85.

ZİYAD – ŞÖVKET

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir.

Cabbar Celilov'un Çobankereli Âşık Cafer'den derlediği metin Azerbaycan Folkloru Antalogiyası adlı serinin 1. ve 23. Kitaplarında yayımlanmıştır.

Sonun sevgililerin vuslata erdiği hikâye, manzum ve mensur yapıya sahiptir. Mekân olarak Erdebil, Tebriz görülür. Şahıs kadrosunda; Feteli Han, Şövket, İzzet Han, Helil, Salman, Cavad, Elemdar, Kadın, Fatmanise, Şah Abbas bulunur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok eskiden Erdebil'i Feteli Han adında bir han yönetmektedir. Feteli Han'ın Şövket adında 15 yaşında bir kızı, 18 yaşında İzzet Han adında bir oğlu vardır.

Feteli Han'ın Helil adında bir çobanı onun da Ziyad adında 18 yaşında bileği bükülmeyen pehlivan bir oğlu vardır. Ziyad ile İzzet Han dosttur.

Ziyad ile Şevket Hanım birbirini sever ve aralarında birbirleri ile evleneceklerine dair söz verirler.

Günün birinde oyun oynarken Ziyad'ın elinden çıkan bir taş İzzet Han'a değer ve İzzet Han bayılır. Ziyad ne yapsa da onu ayıltamaz. Oradan ayrılıp gider.

İzzet han vefat eder. Her tarafta Ziyad'ı ararlar, bulamazlar. Feteli Han, babasını ve annesini zindana atar.

Beri taraftan Ziyad bahçeden kaçır ve bir hayli yol gider. Rastladığı bir çiftçiden annesinin ve babasının zindana kapatıldığını öğrenir. Oradan ayrılıp şehre gelir. Gizlice babasının kapatıldığı zindana gelir, annesi ve babasıyla görüşür ve onları zindandan kaçıtır. Bunu haber alan Feteli Han kederlenir vefat eder.

Bu arada Şevket Hanım, Salman adlı kölesini gizlice Ziyad'ı bulması için vazifelendirir. Bir mektup yazıp Salman'a verir. Salman, atına binip gider. Epey gittikten sonra birisine rastlar. Rastladığı kişi Ziyad'ın arkadaşıdır. Delikanlı, Salman'ı evine götürür. Ziyad, karşısında Salman'ı görünce çok sevinir. Salman, Şevket'in mektubunu Ziyad'a verir. Salman bir müddet Ziyad'ın yanında kaldıktan sonra Şevket'in yanına geri döner.

Günün birinde Tebriz'e kumaş satmak için tacir Cavad ile oğlu Elemdar gelir. Elemdar, sokak sokak kumaş satarken Şevket Hanım'ın kapısına kadar gelir. Şevket Hanım kumaşlardan beğenip alır, Elemdar'a parası verir. Elemdar parayı almayınca Şöhret aldığı kumaşları fırlatıp atar. Elemdar kendinden geçmiş olarak babasının yanına gelir. Tacir Cavad, yaşlı bir kadın getirir. Kadın, Elemdar'ın aşk hastası olduğunu söyler. Şöhret Hanım'ın yanına gider ve onu kandırıp Cavad'ın yanına getirir. Cavad kızı da alıp hemen oradan uzaklaşır.

Diğer taraftan Salman Ziyad'ın evine gelir, ona durumu anlatır. Tebriz'e gitmeye karar verir ve yola çıkar. Tebriz'e gittiğinde Fatmanise adında bir kocakarıya misafir olur. Ona Tacir Cavad'ı sorar. Kadın onu

tanıdığını, yanında getirdiği kız ile oğlunun düğününü yaptığı, ancak kızın bu evliliği istemediğini söyler. Ziyad, Şöket'in kendisine verdiği yüzüğü kadına verir, onu düğün evine gönderir.

Fatmanise, düğün evine gider. Zor da olsa gelinin odasına girmeyi başarır. Başbaşa kalınca Şöket'e, Ziyad'ın evinde misafir olduğunu söyler ve getirdiği yüzüğü kıza verir. Fatmanise Hanım, evine gelir, Ziyad'a olup biteni anlatır.

Ertesi gün ikisi de giyinip kuşanıp düğün evine gider. Saz meclisinde Âşık Dursun adında bir âşık omuzunda sazı ile Ziyad'ı görünce ona laf atar ve Ziyad'ı küçümser. Perdenin arkasında bunları gören Şöket, âşıkların karşılaşma yapmalarını ve kim diğerini bağlarsa onun daha üstün olduğunu söyler. Ziyad, Âşık Dursun'un ağır sözlerinin altında kalmaz. Âşık Dursun meclisi terk edip gider.

Ziyad, hızını alamaz, Şöket'e deyişler okur. Şöket, meclistekilere Elemdar'ın kendisini kaçırıp getirdiğini, bu evliliğe rızasının olmadığını söyler. Meclistekiler kararı padişahın vermesini isterler. Hep birlikte Şah Abbas'ın huzuruna çıkar, durumu anlatırlar. Şah Abbas, Tacir Cavad'ı tersler ve huzurundan kovar.

Şah Abbas, Ziyad ile Şöket'in düğün masraflarını karşılar. Bunlar gece gündüz yol giderek Erdebil'e vasil olurlar. Yedi gün yedi gece düğün yapılır. Ziyad ile Şöket muratlarına ererler.

Kaynakça:

Ayten Caferova, *Azerbaycan Folkloru Antalogiyası XXIII. Kitap (Nahçıvan Numuneleri)*, C. 2, Bakı, 2011, s. 208-234.

Ceferli, Meherrem - Rafik Babayev, *Azerbaycan Folkloru Antalogiyası, Nahçıvan Folkloru 1*, Nahçıvan, 2009, s. 483-506.

ZİYADA - ŞAH MURAT

Kazak destanıdır. Manzum olup. Tüydek şeklinde yani sıralı dizeler hâlinededir. Destanın Türkiye Türkçesi ile yayımlanmış metni yoktur. Metin üzerinde çalışan Ayşe Yücel Çetin Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği, adlı kitabın Ekler kısmında destanın özetini vermiştir. Söz konusu özet şöyledir:

“Mısır’da Zada adında zengin ve âdil bir han yaşarmış. Zada Han’ın iki kızı ile Şahmurat adında bir oğlu varmış. Şahmurat, henüz yedi yaşında iken güzelliği, yiğitliği ve hürriyetine düşkünlüğü ile ünlenmiş. Hanın kızları Korlı ve Gay’in da güzellikleri cihana yayılmış. Bağdat padişahı Muhtar’ın da kurban ve dualarla doğan, akıllı dürüst ve yiğitliği ile ünlenen Ziyada adlı bir oğlu varmış.

Ziyada, rüyasında Korlı’yı görüp âşık olur ve Korlı’yı bulmak için yola çıkar. Korlı’nın peri olduğunu ve kendisinden haber gelmeden yola çıkmamasını istemelerine, anne ve babasının razı olmamasına rağmen Ziyada yola çıkar. Babasının verdiği on iki bin adamı yanına alan Ziyada, günler sonra Kâbil adasına varırlar. Yedi gün sonra gemiye binip yola çıkarlar. Ancak fırtınaya tutulurlar ve gemileri batır. Ziyada ile arkadaşı Koşmalıya kurtulur. Ankuma adlı bir dağa çıkarlar. Yiyecek bulmak için ayrılan Ziyada, arkadaşını bıraktığı yerde bulamaz. Arkadaşını armaya çıkar ve onun zencilerin içinde olduğunu görür. Zenciler, Ziyada ile arkadaşı Koşmalıya’yı yakalayıp zindana atarlar. Aradan sekiz ay geçer. Bir gün dışarıdan, ‘Önce ölü olanı halatla bağla, sonra canlı olan yiğit sen çık.’ diye bir ses gelir. Kendisine ölü süsü veren Ziyada, dışarı çıkarılır. Burada zencilerle savaşır arkadaşını da kurtarır.

Birlikte gemiye binerek denize açılırlar. Yiyecek aramak için sahile çıkarlar. Ancak Koşmalıya suya düşer. Arkadaşını kurtarmak için denize atlayan Ziyada dört gün uğraşmadan sonra arkadaşını bulur ve birlikte kıyıya çıkarlar. Gemilerini bırakıp bir at ile yola çıkarlar. Yolda bir bağ, içinde de altın bir taht görürler. Burası İskender’in bağıdır. Koşmalıya bağı gezerken, Ziyada tahtta uyuya kalır. Rüyasında âşık olduğu Korlı’yı görür. Oradan ayrılarak Kaf Dağı’na giderler.

Bu sırada Mısır padişahının kızı Korlı da Ziyada’yı rüyasında görerek âşık olur. Aşkından hastalanan Korlı, hizmetindeki kızlardan birisiyle konuşur, olan biteni ondan öğrenir. Kız bunları Korlı’nın annesine anlatır. Annesi de Korlı’nın sevdiğinin bulunması için kocasına anlatır. Korlı’nın babasının emriyle Şahmurat komutasında on bin asker Ziyada’yı bulmak için yola çıkar. Nil’in kıyısında Ündi Denize gelerek denize açılırlar. On beş gün sonra alev yanan kaleye ulaşırlar. Burada askerler iyi giyimli iki kişi ile karşılaşırlar. Bunlar Ziyada’yı

aramaya çıkan iki kardeştir. Şahmurat da kız kardeşi Korlı'nın Ziyada'ya âşık olduğunu, bu yüzden hastalandığını, kardeşinin derdine çâre olmak için Ziyada'yı aradıklarını söyler.

Bağdat'a gelen Şahmurat, Muhtar Şah'ın huzuruna çıkar. Muhtar Şah bunlara sekiz bin asker verir. Birlikte denize açılırlar ve bir balina gemilerini yutar. Beş yüz kişi kurtulur. Bunlardan üç yüzü de hastalanarak ölür. Günlerden sonra cennet gibi bir bağa ulaşırlar. İçinde saray vardır. Burası İranbak hanı, periler pâdişâhının kızı Lezzetibal'ın sarayıdır. Şahmurat burada uyurken rüyasında Lezzetibal'ı görür. Lezzet de Şahmurat'ı rüyada görür ve perilerini Şahmurat'ı bulmak için gönderir. Periler Şahmurat ve arkadaşlarını bulur, Kaf Dağı'na getirirler. Lezzetibal ve Şahmurat büyük bir toy yapar ve evlenirler. Şahmurat, bir süre sonra Lezzetibal'a Ziyada'dan bahseder. Periler vasıtasıyla Ziyada ile arkadaşı bulunur, İranbak'a getirilir. İki kardeş burada buluşurlar.

Kaynakça:

Çetin, Ayşe Yücel, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Ankara, 2003, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, s. 209-211.

ZÖHRE VE MEHEMMED

Güney Azerbaycan'da anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâye hacimsizdir. Birbirlerine rüyada âşık olan sevgililer hikâyenin sonunda vuslata erer.

Hikâyeyi Âşık Eziz Şehnazi'den öğrenen Aşık Ebulfezl Saydi anlatmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu İbrahim Tacir, Mehemed, Hz. Eli, Şah Abbas, Zöhre; mekân olarak da Tebriz, İsfahan, Şamahı, Heleb gibi şehirler görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Tebriz'de varlıklı ve herkes tarafından sevilen İbrahim Tacir ile on sekiz yaşında oğlu Mehemed vardır.

Mehemed, bir gün arkadaşları ile dağları gezer. Bir çeşme başında dinlenirken yorgunluktan uyuyakalır. Rüyasında Hz. Eli'yi görür. Hz.

Eli Mehemed'e, İsfahan'da Şah Abbas'ın kızı Zöhre Hanım aşkına bade verir. Mehemed, kendinden geçmiş halde uyanır.

Arkadaşları onu Tebriz'e getirir. Mehemed, Tebriz'de durmak istemez. Babası İbrahim Tacir Mehemed'i yanına alıp İsfahan'a götürür. İzin alıp Şah Abbas'ın huzuruna çıkar, kızı Zöhre'ye dünür olduğunu söyler. Şah Abbas, şayet çalışıp para kazanırsa kızını Mehemed'e vereceğini söyler. Mehemed, kabul eder.

Mehemed, Zöhre ile görüşür, Heleb'e çalışmaya gideceğini, kendisini üç sene beklemesini söyleyip vedalaşır. Mehemed, Şamahı'ya oradan da Heleb'e gider.

Beri taraftan Zöhre, Mehemed'in hasretine dayanamaz, hastalanır. Babasına, izin verirse Heleb'e gitmek istediğini söyler. Babası buna çok kızar.

Mehemed, Heleb'de üç sana âşıklık yapıp para kazanır ve İsfahan'a gelir. Mehemed, Şah Abbas'ın huzuruna çıkar ve para kazanıp geldiğini söyler. Şah Abbas, Mehemed'in getirdiği parayı kabul etmez ve kendisine verecek kızının olmadığını söyler. Araya vezirler girer ve bir şaha verdiği sözde durmasının gerektiğini söylerler. Şah Abbas onları haklı bulur ve İbrahim Tacirin düğüne başlamasını söyler.

İsfahan'da kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 6, Bakı, 2014, s. 110-121.

Maşallahkızı, Metanet [Abbasova], *Güney Azerbaycan Folkloru VI. Kitab*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. 6, Bakı, 2017, s. 110-121.

ZULUM HÜSEYİN

Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Fikret Türkmen ve Mustafa Cemiloğlu tarafından 1999'da âşığın kendisinden derlenen

hikâye Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri adlı kitapta yayımlanmıştır.

Konu olarak Şah Abbas'ın bir gecelik gönül macerasından dünyaya gelen çocuğun yıllar sonra babasına kavuşması ve sevdiği ile vuslata ermesi anlatılmıştır. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Şah Abbas / Derviş Abbas, Allahverdi Han, Hacı Sayyad, Heyrense, Hüseyin, Ganneti Muhammet, Hurreyrense, Cariye, Gara Vezir, Şeyhülislâm bulunur. Hekâyede mekân olarak hoy karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir gün Şah Abbas veziri Allahverdi Han ile birlikte tebdil-i kıyafet ile memleketi dolaşmaya çıkar. Kuzu otlatan bir çocuğu görürler. Şah çocuğun yanına gider ve ona İslâm'ın ve imanın şartlarını sorar. Çocuk bilince ona altın verir. Daha sonra bir değirmenciye giderler. Şah ona da aynı soruları sorar ancak adam bilemez. Şah adamlarına değirmenciye götürmeleri için emir verir. Bu sırada kuzu otlatan çocuk gelir ve Şah'a götürülenin babası olduğunu, onu asmamalarını, asıl asmaları gerekenin onun babası olduğunu söyler. Çünkü babası onu cahil bırakmıştır, ancak "Benim babam beni okuttu." der. Şah bunun üzerine değirmenciye serbest bırakır. Şah Abbas ve veziri, derviş kıyafetleri bu şekilde İran'ın pek çok şehrini gezerler.

Bir gün Hoy'a varırlar. Burada Hacı Sayyad isminde muhterem bir kişinin evine misafir olurlar. Hacı Sayyad'ın da Heyrense isminde güzel bir kızı vardır. Şah Abbas güzellere düşkün olduğundan kızı vezirine ister. Hacı Sayyad da kızı verir, o gece nikâhları olur ve zıfafa girerler. Şah Abbas ile Heyrense bir vakit söyleşirler. Sabah olduğunda Şah, kıza gezgin derviş olduklarından gitmeleri gerektiğini ancak geri geleceğini söyler. Kıza bir pazibent verir ve şayet oğlu olursa pazibendi onun koluna takmasını söyleyip vedalaşır.

Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika tamam olur ve Heyrense'nin bir oğlu olur. Adını da Hüseyin koyarlar. Şah Abbas Heyrense'yi unuttur, geri gelmez. Aradan zaman geçer, Hüseyin büyür ve mektebe başlar. Oldukça zeki bir çocuktur. 17 yaşına gelir. Hacı Sayyad'ı babası olarak bilir.

Bir gün Hüseyin'e, babasının kim olduğunun bilinmediği başına kakılır. Bunun üzerine Hüseyin, annesinin yanına gelir ve babasının kim olduğunu sorar. Annesi, geçmişte her şeyi anlatır ve babasının Derviş Abbas isminde biri olduğunu söyler. Hüseyin babasını aramak için yola çıkacağını söyler. Annesi engel olmak istese de başaramaz. Yol hazırlığı yapılır. Annesi, Şah Abbas'ın verdiği pazıbendi oğlunun koluna takar, yolcu eder.

Hüseyin, epey yol gittikten sonra Isfahan'a vasıl olur. Orada helvacı Ganneti Muhammet ile tanışır. Adam, Hüseyin'in tavrını ahlakını beğenir, onu evine götürür. Hüseyin adamın yanında işe başlar. Çok kısa zamanda helva ustası olur ve Ganneti Muhammet'e çok para kazandırır. Bu arada Ganneti'nin karısı, Hüseyin'e göz koyar, onu kandırmaya çalışır. Hüseyin ustasına eve gitmek istemediğini dükkânın arkasına bir oda yapmak ve burada kalmak istediğini söyler. Her ne kadar Ganneti onu ikna etmeye çalışsa da başaramaz. Hüseyin hemen ustaları çağırarak dükkânın arkasına güzel bir oda yaptırır ve Hüseyin artık orda kalmaya başlar.

Şah Abbas'ın Gara Vezir isminde bir veziri vardır. Onun da Hurreyrense adında nazlı, güzel bir kızı vardır. Bu kız yanındaki cariyeleri helva alması için Ganneti'nin dükkânına gönderir. Cariye, içeride Hüseyin'i görünce ona hayran olur ve öylece kalır. Bunu üzerine Ganneti kıza niye durduğunu sorar. O da kendisinin Hurreyrense'nin cariyesi olduğunu ve bir kilo helva almak istediğini söyler. Kız helvayı alıp gider. Hurreyrense Hanım cariyesinin neden geç geldiğini sorar. Cariyesi de Hüseyin'in yakışıklılığını anlatır. Hurreyrense de merak edip Hüseyin'i görmeye gider ve ondan etkilenir.

Hurreyrense, Hüseyin'i aklına takar ve onu takip eder. Onun dükkânda kaldığını öğrenir ve evinden dükkâna tünel kazdırarak Hüseyin'in kaldığı odaya gider. Hüseyin ilk başta istemese de daha sonra o da kıza gönlünü kaptırır. Belirli bir zaman odada böyle sohbet ederler ve yatarlar. Ancak bu durum çok gizli kalmaz. Şah Abbas, rüyasında zina yapıldığını görür. Bunun üzerine şehirde kimsenin akşam ışık yakmamasını emreder ve kendisi de tebdil-i kıyafet kontrole çıkar. Ganneti'nin dükkânında ışık yandığını görünce oraya gider. Hüseyin, onu misafir eder. Bu sırada Hurreyrense'nin cariyeleri Hüseyin'in

gelmesi için haber ederler. Ancak Hüseyin misafiri olduğunu, bu akşam gelemeyeceğini söyler. Hurreyrense misafirini de alıp gelmesini söyler. Hüseyin ile Şah Abbas giderler. Şah Abbas Hurreyrense'nin Gara Vezir'in kızı olduğunu anlar. Şah Abbas başka bir odaya gider ve sabah olunca daha sonra tekrar geleceğini söyleyerek gider.

Hurreyrense, kurnaz bir kızdır. Cariyelerine Hüseyin geldiğinde onu istemeyeceğini, ancak kalbinin kırılmaması için ona bugün hanımım iyi değil sen sonra gel demelerini emreder. Hüseyin geldiğinde ona bu tüneli onun açtığını, kendisinin bir vezir kızı olduğunu, onunsa helvacı olduğunu ve bir daha kendisini rahatsız etmemesini söyler. Cariyeler de hanımlarının emrettiği gibi Hüseyin'e, Hurreyrense'nin iyi olmadığını söylerler. Bunun üzerine Hüseyin gider ve sabah helvayı yakar. Ertesi gün yine aynı şekilde kız istemez ve Hüseyin yine helvayı yakar. Ganneti usta Hüseyin'e nazar değdiğini düşünür ve hocalara okutur.

Hurreyrense yine cariyelerini çağırır ve Hüseyin geldiği zaman yine onu istemeyeceğini ancak cariyelerinin onları barıştırmasını söyler. Hüseyin yine gelir ve cariyeler Hurreyrense ile Hüseyin'i barıştırır. Ertesi gün Hüseyin öyle bir helva yapar ki Ganneti, hocaların duasının kabul olduğunu sanır.

Şah Abbas, sabah evden ayrıldıktan sonra Gara Vezir'in yanına gider ve durumu anlatır. Ancak kızı mı, karısı mı, gelini mi olduğunu bilmediğini söyler. Bunun üzerine Gara Vezir, Şah Abbas'a kendisini götürmemesini, eğer karısı ise öldüreceğini, kızı ise o kişiye vereceğini, gelini ise kovacağını söyler. Ancak Şah Abbas, Gara Vezir'i zorla götürür. Akşam Ganneti'nin dükkânına giderler. Hüseyin onları kabul eder. Derken kızın cariyeleri gelir, ancak Hüseyin iki misafiri olduğunu, bu yüzden gelemeyeceğini söyler. Cariye durumu Hurreyrense Hanım'a söyler. Hanım misafirlerinin de gelmesini söyler. Hepsisi beraber giderler. Gara Vezir, kızına bakar ki Helvacı Hüseyin ile sarmaş dolaştır. Çok iyi kılık değiştirdiklerinden kız babasını tanımaz. Sabah olur ve Şah ile veziri evden çıkarlar. Gara Vezir, Şah'ın yakasından tutarak kendisini götürmemesini söylediğini, bunların ikisini de idam ettireceğini söyler.

Meydanda dar ağacı hazırlanır. Cellatlar kızı da Hüseyin'i de getirirler. Şah Abbas, Gara Vezir'e onları affetmesini söyler ancak vezir

kabul etmez. Orada Hurreyrense ve Hüseyin bir zaman söyleşirler. İp boyunlarına takıldığında “Şeyhülİslâm’dan fetva yok!” diye cellatlar durdurulur. Şeyhülİslâm’a haber verirler. Şeyhülİslâm çok yumuşak merhametli bir insandır. Bunların Müslüman evlâdı olduklarını, önce hamama gidip yıkanmalarını söyler. Bunun üzerine cellatlar Hüseyin’i kolundan tutup hamama götürürler. Soyduklarında Hüseyin’in kolundaki pazibendi görürler. Şah Abbas, “Zamanında yedi yıl haracına yaptırdığım pazubant evimde kayboldu, bir yerden çıkarsa bana getirin.” diye ilan vermiştir. Cellat o pazibendin aranan pazibent olduğunu zannedip Şah’ın yanına gider. Pazibendi çalanın asılacak olan delikanlı olduğunu söyler. Şah, hemen evden çıkar ve meydana gider. Orada Gara Vezir’e çocukları affetmesini bu delikanlının kendi çocuğu olduğunu söyler. Çocuğa; “Evlâdım, Derviş Abbas benim, gel.” der. Sarılıp birbirlerini öperler. Gara Vezir gençleri affeder.

Düşün dernek kurulur. Hüseyin, Şah’a annesiyle evlenmezse kendisinin de evlenmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Heyrense Hanım’ı getirirler. Şah Abbas ile Heyrense, Hüseyin ile de Hurreyrense evlenirler. Baba oğul muratlarına ererler.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Şevki Halıcı’dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 777-813.

ZÜHRE İLE ALDAR

Mitoloji ve masal unsurlarının ağırlıkta olan bir Başkurt destanıdır. Destanın belli bir yerinden sonra Zühre’nin anlattığı ve çerçeve hikâyelerle örülmüştür. Hacimli bir destandır.

Destanın tamamı mensurdur.

Destan metni Türkiye’de ilk defa 2014’te Türk Dil Kurumu Yayınları arasında çıkmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Allabirde, yaşı kemale ermiş bir Başkurt’tur. Günün birinde bir felâketle karşılaşır. Karısı ile 3 delikanlı oğlunu kaybeder. Yapayalnız

kalan Allabirde'ye konu-komşu yardım eder ve onu evlendirmek ister, ancak o bu isteği geri çevirir.

Günlerden bir gün sabah namazını kıldıktan atına binip gider dağlara gider. Yolda kulağına bir ses gelir. Başını kaldırıp baktığında karşısında baştan ayağa silahlı atlı bir bahadır görür. Bahadır, ihtiyarın adını söyleyerek selâm verir. İhtiyar Allabirde şaşırır.

Bahadır, sadece adını değil neden kederli olduğunu da bildiğini söyler. Atını yaylaya doğru çevirmesini, ilerideki taşları ziyaret etmesini, kendisine bir tavsiyede bulunulacağını ve o tavsiyelere uymasını söyleyip gözden kaybolur.

Allabirde, söylenilen istikamete gider. Yaylada, kalabalık halkın topladığını görür. Halk, sanki önceden birkaç köye baş olarak seçilen bahadır Allabirde'yi beklemektedir.

İnsanlar onu görünce hep birden yüksek sesle "İşte baş geliyor!" diye bağırırlar. Onu karşılayıp saygıyla yastık üzerine oturturlar.

Halk, Allabirde'nin durumuna üzüldüklerini boylarından bir kıızı almasını tekrar ederler. İhtiyar Allabirde de evlenme çağının geçtiğini söyleyip reddeder. Bunun üzerine bir aksakalı Yılkıbay, Zühre adında namuslu, güzel huylu dul bir kadınla evlenmesini teklif eder. İhtiyar yine dirense de halk onunla evlenmesi hususunda ısrar eder. İhtiyar Allabirde, Zühre'yi eş olarak almaya razı olur.

Halk buna çok sevinir, oyun, eğlence, yarış, güreş başlatır.

Ertesi gün Yılkıba ve Allabirde sabah namazlarını kılıp yanlarına azık alıp yola çıkarlar. Bir göl kenarında, sonra da bir ağaç altında mola verirler. Her molada bir müddet uyuyup dinlenir, sonra yola devam ederler.

Yolda karşılarına yaşlı biri çıkar. Bunlara yollarının çetin olduğunu, en güçlü bahadırların ormandaki hayvanlarla, cin ve perilerle baş edemediklerini, bu yüzden kendisini takip etmelerini söyler.

İhtiyar önde Allabirde ve Yılkıbay arkada yola devam ederler. Epey gittikten sonra önlerine bir mağara çıkar. İhtiyar, onlara atlarını salıvermelerini, silahlarını orada bırakmalarını söyler. Mağaranın önünde değerli bir halı serilidir. Mağara ağzı ise büyük bir taş ile kapalıdır. Taşın sağ tarafında pınar şırıl şırıl akmaktadır.

İhtiyar, çizme-çarıklarını çıkarıp akan suda ayaklarını yıkayıp halıya basmalarını söyler. Bunlar denileni yapar ve içeri girerler. İçeride taş zemin halılarla döşemiştir. Yüksek bir yerde de yastık minderler dizilidir. Çeşit çeşit nimetler vardır.

Bunlar karınlarını doyururlar. İhtiyar Allabirde ve Yalkıbay'a, yolculuklarının sebebini bildiğini, bu niyetlerinin Peygamberimize uygun düştüğünü, kensini de yüce Peygamber'in gönderdiğini söyler.

Veli ihtiyar, yollarının çok tehlikeli olduğunu, önlerine yırtıcı kuşların canavarların çıkacağını hatırlatır. Başlarına gelecek belâların iki kardeş perinin büyüğü yüzünden olduğunu söyler. Bunlardan birisi Zühre yaylası civarında, ikincisi de İrendek dağının öbür tarafındadır. İkisi de Zühre'yi ele geçirmek istemektedir.

İhtiyar Allabirde ve Yalkıbay'a dua edip yolcu eder.

Bunlar, birkaç gün hiçbirşeye rastlamadan yolarına devam ederler. Her şeyin yolunda gittiğini düşünürken birden bir kuş sürüsü bunlara saldırır. Onlarla baş etmeye çalışırken önceden yem verdikleri beyaz kuş yardımlarına yetişir. Bunlar belâyı savdıkları için namazlarını kılıp Allah'a dua ederler. Yola devam ederler. Bu defa karşılarna çıkan bir geyikle mücadele etmeye mecbur kalırlar. Geyiği öldürüp ilerlemeye devam ederler.

Yolda karşılarna kurt sürüsü çıkar. Onları alt etmelerinin ardından ayı, kaplanla mücadele ederler ve bunlardan da kurtulurlar.

Yarım günlük yolları kalmıştır. Zühre'ye hediye aldıkları peri atı da yanlarındadır.

Bir ovada, gölün kenarında Zühre'nin yün keçeden çadırını görürler. Zühre onları karşılar ve çadırına davet eder. Allabirde, kızın güzelliğini görüp büyülenir. Olduğu yerde kalakalır.

Yalkıbay, Zühre'ye bin bir zahmetle buraya kadar geldiklerini, çok kişinin istediği halde gelemediğini ve sizi görmeyi murat edip gelme cesaretini Allabirde'nin gösterdiğini, hediye olarak kendi öldürdüğü iki kaplan derisi ile seni usandıran ejder perisinin atını ve silahlarını getirdiğini söyler. Zühre, onlara değerli halıların, minder-yastıkların üstünde misafir eder. Allabirde'nin aklı-fikri Zühre'de kalır.

Zühre, onlara yemekler hazırlar, kımız ikram eder. Uzak yolan gelen bu değerleri misafirlere ikramda kusur etmez.

Yülbay, 7 uruğun başı olan Şeveli'nin vefatından sonra baş olarak Allabirde'yi seçtiklerini, Allabirde'nin yaşı geçmiş olmasına rağmen genç bahadırlardan daha güçlü olduğunu, Hanımı Hılvbike vefat ettikten sonra, çok geçmeden 3 oğlunu da ecelin aldığını, halkın toplanıp onu evlendirmek istediğini, ancak Allabirde'in evlenmeyi kabul etmediğini, Aklımıza yalnız ömür süren Zühre'nin geldiğini ve kendisini Allabirde'ye övdüğünü, Allabirde'yi de buraya gelmeye razı ettiğini bir bir söyler.

Bunun üzerine Zühre, cevabını vermeden önce kendisinin de anlatacağı şeylerin olduğunu söyler. Onlara akşam yemeği verip istirahatlerini sağlar ve anlatacaklarını ertesi güne bırakır.

Ertesi gün Zühre kendisinden bahseder:

"Biz babamın iki kızıydık. Babamın adı Kıdras, ablamın adı ise Hılvbike idi. Büyüyüp ergin yaşlara gelince elimize yay alıp ok atmayı da öğrendik. Ok atışında ben, el işlerinde ablam becerikliydı. Ablam 18 ben de 17 yaşına gelince, komşu köylerden bizimle evlenmek için damatlar gelmeye başladılar. Ablamı evlendirdik.

Ben ise babama, ok atışında, güreşte, attan çekip indirmede beni yenecek bir yiğitle evlenebileceğimi söyledim. Karşıma çıkan erkeklerin hiçbirisi başarılı olamadı. Ben, kadınların yaptığı işlerden iyice elimi çekmiştim. Bu, annemin zoruna, erkek oğlu olmayan babamın da hoşuna gidiyordu. Öyleki artık kadın kıyafeti dahi giymiyordum.

Ancak böyle bir hayat beni de sıkmaya başlamıştı. Yaşlanınca ninelerin arasında nasıl olurum diye düşünmeye başladım. 20 yaşına gelmiştim. Ava da artık seyrek çıkıyordum.

Günün birinde arazide dolaşırken bir atlı gördüm. Atlı, insanların geleceği ile ilgili bilgiler veren bir veli kişiden söz etti. Benim huzurum kaçtı. Hazırlığımı yaptım. Babama haber vermeden sadece annemle vedalaşıp yola çıktım.

On gün dağ tepe yol gittim. Yiyeceğim bitmişti. Avladığım hayvanlarla karnımı doyurdum. Karşıma bir adam çıktı, bana bir kamçı verdi ve nereye gittiğimi sordu.

Ancak birden ormanın içine girip kayboldu. Yoluma devam ettim. Ağaçlar daha da sıklaşmaya başladı. Birden sürü vahşi hayvan karşıma çıktı. Önden uluyarak kurtlar, onların ardından homurdanarak ayılar geldi. Birden aklıma o adamın verdiği kamçı geldi. Kamçı sihirliymiş. Kamçıyı sağa-sola savurunca bana saldıran hayvanların tümü yok oldu. Ben de huzur içinde uykuya daldım.

Sabah erkenden kalktığımda atımı yanımda otlayıp dolaşırken gördüm. Elimi yüzümü yıkayıp sabah namazını kıldıktan sonra büyü iyesinin yaşadığı dağ mağarasına doğru yürüdüm. Ormandan çıkıp dik bir dağa doğru yürüdüm. Dağ yamacına yaklaştığımda kaya altından duman yükselmeye başladı. Duman gittikçe çoğaldı, kayayı sardı.

Yaklaşmakta olan beyaz askerler ordusunu, onların şehrin yanına dizilerek gelip durduklarını ve şehrin içindekilerin korkudan karışıklık içinde koştuklarını gördüm. Ve kendi muhayyilemin kahramanı Orkan, hiç korku bilmeden şehir duvarlarını korumakta olan düşman askerlerini mağlup etmek için harekete geçti.

Gözü bir şey görmeyen Orkan ordusunun düşman askerinin yarısını önünü katıp kovaladı. Okran'ın şiddetle vuruşları karşısında Ak Kenez sallandı. Bunu hazmedemeyip Orkan'a saldırdı ve kılıcıyla zırhına darbe indirdi. Orkan bilincini yitirip yere yığıldı. Ak Kenez, atından inip Orkan'ın yanına geldi. Ona, şehrinin artık kendi hükmüne geçtiğini, dinini kabul edip kendi safına geçmesini söyledi. Orkan, yerinden hiddetle fırlayıp eline kılıcı olmadığı için belinden hançerini çıkarıp ak savaşıya saplar. Ancak o, aldığı yarayı hissetmeyip tek vuruşta Orkan'ın başını gövdesinden ayırdı. Orkan yere yığılınca benim de bütün umudum paramparça oldu. Sonra ak sakallılardan biri Ak Kenez'den kadınlara ve çocuklara dokunmamasını istedi. Ak Kenez, ise, şehri yağmalattı, tamamen yaktı, yıktı.

Kadın-kız demeyip halkı kılıçtan geçirdi. İnsanları ateşe attılar. Ben bunları görünce intikam almaya yemin ettim. Şehri terk ederek bu taraflara geldim. Elimin altındaki ruhlar ile müşavere edip Ak Kenez'i yok etmek için planlar hazırladım."

Tılsım sahibi Zühre bunları anlattıktan sonra Aldar ile olan hikâyeyi anlatmaya başladı.

Başkurtlar bir toplantı hâlindeyken orada bulunan Aldar söz alır. Kendisini tanıttıktan sonra bahadırılığından söz eder, cin ve perilerin dahi adını duyduklarında ödlerinin koptuğunu söyler. Aksakalların neredeyse kan kardeş olmak için yarıştıklarını, kızları ile evlenmelerini her defasında ısrar reddettiğini, bugüne kadar bekar olarak ömrümü sadece bahadırlıkla geçirdiğinden söz eder.

Nihayet, aksallardan biri olan Aysül, Aldar'a, at yarıştırmada, güreşte, ok atmada kimsenin yenemediği ve ancak onu Aldar'ın yenebileceği Kıdras'ın kızı Zühre'den bahseder. Zühre de zaten babasına, ancak kendisini mağlup edecek biriyle evlenebileceğini söylemiştir.

Aldar'ı zor da olsa bu kızın karşısına çıkmaya razı ederler. Konuklar birer-ikişer gelmeye başlarlar. Konuklar arasında babasının sağ tarafında ihtiyar Baltas, sol tarafından ihtiyar İtbay, onun yanında ise uzun boylu Munyak oturmaktadır. Babası Aldar'a gelen davetlilere "Hoş geldin!" der.

Güreşler başlar. Aldar, önce kara sakallı kamburca yürüyen Bıkbırde'yi ardından karşısına çıkan bütün yiğitleri yener. Ardından Aldar, Munyak'ı da yenmeyi başarır. En sonunda da mağrur Aslay'ı yenmeyi başarır. Bunun sonucunda Kıdras, bahadır kızını Aldar'a verir. İmam nikâhı kıyılır, düğün yapılır, hediyeler verilir, güreş, at ve ok yarışları düzenlenir. Kuraycılar genç evlilere övgüler yağdırıp yırlar söylerler.

Kız yirmi yıl ömür sürdüğü baba evinden Aldar'la birlikte ayrılır. Munyak yaylasında konaklarlar. Aldar, orada Munyak ile yine güreşir ve yine onu yenmeyi başarır. Bunun üzerine Munyak, artık Aldar'la kardeş olduğunu ilan eder. Birlikte yemek yerler. Aldar, oradan ayrılırken atını Munyak'a hediye eder. Ayrılırken Munyak şunları söyler: "Gideceğin yol ile ilgili bir şey söylemek istiyorum. Önünde iki yol var. Birisi kestirme, ikincisi ise dolaylı yol. İlki kısa olsa da tehlikeli bir yol. Eğer herhangi bir tehlikeyle karşılaşmadan gitmek istersen diğer yoldan 10 gün içerisinde yurduna dönersin."

Aldar, ona kısa yoldan gideceğini söyler. Munyak, Aldar'a bu yoldan gitmemesi için ne kadar ısrar etse de Adar: "Verilmiş söz, atılan ok gibidir." deyip kararından vazgeçmez.

Aldar, ertesi gün güneş doğmadan kardeşleri Sibay ile Buranbay ağabeylerine, sürülerini dolaylı yoldan götürmelerini, kendisinin de Zühre ile birlikte diğer yoldan gideceğini söyler. Ağabeyleri denileni yaparlar. Yolculuğun dördüncü gün dar bir geçitten geçip ovaya çıktıklarında karşılarına beyaz elbiseli bir ihtiyar çıkar. Bir elinde uzun asa diğerinde tespih vardır. İhtiyar yanlarına yaklaşır selâm verir. Elindeki tespihi üçe bölüp bunların boyunlarına takar ve atlarına da muska yapıp birtakım tavsiyelerde bulunduktan sonra gözden kaybolur.

Bunlar bir müddet gittikten sonra ejder perisinin mağarasına da yaklaşır. Birden önlerine bir ejder çıkar. Aldar hiç korkmadan ona saldırır ve ejderin kafasını kesmeyi başarır. Zühre ve Bayyığit onu kutlarlar. Ejder perinin cansız bedenini yakıp külünü havaya uçururlar.

Bunlar tekrar yola koyulurlar. Yolda önü taşla kapatılmış bir mağaraya rastlarlar. Aldar, o taşı kaldırıp içerideki her kesin serbest olduğunu söyler. Karşılarında bir ihtiyar çıkar. Aldar'a; "Hey batır! Bizi ejder perisinin zulmünden kurtarmak sadece senin takdirine yazıldı. Ben de sizin gibi Müslüman olup kırk yıldır bu mağara ağzında ejder perinin canını korumak için nöbet tutuyorum. Sana boynuna takmış olduğun mercanların sırnı açıklayım. Bundan üç gün önce bir rüya gördüm ve rüyamda uzun bir tespih tutan bembeyaz sakallı dindar bir ihtiyar yanıma gelip senin ve eşinin geleceğini müjdeledi. Sen onu, bu tespihten benim yapıp verdiğim boyunluğundan tanırsın." der.

Meres, perinin karısı ile onun çalıp getirdiği birkaç han kızı da bu mağarada bulunduğunu söyler. Aldar, onları da hürriyetine kavuşturur. Peri karısının adı Gölbike'dir. İçi yanan Gölbike Zühre'ye şunları söyler:

"Benim han oğlu genç yakışıklı bir güveyim vardı. Onun babası Özbek handı. Ben onun oğlu Akköbekle nişanlanmıştım. Artık düğün günü arkadaşlarımla geleneğe göre geziye çıktım. Hiç umulmadık anda Peri'nin eline esir düştüm. Peri, karısı olmam için beni ikna edemedi ve bana zorla sahip olmaya çalıştı. Her ne kadar azap çektiysem de kendimi korumaya başardım. O da beni esirler arasında attı. Mağaradaki esirler o yüzden bana 'Perinin Karısı' diye adlandırdılar."

Esirler arasında Munyak'ın kardeşi Karabay, sevgilisi Gölbek'ten ayrı düşmüş olan Akköbek de vardır. Zühre ona sevgilisinin yanına götürür. Sevgililer birbirlerine sarılıp sevinçlerinden ağlarlar.

Karabay, Akköbek'ten başından geçenleri anlatmasını ister. Akköbek şunları anlatır:

Babası Özbek Han, yaşlanınca hayvanlarına artık bakamaz ve bu işi 12 oğluna devreder.

Akköbek, bir gün Kotlobay'ın davetine katılır. Yenilir, içilir, at yarışı yapılır. Kotlobay'ın oğlu Devletbay, Akköbek'i kızkardeşi Gölbeke ile görüştürür. İkisi de birbirini sever. Akköbek, yurduna döndükten sonra babası Özbek Han'a durumu anlatır ve Gölbeke'yi babasından istemesini söyler. Özbek Han, saygın aksakalları yanına alıp Kotlobay'ın kızını istemeye gider.

Kotlobay'dan olumlu cevap alan Özbek, yurduna döndükten sonra bol ve çeşitli hediyeler gönderir. Gölbike ile Akköbek'in nikâhı kiyılır. Nikâh sonrası Gölbike, geleneklerine göre at koşturmak için kız arkadaşlarıyla birlikte bozkıra çıkar. Akşam olur, ancak kızlar yurduna dönmezler. Halk endişe eder. Akköbek, Gölbike'nin anne ve babasına Gölbike'yi aramaya gideceğini söyleyip dağlara gider.

Yolda karşısına, Çin kaftanı giymiş yaşlı bir kadın çıkar. Akköbek'e yiyecek verir. Ardından içi sırlarla dolu kitabını açıp bakar ve Akköbek'e epey mücadelede sonra peygamberimizin yardımıyla kızı bulup yurduna döneceğini söyler. Akköbek, kadının yanından ayrıldıktan sonra yola koyulur. Karşısına çıkan yağız peri ile dövüşür ve ona yenilip zindana atılır. Zindanda iken Aldar'ın batırlığın sayesinde mağaradaki tutsaklıktan kurtulur.

Akköbek sözlerini bitirince birden karşılarında veli olan zat görülür. Onlara; "Yurdunuzu, yaylalarınızı ihtiyaçsız bırakıp gitmeyin." Deyip birden kaybolur.

Aldar, oradakilere ejder perisinin bütün malını, hazineleri mağaranı çıkardıklarını söyler ve bunları tutsaklara dağıtır. Kendisine de perinin üzerinden çıkardığı zırhını ve tolpar atını ayırır. Herkes vatanına döneceği için büyük sevinç içindedir.

Uzun bir yolculuktan sonra yaylalarına ve köylerine ulaşırlar. Bunları aksakal Kinyebulat ve hanımı karşılar. Kinyebuluk Aldar'ı, hanımı da Zühre'yi çadırına götürür. Yenilir, içilir. Ertesi gün düğün hazırlıklarına başlanır.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 1 – Mitolojik Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 93-282.

ZÜLAL ŞAH OĞLU İBRAHİM

(Bkz. *EHMET İLE İBRAHİM*)

Türk destanları, binlerce yıllık Türk sözlü kültür geleneğinin bir parçası olarak aktarılan, kahramanlık teması etrafında öykülerin işlendiği sözlü anlatılardır. Olağanüstü kahramanlık serüvenleriyle dolu bu anlatılar aynı zamanda Türk halkının değerlerini, inançlarını ve kimliğini yansıtan ürünlerdir.

Sözlü anlatı türleri içinde önemli bir yere sahip olan halk hikâyeleri ise halkı eğlendirme ve eğlendirirken bir yandan da eğitime işlevlerine sahip, aşk ve kahramanlık konulu anlatılardır. Hayatta insanın iç içe olduğu neşe, çile, sabır, başarı, başarısızlık hayal kırıklığı, düşmanlık, nefret, dostluk, heves, çile, sabır, dayanışma, bilgi, görgü, tecrübesizlik gibi pek çok hasletin tamamı destan ve halk hikâyelerinin içinde mevcuttur. Bir bakıma hayatın kendisidir halk hikâyeleri.

Türk Dünyası Destanları ve Halk Hikâyeleri Ansiklopedisi adlı bu eser, köklü Türk sözlü anlatı geleneğinin destan ve hikâye türlerini derinlemesine inceleyerek bu anlatıların zengin dünyasını ilgililerle buluşturmak ve Türk dünyası destanlarının ve halk hikâyelerinin tespit edilebilen ürünlerinin tamamının bir arada bulunabileceği kaynak niteliğinde bir çalışma ortaya koymak amaçlarıyla kaleme alınmıştır. Bu sayede Türk sözlü kültürüne, özellikle destan ve halk hikâyesi türlerine ilgi duyan herkes, bu çalışmadan yararlanabilecektir.

www.akmb.gov.tr

ISBN: 978-975-17-6272-6

